תנ״ך · ראשונים · אברבנאל · נביאים

אברבנאל על שמואל ב

רבנו יצחק אברבנאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אברבנאל על שמואל ב

רבנו יצחק אברבנאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אברבנאל-על-שמואל-ב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 11
פרק ג 17
פרק ד 24
פרק ה 26
פרק ו 36
פרק ז 43
פרק ח 55
פרק ט 62
פרק י 63
פרק יא 66
פרק יב 72
פרק יג 81
פרק יד 90
פרק טו 101
פרק טז 114
פרק יז 119
פרק יח 125
פרק יט 131
פרק כ 140
פרק כא 147
פרק כב 160
פרק כג 185
פרק כד 202

פרק א

פסוק א

ויהי אחרי מות שאול וגו'. ספר הכתוב איך ידע דוד ענין שאול בצקלג (ב) והוא שבא איש מן המחנה מעם שאול, ר"ל מאותם שהיו במחנה עם שאול והיו בגדיו קרועים ואדמה על ראשו, להורות שנפשו מר לו ושהוא מתאבל על מת, (ד) ושאל לו דוד איך היה הדבר? והוא הגיד הדברים כפי מה שארעו, נס העם מן המלחמה והיה זה בראשונה, וגם הרבה נפל מן העם, ר"ל כי אחרי שהתחילו לנוס היו מכים בהם, וגם שאול ויהונתן מתו, שזה היה באחרונה. והנה לא זכר משאר הבנים לפי שאלה היו העקר, ואולי גם כן שלא ראה אותו הנער איך מתו שאר הבנים, כי יהונתן היה תמיד אצל אביו, וכמו שאמר (למטה בס' פסוק כ"ג) שאול ויהונתן וגו' ובמותם לא נפרדו, ולזה אמר על שניהם יחד שמתו במלחמה:

פסוק ה

(ה-ו) ודוד שאל לו איך ידע זה האם היה עד ראיה או שידעו מפי השמועה? והוא השיבו נקרא נקריתי בהר הגלבוע, ר"ל שבמקרה בא שמה אצל שאול כי לא היה מאנשיו העומדים סביבו. ואמרו והנה שאול נשען על חניתו, ר"ל שכבר נפל על החרב והוכה והיה נשען על חניתו, כי לא יכול לעמוד מפני המכה, או שקרא חניתו החרב אשר נפל עליה והיה נשען עליה בכח להשלים הדקירה כדי שימות. והרכב ובעלי הפרשים, ר"ל שרי הפלשתים והממונים עליהם הדבקוהו לתפשו.

פסוק ז

ויפן, כלומר שאול (שזכר) פנה אחריו, (ט) ויאמר אלי עמוד עלי ומותתני כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי, ר"ל שביקש ממנו שימותתהו לפי שאחזהו השבץ, והוא החולי הממית, רמז למה שנפל על החרב ואחזהו המות, ואם כן לא ימלט ואין היזק אם יהרגהו כי כבר הוא כמת. עוד אמר שיצטרך לשימיתהו לפי שעדין נשמתו בו ולא מת מההכאה ולכן יצטרך שיהרגהו, הנה א"כ נתן בדבר שתי סבות, אחת מפאת המות הדבקה בו, ואחת מפאת החיים שעדיין מסתבבים בו. ורלב"ג פירש שהיה לבושו משובץ להוסיף לו חוזק, באופן שלא יוכל אדם לחתכו בקלות, ואמר שאול שהחנית אשר נפל עליו אחז בו השבץ ולזה לא היה יכול לעבור לדקרו. ובמדרש תנחומא (פר' מצורע) אחז"ל אחזני השבץ, עון הכהנים (שלובשים כתונת תשבץ) שהרגתי. ואחרים פירשו בו לובשי תשבץ שהיו אוחזים בו, כמו שאמר ובעלי הפרשים הדביקוהו:

פסוק י
וספר הנער שהוא המית את שאול, ר"ל כי אחרי היותו מוכה מהחרב או החנית השלים להרגו, וז"ש כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו, ר"ל שמיד אחרי שיפול ארצה לא יחיה עוד. או אמר אחרי נפלו על החרב לא יחיה מחמת המכה, ואני גמרתי מיתתו כמו ששאל ממני:

פסוק יא
(יא-יב) וספר הכתוב שכאשר שמע דוד מיתת שאול ויהונתן קרע את בגדיו ויבכו ויצומו הוא ואנשיו, ומכאן למדו חז"ל במועד קטן פרק בתרא (דף כ"ו ע"א) שחייב אדם לקרוע על נשיא ועל אב בית דין, ששאול היה נשיא ויהונתן היה אב ב"ד, וכן חייב אדם לקרוע על רוב צבור שנשמדו, ואם נשמדו צבור ונשיא כאחד אמרו שעל כל אחד ואחד חייב לקרוע, וז"ש על שאול ועל עם ה'. ואמנם אמרו עוד ועל בית ישראל, לא להיותו כופל הדברים מתוך הצרה, כי אם לומר שהיה דאגתו במיתת העם משתי בחינות, האחד להיותם עם ה', והשנית להיותם בית ישראל, ר"ל בית ישראל מעצמם ועם אלקי יעקב:

פסוק יג
והנה דוד שאל את הנער אי מזה אתה? ואין פירושו מאיזה עם היה, כי כבר אמר שהיה עמלקי, ולא מאיזה מקום מעמלק כמו שחשב רד"ק, אבל חשב דוד שהנער הזה עם היותו עמלקי היה משרת איש מזרע אחר, כמו שהיה הנער אשר הביאו אל גדוד עמלק שהיה איש מצרי ומשרת איש עמלקי, וזהו אמרו אי מזה אתה? ר"ל מאיזה אדם אתה, כי ראהו נער וחשב שהיה משרת ומשמש לאדם אחר, והוא השיבו בן איש גר עמלקי אנכי, ר"ל שלא היה משרת אדם אחר, ולא היה לו אדון כי היה עם אביו ועמו הלך למלחמה, ולזה נתיחס אל אביו ואמר בן איש גר עמלק אנכי, ר"ל עמלקי שנתגייר. והנה בראשונה לא אמר שהוא גר אבל אמר עמלקי אנכי, אולי מאשר ראה את דוד חוקר מאד בדבר שינה האמת ואמר שהוא גר עם היותו כזב:

פסוק יד
(יד-טז) ודוד הוכיחו איך שלח ידו במשיח ה' לשחתו? ויצו את נערו להמיתו, ויאמר פיך ענה בך, ר"ל אולי שכזבת בדבריך ושלא הרגת את שאול כאשר אמרת, אבל המשפט הזה הוא על פי דבריך, וזהו דמיך על ראשך כי פיך ענה בך וגומר. ובפסיקתא (פר' בשלח) א"ר יצחק אותו נער דואג האדומי היה, ויאמר לו דוד דמיך בראשך דמיך כתיב, אמר ליה דוד דמים רבים שפכת בנב עיר הכהנים, וכן הביאו בתנחומא (סוף פ' כי תצא). והנה צוה דוד להרוג את הנער העמלקי הזה, לפי שעל פי התורה האומר לחבירו חבול לא

יחבול ואם חבל חייב, כמו שהתבאר בתלמוד (ב"ק פ"ח צ"ב א'), כל שכן בענין המיתה, וכ"ש על המתת המלך, ואין מצות שאול אליו ממה שתנצל אותו מהעונש כן, דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין? ועם היותו שלא היו שם עדים בדבר, הנה הרגו דוד לא להיותו הדין כך כי אם להוראת שעה, ובראותו הנזר והצעדה על ידו שהיה מאמת דבריו, וגם לדעתו שהיה עמלקי וחשב שלהיותו ממשפח' עמלק השתדל להנקם משאול בעבור מה שעשה לעמו, ולכל הסבות האלה צוה להרגו כדי שלא יקלו האנשים לשלוח ידם במלכות. ועם זה התבארו והותרו השאלות שנית ושלישית, בהסכמת דברי העמלקי עם הספור ותת הטעם במיתתו כפי הראוי ולהוראת שעה:

פסוק יז

ויקונן דוד את הקינה וגו'. זכר הכתוב שדוד עשה קינה ויקונן אותה על שאול ויהונתן בנו, ולא אמר על שאר הבנים כי אלה היו העקר, וזה אם לגבורתם ששאול ויהונתן היו לבד הגבורים אשר בביתו, ואם לפי שדוד ראה לקונן שאול על מעלתו ויהונתן על אהבתו ולא על שאר הבנים שלא היה להם מעלה ואינם עמו באהבה:

פסוק יח

ללמד לבני יהודה קשת וגו'. המפרשים פירשוהו אם מענין עצה, יאמר בעבור כי מיתת שאול היתה בסבת יראתו מהמורים בקשת ולא היה בישראל מי שיהיה בקי בזה, אמר דוד ללמד בני יהודה קשת, כי הוא מהנבחרים שבכלי המלחמה. ויקשה לזה שאינו מעצם הקינה, ועוד שלמה יצוה זה לבני יהודה ולא לכל בני ישראל? ורד"ק פי' בו עוד ענין הבטחה ותנחומין, יאמר לאנשיו כן, בני יהודה אל תתיאשו מן הטובה ואל ירך לבבכם במיתת שאול ויהונתן, כי קשת המלחמה וגבורתה היא ביד בני יהודה, והנה היא כתובה בספר הישר שהוא ספר התורה כשת"י, שכתוב בה (בראשית מ"ט ח') יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך, והם יכבשו פלשתים כמו שראינו שהכניעם דוד אחרי כן, ויהיה קשת שם לגבורה, כמו (שמואל א' ב' ד') קשת גבורים חתים, והכוונה שכל א' מבני יהודה ילמד לחברו דרכי הגבורה והמלחמה, וגם לזה יקשה שאינו מהקינה, ולא היו אנשי דוד כ"כ דואגים על מות שאול אויבם שיצטרך דוד לנחם אותם על זה. וחז"ל (ע"ז כ"ה ע"א) אמרו ידך בעורף אויביך איזהו (מלחמ' שצריכה) יד שהיא כנגד העורף? הוי אומר זה הקשת, שנאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר:

פסוק יט

הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים. פירשו המפרשים כלם שאמרו על ארץ ישראל שנקרא ארץ צבי, יאמר בדרך תמיהה וכי ארץ צבי ישראל ראוי היה שעל במותיך (שרמז להרי הגלבוע) יהיה שאול חלל? ואני אחשוב בפי' הפסוקים האלה א' משלשה פנים אחרים. הא' שלפי שהגבורה האמתית היא לאדם בחרב ובחנית כמו שהיה לשאול, והקשת הוא ללוחמים מרחוק שלא יעצרו כח לקרב אל המלחמה ויבחרו להלחם בקשת ולנוס מהרה, כמו שאמרו מאנשי פרס הנקראים טורקו"ם שהם בנוסם יכו את אויביהם בקשת, לזה אמר אחרי שהגבורים האמתיים העומדים על מרומי שדה כבר מתו, ראוי הוא א"כ אל בני יהודה עם היותם גבורי כח שילמדו לירות בקשת כדי שילחמו מרחוק וינוסו מהרה, אחרי שהגבורים השלמים שאול ובניו מתו, וזה אם כן מכלל הקינה היה, ובכלל זה שבמות השלמים ההם אשר לזכותם היה הקב"ה פעמים רבות מושיע לא בחרב ולא בחנית, כמ"ש (דברים ל"ג ז') שמע ה' קול יהודה, ראוי עתה לבני יהודה שהם שבט המלכות שילמדו קשת חנית וכידון ולא יסמכו על זכותם, מאחר שספו תמו בעלי הזכות והשלימות. הפן השני הוא שקשת הוא שם הקושי והצער והרעות, כמו (איוב ל' כ"ה) אם לא בכיתי לקשה יום, ואמר ללמד לבני יהודה קשת והוא שם כולל לישראל עונשים וצרות רבות ורעות ודברים קשים ולנסותם בהם, הנה זה כתובה על ספר הישר (והוא ספר התורה), בפר' אם בחקותי (ויקרא כ"ז) ובפרשת והיה כי תבא (דברים כ"ח) ששם ייעד הרעות הבאות עליהם ושירדפום אויביהם, אבל הצבי ישראל, ר"ל תפארת ישראל וצביונם שהיה שאול שיהיה חלל על במותיך באמת לא נכתב זה בתוך הקללות, ויהי לפי זה גזרת הפסוקים הצבי ישראל (ויהיה ה"א הצבי ה"א התימה) האם ראוי וימצא בספר הישר בתוך הקללות שצבי ישראל ותפארתו יהיה חלל על במות ארצו? ואמר זה לפי שבקללות לא נאמר שימותו מלכי ישראל במלחמה. הפן השלישי והוא היותו נכון אצלי, שאמר דוד לאנשיו שראוי להם שיצטערו ויבכו מאד על הרעה הזאת, אם מפאת עם ישראל ואם בעבור שאול ובניו, עם היותו שונא אותם ורודף אחריהם, וזה לא מפאת עצמו כי אם מפאת גבורתם וכבודם שגלה כבוד מישראל, וז"ש ללמד בני יהודה (והם אנשי דוד) קשת ודאגה ועצבון, הנה כתובה על ספר הישר שהוא תורת משה שצוה (ויקרא י"ט י"ח) ואהבת לרעך כמוך, וכן ראוי לבני יהודה שידאגו על רעת בני ישראל אחיהם, וזהו הצבי ישראל על במותיך חלל, ר"ל שהיה ראוי לבכות ולספוד על ישראל בכלל ובפרט, אם בכלל מפאת העם הישראלי שמתו ונפלו בחרב בהיותם על במותם בעליון המקומות ובהם יופי העם וצביונם ועכ"ז היו חלל, וגם כן ילמדו קשת

וקינה רבה על שאול ויהונתן, וזהו אמרו עליהם איך נפלו גבורים, (כ) ולזה המשיך לומר אל תגידו בגת וגו', ר"ל ראוי הוא ללמד קשת עליה' שהיא קינה וקוננות, ולא שתגידו המבשרים הדבר הרע הזה בגת ובחוצות אשקלון, שהם ערי פלשתים סמוכות לזו, שמת שאול הרודף אתכם, כי בנות פלשתים תשמחנה ברעת ישראל ולא ישישו במעלתכם. ואפשר לפרש הצבי ישראל, עוד באופן רביעי על שאול ויונתן, שהיו יופי ישראל וצביונן, ועליהם אמר לאנשיו בני יהודה שילמדו קשת וקינה. ואמרו איך נפלו גבורים דבק עם אל תגידו בגת, רוצה לומר אל תגידו ואל תבשרו בגת ואשקלון איך נפלו הגבורים האלה. הנה התבאר שהיה מכלל הקינה ללמד לבני יהודה קשת בכל א' מהפנים שפירשתי:

פסוק כא

וזכר אחרי זה שקלל ההרים אשר היתה בהם המלחמה באמרו הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדה תרומות, ר"ל אל ירד עליכם טל ומטר ואל יהי בכם שדה שיתנו ממנו תרומה לה' לפי שלא יהיו בו פירות ותבואה, יען וביען שם נגעל מגן גבורים וגומר. ואפשר לפרשו בתמיהה, יאמר הרי בגלבוע האם אין טל ומטר יורד עליכם? שהוא אות ההשגחה, האין בכם שדה תרומות, להיות הארץ ההיא קדושה, אחרי ששם נגעל ונמאס מגן גבורים? ואמרו מגן שאול בלי משוח בשמן פי' רבי דוד קמחי בו (והוא מדברי רש"י) מגן שאול כאלו לא היה אותו המגן משוח בשמן, כי מושחים המגן בשמן להחליקו כדי שלא יעברוהו כלי זין, או יאמר כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול כאלו לא היה משוח בשמן למלך. ורלב"ג פירש שהמגן משוח בשמן כאשר לא יתמיד במלחמה, וכמו שאמר הנביא על מיתת בלשאצר (ישעיה כ"א ה') קומו השרים משחו מגן, רוצה לומר עתה תהיו במנוחה מהמלחמה ותמשחו המגן כי לא תצאו למלחמה כמו שהיה קודם זה, ולכן אמר כאן שמגן שאול לא היה משוח בשמן במנוחה כי תמיד היה במלחמה, וכל דבריהם נכוחים וישרים בפי' הפסוק הזה. וגם אני אפרש אותו בשני אופנים אחרים. האחד הוא שאמר ששם נגעל מי שהיה מגן הגבורים כלם ומגן בעדם, והוא מגן שאול, ר"ל ששאול היה מגן הגבורים לגבורתו ותקפו בלי משוח בשמן, ר"ל לא בבחינת היותו שאול משוח בשמן משיח אלקי יעקב, שידוע שכל מלך הוא מגן עמו כגבור כחלש, אבל בבחינת עצמו וזרועו וכחו היה מגן שאול הוא המגין בעד כל הגבורים, והשני הוא שהפסוק מדובק עם הפסוק הנמשך אחריו, יאמר מגן שאול שלא היה משוח בשמן כי אם מדם חללים וחלב גבורים, כי היה תמיד במלחמה והיה מגנו משוח מהדם והחלב לא מהשמן. הרי אם כן לך בזה חמשה פירושים נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת:

פסוק כב

מדם חללים מחלב גבורים וגומר. מלבד מה שפירשתי בזה הפסוק מדם חללים וגו', סמוך עם הפסוק הקודם, עוד נפרש אותו בפני עצמו, יאמר שקשת יהונתן לא נסוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם מדם חללים וחלב גבורים, כי היו מנצחים כלם וממיתים את אויביהם במלחמה, וכפי ב' הפירושים האלה יהיה מדם חללים וחלב גבורים חללי האומות אויביהם, והם הגבורים אשר הרגו מהם שאול ויהונתן. והנכון אצלי שדם חללים וחלב גבורים הם מבני ישראל הנופלים במלחמה, לפי שקודם מיתת שאול ויהונתן מתו רבים מישראל, ועם היות שכאשר יראה אדם אוהביו רעיו וקרוביו מתים לפניו יחלשו כחותיו ותפוצי זרועי ידיו, אמר שלא היו כן שאול ויהונתן, כי עם כל דם החללים וחלב הגבורים אשר נפלו לפניהם ולעיניהם מישראל, הנה עכ"ז לא נמנעו הם מלהלחם בגבורה מופלגת, ולא נסוג אחור בעבור זה קשת יהונתן וחרב שאול לא תשוב ריקם. ואפשר לפרש עוד נסוג אחור, שיהיה הנו"ן מהמדבר, ואמר שעם היות שרבים מתו במלחמה מישראל (וזהו מדם חללים וחלב גבורים) עכ"ז אין ראוי שנסוג אנחנו בזאת הקינה אחור מלשבח קשת יהונתן ולא תשוב בדברינו חרב שאול ריקם, (כג) ולזה שבחם מיד באמרו שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. ואמנם מה ענין לא נפרדו, פירשו המפרשים שלא נפרדו מעמם עם היותם יודעים שימותו במלחמה, וזה בלתי מתישב, שדוד בעשותו הקינה לא יהיה יודע מה שאמר שמואל באוב אל שאול ואיך ירמוז עליו? ואחשוב ששבח את שאול ויונתן בדבר אחר, והוא היותם במלחמה תמיד מדובקים ומחוברים, ועם היותם בתוך עם רב ודולגים מפה אל פה ולוחמים מכאן ומכאן כפי צורך השעה ומצוקת האויבים, עכ"ז תמיד הלכו מחוברי', וזהו ובמותם לא נפרדו, עם היות שמנשרים קלו ללכת ממקום למקום ומאריות גברו במלחמה, וזהו בלי ספק דבר גדול הוא, כי במלחמה החזקה המבולבלת לא יראו איש את אחיו בהיותם בתוקף המלחמה עם האויבים, וחוזק הלוחמים כלו הוא בהתחברותם ובהתאחדם להעזר זה עם זה. הנה א"כ היתה הקינה על שאול ויהונתן יחד, כי אמרו הצבי ישראל על במותיך חלל על ישראל בכלל, או אמרו על שאול ויהונתן כמו שפירשתי, ומה שפרט כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול היה להיותו מלך, ואחרי כן משניהם יחד היו הדברים, (כד) ועתה יפריד ביניהם ואמר בנות ישראל אל שאול בכינה, רוצה לומר מצד גבורותיהם ומעלתם היתה הקינה אחת ומדובקת עד עתה, אבל מצד החסד וההטבה אשר עשו והאהבה אשר היה להם עם המקונן אמר שתפרד הקינה. והנה בנות ישראל יבכו אל שאול, לפי שהיה הוא עושה עמהן חסד. וזהו המלבישכן שני עם

עדנים, ר"ל שהיה נותן להם לבושי תולעת שני ועדי זהב לשאת על לבושיהן. או אפשר לפרט עדנים מאכלים מעודנים שהיה שולח אליהן, וכן אמרו במדרש שמואל, (ריש פר' ל"ה) ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר בנות ישראל אל שאול בכינה, שבשעה שהיו יוצאין בעליהן למלחמה היה זנן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים, מכאן שאין התכשיטין נאין כי אם לגוף מעודן. ר' נחמיה אומר בנות ישראל אלו סנהדרות של ישראל על שאול בכינה, שבשעה שהיה שאול שומע טעם הלכה מפי תלמיד חכם היה עומד ומנשקו על פיו. ואחרי שזכר קינת הנשים אל שאול המטיב עמהן ואוהב אותן מצד האהבה וההטבה, זכר שמזה הצד היה גם כן מקונן דוד את יהונתן אשר הטיב עמו ונפשו קשורה בנפשו, כי לשאול לא היה מחוייב כלל לקונן עליו מזאת הבחינה, (כה) ולזה אמר בפרט יהונתן על במותיך חלל. ואמרו איך נפלו גבורים בתוך המלחמה יונתן על במותיך חלל. ר"ל שהיו גבורים רבים סביב יונתן לשמרו ועוד היה הוא בעצמו איש גבור חיל, ואם כן איך נפלו הגבורים בתוך המלחמה שלא נסו ממנה? רמז לאנשי משמרת יונתן, ואיך היה יונתן על במותיו חלל עם רוב גבורתו? ולזה אמר בתוך המלחמה, שהגבורים היו בתוך המלחמה ושאול ויהונתן היו במקום גבוה להלחם משם יותר בטוחים, ולזה אמר גם כן הצבי ישראל על במותיך חלל. ואמר למה יקונן אותו לבד ולא לשאול, ואמר שהוא לאהבתו, (כו) וזהו צר לי עליך אחי יהונתן, שהיה המצוקה בלבו בפרט על יהונתן להיותו אחיו באהבה. ואמרו מאהבת נשים, פי' רד"ק מאהבת דוד אל שתי נשיו אביגיל ואחינועם, ופי' עוד בשם אביו ז"ל מאהבת הנשים. למי שאוהבות, בין לבעליהן ובין לבניהם שאהבתן חזקה מאד להן, וכן פירשו גם כן רלב"ג. ואני אומר בפירושו שלמה שזכר שהנשים תבכו את שאול לאהבתן אותו, אמר דוד שהוא בכה יבכה על יהונתן לפי שהיה בעיניו יפה אף נעים, וזהו נעמת לי מאד ונפלאה אהבתו לו מאהבת הנשים (שזכר למעלה) את שאול. ואעפ"י שבתחלה היה מקונן על שניהם יחד כפי מעלתם, ואח"כ על כל אחד ואחד בפני עצמו כפי הטבתו ואהבתו, (כז) חזר וחתם הקינה במ"ש על שניהם יחד איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה, רוצה לומר איך נפלו הגבורים ההם שאול ויהונתן ובמותם אבדו כלי מלחמה, כי הם היו כלי מלחמתן של ישראל. ואפשר אצלי שהיה הקינה איך נפלו גבורים וזהו הקשת אשר למד לאנשיו בני יהודה שיאמרו הם, והיה דוד בקוננו אומר פסוק א' ואנשיו משיבים איך נפלו גבורים, וכן על כל פסוק ופסוק, ולזה אמר זה ג' פעמים עם היות שמלבד זה נתתי בהם צורך. וידענו עם זה אופן הקינה איך היתה בכלל ובייחוד, והותרו עם זה השאלות חמשית וששית, וידענו בביאור מעלת שאול ויונתן האנשים האלה שלמים הם אתנו:

פרק ב

פסוק א

פרשה ששה עשר תספר שאחרי מות שאול מלך דוד בחברון על יהודה ואישבושת בן שאול מלך על ישראל, ותספר המלחמות אשר קרו ביניהם, ומיתת אבנר על ידי יואב, ומיתת אישבשת והמלכת דוד על כל ישראל. תחלת הפרשה ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי' וגומר, עד בן שלשים שנה דוד במלכו וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות: השאלה הראשונה במה שספר הכתוב שאישבשת מלך שתי שנים על ישראל ודוד מלך שבעה שנים על יהודה, ויתחייב מזה שאחרי מות אישבשת היו חמשה שנים אין מלך בישראל כי לא המליכו את דוד כי אם שבעה שנים אחרי מות שאול, והוא זר מאד שיעמוד ישראל זמן רב אחר מות אבנר ואישבשת בלא מלך, כל שכן שבימי אישבשת דבר אבנר לכל שבטי ישראל ולבנימין והיו כלם מסכימים להמליך את דוד בחייו, ואיך אחרי מותו עברו חמשה שנים שלא המליכוהו? וגם הדברים שאמרו לדוד בהמליכם אותו יורו שהיו תמיד חפצים בו ושאמרו מזה מיד אחרי מות אישבשת ולכן יקשה מאד הדעת הזה:

השאלה השנית בדברי אבנר לעשהאל נטה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך א' מהנערים וקח לך את חלצתו, והיה ראוי שיאמר לו נטה מעלי או אל תרדוף אחרי למה אככה ארצה כמו שאמר אחרי זה, ומה לו לצוות על שיאחז באחד מהנערים ויקח את חליצתו? האם היה זה שחד אליו או מה ענינו בזה? (עיין רד"ק) והמפרשים אמרו שיקחהו לחברתו שישוב עמו ואם היה ירא ממנו יקח חלצתו שרמז בכלי מלחמתו, והדברים האלה אין בהם ממש, ולמה יחוש עתה על חברתו? והיכן מצינו שנקראו כלי המלחמה חלצה? השאלה השלישית בדברי אבנר לאישבשת הראש כלב אנכי אשר ליהודה היום אעשה חסד עם בית שאול אביך ולא המציתיך ביד דוד וגו', ויקשה הפסוק הזה מאמרו הראש כלב אנכי אשר ליהודה, והיה לו לומר אשר לישראל כי הוא לא היה מבית יהודה כי אם מבית ישראל. ויקשה עוד באמרו היום אעשה חסד עם בית שאול וגו', ומיד אמר אחרי זה סותר לזה להעביר את הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד וגו', ומה ענין אמרו אל אחיו ואל מרעהו? וגם באמרו היום אעשה חסד בלשון עתיד ולא המציתיך בלשון עבר:

השאלה הרביעית במה שקלל דוד את יואב על הריגת אבנר ואמר יחולו על ראש יואב ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחסר לחם, ויקשה למה קלל כל בית אביו ולמה קלל ביתו אחריו? והכתוב אומר (דברים כ"ד י"ו)

לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו. ויקשה גם כן למה נתן הקללות האלה בפרט? ומה היחס אשר להם עם חטא יואב והריגת אבנר? השאלה החמשית באמרו אחרי זה ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר על אשר המית את עשהאל אחיהם בגבעון במלחמה, והנה סבת הריגת אבנר כבר זכרה הכתוב במ"ש למעלה וימת בדם עשהאל אחיו, ומה לו להודיעו כאן פעם שנית? וגם למה שתף בהריגת אבישי והוא לא הרגו? השאלה הששית באמרו וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים וגומר, והנה תמצא שבא הפסוק הזה בין ספורי אישבשת אשר לא כדת, כי התחלת הספור ושני אנשים שרי גדודים וגו', ויברחו הבארותים וגו' והכניס כאן ענין מפיבושת, וחזר מיד למיתת אישבשת שהיה הספור בו וילכו בני רמון הבארתי וגו'.

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי אחרי כן וגו'. עם היות ששמע דוד שמת שאול לא נתעורר ללכת אל ארץ ישראל מבלי צווי אלקי, כי היה ענינו מתחלף מתכונת שאול, כי הוא לא היה שומר מצוה והיה עושה מעשיו לפי דעתו ולא נשען על המצוה האלקית ולכן נענש עליו, אמנם דוד היה בהפך מזה כי לא היה נשען על דעתו כי אם על הצווי האלקי והיה על כל דבר שואל בה', וכמ"ש בדברי הימים (דברי הימים א' י' י"ג) וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש ולא דרש בהשם וימיתהו השם ויסב את המלוכה לדוד בן ישי, הנה שאול שלא היה דורש בה' המיתו ה' ודוד שהיה דורש באלקיו המליכו על ישראל, וז"ש כאן וישאל דוד בה' לאמר האעלה באחת ערי יהודה וגו', (ב-ד) והאל ית' צוהו שיעלה ועלה עם נשיו ואנשיו אל חברון ושם המליכוהו עליהם אנשי שבט יהודה. ואחשוב אני שהתעורר דוד לשאול בהשם על זה קודם שיבא אכיש מלך גת, כי פחד אולי בשובו מהמלחמה בדעתו שמת שאול ושדוד היה נמשח על ישראל למלך יתפוש בו ולא יניחהו להלוך, לפחדו ממנו שימלוך וילחם בפלשתים או יכריעהו לנדור לו נדרים כאשר עם לבבו שיהיה נכנע אליו כל ימיו, הנה בעבור זה בחר דוד ללכת אל ערי יהודה קודם שיבא אכיש מהמלחמה, והאל ית' מפני זה גם כן צוהו שיעלה משם ועלה בעוד שהיו הפלשתים במלחמה קודם שובם. וראה מפלאות תמים דעות ית' שדוד ראשונה נמלך על יהודה ואחר כך על ישראל, והיה זה סימן ואות שזרעו אחרי כן בחלוקת המלכיות ישאר מלך ביהודה כמו שהיה דוד ראשונה, כי במה שהחזיק בראשונה הוא היה הניתן לו ולזרעו מאת האלקים. וראוי שתדע שההמלכה והמשיחה הזאת שעשו בני יהודה אל דוד היה להורות קבלתם אותו למלך, ומשיחת שמואל אותו היה אות שהאל ית' בחר בו וכבר זכרתי זה:

פסוק ה
(ה-ו) וזכר הכתוב משלימות דוד שמיד בהמשחתו לא שכח כבוד שאול, אבל בשמעו שאנשי יבש גלעד קברו את עצמיו שלח אליהם מלאכים לברכם על מה שעשו חסד ואמת עם שאול, ר"ל בלקחם גויתו וגוית בניו מחומת בית שן, ועוד במה שקברו אותו, ושבשכר מצוה זו יעשה ה' עמהם חסד וגם דוד עצמו יגמלם הטובה הזאת אשר עשו:

פסוק ז
ואחרי הברכה הזאת צום ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל כי מת אדניכם, ר"ל אל תעשו כשאר בני ישראל שעזבו הערים אחרי מות שאול בחולשתם, אבל אתם תחזקנה ידיכם ותהיו לבני חיל עם היות שמת שאול אדוניכם, וזה בשתלחמו עם אויבי השם כראוי לבני חיל. ואמרו וגם אותי משחו בני יהודה, ר"ל אתם תחזקנה ידיכם גם עתה שמת המלך שאול, כ"ש שכבר הקימו אותי בני יהודה למלך ואני אהיה לכם מעיר לעזור להחזיק בידכם כאשר יבא העת, ומלבד שהחזיק ידיהם בזה הנה הודיעם המלכתו כדי שיהיו אחריו:

פסוק ח
וספר שאבנר שר צבא ישראל לקח את אישבשת בן שאול והעביר אותו מחנים שהיה במצוע גבול שני השבטים וחצי, שהרי מחנים היה גבול בני דן ובני מנשה. ואעפ"י שידע אבנר המשחת דוד על ידי שמואל הנביא ע"ה, הנה השתדל להעמיד מלכות שאול על בניו כפי כחו, והמליכהו בכל המקומות אשר עבר בהם אחד לאחד עד שבאחרונה המליכו על כל ישראל, ומפני זה ספר ההמלכה בפרט ואח"כ בכלל. ובב"ר אמרו (פר' פ"ב צ"א בראשית ל"ה י"א) ויאמר אלקים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים וגו', מכאן דרש אבנר וקרב לאישבשת בן שאול, אמר כתיב ומלכים מחלציך יצאו ועל בנימין אמר שלא נולד עדין, ועד עכשיו לא עמד מבנימין אלא שאול, לפיכך לקח אישבשת והמליכו אל הגלעד:

פסוק י
בן ארבעים שנה וגומר. בדברי הימים (דברי הימים א' ח' ל"ג) קרא במקום אישבשת איש בעל, וכן אמר במקום מפיבשת מריב בעל, ולפי זה היה הכוונה בבשת בעל, כאלו היה שמו האיש אשר הוא בעל ואדון, ואמנם מפיבשת תהיה הכוונה באמרו שם מריב בעל שיהיה מריב לאומות ובעל ואדון לעמו. או יהיה הכוונה במה שקראהו כן שיהיה מריב נגד הבעל לשם השם וכבודו. והנה בזמן מלכות אישבשת (אחרי שכתוב אחד אומר שאיש בשת מלך שתי שנים וכתוב אחד אומר שדוד מלך שבע שנים וששה חדשים

בחברון על יהודה לבדו) יחוייב אלינו שנ' אחד מב' דברים. אם שהמתין אבנר מלהמליך את אישבשת חמש שנים וחצי אחרי מות שאול, ואז המליכו שתי שנים על ישראל, וזה רחוק מאד, כי איך יעמוד העם ומלך אין בישראל? גם כי הכתוב יורה שהמליכו אישבשת על ישראל כאשר מלך דוד על יהודה. ואם שנאמר שאחרי מות אישבשת המתינו ישראל חמש שנים וחצי להמליך את דוד, וגם זה יקשה מאד כפי הסברא הישרה וכפי מה שיורה עליו פשט הכתובים כמו שזכרתי, ומפני זה אומר אני בזה אחד משתי תשובות. האחת שענין אומרו כאן ושתי שנים מלך על ישראל יובן כמו מה שנאמר בשאול (שמו' א' י"ג א') ושתי שנים מלך על ישראל, וכי הוא מדובק ומחובר עם מה שספר אחריו וירא אבנר וגו', יגיד הכתוב שבן ארבעים שנה היה אישבשת ושכאשר עברו שתי שנים ממלכותו, בהיות שבית יהודה היו אחרי דוד והיו מספר הימים אשר מלך דוד בחברון על יהודה שבע שנים, הנה היה גזירת המאמר שאחרי שתי שנים שמלך אישבשת על ישראל, יצא אבנר ועבדי אישבשת וילחמו עם יואב וימת שם עשהאל כמו שיזכור. ואמר זה להגיד כי בשתי השנים הראשונים למלכותו לא היה מלחמה כלל בין דוד ובין זרע שאול, וגם עתה לא היתה שמה מלחמה זולתי שהעיר עליה אבנר, וזה לאמת שדוד לא רצה לרדוף את בית שאול וזרעו אך שמר לו את השבועה אשר נשבע לו שלא ישמיד את זרעו, ולפי זה מלך אישבשת שבע שנים הימים אשר מלך דוד על יהודה והכתוב לא יזכור כי אם מה שקרה אחרי שתי השנים הראשונים ממלכותו, זאת היא התשובה הראשונה ואליה העיר רלב"ג. והתשובה השנית היא שנ' גם כן שמלך איש בשת שבעה שנים על ישראל כימים אשר מלך דוד על יהודה, כי במות שאול מיד מלך אישבשת על כל ישראל, אך אמנם היו השתי שנים הראשונים מלכות שלימה בהיות אבנר מתחזק עמו והיה ענינו מלכות גמורה, ואחר שמת אבנר היה אישבשת סר וזועף על ביתו ולא היה ענינו ענין מלכות, ולהעיר על זה אמר ששתי שנים מלך על ישראל, כי חמשת השנים הנשארים לא היה מלך במעלתו אבל היה כשאר העם עד שהמיתוהו, (יא) ומפני זה אמר ויהי מספר הימים אשר היה דוד מלך בחברון על בית יהודה שבע שנים ושש חדשים, רוצה לומר שכל אותם השנים היה דוד מלך ולא היה כן אישבשת, שמשבע שני מלכותו לא נקרא בעצם מלך כי אם שתי השנים שזכר. הנה הותרה השאלה הראשונה:

פסוק יב

ויצא אבנר בן נר וגו'. ספר שיצא אבנר ועבדי אישבשת ממחנים גבעונה, ואם היה זה אחרי שתי שנים מהמלכתו כמו שזכרתי, יהיה פירושו בבואם פעם אחרת משם:

פסוק יג
ויואב ועבדי דוד יצאו להתפשט בארץ ויפגשו אלה באלה על ברכת גבעון, והיו אלה מעבר אחד מהמים ואלה מעבר אחר מהברכה, (יד) ואבנר אמר ליואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו, ר"ל יתגרו אלה באלה בחרבותיהם ונראה מי מאלה יותר מלומדי מלחמה. וחז"ל אמרו במדרש תנחומא (סוף פרשת מסעי) לפי שעשה אבנר דם הנערים שחוק נענש ונפל בחרב:

פסוק טו
והנה הציגו שנים עשר מעבדי דוד ושנים עשר מעבדי אישבשת, אבל היו אנשים משבט בנימין שלוו אותם, ולפי שהיו אלה מעבר הברכה ואלה מעבר אחר (ואמר הכתוב ויקומו ויעברו, ולא זכר מי מהם עוברים אם עבדי דוד לעבר אישבשת או בהפך), ידמה שעברו עבדי אישבשת שהמה היו הבאים ממחנים ואבנר עבר עמהם באופן שהיו כלם מצד אחד, (טז) ואז החזיקו איש בראש רעהו, והיה מגבורתם שכל אחד הכה את חבירו עד שנפלו כלם יחד, ושלגבורתם קראו למקום ההוא חלקת הצורים רוצה לומר חלקת החזקים והגבורים, ותרגם יונתן אחסנת קטיליא, שענינו חלקת החרבות, על דרך (שמו' ד' כ"ה) ותקח צפורה צור:

פסוק יז
וזכר הכתוב שעם היות המלחמה נערכת בראשונה בין הנערים לבד, (למה שעבירה גוררת עבירה) היתה המלחמה חזקה וקשה מאד ביום ההוא ועבדי דוד הכו את עבדי אישבשת וינוסו לדרכם:

פסוק יח
ולפי שהיו שם יואב ושני אחיו ועשהאל אחיו היה קל ברגליו, בטח בקלותו ולא זכר המאמר האמתי (קהלת ט' י"א) כי לא לקלים המרוץ (וכן דרשוהו עליו במדרש קהלת דף ק"ח ע"ג) וירדוף אחרי אבנר להרגו:

פסוק יט
(יט-כא) ואמנם ענין נטה לך ואמרו ולא נטה ללכת על הימין ועל השמאל מאחרי אבנר, אחשוב שהיה זה מפני הכבוד, וזה כי הרודף אחרי אדם אחר יהיה לו קלון וחרפה אם ישוב מאחריו, כי יורה בזה שיפחד מן הנרדף וירא מהלחם בו ולזה לא ירדפהו, ומפני זה היה מהתחבולה בלוחמים כאשר לא ירצו בהתמד' ההרדפה ולא יחפצו להלחם עם הנרדף שיטו המרוצה לצד ימין או לצד שמאל, כדי שיחשבו הרואים שלא היה רודף אחרי האיש אשר עזב כי אם ללכת אל הצר ההוא אשר הלך שמה, או יעשו מעשה אחר

כאלו הוא המכוון בהרדפה לא דבר אחר, ולזה אמר הכתוב בעשהאל שחשש לכבוד, ולכן התמיד לרדוף אחרי אבנר ושלא רצה לנטות ימין ושמאל כי אם לרדוף אחריו תמיד, ואבנר אמר לו עשהאל אל תרדפני יותר ואל תרצה להלחם בי, ואם תחוש אל הכבוד שיראו אותך שב מאחרי ויאמרו שלא עצרת כח להלחם בי, מוטב הוא שתטה ימין או שמאל ותאחז אחד מהנערים מעבדי אישבשת לא להמיתו כי אם לקחת את חליצתו, ובזה יחשבו הרואים שרדפת אחרי הנער לשלול שללו ואז תשוב בכבוד. ומאשר לא אבה עשהאל לשוב מאחריו, התרה אבנר בו עוד סור לך מאחרי, (כב) רוצה לומר בקלון או בכבוד למה אככה ארצה? (כג) וכאשר לא רצה לסור עשה אבנר תחבולה, והיא שלא חזר פניו ללחום בעשהאל אבל הניחו להתקרב אליו והכהו מאחרית החנית שהיה בו נחשת קלל ויוכל להכות פנים ואחור באופן שלא נשמר עשהאל, והיתה ההכאה אל החומש, והוא הצלע החמשית שעל הלב שבהגיעו שם ימות. וזכר שכל הרודפים מעבדי דוד בבואם אל המקום שהיה שם מת עשהאל היו עומדים אצלו מתבהלים ודואגים, (כד) זולתי יואב ואבישי שרדפו אחרי אבנר עד בוא השמש.

פסוק כה

ובני בנימין בראותם שעבדי דוד היו רודפים להרוג את אבנר נתקבצו לאגודה אחת להלחם ביואב, (כו) עד שקרא אבנר ליואב בקול גדול ואמר לו הלנצח תאכל חרב הלא ידעת כי מרה תהיה באחרונה? רוצה לומר הלא יהיה תכלית לאיבה ולמלחמה הזאת, וכי לנצח תאכל חרב ממנו איש לאחיו? ורמז בזה שלא יתמיד המלחמה בין ישראל ובין יהודה כי בהכרח יסכימו כלם וימליכו עליהם את דוד. והתנצל על מות עשהאל באמרו הלא ידעת כי מרה תהיה באחרונה? ר"ל הלא היית יודע במלחמה שמרה תהיה והיא מיתת עשהאל באחרונה? או אמרו להפחידו שמא ימות אחד מהם או אבנר או יואב באחרונה, ולכן ראוי שיאמר לעם שישובו מאחרי אחיהם:

פסוק כז

ויואב השיבו חי ה' כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם וגו', ופירוש זה הוא כפי מה שאמרתי שיואב היה מתמיד ברדיפה מפני הכבוד, ולכן כאשר אבנר התחנן לפניו לשוב מאחריו נתרצה לו ושב לדרכו, ואמר כי לולא דברת, ר"ל אם היית מדבר זה קודם לכן כבר מהבקר היה נעלה העם, כי אני איני רודף מפאת השלל ולא להנקם ממך כ"א מפני הכבוד, ויהיה לולא כמו לו. או יהיה פירושו כי לולא דברת, ר"ל אם לא שדברת אתה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו, לא היתה מלחמה זאת היום ואתה החלות אותה, כ"א לא היית מדבר זה כבר מהבקר נעלה העם ולא היו לוחמים עבדי דוד עמכם:

פסוק כח
ואז תקע יואב בשופר ועמדו כל העם ולא יספו להלחם עוד, ר"ל שאחרי זה לא נלחמו עוד, ויספו הוא עתיד במקום עבר:

פסוק כט
וזכר הכתוב שאבנר ואנשיו הלכו כל הלילה, וכן הלך יואב ואנשיו אחרי קבורת עשהאל, ושפקד העם כל הלילה, והיה זה לחכמתם במלחמה כי אין ראוי ללוחמים ללון בטח, ואבנר בדעתו שהרג עשהאל פחד אולי יואב ישוב לרדפו ויבא עליו לילה וינקום דם אחיו ולזה הלך כל הלילה, ויואב גם כן פחד אולי אבנר בדעתו שהיה לב יואב ואבישי אחיו דואגים על מיתת עשהאל ומבקשים נקמתו יבא עליהם לילה ויכם פן יהיו לו לאויבים ולכן הלך גם כן כל הלילה. הנה התבאר מזה התחלת האיבה ביניהם ושכל זה היה מפאת הכבוד, והותרה השאלה השנית:

פרק ג

פסוק ב
ויולדו לדוד בנים וגו'. ספר הכתוב שנולדו בנים לדוד בחברון, והיה הגדול שבהם אמנון בן אחינועם (ג) ומשנהו כלאב לאביגיל, ובדברי הימים (דברי הימים א' ג' א') קראו דניאל, ויורה ששני שמות היה לו, אביו קראו דניאל על שם שדנו האל ית' מחרפת נבל, וכאלו יאמר דנני אל. ואחז"ל במסכת ברכות (א"ה נ"ל שטעות הוא, כי לא תמצא במסכת ברכות בשום מקום המדרש הזה על כלאב, ר"ל שהיה דומה קלסתר פניו וכו' עם היות ששם ד' ע"א מביא טעם ופירוש מה בדרך אחר לאותו שם, אבל במדרש תנחומא פרשת תולדות מצאתי הענין הזה באריכות עיין שם): שנקרא כלאב לפי שהיה דומה קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד, ועשה זה הקב"ה להסיר מלבות בני אדם שהיו אומרים שאביגיל נשארה מעוברת מנבל כאשר לקחה דוד, וכאלו אמר כלאב כלו אב. והבן השלישי היה אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור, ודוד לקחה במלחמה ונשא אותה. ואחז"ל (תנחומא ריש פ' כי תצא) כי לפי שהיתה מעכה אשת יפת תואר שנלקחה במלחמה לפיכך היה אבשלום בן סורר ומורה באביו, ולכן נסמכה פרשת בן סורר ומורה (דברים כ"א:י"ח) לפרשת יפת תואר, לומר לך שכל הנושא אותה יוצא ממנו בן סורר ומורה:

פסוק ד

והבן הרביעי היה אדוניהו בן חגית, והבן החמישי היה שפטיה בן אביטל, (ה) והששי היה יתרעם לעגלה אשת דוד. וחז"ל אמרו גם כן במסכת (ברכות) (צ"ל סנהדרין פ"ב כ"א ע"א) שעגלה זו מיכל שהיתה חביבה עליו כעגלה ולכן קראה אשת דוד להיותה אשתו הראשונה, והכתוב לא יסבול זה שאמר ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה, ולכן ראוי לומר שהיא היתה אשה אחרת, ולפי שהיתה שמה עגלה הוצרך הכתוב לומר עליה אשת דוד, להגיד שאשתו היתה לא עגלת בקר, ומה שאמרו (ירושלמי סנהדרין פ"ב כ' ע"ב) שאשת שאול היה רחוק הוא:

פסוק ו

ויהי בהיות המלחמה וגו'. ספר הכתוב שבהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד, ובהיות אבנר מתחזק בבית שאול ולוחם מלחמותיו, ר"ל שהיה מחזיק ידי אישבשת בעבור שאול אביו ולהתמיד בית שאול וכבודו, היה מסכלות אישבשת שבזמן שהיה יותר צריך לאבנר אז חזר עליו בדברי חרפה, (ז) באמרו לו מדוע באתה אל פלגש אבי? והכתוב לא זכר אם היה זה אמת ששכב אבנר עם רצפה אם לא, אבל אמר ותפקוד עלי את עון האשה, וזה יורה שאמת היה הדבר ושאישבשת במשפט הוכיחו, להיות רצפה אלמנתו של מלך והיתה מתשמישיו (עם היותה פלגש ולא אשה) והיתה אם כן אסורה לכל אדם, ולכן אמר מדוע באת אל פלגש אבי? והוא לא כחש ולא התנצל שלא עשהו אבל חרה אפו, כי היה לו לאישבשת לשמור לפיו מחסום ושלא ידבר נגדו דבר קטון או גדול אחרי היותו מתחזק בידו ולוחם מלחמותיו והיה בידו להסירו מהמלוכה כשירצה, (ח) וז"ש הראש כלב אנכי אשר ליהודה וגו', ופירוש הפסוק אצלי כך הוא, הראש כלב אנכי? ר"ל ממונה אנכי על הכלבים לא שר צבא אנשים כי אם הכלבים? וגם לא ממלכות ישראל כ"א מיהודה אשר שנאת? כי הדברים האלה אשר אמרת לי לא יאותו לשר צבא ישראל כי אם לראש הכלבים אשר ליהודה, וזהו אמרו בתמיהה, הראש כלב אנכי וגו'? ומאחר שככה בזיתני היום אעשה חסד עם בית שאול? ר"ל האם היום הזה ראוי לי שאעשה חסד עם בית שאול? אחרי שבמ' שעבר עד הנה לא המצתיך ביד דוד ואתה גמלתני רעה ותפקוד עלי את עון האשה, הנה א"כ באמת אין ראוי לעשות כן, (ט) וז"ש מיד כה יעשה אלקים לאבנר וכה יוסיף, ר"ל כ"כ רעה יעשה לי אלקים ויוסיף עליהם אם לא אקיים מה שנשבע ה' לדוד, (י) והוא להעביר הממלכה מבית שאול להקים כסא דוד על כל ישראל. ואפשר עוד לפרשו באופן אחר, יאמר אעפ"י שאהיה בבית דוד ראש לכלבים, וזהו הראש כלב אנכי אשר ליהודה, כלומר אפילו שאהיה עם

דוד ראש לכלבים והפחות שבכל אנשיו, האם ראוי היום הזה שאעשה חסד עם בית שאול? מאחר שלא המציתיך ביד דוד ותפקד עלי עון האשה, באמת עם כל זה שאהיה ראש כלב בבית דוד אין ראוי לעשות עוד עמך חסד, כי טוב בהיותי שם ראש כלב אשר ליהודה. ומה שאמר היום אעשה חסד עם בית שאול, ר"ל לא אמנע מלעשות חסד עמך עם היותי הפחות שבכל שבט יהודה, וזה אל אחיו ואל מרעהו, ר"ל בסבת היותי אני אחיו ומרעהו של שאול, כי אבנר היה אחיו בקורבה והיה מרעהו במלכות, אבל עתה שראיתי שלא המציתיך ביד דוד עם היות שמשחו הש"י למלך, ואתה עכ"ז פקדת עלי עון האשה, לכן כה יעשה ה' וגו' להעביר הממלכה וגו'. ושמעתי מפרשים בזה שהכלב הוא הנובח והמכה את החיות, ולזה אמ' אבנר הראש כלב אנכי לנבוח ולזעוק נגד אנשי יהודה אשר עם דוד, וזהו אשר ליהודה, רוצה לומר לצעוק ולנבוח נגד אנשי יהודה:

פסוק יב

וישלח אבנר מלאכים. ספר הכתוב שאבנר נתכעס כל כך על אישבשת עד ששלח מיד מלאכים אל דוד תחתיו לאמר למי ארץ כרתה בריתך אתי וגומר, רוצה לומר ששלח בסתר לומר לדוד למי תאות הארץ אלא לך? כיון שמשחך ה' למלך ולכן כרתה בריתך עמי ואנכי אשיב לך כל ישראל. ואפשר לפרשו בענין שבועה, יאמר ששלח אבנר מלאכים אל דוד תחתיו במקומו, כי שלוחו של אדם כמותו, ויורה שנתן הרשאה גמורה למלאכים לקיים הברית עם דוד, וזהו תחתיו. ונשבע לו למי ארץ, והוא השם שלו הארץ ומלואה, שאם יכרות ברית עמו ישיב כל ישראל אחריו, ויהיה הלמ"ד הזה כלמ"ד (ישעיה ח' כ') לתורה ולתעודה שהיא למ"ד השבועה. ובדרש (תנחומא סוף פרשת מסעי) אמרו שכתב אבנר לדוד בהקדים שמו, ואמר מן אבנר לדוד ולכן נענש, וזהו שאמר אל דוד תחתיו ושעל זה נהרג אבנר:

פסוק יג

ודוד השיב שיחפוץ בבריתו ושיכרות לו ברית אהבה אך בתנאי שיביא אליו את מיכל אשתו, (יד) ולכן שלח דוד מיד אל אישבשת שישלח לו אשתו אחרי אשר שם נפשו בכפו להרוג הפלשתים לקדשה בערלותיהם, והיה זה כדי שאבנר ימלא את דברו ויאמר לאישבשת שישלח את אשתו, (טו) וכן היה שבעצת אבנר שלח אישבשת לקחת את מיכל מפלטיאל בן ליש להוליכה לדוד. וכבר כתבתי שלא היתה נשואה לו אבל היתה משמרת אצלו כדי שלא תלך לדוד ולא תפשע בכבודה, ולכן לא אמר מעם אישה או מעם בעלה אבל אמר מעם איש, רוצה לומר אדם נכבד, כמו שהיו אומרים ישראל (יומא פ"ד א') אישי כ"ג, וע"ד זה אמר (טז) וילך אתה אישה הלוך ובכה אחריה וגו' וכמו שפירשתי

במה שקדם לזה. ובויקרא רבה אחז"ל (פר' כ"ג קנ"ב ע"ב), למה נקרא כאן פלטיאל? לפי שהאל פלטו מעבירה שלא בא על מיכל, והיה הולך ובכה אחריה על מצוה שהלכה מידו שהיה כובש את יצרו:

פסוק יז

וכאשר הוליכו את מיכל לדוד דבר אבנר בסתר עם כל ישראל גם תמול גם שלשום הייתם מבקשים את דוד למלך עליכם, ועם היות שעד עתה הייתי מוחה בידכם, (יח) הנה עתה רואה אני שראוי שתעשו זה, לפי שיי' דבר שביד דוד יושיע את ישראל מיד פלשתים ומיד כל אויביהם.

פסוק יט

וכן אמר אל בני בנימן, ואחרי שהכין לבב זקני השבטים הלך אל דוד להודיעו זה.

פסוק כ

(כ-כא) ודוד עשה לאבנר ואנשיו משתה וכבוד, ואבנר אמר שילך לקבץ את כל ישראל להמליך את דוד בפעל ונטל רשות וילך לו, (כב) וכשנפטר מעם דוד באו יואב ועבדי דוד מהגדוד ושלל רב עמהם, והגדוד היה מארץ פלשתים.

פסוק כג

והנה אמר הכתוב ויואב וכל הצבא אשר אתו באו וגו', אחרי שכבר אמר והנה עבדי דוד ויואב בא, לומר שקנה יואב וכל עבדי המלך אומץ לב לעשות המעשה הרע הזה לפי שבאו מהגדוד עם שלל רב, ועוד שבאו וחזרו כלם בשלום ולא נפקד מהם איש, וזהו ויואב וכל הצבא באו, ר"ל כלם חזרו בשלום, (כד) ולזה עצר יואב כח לומר למלך הנה בא אבנר אליך למה זה שלחתו? (כה) כי לא בא כי אם לפתותך ולדעת מוצאך ומובאך כדי להשחית במעשה ידיך, ולא זכר הכתוב מה השיב דוד ליואב, ואולי ששתק ולא השיבו כלום כי ירד לסוף דעתו, (כו) ואז יואב שלח אחרי אבנר לקראו בשם המלך וישיבו אותו מבור הסירה, ר"ל מהבור אשר היה בדרך אשר שם סירים וקוצים. וחז"ל במסכת סנהדרין [סוף] (דף מ"ט ע"ח) פרק נגמר הדין אמרו, בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג, שלא החזיק בדברי דוד אל שאול אלא דחה אותם בדברי הבל, בצפחת המים אשר לקח מראשותיו, אמר לו אחד מהנערים שכחה בבור ומצאה שם דוד ושקר הוא אומר שלקחה מראשותיך, ובדברי כנף המעיל אמר בסירים נאחז ונקרע ולא הרגשת בו ומצאו דוד:

פסוק כז

וספר הכתוב שכאשר שב אבנר הטהו יואב אל תוך השער, ר"ל שער העיר, לדבר אתו בשלי וימיתהו, ובשלי פירשו בו בשלוה, כמו (איוב י"ב ו') ישליו אהלים לשודדים, ות"י מענין פתאום. ואני אחשוב שפירושו שדבר אתו בשלי והחטא שחטא במיתת עשהאל אחיו שהרגו, והוא מגזר' שגגה, כמו (מלכים ב ד׳:כ״ח) לא תשלה אותי. וכמו (בסימן ו' ז') ויכהו שם על השל. וחז"ל דרשו בפר' נגמר הדין (מ"ט ע"ב) אל תוך השער, כמו (דברים כ"ה ד') השערה אל הזקנים, אמר לו להביאו לפני סנהדרין להשפט עמו בדם עשהאל אחיו, וזהו וימת בדם עשהאל, כי תבעו בדם עשהאל ודנו בין סנהדרין, א"ל למה הרגת עשהאל? אמר רודף היה, א"ל היה לך להציל עצמך בא' מאיבריו? א"ל לא יכולתי לכוון לו, א"ל לדופן חמשית כוונת לו באבר מאיבריו לא יכולת לכוון? מיד הרגו, וזהו וימת בדם עשהאל. ועוד דרשו שם (עיין שם רש"י) בשלי בערמה, ששאל לו יבמה גדומה היאך חולצת? והוא היה שוחה ומראה לו כי בשיניה חולצת ואז הכהו, וזהו בשלי מלשון (שמות ג' ה') של נעליך מעל רגליך, ושעל זה אמר דוד (מלכים א' ה') ובנעלו אשר ברגליו:

פסוק כח

וישמע דוד מאחרי כן וגו'. זכר הכתוב ששמע דוד מאחרי כן, ר"ל שלא שמע דוד דבר מקריאת אבנר ולא מכל הענין כי אם אחרי מות אבנר, וזהו וישמע דוד מאחרי כן. והנה היה חושש דוד שמא יחשוב כל ישראל שהוא צוה להרגו, אחרי שנקרא אבנר בשמו ושהרגו יואב שר צבא דוד, ומפני זה אמר נקי אני וממלכתי מעם ה' עד עולם מדמי אבנר בן נר, שר"ל שדוד וכסאו היו נקיים מזה העון, (כט) אבל אותם הדמים של אבנר יחולו על ראש יואב ועל כל בית אביו, רמז לאבישי ואנשיו וקרוביו אשר היו עמו באותה עצה. ואמר ועל כל בית אביו כי לא רצה דוד לקלל את איש צרויה להיותה אחותו, ועל בית יואב, רוצה לומר על כל בניו ובנותיו שלא יכרת זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם. והנה בקללת כל זרעו כתבו המפרשים שלא קלל אלא המסייעים אותו בזה והסומכים את ידו, כמו שכתוב בתורה (ויקרא כ' ה') ושמתי את פני באיש ההוא ובמשפחתו, ותרגם אונקלוס ובסעדוהי. וגם אפשר לומר בזה שהקללות האלה כלם תנאיות, כ"א יהיו הבנים רעים וחטאים ליי' יענשו בעונש אביהם המרצח, ואם יהיו צדיקים וטובים הנה ימלטו מאותו עונש. ואמנם למה יחס הקללות והעונש הזה אל החטא, כבר התעוררו חז"ל אליו, (ילקוט ח"ב דף כ"א ע"א ועיין רד"ק) אמרו בה' דברים אדם זוכה לבניו הזכאים, כלומר שבזכות האבות האל יתברך מברך הבנים

בדברים האלו, והם בנוי בחכמה בעושר בכח בימים. אם בכח שנאמר (תהלים קי"ב ב') גבור בארץ יהיה זרעו. בנוי, שנאמר (שם צ' ט"ז) והדרך על בניהם, בעושר, שנאמר (שם ל"ז כ"ה) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. בחכמה, שנאמר (דברים י"א י"ט) ולמדתם אותם את בניכם. בשנים, שנאמר (שם שם כ"א) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. ודוד קלל את בני יואב בכלם, זב כנגד הכח, ומצורע כנגד הנוי, שנאמר (ישעיה ג' י"ז) וספח ה' קדקד בנות ציון וגו' כי תחת יופי זה הדור וזה כעור, מחזיק בפלך כנגד החכם, כי המחזיק בפלך הוא הטפש, ונופל בחרב כנגד השנים, זה מאריך ימים וזה מקצר ימים, וחסר לחם כנגד העושר, ודוד ידע שזרע יואב עתידים להיות פושעים ולכן קללם. ורלב"ג כתב שקללם באלה החמשה קללות לפי שכל המקולל בהם כאלו מת ובוטל מן העולם, ולזה הביא בהם המצורע שהוא כמת, כמו שאמר (במדבר י"ב י"ב) אל נא תהי כמת. ואני אחשוב שדוד המלך ע"ה חשש שיואב לא נתכוון בזה לנקום נקמת עשהאל אחיו אבל עשה זה לשלשה תכליות. האחד מפחדו שדוד יאהב מאד את אבנר ויתחבר עמו אם יבא עליו, ובקנאתו לזה הרגו. השני שעשה זה לעשות גבורה, כי חשב שעל חרבו יחיה והתהלל במתת שקר. הג' כי חשב יואב שאבנר בבואו אל דוד יהיה כל ישראל אחריו ויהיו כלם בשלוה ובהשקט, ואז לא יהיה ליואב העושר והשלל אשר היה מקוה במלחמה, ולכן מאס בשלום ובחר במלחמה, ולהיות אבנר מסדר ומביא השלום והאחוה הרגו. ולפי שחשב דוד שיואב נתכוון לכל התכליות האלה שלשתם לכן קללו בקללות כנגדן, ר"ל אם אתה נתכוונת להרחיק ולהסיר אבנר ממני, השם ית' יעשה בניך זבים ומצורעים, באופן שמחוץ למחנה יהיה מושבם ולא יתחברו עם בני ישראל. ואם נתכוונת לעשות גבורה ולחיות על חרבך תהיה הקללה שתהיה מחזיק בפלך, ר"ל לא יהיה עוד חרב בידך כי אם משענת קנה רצוץ, והוא הפלך המשענת אשר ביד אדם, ובסוף תפול בחרב אחר, וזהו נופל בחרב שהוא תשלום הקללה השנית שזכר. ואם נתכוונת להעשיר בהתמדת המלחמה תהיה הקללה שכל ביתך יהיו חסר לחם:

פסוק ל

והנה גלה הכתוב שעם היות שחשב דוד שיואב הרג את אבנר לקנאתו במעלתו ובאהבתו וחברתו לדוד, שהנה כפי האמת לא היה כן כי יואב ואבישי אחיו שניהם היו באותו מעשה להרוג את אבנר, ולא עשו זה כ"א לפי שאבנר הרג את עשהאל אחיהם, עם היות שהיתה הריגתו במלחמה והם לקחו נקמתו בשלום, כמו שאמר דוד בצואתו (מלכים א' ב' ה') וישם דמי מלחמה בשלום. הנה התבארו הפסוקים והותרו השאלות רביעית וחמישית. וכבר אמרו חכמינו ז"ל בפרק נגמר הדין (דף מ"ח ע"ב) שדוד קלל את יואב

שלא כדין ולכן נתקיימו כל הקללו' האלה בזרעו של דוד, והיכן נתקיימו? זב ברחבעם, מצורע בעוזיהו, מחזיק בפלך באסא שחלה את רגליו, נופל בחרב ביאשיהו, חסר לחם ביהויכין, וזה שדוד בדעתו היה לצוות להרוג את יואב וכן עשה בשעת מותו, ולכן נענש דוד על שקללו יותר מהדין, ובספר מלכים (שם) במיתת יואב אכתוב בקללות האלה יותר בשלימות:

פסוק לא

ויאמר דוד אל יואב. צוה דוד את יואב ואת כל העם אשר אתו קרעו בגדיהם וספדו לפני אבנר, וצוהו על זה כדי שיהיה כמתחרט על מה שעשה ודואג על מיתתו אחרי שלא הרגו בדין, והמלך דוד היה הולך אחרי המטה כאשר היו מוליכין אותו לקבורה, ואף על פי שאמרו במסכת סנהדרין (פ"ב כ' ע"א) כי המלך אינו יוצא אחרי המטה, ואפילו מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו, הנה עשה דוד כן להוציא מלב ישראל שידע במיתת אבנר, כמו שאמר בסוף הענין וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מאת המלך להמית את אבנר, (לב-לג) ולכן בקבורתו בכה המלך דוד ויקונן עליו הכמות נבל ימות וגומר. והמפרשים פירשו הפסוקים הכמות נבל בחרב או הכמות אדם נבל ופחות ימות אבנר? (לד) ידיך לא אסורות, ואם כן למה לא הכית את יואב כאשר הכה הוא אותך? ורגליך לא לנחשתים הוגשו, ולמה לא ברחת אם כן מפניו? ואין הפירוש הזה ישר אצלי, לפי שהיה דוד אם כן מגדף את אבנר ולא היה מקונן אותו. ואחשוב שדוד הלל ושבח תכונות אבנר, ואמר שלא היה ראוי למות באותו דרך שמת לפי שידיו לא אסורות, ר"ל שלא עשה פעל מגונה בידיו מימיו, ורגליו לא לנחשתים הוגשו, כי לא תפשו אדם ולא היו רגליו בנחושתים אסורות מעולם, ואם כן בתוך המלחמות תמיד עשה כאדם מעולה, ולכן אמר נגדו אם תמיד היו ידיך בלתי אסורות במעשים המגונים ולא תפשך אדם, ואם כן איך לפני בני עולה יואב ואבישי נפלת? כי נפלת בידיהם במרמה ותוך:

פסוק לה

וזכר שעם היות שבא העם להברות את המלך ובקשו ממנו שיאכל לא אבה וישבע כה יעשה לי אלקים וכה יוסיף, ר"ל כה יעשה לי כמו שעשה לאבנר, וכה יוסיף הוה על הוה אם אוכל דבר עד בוא השמש, (לו-לז) ועם היות שהתפעל המלך יותר מדאי לא יחסוהו לגנות אבל ייטב בעיניהם מה שעשה על אבנר, והאמינו בתום לבבו ובנקיון כפיו:

פסוק לח

ואמנם מה שאמר אחר זה ויאמר המלך, ענינו שדוד התנצל לעבדיו הקרובים אליו למה לא הרג ליואב ואבישי על הרגם את אבנר אחר שחרה אפו עליו כל כך, ולזה אמר הלא

תדעו כי נפל היום שר וגדול בישראל, ולכן כפי הראוי והדין התאבלתי כל כך עליו, (לט) ואם תאמרו למה לא נקמתי נקמתו ולא אעשה משפט וצדקה? דעו שהסבה בו הוא שאנכי היום רך ומשוח המלך, כאלו היום נמשחתי והאנשים האלה בני צרויה הם קשים ממני, ר"ל עם היותם בני צרויה אחותי הנה לא חששו לכבודי, והם יותר קשים וזדונים ועושים כל חפצם ממני עם היותי מלך ולכן לא אוכל להם אבל האל יתברך שהוא דינא רבא, ישלם לעוש' הרעה כרעתו ולא ימלטו מהמשפט האלקי, והיה זה התנצלות אליו. וחז"ל פירשו רך מלשון מלכות, כאמרם (ב"ב פ' א' ד' ע"א) לא רכא ולא בר רכא. ואמנם למה לא הרג דוד את יואב על זה ואיך נמלט ממנו כפי הדין, הוא לפי שלא היו שם עדים והתראה ולכן כפי הדין לא היו בני מות, האמנם היה מהיכולת המוחלט המסור למלך להרגם אם ירצה, ודוד לא רצה להרגם כפי אותו היכולת המוחלט כדי שלא לבלבל מלכותו, ואם כן לא חטא במה שלא הרגו וזה על פי הדין, ולכן הניח את משפטן לפני ה' שישלם לעושה הרעה כרעתו, מסכי' למה שאמר ית' (שמות כ"ג ז') ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע, ר"ל אתה בן אדם הנקי והצדיק כפי הדין אל תהרגהו, וא"ת ואיך לא יגמול כרעתו? דע כי יש למעלה ממך דינא רבא אשר לא יצדיק רשע:

פרק ד

פסוק א

וישמע בן שאול וגומר. אמר שאיש - בשת רפו ידיו וכל ישראל נבהלו בשמעם שמת אבנר, אבל היה זה לאישבשת להיותו בן שאול ורוע מערכת אביו היה אחריו, ולזה לא קראו בשמו ואמר לבד וישמע בן שאול. והנה נבהלו כל ישראל, כי מהם אמרו שדוד צוה להרגו אחרי שלא הרג את יואב ואבישי, והוקשה להם למה עשה כן אחרי שהיה כבר אבנר אחריו? ומהם היו אומרים שדוד היה נקי כפים ובר לבב בזה, והוקשה להם אם כן למה לא הרג את הרוצחים? ולכן נבהלו כלם כאנשים שאינם יודעים האמת וקשה להם הדבר מכל הצדדים:

פסוק ב

ובהיות אישבשת רפה ידים, מלאם ידם לשני אנשים שרי גדודים שהיו עם אותו בן שאול שזכר והיו מבני בנימין קרוביו ושרי גדודיו, (ג) ויברחו מאישבשת קודם לזה (לסבה מה שלא זכרה הכתוב) אותם השני אנשים הבארותים, ר"ל בני רמון הבארותי והלכו גתימה. ויהיו שם גרים עד היום הזה, ר"ל עד היום ההוא שבאו להמית אישבשת, כי בשמעם שמת אבנר ורפו ידיו יתעוררו לזה הפועל המגונה. ויהיה לפי זה אמרו היו בן שאול

חסר למ"ד כמו היו לבן שאול, כמו (שמואל א' י"ג ח') למועד אשר שמואל. ומנחם פירש ששני האנשים האלה הרגו קודם לזה ימים רבים בן שאול אחר, לא אישבשת כי אם לבן שאול אחר, ולכן ברחו גתימה והיו שם גרים עד היום הזה שבאו להרוג את אישבשת. והתנכרו ועשו עצמם כלוקחי חטים, ולא נשמרו אנשי הבית מהם, שהיו מדברים עמו על קנין החטים, ובזה האופן הרגו אותו והלכו להם כדי למצוא חן בעיני דוד:

פסוק ה

(ה-ו) ולפי הפירוש הראשון יאמר שבאו האנשים הרשעים האלה עד תוך בית אישבשת ונכנסו שם עם אנשים לוקחי חטים שבאו שמה ואז הכוהו אל החומש ונמלטו:

פסוק ז

ואמנם אמר פעם שנית ויבאו הבית וגו' ויכוהו וימיתוהו, אם לפרש איך היתה המיתה וההכאה שזכר בכלל בראשונה, או להגיד שאחרי שבראשונה באו אל הבית ויכוהו אל החומש וימלטו שניהם, חשבו שלא נשאר מת ושאולי ינצל עדין, ושבו פעם אחרת ויבואו הבית והוא היה שוכב על מטתו, ר"ל מוכה מהם, ואז הכוהו הכאה אחרת וימיתוהו ויסירו את ראשו ויביאוהו לדוד:

פסוק ח

והנה הכניס בתוך זה הספור ענין מפיבשת, להגיד כי במות אישבשת לא נשאר לבית שאול יורש עצר וראוי למלכות, כי מפיבושת נעשה נכה רגלים, ולא היו לו בנים אחרים כ"א בני רצפה שהיתה פלגש. ונכון אצלי עוד שיכוון הכתוב בזה שהבארותים בהיותם גרים בגתימה, עם היות שהיה ליהונתן בן והוא נכה רגלים, הנה לא התעוררו להמית אותו לפי שחשבו שלא היה ראוי לאדנות, ובאו אל אישבושת שהיה נשוא פנים ומלך ישראל, וזה מודיע רוע לבבם ושכוונו להשחית כל זרע המלוכה מבית שאול עם היותם ממשפחתו ומבית אביו, ולכן נכנס ענין מפיבשת בזה המקום והותרה השאלה הששית:

פסוק ט

(ט-י) וזכר שדוד חרה אפו בראותו המרי והקשר ההוא, ונשבע בה' שהוא הרג בצקלג את הנער הכנעני אשר אמר שהרג את שאול להיותו מבשר בעיניו. ומדברי דוד בזה יראה שלא הרג העמלקי את שאול, ושלא המיתו דוד כי אם להגידו זה כמבשר בעיניו, וכחושב שיתן לו עליו בשורה, ומה שאמר שמה (בסי' א' י"ד) איך לא יראת לשלוח ידך לשחת את משיח השם, יורה שהנער העמלקי המית שאול, אבל המיתה ההיא היה בבקשת שאול ולפי שידע שלא יחיה אחרי נפלו, ומה שאמר כאן כמבשר הוא לפי שהעמלקי היה נראה שמח ונעלז במה שהרג את שאול ולכן נהרג.

פסוק יא

ועשה דוד קל וחומר, שאם על זה לבד הרגו, כל שכן שהיה ראוי לעשות לאנשים רשעים שהרגו את איש צדיק בביתו, (יב) ולכן צוה להרגם ולקצץ את ידיהם ורגליהם ולתלותם. והנה היה מכת המות מדה כנגד מדה, (שמות כ"א כ"ג) נפש תחת נפש, וקצץ ידיהם לפי ששלחו יד במלכ', וקצץ רגליהם לפי שהלכו לביתו לעשות כן ושבאו לפניו כמבשרים, וצוה לתלותם על אשר כרתו ראש אישבשת והביאו אותו והיה זה דמות תליה, גם צוה לתלותם כדי לפרסם המעשה הזה אשר עשה להודיע שלמות מדותיו, ושלא ישלח אדם עוד ידו במלך משיח ה'. ואמנם את ראש אישבשת לקח דוד ושלח לקברו שם בחברון בקבר אבנר לקורבתם:

פרק ה

פסוק א

ויבאו כל שבטי ישראל וגו'. זכר שמיד אחרי מות אישבשת באו כל שבטי ישראל אל דוד חברון ואמרו לו עצמך ובשרך אנחנו גם אתמול גם שלשום וגומר, רוצה לומר אל תחשוב שבני יהודה הם קרוביך ואנחנו לא, כי גם כן אנחנו עצמך ובשרך כהם, כי כלנו בני איש אחד נחנו, (ב) ואם תאמר שמלבד הקורבה יש לך אהבה רבה עם בני יהודה לפי שמלכת עליהם ראשונה, הנה אין בזה טענה, לפי שאתה ידעת שבימי שאול אתה היית המוציא והמביא את ישראל, ואם כן הרי כאלו מלכת עלינו אז שהיה ראשונה לכל ההמלכות האלה. ועדו נתנו טענה שלישית והיא שאמר השם יתברך אתה תרעה את עמי ישראל ותהיה נגיד על ישראל, והנה לא אמר את יהודה כי אם את ישראל, יורה שזה העקר ושזהו שרש המלכות כלו:

פסוק ג

וידמה שאז הלך העם איש לאהלו ושבאו הזקנים שבשבטים אחר כך אל חברון והמליכו שם את דוד, והוא קבלתם אותו למלך על כל ישראל לפני ארון ה'. והמפרשים אמרו שהזקנים באו ראשונה לכרות ברית, שלא ירע עמהם על אשר החזיקו עם אישבשת, ואחרי כן באו כל העם, ושפירוש ויבאו הזקנים וכבר באו הזקנים. והיותר נכון אצלי הוא שבאו השבטים כלם ולזקנים בפרט כרת הברית, כי בידם נשבע על כל אשר יעשה בישראל או נשבע שלא ירע לזקנים, ואז כלם השבטים והזקנים המליכוהו, ונתאמת אז אצלם (תהלים כ"א ח') כי המלך בוטח בהשם ובחסד עליו בל ימוט:

פסוק ד

פרשה שבעה עשר תספר איך לכד דוד את ירושלם ונלחם עם פלשתים, וישלח חירם מלך צור חרשים ועצים ויבנו את בית המלך, ואיך העלה את ארון האלקים מקרית יערים אשר היה שם מיום שהשיבו אותו פלשתים ומיתת עוזא על אשר החזיק בו, ושישב בבית עובד אדום הגתי ואחר כך הביאו המלך אל ירושלם, ואיך חשב מחשבות לבנות את בית ה' ומה שאמר לו ית' על זה ביד נתן הנביא ומה שהתפלל דוד עליו. תחלת הפרשה בן שלשים שנה וגו', עד ויהי אחרי כן ויך דוד וגומר. והנה שאלתי בפרשה הזאת ששה שאלות:

השאלה הראשונה בלכידת ירושלם, והיא כי אם היה ירושלם לבני יהודה ובנימין קודם לזה, איך הלך עתה דוד ללכדה? ומה הטענה אשר היה ליבוסי שלא יבא דוד שמה בעבור העורים והפסחים אשר יסיר? ולא ימלט אם שנאמר שהיו העורים עם דוד ובכלל אנשיו או היו מהיבוסי, ואם היו מעבדי דוד איך אמר כל מכה יבוסי ואת העורים והפסחים שנאי נפש דוד וגומר, ואמר עור ופסח לא יבא אל הבית? ואם היו מהיבוסי איך אמרו אם כן לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים וגומר? וזה היה בידם ולא ביד דוד, ובדברי הימים לא זכר דבר מהם:

השאלה השנית במה שנמצא בספורים האלה אשר בזאת הפרשה הבדל גדול וחלוף רב בין מה שנכתב הנה ובין מה שנכתב בדברי הימים. כי שם ספר כי אחר המלכת דוד לכד את ירושלם, ואחר זה זכר הגבורים אשר היו לדוד, ואחרי זה זכר שהעלו את ארון האלקים לבית עובד, ואחריו זכר ששלח חירם לבנות הבית לדוד, ואחר זה שלקח נשים בירושלם, ואחר כך ספר המלחמות אשר עשה דוד בפלשתים, ואחר זה שהעלה הארון מבית עובד אדום, ואחריו איך חשב דוד לבנות את בית ה'. אמנם כאן ספר הדברים באופן אחר, שזכר ראשונה לכידת ציון, ואחריו ששלח חירם לבנות הבית לדוד, ואחריו שלקח נשים בירושלם, ואחר זה זכר מלחמות הפלשתים, ואחר כל זה ספר העלאת הארון מקרית יערים, ומחובר עמו העלאתו מבית עובד אדום ומחשבת דוד לבנות בית האלקים, וראוי שנדע מה היה סבת החלוף הזה? ומה היה אמתת הספור בקדימתו ואיחורו? השאלה השלישית במה שספר הנה שנלחם דוד בפלשתים פעם אחד, ואמר לו ית' עלה כי נתן אתן את הפלשתים בידך, ובפעם השנית שאל בה' אם ילחם עמהם והשיבו ית' לא תעלה הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בכאים וגו' אז תחרץ כי אז יצא ה' לפניך וגו', וזה מתמיה מאד, כי אם לא היה ראוי דוד לתשועה ונצחון ההוא למה נתנם השם בידו? ואם היה ראוי והגון אליו והאל ית' היה חפץ לתת תשועה בידו למה

יצוה אותו שלא יעלה כי אם בשמעו את קול סערה בראשי הבכאים ושאז יצא ה' לפניו? והנה לכל זמן ועת לכל חפץ האלקים ומה הענין הזה? השאלה הרביעית במה שספר ששלח עוזה ידו ויאחז בארון האלקים כי שמטו הבקר ושחרה אף ה' בו ויכהו שם וימת, והנה עוזה היתה כוונתו רצויה ומחשבתו לשום שמים כדי שלא יפול ארון האלקים מעל העגלה, ולמה המיתו האלקים בחרון אפו על לא חמס בכפיו ואין מרמה בפיו? ובדברי הימים נזכר שאמר דוד (דברי הימים א' ט"ו י"ג) כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלקינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט, ויורה שלא מת עוזה בחטאתו כי אם בחטאת ישראל כלם, והוא זר מאד:

השאלה החמישית במה שספר שאמר נתן הנביא לדוד (כאשר אמר לו לבנות בית לה') כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך, ואיך אמר הנביא הדבר הזה אשר לא צוהו ה'? והנה האל ית' אמר אליו מיד אחר זה האתה תבנה בית לשמי? ואם האל ית' לא צוהו על זה איך אמרו לדוד? והיה לו לומר אשמעה מה ידבר האל יתברך:

השאלה הששית למה לא רצה האל ית' שיבנה דוד את הבית? ואם היה רצונו לבנותו והיו אצלו מזומנים הדברים הצריכים אליו, למה מנע הש"י טוב מבעליו ולא הספיק בידו לעשותו ובחר שיבנהו שלמה בנו? ואם נאמר שהיתה הסבה בזה לפי שדוד שפך דמים רבים, הנה זה יחשב לו לצדקה, כי הם דמי אויבי ה' ולא הרג מבני ישראל כי אם מהאויבים, והנה שלמה שפך דם יואב ודם אדוניהו אחיו ודם שמעי בן גרא והיו מבני ישראל? ואם נאמר שהיו אלה חייבי מיתה, אין ספק שיותר היו חייבים בה אויבי ה' הפלשתים שהרג דוד, ויותר ראוי היה שנעים זמירות ישראל דוד בחיר ה' יבנה אותו משיבנהו שלמה אשר נשיו הטו את לבבו וילך ויעבוד אלקים אחרים.

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

(**ד-ה**) **בן שלשים שנה דוד במלכו וגו'**. לפי שמלכות שאול לא היה מתקיים לא זכר הכתוב בו השנים אשר מלך על ישראל, ולא זכר כמה היו ימי שאול בהמלכתו, לפי שצל היו ימי שניו עלי ארץ ובמספר ירחים לא באו, אבל דוד שהיה מלכותו קיים כימי השמים על הארץ, זכר הכתוב ימי חייו בהמלכתו וכמה שנים מלך, ולזה אמר הכתוב שהיה בן שלשים שנה במלכו, כי הם השנים היותר מוכנים לכח לגבורה ולתבונה, וארבעים שנה מלך והיה א"כ במותו בן שבעים שנה, לקיים מה שנאמר (תהלים צ' י') ימי שנותינו בהם שבעים שנה. ועם היות שבפרטן עולים לארבעים שנה וששה חדשים, הנה לא חשש הכתוב כי אם לארבעים שנה, וכן בדברי הימים אמר (דברי הימים א' כ"ט כ"ז) שמלך ארבעים שנה ולא זכר הששה חדשים, לפי שלא מנה הכתוב כי אם השנים השלמות

ולכן לא חשש לששה החדשים. ובמדרש שמואל (סוף פר' כ"ז) אמרו אלין ששה חדשים יתירייא מה אינון? ר' יצחק בשם רבי יונה אומר חסרים היו משלשים ושלש (שנה שמלך בירושלם) אלא שהכתובים חולקין כבוד לירושלם ומונין אותם שלמים. א"ר יודן חשבון המרובה בולע את המועט לפי שכתוב (מלכים א' י"א ט"ז) כי ששת חדשים ישב שם יואב, ואותם ששה חדשים לא עלו לו מן המנין. ד"א אותן ששה חדשים שברח מפני אבשלום בנו לא עלו לו מן המנין, אלא בשעירה נתכפר לו כיחיד הדיוט. (ובמסכת סנהדרין פ"א ק"ז ע"א) ר' יהודה אומר ששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה ממנו שכינה ופירשו ממנו סנהדרין. נצטרע, דכתיב (תהלים נ"א ט') תחטאני באזוב ואטהר, ונסתלקה ממנו שכינה, שנאמר (שם שם י"ד) השיבה לי ששון ישעך, ופירשו ממנו סנהדרין, דכתיב (שם קי"ט ע"ט) ישובו לי יראיך וגו', ולכן לא נמנו בתוך שנותיו:

פסוק ו

וילך המלך ואנשיו ירושלים. ספר הכתוב שמיד אחרי המלכת דוד הלך עם אנשיו ירושלם, לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון יהיה ראש ממלכות ישראל, ובדברי הימים פירש שהאנשים אשר הלכו עם דוד היו כל בני ישראל אמר שם (דברי הימים א' י"א ד') וילך דוד וכל ישראל, ואם כן קראם הכתוב כאן אנשיו לפי שבהיותו מולך על ישראל ויהודה כבר היו כלם אנשיו. ואמנם ענין המלחמה הזאת והעורים והפסחים חשב רד"ק שעד ימי דוד לא נלכדה מצודת ירושלם, ועם היות העיר מיהודה ובנימין היה המבצר בידי היבוסים ועלה דוד ללכדו, ולזה אמר וילכד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד. והמתרגם נמשך לדעת חז"ל בפרקי ר' אליעזר (פרק ל"ו) אמרו, שהעורים והפסחים היו צלמים, אמרו בדרש אנשי יבוס אמרו לאברהם כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוסי ואנו מוכרים לך את מערת המכפלה ועשה כן, ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית השבועה, וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה, שנאמר (יהושע ט"ו ס"ב) ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם, וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו, שנאמר ויאמרו יושבי יבוס לדוד לא תבא הנה, אמרו לו אין אתה יכול עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב בהם ברית השבועה, שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו ורגלים להם ולא יהלכו. ואמרו ששני צלמים היו אחד עור על דמות יצחק ואחד פסח על דמות יעקב, ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שנאמר (בראשית כ"א כ"ג) אם תשקר לי ולניני ולנכדי, לפיכך לא כבשו אותו ישראל כי עדיין היה נכד אבימלך חי, ובימי דוד כבר מת ובטלה השבועה, והיו שני הצלמים במגדל

הנקרא צנור, וזהו כל מכה יבוסי ויגע בצנור, כל מי שהיה מכה יבוסי היה נוגע בצנור ראשונה. מה עשה ישראל? הביאו אילן של ברוש וכפפו אותו וקפץ יואב ועלה לראש החומה, ובקשו שם להרגו והיה יואב גבור ונלחם כנגדם ובאו גבורי ישראל ועזרוהו, ואחר כך קנה דוד מאת היבוסי את עיר היבוסי במכר זהב ובכתב לאחוזת עולם. מה עשה דוד? לקח מכל שבט ושבט חמשים שקלים הרי כלן שש מאות שקלים, שנאמר (דברי הימים א' כ"א כ"ה) ויתן דוד לארנון וגו'. עוד אחז"ל במדרש שמואל (א"ה נ"ל שהרב סבר מדרש תהלים, כי במ"ש לא מצאתי מדרש זה, אמנם במ"ת מזמור י"ח פסוק ל' מצאתי ודוק): מה עשה יואב? הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו (שהיה רך) ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודלג על החומה, וז"ש (תהלים קמ"א ה') יהלמני צדיק חסד ויוכיחני שמן ראש אל יניא ראשי, מה עשה הקב"ה? קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמר (שם י"ח ל') ובאלקי אדלג שור, זהו דעת חז"ל בענין הזה. ויקשה להם מה שאמר בספר שופטים, (שופטים א' ח') וילחמו בני ישראל בירושלם וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש? ועברו אם כן על השבועה. ויקשה גם כן אמרו לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים, והנה הם היו בידיהם ואיך יאמרו לדוד כי אם הסירך וגו'? ועוד כי אם היו כבר תמו הדורות שהיתה השבועה עליהם, כמו שאמר (בראשית כ"א כ"ו) אם תשקר לי ולניני ולנכדי, למה יצטרכו להסיר הצלמים בעבור השבועה? אחרי שכבר עבר זמנה, וגם מה יהיה ענין עור ופסח לא יבוא אל הבית? והעורים והפסחים היו בבית, ואיך אמר לא יבא אל הבית? והיה לו לומר לא יצא מן הבית או לא יהיה בבית. ורלב"ג התחכם למצוא בזה תחבולה, ואמר שעורים ופסחים היו צלמים עשויים באופן מהתחבולה שיניעו מקלות של ברזל רבי המשקל תנועה חזקה, בענין שלא יוכל אדם לעבור שם כי יכו אותם הצלמים במקלות, והיו אותם הצלמים בדמות עורים ופסחים ומקליהם בידיהם, והיו סמוכים לצנור המים באופן שהיו מוציאים המים מפיהם ובתנועת המים היו מתנועעים הצלמים והמקלות באופן שלא יוכל אדם להכנס שם מפניהם, ולזה אמר לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים, ואמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור, כי היתה התחבולה להשחית הצנור ואז לא יבואו המים אל הצלמים ולא יוכלו להתנועע ולא יכו עם המקלות אשר בידיהם לנכנסים שמה. והיותר נראה בזה הוא מה שכתבתי בתחלת ספר שופטים (דף מ"ב ע"ב), שהיה ירושלם והיבוסי שם מחוז, והיו בו ערים ומושב לבני יהודה ובו גם כן נחלה לבני בנימין, ועם היות שבני יהודה לכדו ירושלם ויכוה לפי חרב ואת העיר שרפו באש היה זה בחלק יהודה, אבל חלק בנימין לא נלכד ושם נאמר

שישב היבוסי בירושלם עם בני בנימין. והנראה שלא לכדו את העיר ונשארו בה היבוסי, וכ"ש המבצר שהיא המצודה שנקראה אחר כך ציון (טעם למה שנקראה עיר דוד ציון) להיותו דבר מצוין ונרשם בכל הארץ, והנה דוד כאשר מלך על כל ישראל מיד עם כל השבטים אשר נתקבצו שם הלך על ירושלם, והיבוסי יושב הארץ אמר לדוד לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים, ר"ל דוד אל תדמה בנפשך שלחוזק גבורתך ולרוב העם אשר אתך נשלים עמך לא יהיה כן, כי אתה באמת לא תבא הנה עד אשר תסיר מכאן אפילו האנשים העורים והפסחים, וזה נאמר בהרחבת הלשון, כי לא ילכוד העיר עד בלי השאיר שם שריד, כי אפילו נער אחד או עור או פסח ימנע אותו מהביאה. ולפי שהיה הדבור הזה נאמר לא על הדיוק כי אם על צד ההרחבה והמשל, לכן חזר ואמר לא יבא דוד הנה, ר"ל הנה היו כלל הדברים שלא יכנס דוד לעיר, כי זהו המכוון במשל העורים והפסחים, והנה אמרו זה לפי שהיה העיר מבצר ובית מקדש מלך, ושני אנשים שישארו בה ימנעו לכידתה לכל מלכי הארץ מפני חזקה.

פסוק ז

והבן הפסוקים שראשונה אמר וילכד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד, ר"ל שהם היו נלחמים עם העיר ועם המבצר ודוד בעצמו לגבורתו ראשונה לכד המבצר, ולכבודו וכבוד המבצר ההוא קראו עיר דוד ולא נקרא עוד מצודה, ולא לכד יואב המצודה ההיא כי אם דוד עצמו, ולכן נקראה על שמו, ואחרי שלכד דוד המצודה השתדל ללכוד עוד את העיר שהיתה גם כן חזקה מאד והיתה נבדלת מהמבצר, (ח) וז"ש אח"כ כל מכה יבוסי ויגע בצנור ואת העורים והפסחים שנאי נפש דוד, ר"ל שצוה דוד על לכידת העיר ואמר שכל אשר יכה ראשונה היבוסי, והוא שיכנס ראשונה בעיר ויגע בצנור שהוא המגדל החזק שאשר יגע בו ראשונה ויגיע עדיו, ועם זה יכה כלם אפילו העורים והפסחים. ואמרו שנאי נפש דוד לא יחזור לבד לעורים ולפסחים כי אם לכל הנזכרים, והם היבוסי והעורים והפסחים שהיו שונאים אותו ואומרים לבזותו לא תבא הנה. והנה גזרת המאמר לא נזכר בכאן, ובדברי הימים אמר (דברי הימים א' י"א ה' ו') ויאמרו יושבי יבוס לדוד לא תבא הנה וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד, ויאמר דוד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש: והנה למדנו מזה שנכתב בדברי הימים דברים. אחד שאחרי שלכד דוד מצודת ציון צוה על הכות יבוסי והיא לכידת העיר כמו שאמרתי. השני שגזרת המאמר הוא יהיה לראש ולשר. השלישי שלא אמר שיהיה לראש כל מי שיכה יבוסי, כי אם שהראשון שיכנס ויעלה שמה בחזקה יתנו לו שררה ושלטנות. הרביעי שיואב הוא היה אשר עלה ראשונה והדברים האלה כלם לא נזכרו

בכאן. החמישי שלא זכר שם עורים ופסחים, והוא מה שיורה שלא היו מעצם הספור כי אם הרחבת הלשון ודבור המשלי, כמו שזכרתי. ואמרו הנה על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית, הוא משל דבריהם אשר אמרו, והוא דבור בלעג ובתמיהה, כאומר עור ופסח יאמר לדוד לא תבוא הנה, כמו שאמרו היבוסים? זה היה באמת סכלות גדול:

פסוק ט

והנה דוד נתישב בציון ויבן סביב מן המלוא וביתה, ר"ל שחפר חפירה גדולה סביב ציון ומלא החפירה ההיא מן המים, כמו שעושים גם היום לחוזק העיירות שלא יכנסו שם האנשים בקלות, ולזה נקרא מלוא, ובנה סביבה מפנים חומה גדולה דלתים ובריח כמנהג, וזהו ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה, וכאשר לכד דוד ירושלם שמח לבו ויגל כבודו, (י) ומשם והלאה הלך דוד הלוך וגדול ויי' היה עמו. הנה התבארו בזה הפסוקים והותרה השאלה הראשונה:

פסוק יא

וישלח חירם מלך צור וגו'. זכר שחירם מלך צור שלח מלאכים אל דוד לתת לו שלום בהמלכתו, וששלח לו עצי ארזים שלא היו נמצאים בארץ ישראל, כמו שיבא בספור בנין הבית (מלכים א' ה'), ושלח עמהם חרשי עץ וחרשי אבן קיר, ר"ל אומנים גדולים ושיעשו בית לדוד בעיר ציון. וצור הנזכר בכאן אינו ויניציא"ה אשר אנו קוראים היום צור ולא היה גם כן רומ"י הרשעה שנקראה צור, אבל היה מדינה גדולה סמוכה לירושלם והגוים קוראים אותה בלשונם טיר"ו, והיא כבר נחרבת היום. וחכמינו ז"ל אמרו כל צור מלא הוא רומ"י, וכל צר חסר הוא הסמוך לירושלם: (א"ה לא ידעתי אם הרב המחבר עצמו טעה בגירסת זה המדרש או אם המגיהים טעו בו, כי הוא הפך הגרסא האמיתית, וכן מצאתי ג"כ בפירושו על נביאים אחרונים בישעיה סי' כ"ג על פסוק כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור, שכתב ג"כ הפך זה המדרש באמרו שם ז"ל, וכבר זכרתי שאין לנו סמך חזק בכתוב לשיהיה צור רומ"י לפי שהוא מלך בו"יו עכ"ד: ותמהתי מאד עליו איך לא הרגיש הרב טעות זה? הלא הוא עצמו הביא המדרש הזה לפי הגרסא האמיתית, כי שם בתחלת הכוונה הכוללת שעשה לסי' הנ"ל הביאו על אמיתתו מב"ר סוף פר' ס"א, ומילמדנו פרש' בא על פסוק ויהי חושך אפלה, ומפסיקתא פר' בא על פסוק ויהי בחצי הלילה? לכן נ"ל ששגגה היא היוצאת מלפני השליט, ואולי אין לרב בזה אשמה כלל ועם המגיהים תלין המשוגה, כי בכמה מקומות מצאתי שהם שגו ברואה פקו פליליה והפכו הענין ודוק):

פסוק יב
וכאשר ראה דוד שלכדו ירושלם אשר שם ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד, ושגוי לא ידע יעבדוהו ומלאכי מלך צור וחרשיו בנו לו את הבית למעלת שבתו ידע והתאמת אצלו כי הכינו השם למלך על ישראל כי מה' היתה לו, והבין עם זה כי תכלית מעלתו לא היה לעצמו כי אם לתועלת ישראל, וזהו כי נשא מלכותו בעבור עמו ישראל:

פסוק יג
וספר שלקח דוד עוד בירושלם פלגשים ונשים, מלבד אשר היו לו קודם לזה, וכבר כתבתי בפירושי לספר שופטים בענין פלגש בגבעה, שפילגשים היו בקדושין ונשים בכתובה וקדושין, וקבלו חז"ל במסכת סנהדרין (פ"ב כ"א ע"א) כי שמונה עשר נשים היו לו לדוד ובהם נכללו הפלגשים, ולכן בדברי הימים לא זכר פלגשים, ואמר לבד (דברי הימים א' י"ד ג') ויקח דוד נשים בירושלם, לפי שלהיות הפילגשים בקדושין נקראו נשים. ודרשו (שם שם) שלא ירבה לו נשים האמור במלך (דברים י"ז י"ז), נאמר על יותר משמונה עשר וסמכו זה אחר הקבלה, ממה שאמר הכתוב (בסי' י"ב ח') ואוסיפה לך כהנה וכהנה ושש נשים היו לו, ואמר כהנה וכהנה שהם שנים עשר הרי לך י"ח:

פסוק יד
(יד-טז) וכן זכר שנולדו לו בנים בירושלם, שמוע והוא שמעה הנזכר בדברים הימים (דברי הימים א' ג' ה'), ואלישוע הוא אלי שמע שנזכר שם (שם שם ו') גם כן, ועוד נזכר שם אליפלט אחר וכן נוגה ולא נזכרו כאן, אולי שמתו קטנים ולא היה להם זכר, ולכן לא נזכרו הנה כי אם הבנים שהגיעו לגדול:

פסוק יז
וישמעו פלשתים כי משחו וגו'. ספר הכתוב שכאשר שמעו פלשתים כי נמשח דוד למלך עלו לבקש את דוד, ר"ל להלחם עמו, ודוד ירד אל המצודה, וידמה שהיתה אותה המצודה מבצר ומגדל שהיה שפל מירושלם, ולכן אמר וירד אל המצודה:

פסוק יט
ושם שאל בהשם והשיבו עלה כי נתן אתן את הפלשתים בידך, והנה אמר בזה לשון עליה, (כ) לפי שהיו הפלשתים מתפשטים עד עמק רפאים והוא אשר נקרא אחרי כן בעל פרצים, לפי שהכם שם דוד ואמר פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים, ר"ל בפתע פתאום כמים הנפרצים:

פסוק כא

וזכר שעזבו שם הפלשתים את עצביהם וישאם דוד ואנשיו, ר"ל וישרפם, וכן ת"י ואוקדינון דוד וחברוהי, וכן אומר בדברי הימים (דברי הימים א' י"ד י"ב) ויאמר דוד וישרפום באש, ויהיה א"כ וישאם מגזרת (איוב ל"ב כ"ג) כמעט ישאני עושני, (נחום א' ה') ותשא הארץ מפניו, וחז"ל (ע"ז פ"ג מ"ד א') פירשוהו לשון נטילה, וישאם דוד מלמד שנטלם לעצמו. והקשו והכתיב וישרפום באש? ותירצו כאן קודם שבא איתי הגיתי כאן לאחר שבא, ר"ל כי באותה מלחמה היה איתי הגיתי עם פלשתים ופלשתי היה, וכשראה מפלתן בא לו אל דוד, וקודם שבא איתי הגיתי היו מתחילין לשרוף, כי העצבים היו ע"ז ואסורים בהנאה, וכיון שבא איתי ובטל הע"ז הניחו מלשרוף אותם, ועל מה שלא שרפו אמר וישאם דוד, כי הע"ז כיון שבטלה גוי היתה מותרת בהנאה. ואפשר לפרש שדוד ואנשיו נטלו עצביהם והביאום לירושלם לחרפם ולגדפם, ולזה אמר כאן וישאם דוד ואחרי היותם שם צוה לשרפם באחרונה אחרי הגדוף, ועליו אמר בדברי הימים וישרפום באש, והסכימו אם כן ב' הפסוקים:

פסוק כב

וזכר הכתוב שאחרי כן הוסיפו פלשתים לעלות וינטשו בעמק רפאים כבראשונה, והנה באמת המקום הורה על תכליתם ושיפלו רפאים, כי על כן באו שמה בהשגחת הש"י להיותו עמק אשר נקרא עמק רפאים:

פסוק כג

ודוד שאל בה' היעלה עליהם? והאל ית' השיבו לא תעלה הסב אל אחריהם, ר"ל לא תעלה עליהם מעתה ולא תלך בדרך ישרה כפעם בפעם, אבל הסב אל אחוריהם, ר"ל תבוא מאחורי מחניהם, ותבוא אל הפלשתים ממול בכאים, ר"ל מאחורי אילנות שהיו שם סביב המחנה, (כד) וכאשר תשמע קול הצעדה, ר"ל קול הנענוע והליכה, (מגזירת (משלי ל' כ"ט) מטיבי צעד) בראשי האילנות הבכאים ההם, (והם הנקראים בלע"ז מוראלי"ש) אז תחרץ, ר"ל תתנועע ותחזק ללחום בפלשתים. או יהיה כדברי רש"י תרים קול מלחמה ותצעק כי אז יצא ה' לפניך להכות בהם לא קודם זה. ות"י כמשמעך ית קול צוחתא ברישיה אילניא בכן תתקף ארי בכן נפק מלאכיה דה' לאצלחא קדמך, ירצה שהיו צועקים בראשי האילנות, ששולח הש"י לעזור לדוד מלאכי עליון משרתיו עושי רצונו. ואמנם למה היה הענין הזה, אמרו במדרש תהלים (מזמור כ"ז) א"ל הקב"ה לדוד אין לך רשות לפשוט יד בהם אפילו הם קרובים אצלך, עד שאתה רואה את ראשי אילנות מנענעים אז תחרץ, מהו תחרץ? לשון חיתוך הוא, שנא' (איוב י"ד ה') אם חרוצים ימיו,

ולמה נתן להם סימן מראשי הבכאים ולא מאחריהם? א"ר ברכיה מפני שראש הבכא כלו מלא קוצים, לומר לך שכל זמן שישראל שרויים בצער כאלו צרה לפניו, שנאמר (תהלים צ"א ט"ו) עמו אנכי בצרה. ורד"ק כתב שצוה זה לפי שקודם זה לא הגיעה עת הישועה, ובעוד שלא יבא העת בין כך ובין כך הסב לאחריהם ובאת להם ממול הבכאים. והוא הוא מקום הקושיא, כי אם יש עת לכל חפץ תחת השמים, הנה הוא בדברים המושפעים מפאת המערכה, אבל כאשר דבר מלך שלטון והם הדברים המושגחים, יקשה מאד הגבלת הזמן ושבעת מה לא יעשה ובעת אחריו יעשה? ויותר נכון הוא מה שכתב רלב"ג, שצוה הש"י לדוד שלא יעלה על הפלשתים כי אם בתחבולות שיעשה, לשלא ירגישו בבואו, ולזה אמר שיסב אל אחריהם באופן שיבא להם ממול הבכאים, והם אילנות רבי הענפים והעלים, וגם שימתין שיבא רוח יניע ראשי הבכאים בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים, כי יהיה זה סבה שיחשבו הפלשתים בשמעם קול צעדי דוד שהוא קול תנועת ראשי הבכאים ולא יהיו נשמרים ממנו כלל, ואז יתנועע במהירות ויפול עליהם, ובזה האופן מהתחבולה ינצחם. ואמנם הוצרכו הפעם הזאת לבוא עליהם בתחבולה מה שלא עשו בשאר הפעמים, לפי שנגלה לפניו יתברך שלפי המערכה היה ראוי שינצחו פלשתים לישראל, ועם היות שהאל יתברך יכול על המערכות, הנה אם היה אפשר שעל צד התחבולה עם העזר האלקי ינצחו, לא היה ראוי שיפעל נס אחר יותר מופלא, כי אין ראוי שיעשו הנסים כי אם להכרח רב. ואני אחשוב שלמה שהיה חטא שאול ופשעו שלא שמר את דבר ה' ולא לקח עצה ממנו בענין המלחמות, לא בגלגל כי לא שמר הזמן אשר אמר לו שמואל, ולא בעמלק שלא עשה הנקמה כאשר צוה ה' אותו, רצה יתברך להראות העמים והשרים שהיה דוד שומר מצוה, ושלא יעבור ולא יפיל מדבר ה' ארצה, ולזה כאשר ראהו משתדל ונכסף מאד במלחמת הפלשתים, השיבו ית' שלא יעלה ושיסוב אל אחריהם ולא ילחם עד שישמע קול צעדת הבכאים, וכל זה כדי לנסותו אם ישמור דבר ה' ומצותו או יעבור עליו כאשר עשה שאול:

פסוק כה

וספר הכתוב שעשה דוד כן כאשר צוהו ה', והיה די בשיאמר הכתוב ויעש דוד כן, או ויעש דוד כאשר צוהו ה', אבל נכפל המאמר הזה להודיע שקיים זה להיותו מצוה אלקית ועצר ברוחו, ובזה מהשלמות הגדול אליו ולזה התכלית נזכר זה פה. או נוכל לומר שרצה ית' שלא יעשה דוד דבר מפי עצמו כאשר היה עושה שאול, אבל שיהיה תמיד נשמע אל עצתו ית' ולא יבטח בצדקתו, וידע כי עמו ית' עצה וגבורה, והותרה השאלה השנית:

פרק ו

פסוק א

ויוסף עוד דוד וגו'. ספר הכתוב שאסף עוד דוד את כל בחור בישראל, ר"ל מלבד מה שאסף אותם למלחמת פלשתים עוד אסף אותם להעלות ארון האלקים, או היתה האסיפה הראשונה להמליכו והשנית להעלות הארון. והנה אסף לזה הבחורים לבד, אעפ"י שלא היה ענין מלחמה לשיצטרך אליה בחורי כח, לפי שחשב דוד אולי יבואו פלשתים ויקחו את ארון האלקים, הנה כדי לשמרו מהאויבים קבץ אותם הבחורים, ואולי שקבצם גם כן לפזז ולכרכר לפני הארון שזה יאות יותר לבחורים:

פסוק ב

והם הלכו להעלותו מקרית יערים, ואותו מקום היה נקרא גם כן בעלה, כמו שאמר בספר יהושע (יהושע ט"ו נ"ט) בעלה היא קרית יערים, ובדברי הימים (דברי הימים א' י"ג ו') קראו בעלתה, ולזה אמר כאן מבעלי יהודה להעלו' משם, ושיעור הכתוב וילך דוד וכל העם אשר אתו להעלות משם את ארון האלקים מבעלי יהודה, שהעלוהו ממקום בעלי אשר היה בנחלת יהודה. ואפשר לומר שאנשי בעלי יהודה הלכו אצל דוד לבוא עמו אל עירם להעלות הארון, וז"ש וילך דוד וכל העם אשר אתו שהיו שם מאנשי בעלי יהודה וכלם הלכו להעלות משם, ר"ל מעיר בעלה הנזכרת את ארון האלקים, וכן אומר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים. ואמרו אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו, ראוי שיפורש מלשון (יונה ג' ב') וקרא עליה את הקריאה, שהוא לשון הכרזה, יאמר שהלכו להעלות משם את ארון האלקים אשר נקרא ונתפרסם ונכרז שם שם ה' צבאות עליו ובעבורו, כי בעבור הנפלאות אשר עשה הארון נתפרסם בכריזה מופלאת שם ה' צבאות בין בארץ פלשתים ובין בקרב ישראל, ולזה אמר ב' פעמים שם שם, שם ה' בתוך פלשתים ושם ה' בקרב ישראל. והמפרשים פירשוהו אשר נקרא על הארון שם, ומהו השם שנקרא לארון? קראו לו שם ה' צבאות יושב הכרובים. וחז"ל (עיין רד"ק) אמרו שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים מסכים למה שאמרתי:

פסוק ג

וספר שהרכיבו הארון על עגלה חדשה שלא נשתמש בה הדיוט, ועשו זה לקדושת הארון דמיון מה שעשו לו הפלשתים ולא זכר ששמו העגלה על פרות שלא עלה עליהם עול

כאשר עשו הפלשתים, אולי שלא הקפידו עליהם כל כך. ועזא ואחיו בני עמינדב היו נוהגים העגלה, ר"ל נוהגים הפרות אשר העגלה עליהם:

פסוק ד

ואמרו וישאוהו מבית אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלקים, פירשו בו וישאו הארון מבית אבינדב, ואמרו עם הארון דבק אל עגלה חדשה שאמר למעלה. ויותר נכון שיחזור וישאוהו אל עזה שזכר, יאמר הכתוב וישאו (ר"ל הפרות או שאר הנושאים) אל עזא מבית אבינדב שהביאוהו משם קרוב עם ארון האלקים ודבק עמו, ואחיו היה הולך קודם הארון. וזכר זה להגיד שלזאת הסבה מת עזה שהחזיק בארון להיותו הולך אצלו, וכן אמר וימת שם עם ארון האלקים. ואחרים פירשו וישאהו השני, על הארגז שהשיבו פלשתים, כי נשאוהו עם הארון:

פסוק ה

וזכר שהיו דוד וכל ישראל משחקים לפני ה' בכל מיני כלי זמר, (ו-ז) ובבואם עד גורן נכון שמטו הבקר, ועזא חשב שיפול הארון מעל העגלה ושלח ידו בו, והאל ית' חרה אפו והכהו על השל, ר"ל על השגגה אשר שגג, לפי (פ"א פ"ד מי"ג) ששגגת תלמוד עולה זדון, וזהו אמרו וימת שם אצל ארון האלקים. ובמעשה הזה היו ארבעה פשיעות גדולות. האחת כפי התורה נשיאת הארון היה מוטל על הלויים בכתף, וכמו שאמר (במדבר ז' ט') עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו, ולכן היה מהחטא העצום במה שהרכיבו הארון אל עגלה חדשה. ובמדבר סיני רבה (פר' ד' דף רי"ח ע"ב, ג') אמרו שהיה החטא בזה. ושאחיתופל תפשו לדוד בזה, ואמר לו היה לך ללמוד ממשה רבך שלא נשאו הלויים את הארון אלא בכתף והוא האמת, כי עם היות שעשו הפלשתים זה לא היה אצלם ידיעת התורה והמצוה והם היו זרים, אבל בני ישראל להתנהגם על מנהג הפלשתים ועזבו את תורת ה' ולא הביאו הארון כפי המצוה היה החטא עצום. השנית לפי שגם הלויים לא היה להם ליגע בארון האלקים, ולא היו נושאים אותו בעצמו ונוגעים בו אבל ישאוהו במוטות, ולכן היה מהפשע אם נגעו הלויים בעצמות הארון, כל שכל שאר ישראל: השלישית מיוחדת בעוזא שלא היה לוי ולא היה לו רשות לאחוז בארון האלקים, וכמו שאמרו (במדבר י"ז כ"א) כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות. הרביעית לדעת חכמינו ז"ל (סוטה פרק ז' דף ל"ה ע"א) כי חטא עוזא במיעוט אמונה, בחשבו שיפול הארון ארצה, והנה מיעט לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לעמוד בעצמו בלא נושא, אמר הקב"ה נושאיו נושא הארון עצמו לא כל שכן? ולהיותו בלתי בוטח ביי' ובלתי מאמין בהשגחתו בארון הקדש נענש במיתה. וכבר יורה כל זה ממה שאמר בדברי הימים (א'

ט"ו ב') אז אמר דוד לא לשאת את ארון האלקים כי אם הלויים, כי בם בחר ה' לשאת את ארון ה' וגו', ויקרא דוד לצדוק ולאביתר הכהנים וללויים וגומר ויאמר להם אתם ראשי אבות ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון ה' אלקי ישראל אל הכינותי לו, כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלקינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ר"ל בראשונה לפי שלא אתם, כלומר שלא הייתם אתם הלוים נושאי הארון נושאים אותו בכתף ובמוטות על פי המצוה לכן פרץ ה' בנו, לפי שלא דרשנוהו ולא היינו מביאים אותו כמשפט, ר"ל באופן הראוי להביאו, והותרה עם זה השאלה השלישית:

פסוק ח

(ח-י) **ויחר לדוד על אשר וגו'**. זכר הכתוב שחרה אף דוד על אשר פרץ ה' פרץ בעזה ופחד מהביא הארון אל ביתו, שמא לא ינהיגו בו הכבוד הראוי ויענש עליו, ולכן לא רצה להביאו אל ביתו עד הכינו לשבתו המקום הראוי וגם כן לויים שישרתו לפניו, ובעוד שהיה מכין הלויים להביאו והמקום לשבתו הטהו לבית אדום הגתי, שהיה לוי ומן השוערים, כמו שכתוב בדברי הימים (ד"ה ט"ו י"ח) ועובד ויעיאל השוערים, אך נקרא גתי לפי שהתגורר בגת, (יא) וישב הארון שלשה חדשים בבית עובד ויברך ה' אותו ואת כל ביתו, רוצה לומר בניו ובנותיו ונכסיו וממונו, ולהיות השפע רב ובזמן מועט הכירו וידעו שהיא ברכת ה' לא דבר טבעי. וחז"ל (ברכות ס"ג ע"ב) דרשו כל ביתו, זו אשתו ושמנה כלותיה שילדו ששה בנים בכרס אחד, וסמכו זה על מה שכתוב בדברי הימים (דברי הימים א' כ"ו ה', ט') פעולותי השמיני כי ברכו אלקים, וכתיב ששים ושנים עם שמנה הבנים. ובמסכת סוטה (א"ה לא מצאתי מדרש זה במסכת סוטה אבל בבמ"ר סוף פר' ד' דף ריי"ח ע"ד ובמדרש תנחומא פרשת בשלח בפסוק ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת וגו' מצאתיו, עם היותו שהוא בשנוי לשון מה, ונ"ל שהוא טעות המגיהים): אמרו שלשה דברים היו קדושים ומעולים וכסבורין בני אדם שהם קשים ורעים, וכדי שלא להוציא לעז עליהם כתב בהן ה' דבר גדול של שבח וברכה, ואלו הן קטרת וארון ומטה. קטרת, שלא יאמר אדם קשה הוא הקטרת כי על ידו מתו נדב ואביהו, על ידו נשרפו עדת קרח, על ידו נצטרע עוזיהו, לכך נכתבה מעלה גדולה בקטרת שנצלו ישראל על ידו, שנאמר (במדבר י"ז י"ג) ויתן את הקטרת ויכפר על העם ותעצר המגפה. ארון, שלא יאמר אדם קשה הוא, הארון הכה בפלשתים, הארון הרג באנשי בית שמש, הרג לעוזא, לכך כתיב בו ברכה, שנאמר (פה) ויברך השם את עובד אדום ואת כל ביתו. המטה הוא הביא המכות על המצריים במצרים ועל הים, לפיכך ידעו שהוא של נסים,

שנאמר (שמות י"ז ה') וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאור מפני תרעומת, ללמדך שאין קטרת וארון ומטה הורגין אלא עונות הורגין וכו':

פסוק יב

וספר הכתוב שכאשר ידע דוד שבירך ה' את בית עובד אדום בעבור הארון, עלה עם הלויים ועם ישראל להעלות משם הארון אל ציון עירו. והסתכל כי בראשונה נאמר ודוד וכל בית ישראל משחקים, אבל בעליה הזאת נאמר ויעל את ארון האלקים מבית עובד אדום עיר דוד בשמחה, שעזבו השחוק וקלות ראש ולקחו השמחה, ועל כיוצא בזה אמר הפילוסוף (אריסט"ו) שהחיים המאושרים הם בשמחה אבל לא בשחוק, ושלמה אמר (קהלת ב' ב') לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה, ר"ל במה, מה טוב הוא עושה, לפי שהשחוק הוא כפי הגוף והשמחה היא כנגד הנפש ובהשגתה. וגם זכר שהחליפו כלי הזמר שנשאו בראשונה לקול שופר ותרועת העם לבדו, והוא על דרך (תהלים פ"א ג') שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל, ר"ל הסירוהו מפה ותקעו בחדש שופר, ובדברי הימים נאמר (דברי הימים א' ט"ו ט"ו) וישאו בני הלויים את ארון האלקים כאשר צוה משה בדבר ה', רוצה לומר שהעלוהו הלויים בכתף ובמוטות כמצות השם, (יג) ועל זה נאמר כאן ויהי כי צעדו נושאי ארון ה' ששה צעדים ויזבח שור ומריא, ר"ל כי כאשר היו צועדים הלויים ששה צעדים היה דוד זובח לה' שהצילם ולא נכשלו כאשר נכשל עוזה. ובדברי הימים נאמר (שם שם כ"ו) ויהי בעזור האלקים את הלויים וגו', כי ההצלה תקרא עזר, וחז"ל אמרו (עיין שם רש"י ורד"ק) מכאן שהארון נושא את עצמו, כלומר שנשאוהו במוטות ולא הרגישו בו כובד כלל עם היות בתוכו לוחות האבנים, ומפני אותו העזר הכירו הלויים שהאלקים עזרם במשא והיו זובחים על זה:

פסוק יד

וספר שדוד היה מפזז ומכרכר בכל עוז לפני ה', לפי שבעליה הראשונה היה בכלל המשחקים, ועתה החליף ענינו ויחד לעצמו פעל מיוחד מבין שאר העם, והוא אומרו מפזז ומכרכר, והיה חגור אפוד בד, והוא הלבוש המיוחד לעובדי גבוה, כי לא הלבישו דוד כ"א בהעלאת הארון:

פסוק טז

וזכר שכאשר בא הארון בציון עיר דוד, מיכל נשקפה בעד החלון ותרא את דוד מכרכר ותבז לו בלבה, ר"ל שחשבה הפעל ההוא בזיון בחוק המלוכה ושהיה מנהג הדיוט:

פסוק יז
והנה הביאו הארון והציגו אותו במקומו, ר"ל במקום הראוי אליו והוא בתוך האהל כאשר שמו משה ע"ה, כי ידע שאין ראוי להושיבו בבית וקורה עד בנין הבית המקודש:

פסוק יח
(יח-יט) ויברך דוד את העם, והברכה ההיא נתפרשה בדברי הימים (דברי הימים א ט"ז:ב') ונתן לכל איש ואשה לחם ובשר ויין רב כיד המלך לאכול ולשתות ולשמוח שם לפני ה':

פסוק כ
וכאשר שב לביתו לברך את אשתו ובניו ואנשי ביתו כי בא מן הדרך, הוכיחתו מיכל ואמרה בדרך לעג מה נכבד היום מלך ישראל וגו'? ר"ל שלא היה כבוד לו להגלות לפני אמהות עבדיו מפזז ומכרכר, כי חשבה שהיה זה ממנו דרך שחוק וקלות ראש עם האמהות:

פסוק כא
ודוד השיבה שהדברים אין ראוי שישובחו או יתגנו כ"א מפאת תכליתם, ואלו היה הוא מכרכר לפני אדם לכבדו היה פעל מגונה, לפי שמעלתו גדולה ממעלת כל אדם, אבל בהיותו מפזז לפני ה' אין זה גנות, כי בערכו המלכים כאפס ותוהו נחשבו לו, ואינם מלכים אצלו כ"א עבדים, וכאלו ביאר לה שלא היה זה שחוק גופני כ"א שמחה נפשיית, והטענה הזאת רמז באמרו לפני ה'. עוד נתן לה טענה שנית, והיא למה שקבל חסדים גדולים מהאל יתברך והנה ראוי ג"כ שיעבדהו מאד, וז"ש אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו, (כב) ועל שתי הטענות יחד אמר ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני, ר"ל מפאת מעלת האל ית' ומפאת חסדיו אשר עשה עמי ראוי שאהיה לפניו ית' קל לראש ואראה עצמי יותר שפל, אמנם הכבוד והוראת המעלה לא יאות כ"א עם האנשים שהם פחותים לא עם השם, ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה, רוצה לומר עמהם ראוי לנהוג הכבוד לא עם השם. ואפשר לפרש גם כן שלפני השם ולתכלית עבודתו אעשה עצמי יותר שפל ואכבדה עם האמהות. וחז"ל אמרו (ילקוט ח"ב דף כ"א ע"ג), אמרה לו מיכל לדוד מלכות אבא היה נאה משלך, חלילה להם אם יראה לא' מהם פסת יד או פסת רגל מגולה כלהון הוו מכובדין ממך, מה דוד אמר? לפני ה' אשר בחר בי, של אביך היו מניחין כבוד שמים ומתעסקים בכבוד עצמם, אבל אני אניח כבוד עצמי ואתעסק בכבוד קוני:

פסוק כג

וזכר הכתוב שמיכל לקחה מיד ה' בכל חטאתיה כי לא היה לה ולד עד יום מותה, ר"ל כל ימיה. ומלבד היות זה עונש על דבריה, הנה עוד היתה מסבה מאת השם לבל יתרבה זרע מבית שאול ואל יתערב עם זרע דוד זרע ברך ה', והיה גלוי לפניו שעוד יבא ענין הגבעונים להשמיד את כל זרע שאול, ומה יעשה דוד על בניו אם יהיו לו ממיכל בת שאול? או יוציא להרוג בניו או יחמול עליהם ויאמרו משוא פנים יש בדבר, לכן נורא עלילות ית' סבב שמיכל לא תתעבר מדוד ולא יתחברו זרע שאול בזרע דוד והיו לבשר אחד, אחרי שהאל ית' הבדיל ביניהם הבדל רב: ואמנם קשור הפרשיות האלה וסדרם לפי האמת וסבת התחלפותם ממה שנזכר הנה למה שנזכר בדברי הימים, ראוי לחקור עליו כפי הסברא הגוברת, כי לא מצאתי לחכמינו ולמפרשים ז"ל בו דבר. ואומר שהדעת נוטה והכתובים יורו שעברו הדברים במציאות כמו שכתב הנביא הנה, וזה כי מיד אחרי המלכת דוד על ישראל כלו בחברון הלך ללכוד ירושלם, ולזה אמר וילך המלך אנשיו ירושלם, ובדברי הימים (דברי הימים א' י"א ד') אמר וילך המלך ובני ישראל ירושלם, ר"ל כי מיד כאשר נתקבצו להמליכו הלכו מיד עמו לירושלם, ולזה בכאן ובדברי הימים נזכר ענין ירושלם סמוך להמלכת דוד. והנה חירם מלך צור ששלח מלאכים לדוד, הסברא הישרה יורה שהיו לברכו על המלכתו על ישראל, ולכן ראוי שנאמר שנסמך זה להמלכתו ולכידת ירושלים, כי כאשר ידע שלכד המצודה ונקראה עיר דוד שלח מלאכים אליו לברכו וחרשים לבנות לו שם בית, ומה שספר הכתוב ויבנו בית לדוד לא יתחייב שמיד נשלמה מלאכת הבית קודם הדברים שיזכור אחרי זה, אבל ששלח אליו חירם העצים והחרשים לבנות לו הבית שבנו לו, ולזה אמר אחרי ענין חירם וידע דוד כי הכינו השם למלך על ישראל וגו', יורה שסמוך להמלכה היה זה. אחרי זה אמר שלקח דוד נשים בירושלם, וגם זה יורה שסמוך להמלכה היה, ולזה אמר בו אחרי בואו מחברון, ר"ל שמיד כשבא מחברון ולכד ירושלם לקח בה נשים, וראוי היה שיעשה כן כי הבית תגזור אשה ובנים, ולכן סמך ספור האשה והבנים אל בנין הבית אשר בירושלם, והבנים שיזכור שילדו לו הוא תשלום ספור הנשים, עם היות שהיתה לידתם אחרי כן. ואחרי כל זה זכר מלחמות הפלשתים פעם אחר פעם, שהיה אחרי לכידת ירושלם ומלאכות חירם ולקחו הנשים, ויורה שהיו אלה המלחמות סמוך להמלכתו קודם העלאת הארון כמ"ש וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל וגו', ואחרי המלחמות האלה אז בהניח ה' לו הלך להעלות הארון מקרית יערים אל בית עובד אדום הגתי, ולזה אמר ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל, שהיתה האסיפה הזאת שנית לאסיפת העם למלחמות שזכר.

והנה הארון לא ישב בבית עובד כי אם ג' חדשים ואז העלהו שנית אל ביתו, ובין עליה לעליה לא נעשה דבר רשום שיספר אותו כותב הספר. ואחרי היות הארון בביתו בתוך האהל דבר אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית ארזים וארון ברית אלקים בתוך היריעה וגו'. הנה התבאר שקרו הדברים כלם כמו שזכרם הנביא כאן ושהכתובים וטבע הדברים יורו עליו. אמנם בדברי הימים לא שמר עזרא הסדר הראוי, וספר הדברים אשר עשה דוד אך לא על הסדר וכפי הזמנים שקרו, כי לא כוון כי אם להגיד הדברים הרשומים אשר עשה, ולזה לא הקפיד על סדרם בקדימה ואיחור כי אם כפי טבעם ומעלתם, ולזה אחרי ספור המלכתו ספר ענין ירושלם כמו שקרה. ולפי שבו נאמר כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל יואב בן צרויה בראשונה ויהי לראש, ראה עזרא לספר אחרי זה כל הגבורים אשר לדוד ואשר באו לצקלג, עם היות שזה ראוי שייוחס לסוף הספר, והעד על זה שספר בגבורים האלה גבורות נעשו אחרי כן במלחמות הפלשתים, וזה יורה שלא נזכרו הדברים כפי הזמן אשר קרו. ואחריו זכר מספר ראשי החלוץ אשר באו חברונה להמליך את דוד, ואין ספק שזה קודם ללכידת ירושלם שכבר זכר, והוא גם כן מה שיורה שלא שמר עזרא בספור הענינים סדר הזמן שקרו בו. וכן זכר אחרי זה העלאת הארון מקרית יערים אל בית עובד אדום הגתי, ואחריו ענין חירם, ואחריו נשי דוד ובניו, ואחריו מלחמות הפלשתים פעם אחר פעם, ואחרי זה זכר איך העלוהו מבית עובד אדום הגתי לעיר דוד, ואין ספק שבין עליה לעליה כשלשה חדשים שישב הארון בבית עובד לא היה אפשר שיעברו כל הדברים שזכר עזרא ביניהם, ענין חירם ובנין בית דוד ולקיחת הנשים והולדת בניו ושתי מלחמות פלשתים, כי לא אפשרי שבזמן קצר כזה יקרו דברים רבים כאלה, והוא ממה שיורה אמתת מה שאמרתי שעזרא כתב הדברים למעלתם ולא כסדרם ולא כפי זמן קורותם, והנביא ספר הענינים כפי הזמנים אשר ארעו כלם. האמנם למה לא ספר הנביא כאן איך הקהיל דוד הכהנים הלויים ואיך נבדלו המשוררים והמנגנים והשוערים מהם והשיר אשר עשה דוד ונתנו להם להודות לה' הודו ליי' קראו בשמו וגו'. אשר כל זה כתב עזרא בספר דברי הימים, הוא כפי מה שכתבתי בהקדמת זה הספר, לפי שהיה הכוונה בכאן לספר שדוד הע"ה העלה הארון מבית אבינדב לבית עובד ומבית עובד לעיר ציון לא זולת זה, ולכן לא הקפיד כאן איך הביאוהו ומי היו המנגנים ומי היו המשוררים ואי זה שיר שוררו, ועזרא פירשו שם, ועם מה שאמרתי הותרה השאלה הרביעית:

פרק ז

פסוק א

ויהי כי ישב המלך בביתו וגו'. בפסוקים האלה ראיתי אני להעיר דברים לא התעוררו אליהם המפרשים. ראשונה בהיות מחשבת דוד וכוונתו רצויה לשום שמים, למה הוכיחו האל ית' עליה האתה תבנה בית לשמי הדבר דברתי וגו'? שנית אם היה שדוד חטא בזה איך לא התנצל אחר כך בתפלתו? ולא אמר בתום לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת? או יבקש כפרה וסליחה על מה שחטא. שלישית שההקדמות האלה שהביא האל ית' אינם עצמיות ולא הכרחיות בדרוש, אם אמרו האתה תבנה בית לשמי, ולמה לא יבנהו דוד ויבנהו שלמה? ואם אמרו כי לא ישבתי בבית וגו', ועם היות שלא ישב בבית עד הנה מה המונע שלא ישב עתה? ובאמרו הדבר דברתי ועם היות שלא דברו ה' היה ראוי להם לעשותו, הראית שהוא ית' לא צוה לשלמה שיבנה בית ובנה אותו מעצמו, ולמה לא אמר לו הדבר דברתי? רביעית באמרו עוד ועתה כה תאמר לעבדי דוד, הנה בראש הספור אמר כה אמר ה' האתה תבנה לי בית וגומר, ולמה לא נמשכו הדברים כלם על אותו המאמר כה אמר ה' האתה תבנה לי בית ואמרו שנית? חמשית מה ענין ושמתי מקום לעמי ישראל וגומר ולמן היום אשר צויתי שופטים וגו'? והיה ראוי שיאמר לבד כי ימלאו וגו' הוא יבנה בית לשמי וגו', כי היו הדברים בדוד ולא בישראל. ואחשוב בהתרת כל זה ופי' הפסוקים, שכאשר דוד הע"ה שם ארון האלקים באהל אשר הכין לו והוא הלך אל ביתו ראה ב' דברים, האחד שהיה יושב המלך דוד בביתו וארון האלקים מלך מלכי המלכים לא היה יושב בביתו הראוי, השני שה' הניח לו מסביב מכל אויביו ולכן היה ראוי שיבנה הבית, לפי שהתורה אמרה (דברים י"ב ט' י' וכו') כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וגו', והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו', וכתיב בתריה והיה המקום אשר יבחר ה' וגומר לשכנו תדרשו וגו', ולכן בהיותו במנוחה מהאויבים ראה שהיה ראוי שיבנה הבית המקודש. ואפשר עוד לפרש כי ישב המלך בביתו, שלא היה צריך לצאת למלחמה כי השם הניח לו מכל אויביו, כי עם היות שאחרי זה היה לדוד מלחמות, הנה עתה היה במנוחה מהאויבים כי נפל עליהם פחדו, (ב) ולכן אמר אל נתן הנביא ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון ברית השם יושב בתוך היריעה, רוצה לומר הלא ראית הדבר הבלתי הגון אשר אני עושה שאני יושב בבית ארזים וארון ברית השם יושב באהל, ועם היות ששם היה גם כן המזבח והמנורה והשלחן ושאר הכלים זכר הארון לבד שהוא העיקר, והוא היה עצם הקדושה הרבה:

פסוק ג

והנה הנביא השיבו כל אשר בלבבך לך עשה כי השם עמך, וענינו אצלי שנתן ידע שהיה רוח הקודש שורה על דוד, וכמו שאמר על עצמו (בסימן כ"ג ב') רוח השם דבר בי ומלתו על לשוני, ולכן חשב שהיה ההתעוררות הזה דבר אלקי אליו, כי ראה שהתורה אמרה שאחרי המנוחה והנחלה יבנו הבית, ובהיות שדוד היה במנוחה והיה מתעורר לבנות הבית חשב הנביא שהוא היה פועל ראוי ושהוא מאת השם מן השמים, ולכן אמר כל אשר בלבבך לך עשה, רוצה לומר הדבר הזה אם לבך יעוררך אליו עשה אותו כי השם עמך, רוצה לומר דבר נבואיי הוא, ורמז הנביא בזה שאליו לא באה נבואה עליו, ולכן לא יוכל לומר דבר, ואחרי שלא הגיע אצלו נבואה יעשה דוד כפי הרוח אשר חלה עליו, כי נדמה לו שהיה זה מפעל הרוח הקדוש שילוה לאיש לעשות פעל משובח, ולזה אמר כי השם עמך, רוצה לומר הרוח האלקי חל עליך ולא חל עלי, ולכן לא אוכל לתת לך עצה עשה אתה כפי השפעתך. הנה ביארתי שלא אמר זה הנביא בשם השם כי אם כפי הנראה אליו, ושטעה בחשבו שהיה זה התעוררות רוח הקודש ושהוא הודה שלא היה עמו בזה רוח אלקי, והותרה בזה השאלה החמשית ששאלתי בתחלת הפרשה הזאת:

פסוק ד

(ד-ה) וזכר הכתוב שמיד בלילה ההיא היה דבר השם אל נתן לך ואמרת אל עבדי אל דוד וגו', רוצה לומר אתה נתן טעית במחשבתך אשר דמית שהיה התעוררות דוד ממני אינו כן, כי אני לא אחפוץ שהוא יבנה הבית, ולכן צוהו שילך לדוד לדבר זה כדי שתגלה טעות הנביא בקהל, ושמה שחשב בדמיונו אינו מה שנתאמת בנבואה, ואין כל התעוררות השלמים עם היותו לשום שמים דבר אלקי, כי הדברים האנושיים נבדלים מהאלקיים בעצמם. ובמדרש שמואל (ריש פרשה כ"ז) אמרו חכמינו ז"ל למה בלילה ההוא? אמר ר' חנינא בר פפא אמר הקדוש ברוך הוא לנתן אדם זה שאשלחך לו מהיר הוא, שמא ישכור את הפועלים ונמצאתי מפסידו, מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית. אמר ר' סימון אמר הקדוש ברוך הוא לנתן הנביא האיש הזה נדרן הוא, כענין שנאמר (תהלים קל"ב ב' ה') אשר נשבע להשם נדר לאביר יעקב אם אבוא באהל ביתי וגו', עד אמצא מקום להשם וגו', שמא יאמר איני אוכל איני שותה עד שאבנה בית השם, מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית. ובמדרש תהלים (מזמור ס"ב) אמרו, האתה תבנה לי הבית לשבתי, אף על פי ששלמה בנך יבנה הבית אינה נקראת אלא על שמך, שנאמר (שם ל' א') מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, לשלמה לא נאמר אלא לדוד שנקראת על שמו. אמר ר' יהודה בר' אלעאי כיון ששמע דוד זה אמר הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש,

אמר ליה הקדוש ברוך הוא חייך כל הדמים אשר שפכת כאיל וצבי הן לפני, שנאמר בהם (דברים י"ב כ"ד) על הארץ תשפכנו כמים, אמר דוד לפניו רבונו של עולם אם כן למה איני בונה אותו? אמר ליה גלוי וידוע לפני שישראל עתידין לחטוא ואני מפיג בבית חמתי וישראל ניצולין, ואם אתה בונה הרי יהיה הבית קיים ואינו חרב לעולם, אמר לו והרי הוא יפה? אמר לו הקדוש ברוך הוא מוטב שאפיג בבית חמתי ואחריבנו וישראל יהיו נצולין, הה"ד (איכה) דרך קשתו כאויב וגו' כלה השם את חמתו וגו'. כוונו בזה שלא נמנע דוד מלבנות הבית מפני גנותו, ושלא היה שפיכות דמי האויבים עון כי אם זכות, אבל היה לסבה אחרת. ועל דרך הפשט אחשוב בפירוש האתה תבנה הבית לשמי כי לא ישבתי וגו', שראה יתברך שאין ראוי לבנות הבית מצד הפועל ומצד הזמן. מצד הפועל שהוא דוד, לפי שדוד היה רועה צאן והאל יתברך הקימו לנגיד והוא יתברך עשה בית לדוד ואיך יעשה דוד בית לו יתברך? כי אין ראוי שהמקבל הוא ישוב פועל, ודוד אשר האלקים עשה לו בית לא ישוב הוא לעשות בית לאלקים. ומצד הזמן, לפי שבנין הבית תלאו התורה במנוחת האויבים וההשקט מהמלחמות, וזה לא היה עדין בימי דוד, כי עם היות שאמר שהניח השם לו מכל אויביו מסביב, הנה אחר זה היו לו מלחמות רבות כמו שיזכור אחרי זה, ומפני שתי הסבות האלה ראה יתברך יותר ראוי שיבנה שלמה הבית, לפי שנולד במלכותו והיה מלך בן מלך גדול, ובימיו היה שלום והשקט והיתה מנוחתו כבוד, ולכן הוא יבנה את הבית, ואל זה בא הפסוקים ראשונה בדבור נסתר וקצור, ואחר כך בהרחבת ביאור, כי אמרו האתה תבנה לי בית לשבתי רמז על הסבה הראשונה, רוצה לומר שאין ראוי שאתה שהיית רש ונקלה תבנה הבית לשבתי, וכן אמר בדברי הימים לא אתה תבנה הבית, רוצה לומר שאינו ראוי מצדו לבנות בית אל האלקים כי אם שיבנה האל לדוד בית:

פסוק 1

ובאמרו עוד כי לא ישבתי בבית וגו', רמז לסבה השנית, שמיום שהעלה את ישראל ממצרים לא ישב בבית אבל היה מתהלך באהל ובמשכן יריעות. ואם תאמר שהיה זה לחטאת השופטים שלא בנו הבית אינו כן, (ז) כי בכל הזמנים אשר התהלכתי בכל בני ישראל אם היו השופטים חטאים בדבר כזה הייתי אני מוכיחם עליו, האם דברתי דבר את אחד שבטי ישראל (רוצה לומר שופטיו ומנהיגיו, ע"ד בראשית מ"ט י' לא יסור שבט מיהודה) למה לא בניתם לי בית ארזים? באמת לא דברתי זה, לפי שלא הגיע זמן הבנין כל עוד שלא נשלמו המלחמות ולא היו ישראל במנוחה והשקט, ובדברי הימים (דברי הימים י"ז ו') אמר במקום שבטי ישראל שופטי ישראל ושניהם אחד, כמו שאמרתי במה

שעבר. ואחרי שהניח שתי הסבות האלה ברמיזה, ראה לבארם בפירוש, ולפי שיצטרך הנביא לספר שפלות דוד קודם המלכתו, (ח) לכן הוצרך יתברך לומר לנביא ועתה כה תאמר לדוד עבדי, רוצה לומר אל תבוש מאמור לו זה, כה אמר השם צבאות אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן וגו', וזה ביאור הסבה הראשונה, ואמר שעשה האל יתברך עמו ד' מיני חסדים גדולים. החסד האחד שלא נשאר רועה צאן כאבותיו והאל יתברך הבדילו לשר ולקצין, וזהו אני לקחתיך מן הנוה, רוצה לומר שלקחו מאחרי הצאן להביאו לבית שאול, והיה זה כדי שבאחרונה יבא להיות נגיד על ישראל:

פסוק ט

ואמרו עוד ואהיה עמך בכל אשר התהלכת, רמז לו החסד השני, שבהיותו בורח מפני שאול הצילו מידו בהיותו רודף אחריו פעמים רבות, וגם בארץ פלשתים אשר ברח שמה היה יתברך תמיד עמו בכל אשר הלך. החסד השלישי הוא אומרו ואכרית את אויביך מפניך, רמז לו על מיתת שאול ואנשיו שהיו שונאים אותו. ואמרו ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ רמז לו אל החסד הד', והוא על הנסים ועל הפורקן ועל התשועות ועל הגבורות אשר עשה עמו אחרי המלכתו בלכידת ירושלים ובמלחמות הפלשתים, עד שיצא שם גבורותיו בעולם כשם הגבורים אשר מעולם אנשי השם, וזהו הגדולים אשר בארץ, רוצה לומר האנשים העצומים אשר היו בארץ מבריאת העולם עד הנה. ובמסכת פסחים (פרק י' קי"ז ע"ב) אמרו חכמינו ז"ל כשם הגדולים זהו שאומרים ברוך אתה השם מגן דוד, כמו שאומרים ברוך אתה השם מגן אברהם, כלומר שיהיה מדרגתו בדבוק האלקי כמדרגת האבות הקדושים, וכלל הדברים שארבעת הדברים האלה יראה שהאל יתברך עשה לדוד בית יד ושם, ואיך אם כן יעשה הוא בית להשם? וזהו פירוש אמרו האתה תבנה לי בית וגו':

פסוק י

ואחרי זה ביאר הסבה באמרו ושמתי מקום לעמי ישראל, רוצה לומר גם כן תדע שלא הגיע הזמן הראוי לבנין הבית, אבל אחרי זה יבא זמן שיהיה ישראל במנוחה והשקט ואז יבנה הבית, וזהו שאמר ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וגו', אשים להם מקום מעלה וגדולה, והוא כשיהיה ישראל נטוע בארצו כעץ הנטוע על פלגי מים אשר ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום. ואפשר עוד שאמרו ושמתי מקום לעמי ישראל, רמז שיגלה המקום אשר בו יבנה בית המקדש, שהוא המקום המיוחד לעמו ישראל ללכת שם. וכן דרשוהו חכמינו ז"ל במדרש תנחומא, (פרשת תרומה דף מ"א ע"א) אמר ר' שמואל בר נחמן משנבנה בית המקדש נתנו יסודות לעולם, שנאמר ושמתי מקום לעמי

ישראל ונטעתים, ויאמר אם כן שיגלה מקום הבית, וזה יהיה כאשר ישראל יהיה נטוע ולא ירגזו עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו שהם האומות, לענותו כבראשונה, רוצה לומר טרם הקמת השופטים, (יא) ולמן היום אשר צויתי שופטים וגו', כלומר ולא יוספו לענותו גם כן כאשר ענו אותו בימים אשר היו שופטים בישראל או יהיה פירוש הפסוק (והוא היותר נכון אצלי) ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענות את ישראל כבראשונה, רוצה לומר כמו שעשו עד עתה, ולפי שקרא לזמן הזה זמן רוגז ועינוי הוצרך לומר ולמן היום, רוצה לומר עם היות שמן היום אשר צויתי שופטים על ישראל הניחותי לך מכל אויביך יותר מהזמנים הקודמים, כי לך היתה מנוחה יותר מלכל הקדמונים. הנה אם כן נתן שתי הסבות וביאורם, להוליד מהם שאין ראוי שיבנה דוד את הבית מצדו ומצד הזמן והמלחמות שהיו עדין: ואחרי שנתן הטעמים למה לא יבנה דוד את הבית, ביאר מתי יבנה ומי יהיה הבונה אותו, וזה שאמר והגיד לך השם וגו', (יב-יג) כי ימלאו ימיך וגו' הוא יבנה בית לשמי וגו', יאמר גם כן יודיע האל יתברך לך דוד דבר אחד, והוא שבזכות מחשבתך הנכונה אשר חשבת לבנות בית להשם הוא יתברך מדה כנגד מדה יעשה לך בית מלכות נצחיי, וכדי לתת שכר טוב על דברך ועל לבבך הודיעך כאן כי הוא רוצה לעשות לך בית, והבית אשר יעשה לך הוא כי כאשר ימלאו ימיך, רוצה לומר שתחיה חיים ארוכים ימי שנותינו בהם שבעים שנה שכן חיה דוד, ואחר כך שתשכב את אבותיך יקים את זרעך אחריך והבן אשר יצא ממעיך ימלוך. ובדרש (מדרש שמואל פרק כ"ו) אמרו כן, כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים, ובמה שאמר אשר יצא ממעיך רמז לו שלא ימלוך אבשלום ולא אדוניה שכבר נולדו, כי אם בן אחר שיצא אחר כך ממעיו, והיציאה מהמעים רמז לתולדה והוא דבור המשלי. ואמר והכינותי את ממלכתו רמז לו על השלום כי שלום והשקט יהיה בימיו, והבן הזה אשר נולד במלכותו ותכון מלכותו במנוחה והשקט רב הוא יבנה בית לשמי. והודיע עוד יתברך לדוד שגם במות בנו המולך אחריו לא תפסק מלכותו, וזה שאמר וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם, רוצה לומר שגם בניו עדי עד ישבו לכסא לו, ואם היה כמו שדרשו חכמינו ז"ל (שם פרשה ג') עולם האמור בשמואל, ירמוז שיכונן מלכות שלמה עד הגיעו ימי שנותיו למנין עולם שהם חמשים שנה, והביאור הראשון יותר נראה לי, (יד) ולזה אמר אני אהיה לו לאב וגו', ר"ל שהאל יתברך יהיה לשלמה לאב והוא שלמה יהיה לו לבן, וכמו שהאב כאשר יחטא לו בנו לא יסתיר פניו ממנו ולא ימיתהו, אבל ייסרהו ועם כל זה יאהבהו, וכמו שכתוב (דברים ח' ה') וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו השם אלקיך מיסרך, ואמר שלמה (משלי כ"ג י"ג) כי תכנו בשבט לא ימות,

כך יעשה האל יתברך לשלמה כי בהיותו מעוות ופושע יוכיחהו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם, כמו שמייסרין אנשים בשבט ובנגעים לבניהם, (טו) אבל חסדו לא יסור ממנו כאשר הסיר מעם שאול, וזהו אשר הסירותי מלפניך, רוצה לומר אשר סרתי המלכות ממנו לפניך לא אעשה כן לבנך ולזרעך, לפי שנאמן ביתך וממלכתך עד עולם, רוצה לומר לנצח נצחים בהיות בישראל מלכים יהיו מלכים מזרעך:

פסוק טז

ואמנם מה שאמר עוד כסאך יהיה נכון עד עולם, פירושו שכמו שהיה נאמן ביתו וממלכתו של דוד עד עולם לפניו, רוצה לומר בחייו, ככה כסאו יהיה נכון עד עולם, כלומר אחרי מותו, לפי שתמיד יהיה המלכות מתיחס אליו ויאמרו מלכות בית דוד. גם אפשר לפרשו מאמר תנאי, יאמר שיהיה ממלכתו נכון עד עולם אם יהיה נאמן, רוצה לומר קיים באמונתו ולא יעבוד עבודה זרה, כי מבלתי התנאי הזה לא יתקיים מלכותו, וזהו אומרו ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם, רוצה לומר אם יהיה נאמן עד עולם באמונותיו אז כסאו יהיה נכון עד עולם:

פסוק יז

וספר הכתוב שכל זה דבר נתן הנביא אל דוד, ולא נתבייש מהיותו חוזר ממה שאמר לו על הבנין כמו שזכרתי. וחכמינו ז"ל דרשו בתנחומא הפסוקים האלה על שלמה, (א"ה חפשתי המדרש הזה בכל התנחומא ולא מצאתיו שם בשום מקום, ולכן לא ידעתי מנא ליה לרב שהוא מהתנחומא? והנה בילקוט השמעוני חלק ב' דף כ"א ע"ד מביאו מבראשית רבה פרק כ"ד דף כ"ח ע"ב אבל גם הוא טעה בזה, כי שם לא נזכר דבר מהדד ומרזון וממזיקין שטרדו את שלמה, כי אם שרוחות ושידים נולדו מאדם הראשון בק"ל שנה שפירש מאשתו, ואולי ראה על הפסוק והוכחתיו בשבט אנשים וכו' שמביא שם על זה): אמרו בשבט אנשים, זה הדד האדומי ורזון בן אליעדע, שנאמר (מלכים א' י"א י"ד) ויקם השם שטן לשלמה ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו ממלכותו, כמו שאמרו (גיטין פרק ז' דף ס"ח ע"ב) שבא אשמדאי וטרדו, והם בני אדם, כי לדעתם ז"ל (ערובין פרק ב' דף י"ח ע"ב) השדים נולדו מאדם הראשון ק"ל שנה שהיה אדם נזוף. וכבר ראיתי דעת המורה בזה בפרק ז' חלק א' (דף י"ב ע"א) בשיתוף שם ילד: ואין ראוי שיחשוב חושב שמה שאמר דוד כשקם על רגליו כמו שנזכר בדברי הימים (דברי הימים א כ"ח:ב') הוא סותר לזה, כי הוא עם העיון הטוב מסכים עמו, אמר שמה (שם ג' ד') האלקים אמר לי לא תבנה בית לשמי כי איש מלחמות אתה ודמים שפכת, ויבחר אלקי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם וגו', כי באמרו לא תבנה בית לשמי

הוא הפסק דין, ונתן עליו הטענות שאמר אליו הנביא, ובאמרו כי איש מלחמות אתה ודמים שפכת ויבחר השם, רמז לסבה השנית שלא היה עדין בישראל מנוחת המלחמות והשקטם, וזה שאמר איש מלחמות אתה שהיה עדין במלחמה, והסבה הראשונה העיר באמרו עוד ויבחר השם אלקי ישראל בי מכל בית אבי וגו', והיא שהאל יתברך עשה ביתו ולא יעשה הוא בית אלקים, ושלמה יבנה הבית להיותו מלך בן מלך וכסאו וביתו נכון לפני האלקים ובימיו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח. הנה התבארו הפסוקים ואין המלט מהיות בהם פעמים רבות עתיד במקום עבר ועבר במקום עתיד. והסבה גלויה אצל המעינים כי הדברים העתידים הם מאומתים אצל הנביאים כאלו עברו כבר, והעוברים תדבק בהם ההשפעה והידיעה כאלו הם עתידים להיות, ואין זה ממה שיעיק אמתת הספור וענינו. וידענו שהיתה מחשבת דוד רצויה לשום שמים ושלא הוכיחו השם עליה, אבל הודיעו הגזור ומוסכם לפניו בעתיד, ושנתן לו הקדמות עצמיות וראשונות כפי חומר הדרוש, וצורך מה שאמר שני פעמים כה תאמר לעבדי לדוד, ולמה בא בכאן ענין ישראל, והתבארה עם זה השאלה הששית. וראיתי מי שפירש החזון הזה על ימות המשיח, שיהיה מזרע דוד והוא יבנה את בית האלקים, ולא יוסיפו האומות שהם בני עולה לענותם עוד, ועליו היה היעוד מהתמדת המלכות ולא יסירהו עוד, ולכן אמר ככל החזון הזה כן דבר נתן הנביא לדוד, כי היה זה חזיון גדול, ודוד גם כן אמר ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק, רומז למשיח בן דוד:

פסוק יח

ויבא המלך דוד וישב לפני ה' וגו'. בפסוקים האלה ראיתי הכפל ויתור דברים הרבה ומאמרים זרים והמפרשים לא התעוררו כי אם לפרש המלות והדברים, לא לתת להם צורך והכרח ולהשמר מההכפל והזרו'. ואתה רואה שהיה ראוי לדוד לתת שבח והודאה וברכות הרבה לאל ית' על החסד אשר עשה עמו בתתו המלכות לכל יוצאי חלציו עד עולם, והוא לא עשה כן ולא נתן הודאה לאלקים, אבל בקש ממנו מה שכבר ייעד לו, ר"ל שיקיים מה שדבר ויעשה מה שאמר, ומה לו לדוד לבקש מהאל ית' שיקיים דבריו? והנה לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם, וידוע אחרי שאמרו שיקיימהו. ועוד למה בקש זה פעמים הרבה? אמר ועתה ה' אלקים הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו הקם עד עולם, ואמר שנית ועשה כאשר דברת, ואמר שלישית ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך, ואמר רביעית ומברכתך יברך בית עבדך להיות לעולם, וארבעת המאמרים האלה כחם וענינם אחד. ועוד יקשה בפסוקים אמרו ומי כעמך כישראל וגו', ומה לו לדוד להביא בכאן ענין ישראל ויציאת מצרים? ומה לו לדוד להביא בכאן ענין

ישראל ויציאת מצרים? והיה לו לבד לשבח לפאר ולרומם על החסד אשר עשה ית' עמו. ועוד יקשה זרות המאמרים, כי אמרו בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת, הוא מאמר זר, כי מ"ש האל ית' לדוד על ידי שמואל לא יגזור המלכות כי אם לדוד בלבד לא לזרעו אחריו לשיאמר שעשאו בעבור דברו? ואמרו על כן גדלת ה' אלקים לא מצינו שיקדם לו סבה שיחזור אליה אמרו על כן גדלת וגו'? ואמרו אשר הלכו אלקים בלשון רבים הוא זר גם כן, ומה שאמר ולעשות לכם הגדולה וגו', היה ראוי שיאמר ולעשות להם, ואמרו אשר פדית ממצרים גוי ואלקיו הוא זר גם כן, כי לא פדה ממצרים אלקות? סוף דבר הדברים כלם לא ימלטו מהזרות או ההכפל ורוע הסדור, והנני משתדל לישבם על נכון כפי כחי. ואומר שדוד עד עתה לא יעדו ית' בפירוש במלכות עולמי כי אם אליו בלבד, והוא בחפצו לעבוד את ה' בקש לבנות הבית בטרם ימות, בפחדו פן ימות במלחמה ואיש אחד שימלוך אחריו יבנהו ויחנכהו, והאל ית' הודיעו שלא הגיעו עדין ימי המנוחה וההשקט, ואינו הוא הראוי לבנותו, ושלא יחרה אפו על זה כי בנו אשר יקום אחריו הוא יבנה הבית, ועם זה הודיעו שמלכות ישראל יהיה נצחיי לו ולזרעו עד עולם, ודוד שמח לבו ויגל כבודו במה שייעדו מנצחיות וירושת המלכות לזרעו ושלא יסור מהם גם כי ירבו פשעים, והלך לפני ארון האלקים לתת שבח והודאה על הדבר ולבקש על זרעו הדברים הצריכים לזה, וזהו וישב לפני השם, ר"ל שישב בתפלה ובתחנונים. וחז"ל סמכו במדרש תהלים (מזמור א') מכאן, שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. ומהם אמרו ולא כן א"ר הונא בשם ר' ישמעאל שאף להם אין ישיבה שם? שהרי אין למעלה ישיבה, שנאמר (ישעי' ו' ב') שרפים עומדים ממעל לו וגו', וכתיב (מלכים א כ"ב:י"ט) וכל צבא השמים עומדים עליו וגומר. וכתיב (זכריה ג' ז') בין העומדים האלה, ואם למעלה אין ישיבה, דוד היאך היה יושב? אלא ר"ל וישב דוד לפני השם, שסמך עצמו בעזרה, ומהם אמרו שישב בתפלה. והיו דברי דוד מי אנכי וגו', ר"ל הנה במה שהמלכת אותי על כל ישראל עשית עמי חסד גדול, כי מי אנכי דוד בן ישי רועה צאן? וכמו שאמרת לי שלקחתני מאחרי הצאן מן הנוה למלוך על כל ישראל ויהודה. ולפי שההמלכה או תבא לשלימות האיש כמו שבאה לשאול, או למשפחתו להיותו מזרע המלוכה, אמר דוד שלא היו לו אחת משתי ההכנות האלה לא הכנת עצמו ולא הכנת משפחתו, וזהו מי אנכי ומי ביתי כי הבאתני עד הלום, ר"ל להיותו מלך שהיא המדרגה אשר הגיע אליה. וחז"ל אמרו במדרש תהלים (מזמור א') מי אנכי, והלא מרות המואביה באתי? כי הבאתני, ולא קיימת בי (דברים כ"ג ד') לא יבוא עמוני ומואבי בקהל

ה', עד הלום, ולא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך, ואין הלום אלא מלכות, שנאמר (שמואל א' י' כ"ב) הבא עוד הלום איש ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים:

פסוק יט

ותקטן עוד זאת בעיניך ה', ר"ל היה חסד המלכות אשר נתת לי קטן בעיניך, ורצית לעשות לי עוד חסד גדול ממנו, בתת המלכות לזרעי עד עולם, וזהו ותדבר אל בית עבדך למרחוק, ר"ל לדורות העתידים לבא, ע"ד (איוב ל"ו ג') אשא דעי למרחוק, ות"י לעלמא דאתי, אפשר שירמוז למה שפירשתי, או שיעדו בשכר הנפשיי. ורלב"ג פירש ותדבר לבית עבדך למרחוק, לפושעים שהם רחוקים ממך, שתמיד ירשו המלכות, ע"ד (ישעיה נ"ז י"ט) שלום שלום לרחוק ולקרוב. וזאת תורת האדם ה' אלקים, פירושו וזאת תכונת ומעלת האדם הגדול ולא נבזה כמוני, כמ"ש ומי אנכי, ויורה על הפירוש הזה שבדברי הימים אמר במקום זה (דברי הימים א' י"ז י"ז) וראיתני כתור האדם המעלה, ר"ל וביעוד הזה הראיתני הכתר הניתן מן השמים אל האדם המעולה. וכפי רש"י אפשר שיפורש וזאת תורת האדם, שעשה לו הקב"ה כאשר עשה לאדם הראשון שנתן לו מזרעו, יורשי ארץ לנצח, וכמו שנתן לאדם יורשים בעולם השפל לעד, ככה נתן לו יורשים במלכות ישראל עדי עד. ואפשר עוד לפרשו בתמיהה, וכי זאת תורת ומשפט האדם? באמת אין זה משפט האדם שבניו אף על פי שיהיו חטאים ופושעים ירשו המלכות, והיה ראוי שיסחו ממנו, כי לבני אדם לא יאות נצחיות דבר מה כי אם לשכלים הנבדלים שהם נצחיים במעלתם, ואתה השם אלקים עשית בני נצחיים במעלתם, ואין זה תורת אדם כי אם תורת מלאך אלקים. ובמדרש שמואל (פרק כ"ו ובמדרש תהלים מזמור א') אמרו כתור האדם המעלה, המעולה שבנביאים, וזהו משה רבינו ע"ה שנאמר (שמות י"ט ג') ומשה עלה אל האלקים, משה משובח שבנביאים ודוד משובח שבמלכים, את מוצא מה שעשה משה עשה דוד, משה הוציא את ישראל ממצרים ודוד הוציא ישראל משעבוד מלכיות, משה קרע להם את הים ודוד קרע להם את הנהרות, שנאמר (תהלים ס' ב') בהצותו את ארם נהרים, משה נתן להם חמשה חומשי תורה ודוד נתן להם לישראל חמשה [ספרים] שבתהלים, משה בירך את ישראל (דברים ל"ג כ"ט) באשריך ישראל ודוד בירך באשרי: ואחרי שזכר החסד הפרטי ההוה שעשה לו האל יתברך והחסד הכולל העתיד אשר יעשה עמו עוד לזרעו, (כ) אמר ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך, ר"ל מה יוסיף עוד דוד לשאול ממך דבר לא על עצמו ולא על זרעו, אחרי שבלא שאלה ובלי בקשה אתה ידעת. רוצה לומר אתה רחמת את עבדך ונתת לו בטרם ישאל ממך דבר כל

הדברים שהיה אפשר לו לשאול, ויהיה ידעת מלשון (שמות ב' כ"ה) וידע אלקים, שהוא מענין רחמים:

פסוק כא

בעבור דברך וכלבך עשית וגו', רוצה לומר החסד הזה אשר ידעת לזרעי אני חושב שנתת אותו שכר על מה שדברתי לבנות את הבית ועל אשר היה עם לבבי לבנות בית לשמך הגדול, כי לא היה דבורי ולבבי ראוי והגון לחסד הגדול הזה, אבל בעבור דברך וכלבך, כלומר בעבור הגזירה אשר גזרת וכפי רצונך וחכמתך עשית החסד הגדול הזה, לפי שלדברים האלקיים אין ראוי שיבוקש תכלית אחר כי אם חכמתו ורצונו יתברך. ודברך היא החכמה והגזירה הנגזרת לפניך יתברך, וכלבך, רוצה לומר דבר זה נמשך אל הרצון ולא אל תכלית אחר. ואמרו להודיע את עבדך, ירצה שכפי חכמתו ורצונו היה החסד שעשה ומה שרצה להודיעו אליו ע"י הנביא, כי אם היות שיחפוץ האל יתברך בהמלכת זרעו מה היה ההכרח שיגידהו ויודיעהו לדוד? אין לזה אם כן תכלית אחר כי אם חכמתו ורצונו:

פסוק כב

על כן גדלת השם אלקי', רוצה לומר בעבור שאנחנו לא נשיג תכלית למעשיך, ותעשה חסד חנם לבלתי ראויים אליו כמוני היות ולא באנו עד תכלית כוונתך, על כן ידענו באמת שאתה השם אלקים גדלת מאד. ולפי שגדול וקטן יש להם ערך, חשש דוד אולי באמרו שהאל יתברך גדול מאד יגזור שיש שם אלוה קטן ממנו ויש ערך ויחס ביניהם, ולזה אמר כי אין כמוך ואין אלקים זולתך, רוצה לומר שאין אלוה אחר לא גדול ולא קטן, וזהו ההלול והשבח, האמיתי שנתן דוד לאל יתברך על כל חסדיו. והנה הביא דוד ענין ישראל לפי שהתמדת מלכותו תלוי בהתמדת עם ישראל, (משלי י"ד כ"ח) וברב עם הדרת מלך, ולכן אמר שקרה לו מה שקרה לישראל, רוצה לומר כי דוגמת החסדים האלקיים אשר עשה השם ית' לדוד עשה לעם ישראל, כי הוא ית' הוציאם ממצרים ועשה להם שם וגדולה וזה דמות המלכות אשר נתן לדוד, ונתן לבני ישראל נצחיות והתמדה לפניו דומה למה שנתן ירושת המלכות לזרע דוד, ואם כן קרה לעם מה שקרה למלכם, (כג) וזה שאמר ומי כעמך ישראל, שהיה קודם זה גוי אחד מגויי הארץ, או שהוא עתה גוי אחד ומיוחד בכל הארץ ותחת כל השמים, וזה לא מפאת עצמו כי אם אשר הלכו אלקים לפדות לו לעם ולשום לו שם, רוצה לומר ששם לעמו שם ותהלה על כל העמים ולעשות להם הגדולה, ואמר לכם לישראל בלשון נכח, וכן נוראות לארצך הוא דבור כנגד כל ישראל, ואמר הלכו אלקים בלשון רבים לכבוד ולתפארת ע"ד

(תהלים קמ"ט ב') ישמח ישראל בעושיו, ובדברי הימים אמר (דברי הימים א' י"ז כ"א) אשר הלך האלקים, והמתרגם פירש אשר הלכו אלקים דאזלו שלוחין מן קדם השם. וכן אמרו במדרש שמואל (פרשה כ"ז) אשר הלך אלקים זה הקדוש ברוך הוא, אשר הלכו אלקים זה משה ואהרן. ואפשר לפרש הפסוק כלו באל יתברך, יאמר שהלך האלקים לפדות לו לעם ולשים האל יתברך לו לעצמו שם ולעשות לו הגדולה והנוראות אשר עשה יתברך לארצו, והם הנסים אשר עשה עמהם בכבישת הארץ וגרוש האומות מפני ישראל ובמה שהשלימה יותר מכל הארצות בעבור עמו, ואולי רמז בנוראות, הדבקות השכינה בארץ ישראל והתמדת ההשגחה בה מכל הארצות, ויהיה מ"ם לכם מיותרת, כמו (בסימן כ"ג ו') ובליעל כקוץ מונד כלהם, כאלו אמר כנגד האל יתברך ולעשות לך הגדולה והנוראות לארצך אשר נתת לה שלמיות הרבה, וכל זה עשית לארץ מפני עמך אשר פדית לך ממצרים. ואמרו גוים ואלהיו, פירושו שפדה אותם ממצרים מגויי הארץ ומאלקיהם, שהגוים והאלוקות שלהם היו מונעים הגאולה, ויהיה מ"ם ממצרים נמשכת עם גוי ואלהיו, כאלו אמר מגוי ומאלהיו. ואחרים פירשו שעשה נוראות בארץ מפני עמו אשר פדה ממצרים, והנוראות ההם עשה בגויי הארץ ובאלקיהם, ע"ד (שמות י"ב י"ב) ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים. ויש מפרשים גוים ואלקיו על ישראל שפדה ממצרים, ההמון שנקראים גוים ואלקיו שהם הגדולים שבהם. ובמדרש שמואל (א"ה לא תמצא המדרש הזה במדרש שמואל בשום מקום, אבל במכילתא פרשה י"ד דף ז' ע"א תמצאנו) אמרו גוים ואלהיו, כביכול שהוא פדוי עמהם, שנאמר (ישעיה ס"ג ט') בכל צרתם לו צר, הרי פירשו אלקיו על האלוה יתברך. הנה בזה אמר דוד החסד הראשון אשר עשה השם יתברך עם ישראל בצאתם ממצרים ועשות לו שם וגדולה, דומה למה שעשה עמו בהמלכתו על ישראל:

פסוק כד

עוד זכר החסד השני מהנצחיות שעשה גם כן לישראל, באמרו ותכונן לך את עמך ישראל לעד עד עולם וגו' ואתה היית להם לאלקים, כמו שנאמר (ויקרא כ"ו מ"ד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו', דומה לחסד השני שעשה עם דוד בהתמדת זרעו במלכות לעולם. ואחרי שהציע מה שעשה לישראל עם מה שעשה אליו ולביתו, התפלל על התמדת שניהם, רוצה לומר התמדת מלכות בית דוד והתמדת אומת ישראל, (כה) וזה שאמר ועתה השם אלקים, רוצה לומר אחרי אשר נתיחס ענין ביתי לענין ישראל, יהי רצון מלפניך שהדבר אשר דברת על עבדך, רוצה לומר לזרע דוד יהיה קיים עד עולם, ומה שדברת על ישראל תקיים גם כן, ועל זה אמר ועשה כאשר דברת כלומר

לישראל, (כו) וכאשר תעשה קיום היעודים האלה יגדל שמך ויתמיד ידיעת שמך בעולם עדי עד, לפי שיאמרו השם צבאות הוא אלקים על ישראל להתמדתם, ובית עבדך יהיה נכון לפניך להתמדתו, ובזה הודיע שמהחסדים האלה אשר עשה לישראל בכלל ולבית דוד בפרט ימשך שם ותהלה לאלוה יתברך, כי בהתמדת שם עמו ושם מלכו יתמיד שם תהלתו ואלקותו:

פסוק כז

ואמר עוד שלא יחשוב לו לעזות מצח בבקשו המלכות לזרעו עדי עד, כי לפי שהאל יתברך גלה את אזנו בזה ועל כן מצא דוד את לבו ועצר כח להתפלל עליו את התפלה הזאת. ולפי שיאמר אומר שאחרי שדוד היה מרבה בתפלה על זה יורה שהיה בו מעוט אמונה, ושהיה בלתי מאמין אם ביכולת אלקי שלא יוכל עליו יתברך ואם בשנוי רצון שימצא בו, ואם לספקו בנבואת הנביא אם דבר השם הוא, הנה להסיר הספק הזה אמר דוד עוד, (כח) ועתה ה' אלקי אתה הוא האלקים, ובזה הודה על היכולת, ודבריך יהיו אמת, רוצה לומר שאי אפשר בהם השנוי מצדך, ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת, ובזה הודה באמתת הנבואה שנאמרה לו, אבל אמר שהיה צורך תפלתו וכוונתו לא שיקים האל יתברך דבריו, כי אם שירצה ויברך את בית דוד עבדו שיהיו תמיד צדיקים וטובים, באופן שיהיו ראויים לקבל החסד האלקיי כי היה יודע שלא יחזור הייעוד כי אם מפאת המקבלים, להיות הייעודים האלקיים תנאים על הכנת המקבלים אותם, ולכן התפלל על הכנתם, (כט) וזה שאמר וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך, ואין פירושו שיתמיד כסא מלכותו, כי אם שיהיה זרעו תמיד תמים עם השם ועובדים אותו ולא ימנעו הטוב מהם, כי מצד הפועל אי אפשר שיבא השנוי כי אם מצד המקבל, וזהו כי אתה השם דברת וגו', רוצה לומר אתה יעדת את הטוב ולא ישתנה מצדך אבל צריך להכנת וזכות המקבלים, וההכנה והשלימות יבא עם העזר האלקי, כמו שכתוב (איכה ה' כ"א) השיבנו השם אליך ונשובה, ועל זה אמר ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם, רוצה לומר שיברכם להיותם צדיקים וטובים, כי אז ייטיב השם לטובים ולישרים בלבותם. ואמנם למה באה חלוף דברים בנבואה ובתפלה הזאת ממה שכתב הנביא בכאן ולמה שזכר עזרא בדברי הימים, כבר כתבתי בהקדמת ספר שמואל שמה שכתב הנביא בספרים האלה הוא מה שראוי שנאמין אמתתו, ומה ששנה עזרא היה בדרך פירוש, שבדברי הימים ראה לפרש הדברים בשנותו המלות והמאמרים כדי להטיב הבנתם, ובשמות ישנה גם כן בהזכירו השם אשר היה נהוג אצלם בבית שני עם היותו מחולף לשמות שזכר הנביא בספרים האלה, והוא גם כן על דרך הביאור ולהודיע שהשמות ההם אלו

ואלו נקראו להם. הנה התבאר שבדברי הנביאים ראוי שנעשה יסוד מוסד ולא בדברי עזרא שהיה מספר ומפרש, והנביא הוא עד האמת, כמו שכתוב (עמוס ג' י') כי לא יעשה השם אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים:

פרק ח

פסוק א

הפרשה השמונה עשר תספר המלחמות שעשה דוד המלך עליו השלום בפלשתים ובמואב ובארם ובדמשק ובצובה, ואיך שלח לו תועי מלך חמת מנחה על אשר היה נלחם עם הדרעזר, ואיך היה מואב ואדום וארם ודמשק עבדים לדוד והיו שם נציביו, והחסד אשר עשה עם מפיבשת בן יהונתן, וששלח דוד מלאכים אל חנון מלך בני עמון לנחמו על מות אביו, ושהוא חשב שהיו מלאכי דוד מרגלים ויגלח חצי זקנם ואת מדויהם עד שתותיהם, ואיך לקח דוד ממנו נקמתו על זה. תחלת הפרשה ויהי אחרי כן ויך דוד וגו', עד ויהי לתשובת השנה וגומר.

והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה באמרו ויעש דוד שם בשובו מהכותו את ארם בגי מלח שמונה עשר אלף, וזה כי כאן ייחס הנביא ההכאה הזאת לדוד שהוא עשאה, ואמר שהיו שמונה עשר אלף ושהיה בארם, ובדברי הימים נאמר במקום זה (דברי הימים א' י"ח י"ב) ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח שמונה עשר אלף, ובספר תהלים אמר (תהלים ס' ב') וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח שנים עשר אלף, הנה בדברי הימים ייחס זה לאבישי ואמר שהיה באדום, והוא סותר למה שנאמר כאן שהיה בארם ושדוד עשאה, ובספר תהלים לא ייחס הדבר לדוד כמו שזכר כאן ולא לאבישי כמו שנזכר בספר דברי הימים, אבל יחסו ליואב ושהיה באדום ולא בארם, ועוד אמר שנים עשר אלף ולא שמונה עשר אלף כמו שזכר כאן:

השאלה השנית באמרו וישם באדום נציבים בכל אדום שם נציבים ויהי כל אדום עבדים לדוד, ובאו בזה אם כן שלשה הודעות וכלם נכללים באחד, כי באמרו בכל אדום שם נציבים נכלל המאמר הראשון וישם באדום נציבים ונכלל גם כן המאמר האחרון בו, כי אם היו נציבי דוד באדום ידוע שהיה אם כן אדום עבדים לדוד:

השאלה השלישית באמרו וימלוך דוד על כל ישראל וגו', והפסוק הזה אין לו ענין בזה המקום, אם למה שכבר ספר קודם זה המלכת דוד על כל ישראל, וספר גם כן למעלה אחרי ענין חירם ששלח לבנות את בית המלך אמר שם וידע דוד כי הכינו השם למלך על

ישראל וכי נשא ממלכתו, ולכן יקשה זה הכפל ולא ידענו גם כן למה בא בזה המקום? השאלה הרביעית באמרו ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי ובני דוד כהנים היו, והפסוק הזה אין לו גזרה, כי בפסוקים הקודמים זכר כל אחד משרי דוד מה היה מלאכתו, ואמר שיואב היה על הצבא ויהושפט היה מזכיר וצדוק ואחימלך כהנים ושריה סופר, וביהוידע ובכרתי ובפלתי לא זכר מה היה מלאכתם ואומנתם ומעשיהם בבית המלך, כל שכן שהיה יהוידע איש אחד והכרתי והפלתי היו משפחות כמו שאבאר, ולמה זכרם בתוך האנשים המיוחדים? ומה ענין אמרו ובני דוד כהנים היו? כי הם לא היו מזרע אהרן הכהן, ואין צורך להודיע כאן שהיו שרים הלא ידענו שבני המלך היו שרים ונכבדים? השאלה החמישית בחסד אשר זכר הכתוב שאמר דוד לעשות למפיבשת בן יהונתן להשיב לו את כל שדה שאול אביו, וכפי הדין אין בזה חסד גדול ולא קטן, כי משלו נתן לו, כיון שהשדה היה לשאול ומפיבשת יורש של שאול היה ולא היה שם יורש אחר אליו מבני נשיו, ואם נאמר שהיתה הירושה ראויה גם כן לבני רצפה בת איה פלגש שאול, יקשה אם כן איך גזל דוד מהם נחלתם ונתנה למפיבשת? והיה עושה לו חסד מן נכסי בני רצפה ולא נתן לו דוד דבר משלו כי אם משל אחרים:

השאלה הששית בענין חנון מלך בני עמון שגלח למלאכי דוד את חצי זקנם ויכרות את מדויהם בחצי עד שתותיהם, לפי שאמרו לו עבדיו כי לא באו כי אם לחקור את הארץ ולרגלה, ואם היו בעיניו מרגלים איך לא המיתם ולא הענישם בעונש יותר קשה מזה? ומה היחס אשר היה לזה העונש עם החטא? האם גלוח זקנם בחצי יוחס למרגלים? ולמה לא גלחם כלם אם היה הגלוח בזיון וקצף? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים וגו'. ספר הכתוב שאחרי שהניח השם את דוד מכל אויביו מסביב כמו שאמר למעלה, והיה זה שלא היו הפלשתים ולא יתר העמים עוצרים כח לבוא להלחם בדוד בארצו, השתדל דוד לבנות בית להשם, ומאשר האל יתברך השיבו שהוא לא יבנה הבית ושלא היה עדין זמן מנוחה והשקט, חשב דוד בלבו באמת אין חפץ להשם בשאחשוך עצמי מן המלחמות וראוי שאתמיד בהם, ולזה הלך דוד לבקש את אויביו ולהלחם בם בארצם, וזהו סמיכות הפרשיות. וענין אמרו ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים, להגיד כי עד עתה היו הפלשתים נקבצים ובאים לבקש את דוד ועתה הוא הלך לבקש אותם ואת יתר העמים, ולא היה זה כי אם לפי שלא רצה האל יתברך שלא יבנה הבית ושלא ינוח עדין מהמלחמות, ולזה לא שאל באורים ובתומים על המלחמות האלה, לפי שידע כוונת השם יתברך מתוך תשובתו כמו שזכרתי. והודיע הכתוב כאן

שלקח דוד את מתג האמה והוא מחוז אחד נקרא כן, ולכן בדברי הימים במקום זה אמר (דברי הימים א' י"ח א') ויקח דוד את גת ובנותיה, כי נקרא גת ובנותיה כלם מתג האמה. ובפרקי דר' אליעזר פרק ל"ו אמרו, כשבא אבימלך ליצחק אמר לו ראה ראינו כי היה ה' עמך, אמרו יודעים אנחנו שעתיד הקדוש ברוך הוא לתת לזרעך את כל הארצות האל, כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את ארץ פלשתים, מה עשה יצחק? כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם שיהיה בידם אות ברית שבועה, וכשמלך דוד רצה לבוא בארץ פלשתים ולא היה יכול מכח אותו ברית שבועת יצחק עד שלקח מהם אות הברית, שנאמר ויקח את מתג האמה מיד פלשתים ואחר כן לקח ארץ פלשתים:

פסוק ב

וכן נלחם והכה את מואב אחרי זה. וזכר הכתוב שכדי לבזות את מואב היה דוד מודד אותם בחבל השכב אותם ארצה, רוצה לומר שהיה מצוה את המואביים השבויים שישכבו בארץ זה אחר זה, ואז היו מודדים אותם בחבלים ושני חבלים מהם היה ממית וחבל אחד מהם היה מחיה בשבי. והנה עשה זה למואב כפי חז"ל במדבר רבא (פרש' י"ד דף רנ"ו ע"ב) בעבור שהמיתו אביו ואמו ואחיו כשהניח אותם בארץ מואב בברחו מפני שאול, כמו שכתוב (שמואל א' כ"ב ד') וינחם את פני מלך מואב וגו', וכשיצא דוד משם והלך ליער חרת הרג מלך מואב אביו ואמו ואחיו חוץ מאחד שברח והחיהו נחש העמוני. וכפי הפשט היה עושה זה ליסר האומות שלא יתעסקו פעם אחרת להלחם בישראל, והדעת נוטה שדוד לא היה בוחר להרוג את המואבים כלם, כי היה חפץ להביא מהם עבדים ושפחות, ולא היה גם כן רוצה להחיות כלם, כי היו כל כך רבים שאולי יתקשרו כלם בעבדותם נגד יושבי הארץ, ולכן היה ממית שני שלישים מהם ומחיה השליש הא', כי היו כל כך רבים שבשליש ההוא שהיה מחיה היה די להיות להם לעבדים, ואחרי שדוד לקח מהם נקמתו ונקמת ה' אז נשתעבדו אליו והיו לו לעבדים נושאי מנחה, רוצה לומר משלמים מס שנה בשנה:

פסוק ג

וזכר גם כן שנלחם דוד עם מלך צובה הדרעזר והכה אותו כאשר היה הולך להרחיב גבול ארצו ומשיג גבול ישראל, וזהו להשיב ידו בנהר פרת, ובדברי הימים נאמר (דברי הימים - א י"ח ג') להציב ידו, מסכים למה שאמרתי, וכן תרגם יונתן לאשואה תחומיה. והדרעזר זה בראשונה הרע לישראל מאד ולקח מארצם, ודוד לקח נקמת ה' ונקמת עמו ממנו, ועל זה אמר במזמור (תהלים ס' ג' ד' ה') אלקים זנחתנו פרצתנו וגומר הרעשת ארץ פצמתה וגו', הראית עמך קשה וגו', והיה זה בהלחם הדרעזר עם ישראל ובלקחו

מארצם. ולפי שבבואו להעמיד גבולו לנהר פרת כדי לכבוש עוד ארץ ישראל, התחזק דוד ובא עליו והכהו, אמר שם (שם שם ו' ז') נתת ליראיך נס להתנוסס וגומר למען יחלצון ידידיך, וסיים דבריו (שם שם י"ג) הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם באלקים נעשה חיל:

פסוק ד

וזכר הכתוב שלכד דוד ממנו אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף רגלי ושעקר את הכל הרכב משום (דברים י"ז י"ז) ולא ירבה לו סוסים, כי המלך בוטח בהשם והיה יודע ששקר הסוס לתשועה, ולזה עקרם כמו שצוה ה' ליהושע (יהושע י"ח ו') את סוסיהם תעקר, שהרצון בו לנשר את פרסותיהם ומהארכובה ולמטה כדי שלא ילכו עוד, לא השאיר מהם כי אם מאה רכב לצרכו ולעבודתו, והרכב הוא ארבע סוסים. ובדברי הימים אמר בזה (דברי הימים א' י"ח ד') אלף רכב ושבעת אלפים פרשים, הנה אם כן מנה כאן אלף ושבע מאות פרשים והם השרים הגדולים אשר היו במחנה הדרעזר, שהיו עמהם ותחת ממשלתם אנשים הרבה, ולא זכר כאן מנין הרכב, ושם בדברי הימים כתב שהיו אלף רכב ושהיו שבעת אלפים פרשים והם אלה השרים שזכר כאן ופרשים אחרים תחתיהם, שהיו כל הפרשים גדולים וקטנים, ר"ל רוכבי הסוסים שבעת אלפים, ומלבד זה היו עשרים אלף רגלי. וזכר שדוד לכד את אלה, רוצה לומר שלא הכה אותם כי אם שתפסם חיים לקחת מהם פדיון נפש, וכן ת"י וילכד ואסר:

פסוק ה

ותבא ארם דמשק. זכר הכתוב שבא ארם דמשק שהוא שם אומה אחת, ואמר ארם דמשק, לפי שאמר גם כן ארם צובה וארם נהרים וארם מעכ' וארם בית רחוב, וזכר כאן שבא אומת ארם דמשק לעזור להדרעזר מלך ארם צובה, וששניהם נלחמו בדוד ויך דוד בארם דמשק שזכר שנים ועשרים אלף איש, אולי שבבוא ארם דמשק לעזור לארם צובה יצא דוד לקראתם והכם, ואז כשארם דמשק ראה שגברה יד דוד עליו נשתעבד אליו והיו לו נושאי מנחה ונותני מס שנה בשנה, (ו) עד ששם דוד נציבים בארץ ארם דמשק, והם מנהיגים מידו להנהיג אותם ולהטיל מהם המס כמו שעושים לעם המשועבד. והודיע הכתוב שהיו תשועות דוד באופן כך שכל רואיהם יכירום שהם מאת ה' שהושיעו ושאינם כפי המנהג הטבעי. ומלבד הכבוד ושם המעלה אשר קנה דוד בזה הנה קנה עוד עושר רב, כי היו לפרשי הדרעזר שלטי זהב והם מגיני זהב, או הם אשפות שנותנים בהם החצים כדברי רש"י, ונזכרו כאן כל הדברים האלה שקנה דוד במלחמותיו כדי לספר שקבץ את כל ההקדשות האלה לצרכי הבית, (ז) ולזה אמר שלקחם דוד ויביאם ירושלם

להיות שם בבית ה' לתהלה לשם ולתפארת, (ח) וכן לקח נחשת הרבה מערי הדרעזר, ובזה האופן נתעשר המלך דוד מאד:

פסוק ט

ונוסף עוד על עושרו ששמע תועי מלך חמת שהכה דוד את הדדעזר, [וישמח שמחה גדולה על נפילת אויבו, כי היה הדדעזר תמיד נלחם עמו ולוחצו, (י) ולכן שלח לדוד את בנו לשאול לו לשלום ולברכו, רוצה לומר שיצליחהו האל בכל מלחמותיו ויפיל כל שונאיו תחת כפות רגליו. או פירושו ולתת לפניו מנחה, כמו שאמר ובידו כלי כסף וכלי זהב וגו', כי המנחה נקראת ג"כ ברכה, כמו (בראשית ל"ג י"א) קח נא את ברכתי אשר הובאת לך. וכמו שלא עבר על לא ירבה לו סוסים כמו שזכרתי למעלה] ככה לא נכשל (דברים י"ז י"ז) בכסף וזהב לא ירבה לו, (יא) כי כל אשר היה לו הקדיש בית ה', והיה א"כ הכסף לא לאוצרותיו אלא לאוצרות בית ה':

פסוק יג

וספר הכתוב עוד מהצלחת דוד ותשועותיו, שבשובו מהכות את ארם צובה כאשר הכה את הדרעזר או בשובו מהכות את ארם דמשק כמו שזכרתי, הרג והכה בגיא מלח שמנה עשר אלף, וההכאה לא נזכרה כאן באיזו אומה היתה, והאמת הוא מה שנאמר בדברי הימים (דברי הימים א' י"ח י"ב) ובספר תהלים (תהלים ס' ב') שהכה את אדום בגיא מלח, ואם כן כאשר שב מהכות את ארם הכה את אדום, וזהו שאמר ויעש דוד, ר"ל שעשה גבורה גדולה, ועל זה אמר בספר תהלים (שם) בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח. ונראה שהמלחמה הזאת אבישי התחיל אותה והכה ששת אלפים ושב יואב והשלימה והכה שנים עשר אלף, ועל היסוד הזה יתישבו הפסוקים, כי כאן ייחס המלחמה לדוד להיותו המלך ובידו הכל ואמר שמונה עשר אלף שהם כלם, ובדברי הימים ייחס אותה לאבישי להיותו בפרט המתחיל אותה, ובספר תהלים זכר מה שעשה יואב בעצמו, ולפי שהוא השלים מה שהתחיל אבישי לכן אמר שם וישב יואב ויך את אדום, כי שב להשלים מה שהתחיל אבישי. וחז"ל אמרו במדרש תנחומא (פר' דברים) מהו ויעש דוד? ששלח את יואב לקבור את החללים, כמו שאמר במלכים (מלכים א' י"א ט"ו) בעלות יואב שר הצבא לקבור, וזהו שם גדול לישראל שמקברים את אויביהם, וכן אומר במלחמת גוג ומגוג (יחזקאל ל"ט י"ג) וקברו על עם הארץ וגו'. ועוד אמרו בדרש שם (שם) כשהלך יואב להלחם עם ארם עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתוב (דברים ב' ד') אל תתגרו בם? השיבם יואב לא כך אמר הכתוב (שם ב' ג') אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו? הניחו אותנו לעבור בארצכם

ולא הניחו אותם, אמר יואב אם נחריב אדום עכשיו אין אנו מוצאים בחזרתינו לא אכילה ולא שתיה, אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור להם, לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום, א"ל הקב"ה מה אתם מועילים שתכו את אדום קימעא קימעא? אבישי בן צרויה הרג שמונה עשר אלף ואתם שנים עשר, כשיגיע זמן אני אכלה אותו ואני אחריבנו. ולדברי הדרש הזה היו שתי מלחמות, אחת הנזכרת כאן שמתו שם י"ח אלף, והאחרת שזכר בספר תהלים שנים עשר אלף, וכן כתב רש"י והוא זר אצלי:

פסוק יד

ואמרו וישם באדום נציבים בכל אדום שם נציבים, אמרו המפרשים שלפי שאמר בלשון סתמי וישם באדום נציבים, הוצרך לפרש שבכל ערי אדום שם הנציבים לא נשאר עד עיר אחת שלא שם בה נציבים. והיותר ראוי שנ' הוא שדוד שם נציבים באדום והם המושלים והמנהיגים עליו מבית דוד, ואחז"ל שהיו גובים המס, והודיע שלא שם אותם הנציבים שמושלים פעם אחת, אבל פעמים הרבה שם אותם, ולזה אמר וישם באדום נציבים בכל אדום שם נציבים, להורות על השנות הפעמים ששמם, שהוא מה שיורה ממשלתו על אדום אחרי שפעמים רבות שם עליהם נציבים, והיה זה לפי שהיו בכל אדום עבדים לדוד, ולא היה זה לכחו ולגבורתו כי אם לפי שהושיעו ה' בכל אשר הלך, ועל דרך נס ובכח האלקי הצליח בכל ענינו. ועם מה שאמרתי בזה הותרו השאלות ראשונה ושנית:

פסוק טו

וימלוך דוד על כל ישראל. הנה נזכר כאן המלכת דוד להודיע שעם היות דוד משתדל במלחמות ולוחם מלחמות ה', שלא היה מפני זה מתרשל מהמשפט והנהגת עם ישראל, אבל עם כל מלחמותיו היה מולך על כל ישראל, ר"ל עושה עבודת המלכות ועושה משפט וצדקה לכל עמו, וקיים אם כן בשלימות גדול שני תכליות המלך אשר אמרו ישראל בשאלתם (שמואל א' ח' כ') ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו. ובאמרו משפט וצדקה רצה שהיה עושה משפט וצדקה כפי הדין, ועוד היה עושה צדקה וחסד לצריכים אליו, על דרך (איוב ל"ז י"ג) אם לחסד אם לארצו.

פסוק טז

ולפי שזכר שעסק המלחמה וטרדתה לא היה מונע ממנו ענין המשפט, ספר הכתוב איך מנה דוד אנשים חכמים וידועים על כל הענינים, כי מנה את יואב בן צרויה אחותו שהיה שר הצבא מנהו על הצבא, ר"ל שהיה פקיד על אנשי החיל ללחום את המלחמות. וחז"ל אמרו בסנהדרין (פ"ו מ"ט ע"א), המשפט וצדקה שהיה עושה דוד היה גורם ליואב שיצליח במלחמות, ומתוך שהיה יואב טרוד במלחמות לא היה דוד טרוד בהם והיה הוא

עושה משפט וצדקה, הרי שיואב היה גורם. ובמכילתא (א"ה חפשתי בכל המכילתא ולא מצאתי מדרש זה אבל בד"ר סדר שופטים דף רצ"ה ע"ב מצאתיו): אמרו מהו משפט וצדקה? ר' יהודה אומר שהיה דן את הדין מזכה את הזכאי ומחייב את החייב, אם לא היה לו לחייב ליתן היה דוד מוציא משלו ונותן, הוי משפט וצדקה. א"ר נחמיה אם כן היה מביא את ישראל לידי רמאות, אלא שהיה מצדיק נפשו של גזלן. ויהושפט בן אחילוד היה מזכיר, ר"ל מזכיר למלך לעניני המשפט אשר יפעל להם מה שראוי. וחז"ל אמרו (עיין רש"י) שהיה מזכיר הדין שבא לפניו ראשון כדי לפסקו ראשון:

פסוק יז

וצדוק בן אחיטוב שהיה מזרע אלעזר הכהן ואחימלך בן אביתר שהיה מזרע עלי ומבני איתמר היו כהנים גדולים, רוצה לומר שהיה צדוק כהן גדול ואחימלך היה משנהו. ובדברי הימים (דברי הימים א' כ"ה) נזכר שדוד כאשר סדר ראשי האבות סדרם כן. ושריה היה הסופר לפני המלך, ובדברי הימים (שם י"ח י"ו) קראו שושא כי שני שמות יקראו לו:

פסוק יח

ואמנם בניהו בן יהוידע על קשתיא ועל קלעיא, ר"ל שהיה ממונה על המורים בקשת ובקלע להנהיגם במלחמה, ועל כן פירשו המפרשים וי"ו והכרתי והפלתי כמו על, וכמוהו (ישעיהו א' י"ב) לא אוכל און ועצרה. ובדברי הימים (שם י"ח י"ז) אמר כן על הכרתי, והיה אם כן בניהו ממונה על הכרתי ועל הפלתי שהיו שתי משפחות בישראל סרים אל משמעת המלך. ואחרים (מ"ת מזמור ג') פירשו הכרתי והפלתי שהם הסנהדרין, ואז"ל (סנהדרין י"ז ע"ב) כרתי שכורתין את דבריהם, והפלתי שמופלאים במעשיהם, וגם חז"ל (ברכות ד' ע"א) פירשום על האורים והתומים, ולא יצא הכתוב מפשוטו שהיו שתי משפחות מישראל שהיו הולכים עם המלך תמיד. ופירשו בני דוד כהנים היו, כתרגומו רברבן, שהיו נשיאים ושרים, וכמ"ש בדברי הימים (שם שם) הראשונים ליד המלך, ר"ל שהיו יושבים ראשונה במלכות, וכן אחז"ל (נדרים ס"ב ע"א) כהנים היו, ת"ח היו, ולמה קראם כהנים? מה כהן גדול נוטל חלק בראש אף תלמיד חכם נוטל חלק בראש. ואחשוב אני שהכהנים הוא שם למשמשים ועובדים עבודה מה, כי הכהונה הוא שם לעבדות, וזכר הכתוב שיואב ויהושפט צדוק ואחימלך ושריה היה לכל אחד מהם הנהגה מיוחדת ידועה אצלם, אבל בניהו בן יהוידע ומשפחת הכרתי ומשפחת הפלתי וג"כ בני דוד הלא אלה כלם לא היה להם הנהגה מיוחדת ואומנות ידוע, אבל היו משרתים למלך בכל אשר יצום, וזהו אמרו כהנים היו, יחזור אל בניהו ואל הכרתי ואל הפלתי ואל בני דוד,

לפי שהיו כלם הולכים אחרי דוד וסרים אל משמעתו והיו משרתים בכל דבר אשר יצוה אותם, עם היות שלא היה להם הנהגות מיוחדות כמו הנזכרים למעלה. ועם זה הותרו השאלות שלישית ורביעית:

פרק ט

פסוק א

ויאמר דוד הכי יש עוד וגומר. לפי שדוד היה ממנה פקידים וממונים בכל מלכותו ועל ביתו, שם אל לבו לדעת אם נשאר מזרע שאול אדם ראוי והגון למנותו גם כן, בעבור יהונתן שאליו היתה אהבתו ואליו נשבע על בניו וזרעו:

פסוק ב

ולפי שהיה לשאול עבד כנעני ונשאר לזרעו, כמו שאמרה התורה (ויקרא כ"ה מ"ו) והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם, הביאוהו אל דוד (ג) ושאלו האפס עוד איש לבית שאול? רוצה לומר האם כלם אפסו? כי הייתי רוצה לעשות עמו חסד אלקים, והיה זה מפני שבועת אלקים אשר נשבע אליו יהונתן, וציבא השיבו שעדין היה בן חי ליהונתן שהיה נכה רגלים ושהיה בבית מכיר בלו דבר, ר"ל במקום אחד שהיה נקרא לו דבר, או אמר שהיה שם רש ולא היה לו דבר מה, וזהו אמרו בלו דבר, ר"ל בבלי דבר:

פסוק ה

(ה-ז) ושלח המלך להביאו ואמר לו שהיה רצונו לעשות עמו חסד, וזה בשני דברים, האחד בשישיב לו את כל שדה שאול אביו, והשני שהוא לבדו יאכל על שלחנו תמיד ובזה אליו מהמעלה והכבוד:

פסוק ח

ומפיבושת הודה לו מאד בהגדיל חסדיו והקטין עצמו והשתחווה לו:

פסוק ט

(ט-י) ודוד אמר אל ציבא שהוא היה נותן למפיבושת כל אשר לבית שאול, ושהוא, ר"ל ציבא ובניו ועבדיו יעבדו את השדה ותהיה תבואתה למפיבושת ושהוא ציבא ובניו ועבדיו יאכלו ממנו, ובזה יהיה למפיבושת כבוד וששון ויקר בהיות לו ממה שיתן לעבדיו, עם היות שלא יצטרך אליו הוא למאכלו, וז"ש ועבדת לו את האדמה וגו' והיה לבן אדוניך לחם ואכלו, ר"ל שהם יעבדו את השדה והם יאכלו מתבואתו, אבל יהיה כלו למפיבושת ומידו ומשלו יאכלו אותו, והוא עצמו יאכל על שלחן המלך:

פסוק יא

והיתה תשובת ציבא שבכל אשר יצוה המלך יעשה. ואמנם מה שאמר הכתוב אחרי זה ומפיבושת יאכל על שלחני כאחד מבני המלך, הנכון שהם גם כן דברי ציבא למלך, יאמר אנכי אעשה כדבריך עם היות שעד עתה היה מפיבושת אוכל על שולחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל דבר, ולכן אין צריך לו לאכול על שלחן המלך. ואחרים פירשוהו דברי דוד ואינו נכון. והנה נשאר לדעת מה היה החסד הזה אשר עשה דוד עם מפיבושת בתתו לו את שדה שאול אביו? וכתב רש"י שהמלך רשאי להעביר הנחלה, שנאמר (שמואל א' ח' י"ד) את שדותיכם ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו. ותמהתי מהרב כי הוא פירש במשפט המלך כי אין זה כ"א בפירות ובשעת המלחמה מפני הצורך, כמו שזכרתי שם. והיותר נכון שנאמר בזה הוא מה שפירש בו (רד"ק) כי כל נכסי שאול נשארו לאישבשת, וכפי הדין היה אישבשת מורד במלכות, לפי שנמלך על ה' ועל משיחו דוד, והיה ידוע בישראל שהיה דוד משיח אלקי יעקב, ומפני המרד הזה אשר אישבשת מרד במלכות היו כל נכסיו לדוד המלך והוא זכה בהם, ונראה שלקחם לעצמו כבר בפועל, ולכן אמר והשיבותי לך, וכיון שהיה הכל שלו, כמו שאמר יתברך (בסי' י"ב ח') ואתנה לך את בית אדוניך, היה חסד גדול לתת למפיבושת מה שכבר זכה בו דוד כפי הדין והיה בידו. והותרה בזה השאלה החמשית:

פרק י

פסוק א

ויהי אחרי כן וגומר. זכר הכתוב שמת מלך בני עמון, (ב) ודוד שלח מלאכים אל חנון בנו לנחמו כאשר עשה אביו עמו חסד, ואחז"ל במדרש תנחומא (א"ה תמהתי מאד על הרב המחבר וביותר אפלא על רש"י שהביאו המדרש הזה מתנחומא כי רש"י מביאו במקום זה בפי' מהתנחומא פר' וירא אליו, מה שלא רגיל בכך בשאר מקומות, ולא היו דברים מעולם, כי לא תמצא מדרש זה בשום מקום בתנחומא ואף כי בוירא אליו, וגם הרב תעה אחריו זה פעם שני במדרש זה. וגם הילקוט מביאו משם, ולא ידעתי מה היה להם? כי לא אוכל להמליץ בעדם אם לא שאומר שאולי היה להם אז נוסחה אחרת מהתנחומא ממה שיש בידנו היום וזה קשה להאמין. ולכן אחשוב אני בזה שהרבנים האלה נהגו לכתוב המדרשים כפי אומד דעתם וסמכו על הזכרון או על איזה מחבר שמצאו בו אותו המדרש ולא חששו בדבר ולא רצו להטריח עצמם לבקש על המדרש במקומו הראוי לו, ולכן טעו לפעמים, כמו שזכרתי בכמה מקומות, גם בסבת זה שנו לשון המדרשים כמה

פעמים אם בתוספת ואם בחסרון מה. והנה מדרש זה תמצא במדבר רבא פרשת י"ד דף רנ"ו ע"ב, אך בשנוי לשון מה ודוק): שהחסד היה שהחיה את אחיו כשברח מאת מלך מואב כאשר הרגו שם אביו ואמו ואחיו אשר השאירם דוד במואב כמו שזכרתי (דף קכ"ב ע"ב).

פסוק ג

והנה עבדי חנון אמרו אליו המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים וגו'? רוצה לומר דוד בזמן אביך ובעיניו לא כבדו, ואחרי שמת מראה את עצמו כאלו הוא מכבד אותו בעיניך ולא בעיניו, וזה ממה שיורה שלא באו מלאכיו כי אם לרגל את הארץ. וחז"ל אמרו (ילקוט ח"ב כ"ב ע"ב) הנראה בעיניך שדוד מכבד את אביך? והלא הם מוזהרים (דברים כ"ג ז') לא תדרוש שלומם וטובתם, והוא איך ידרוש שלומך? (ד) וחנון שמע לדבריהם ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי וגו', רוצה לומר שמלאכי דוד היו מגודלי זקן, להיות הזקן ביניהם הדרת פנים, והיו מלבושיהם ארוכים וגדולים למעלתם, ולכן גלח חצי זקנם וכרת מחצית מלבושיהם, כי עד השתות הוא חצי הלבוש, ושתותיהם הם העגבות. ורלב"ג פירש מדויהם המכנסים שיכסו בהן השת והערוה וטנופיה', ומזה הצד נקראה האשה נדה ודוה מצד המותר שידחה ממנה, וביאר שכרת המכנסים בחצי עד שנגלה השת שלהם, והשאירם אם כן מגולי הערוה וחשופי שת ולא השאיר להם בגדים יכסו בהם ערותם, אלא שנמלטו מזה בלבישת בגדים לכסות את ערותם, מה שלא יכלו לעשות בזקנם עד שיצמחו. ואחשוב בכוונת חנון שהסכים לעשות להם הבזיון הזה לפי שהמלאכים היתה ביאתם טובה מצד ורעה מצד, אם טובה מצד כפי דבריהם שבאים לנחמו, והיתה רעה כפי כוונתם שהיתה לרגל את הארץ, ולכן לא כבדם כמלאכי שלום גמורים, ולא הענישם כמרגלים גמורים, ונתן להם חצי עונש וגלח חצי זקנם וכרת חצי מלבושיהם, לפי שהזקן והלבוש היו מתכשיטי המלאכים הנכבדים, ובהיות שהם שלמים מצד ומרגלים מצד, גלחם וכרת מלבושיהם החצי מהם להורות על היותם אנשים פחותים מרגלים, ונשארה חצי זקנם ומלבושיהם כפי הסברת שלומם ואהבתם ונחמתם, ולזה גלה ערותם להורות ולרמוז שגלה מחשבותם. ובמדרש במדבר סיני רבה (פרשה כ"א דף רפ"א ע"א ובתנחומא ריש פרשת פנחס) אמרו, לא תדרוש שלומם וטובתם, את מוצא במי שבא אליהם במדת רחמים סוף בא לידי בזיון, ואי זה? זה דוד, שנאמר אעשה חסד עם חנון בן נחש, סוף בא לידי בזיון, ויקח חנון את עבדי דוד, ונצטרך להלחם עם ארבע אומות בני עמון וארם צובה ואיש טוב ומלך מעכה, מי גרם לו לדוד כל זה? שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקדוש ברוך הוא לא תדרוש שלומם וטובתם. אמר ליה

הקדוש ברוך הוא דוד, אתה עובר על תורתי? אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה עמהם חסד? אל תהי צדיק הרבה, מכאן שלא יהא אדם מוותר על התורה, והותרה השאלה הששית:

פסוק ה

ויגידו לדוד וישלח לקראתם וגו'. כאשר ידע דוד מה שעשה חנון למלאכיו שלח להם שישבו ביריחו עד יצמח זקנם, כי היה חרפה להם לגלח שער זקנם:

פסוק ו

וכאשר ידע חנון מלך בני עמון כי נבאשו בדוד, שכר אנשי מלחמה להלחם בו:

פסוק ז

וכאשר שמע דוד שמלך בני עמון לא די מה שעשה אל מלאכיו אבל גם קבץ אנשים להלחם עמו, שלח יואב ואנשי הצבא הגבורים להלחם בם, ולא רצה ללכת הוא בעצמו פן יתהלל שנלחם בדוד מלך ישראל:

פסוק ח

והנה בני עמון ערכו מלחמתם פתח השער של עירם, ואנשי ארם צובא וארם רחוב ואנשי איש טוב ואנשי מעכה (שהם כל הנשכרים למלחמה) היו לבדם בשדה במערכה אחרת, ואחשוב שבני עמון היו יראים להכנס בעיר את הנשכרים פן יעלו עליהם, ולכן הסכימו שהם ילחמו בשדה:

פסוק ט

וכראות יואב שהיתה אליו המלחמה מפנים ומאחור, רוצה לומר שהיתה לו המלחמה מפנים עם האויבים אשר בשדה, ומאחור עם האויבים אשר בפתח שער העיר, ראה יואב שילחם הוא אם הארמיים אשר בשדה, ולהיותם היותר חזקים וגבורים בחר מכל בחורי ישראל להלחם בם, (י) ואת יתר העם נתן ביד אבישי אחיו להלחם עם בני עמון אשר בשער העיר:

פסוק יא

ואמנם אמרו אם תחזק ארם ממני והיית לי לישועה, ואם בני עמון יחזקו ממך והלכתי להושיע לך, יראה מאמר בטל, כי אולי יחזק ארם על יואב ויחזק עמון על אבישי ולא יוכל אחד מהם להושיע ולעזור את אחיו, ולכן אחשוב שיואב אמר לאבישי אחיו אם תחזק ארם ממני והיית אתה אבישי אחי לי לישועה כי תבא לעזרני, ואם בני עמון יחזקו ממך אלך אני להושיע לך ולעזרך, ואם תאמר אולי יחזקו ארם עלי ועמון עליך? (יב) מפני החלוקה השלישית הזאת אמר עוד חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלקינו והשם

הטוב בעיניו יעשה, רוצה לומר אם יהיה טוב בעיני השם שיתחזקו על שנינו, אין לנו להרהר אחריו והוא יעשה כל אשר יחפוץ, אבל אנחנו נעשה המוטל עלינו להתחזק נגדם בעד עמנו שלא ילכו בשבי ובעד ערי אלקינו שלא יכבשום האויבים, ולזה אמר חזק ונתחזק כי לנגד אבישי אמר חזק שיתחזק הוא במערכתו להלחם, ואמר ונתחזק על עצמו שילחם עם ארם ושלא יסמכו על הנס אבל הם ישתדלו ויתחזקו ויהיו לאנשים:

פסוק יג

וזכר הכתוב שבראשונה נגש יואב להלחם עם ארם וינוסו, (יד) וכאשר ראום בני עמון שנסו שהיו בוטחים בגבורתם, מיד נסו הם גם כן ונכנסו אל העיר:

פסוק טו

(טו-טז) וכראות מלכי ארם שהיו נגפים כפעם בפעם לפני ישראל נאספו כלם להלחם עמו, והיה הולך לפניהם שובך שר צבא הדרעזר, (יז-יח) ודוד יצא בעצמו להלחם בהם והכה אותם ואת שובך שר צבאם והרג ארבעים אלף פרשים. ובדברי הימים (דברי הימים א' י"ט י"ח) אומר שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי, אולי בכאן לא זכר כי אם שבע מאות רכב הבחורים מכלם וזכר הארבעים אלף פרשים, ובדברי הימים זכר הרכב כלם שהיו שבעת אלפים והרגלים גם כן שהיו ארבעים אלף, כי זהו מה שראה עוד לספר מלבד מה שנזכר בכאן, או שהיו אותן הארבעים אלף רגלי גבורים כפרשים וחלוצים:

פסוק יט

וספר הכתוב שפחדו ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר, רוצה לומר הנשמעים אליו והם הנכנעים לעבודתו, שנגפו לפני בני ישראל, ופחדו מהלחם בם והשלימו עמהם ויעבדו את דוד, ולא הלכו עוד להושיע את בני עמון, ועל כיוצא בזה אמרה תורה (דברים ל"ג כ"ט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בהשם מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך:

פרק יא

פסוק א

פרשה תשעה עשר תספר מה שקרה לדוד עם בת שבע אשת אוריה החתי ששכב עמה, ושכתב דוד ליואב שיתנהו אל מול פני המלחמה החזקה למות שם, ומה ששלח השם יתברך לו על זה ביד נתן הנביא, ודברי דוד המלך עליו השלום עליו, ומיתת הילד הראשון אשר ילדה לו בת שבע, ולידת שלמה. תחלת הפרשה ויהי לתשובת השנה, עד ויהי אחרי כן ולאבשלום וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה בדברים שאמר יואב למלאך אשר שלח אל המלך להודיעו מיתת אוריה, אמר ויצו את המלאך לאמר בכלותך את כל דברי המלחמה לדבר אל המלך והיה אם תעלה חמת המלך ואמר מדוע נגשתם אל העיר להלחם וגו', ואמרת גם עבדך אוריה החתי מת, ולמה לא צוה שיגיד לו כל הענין בראשונה ומיתת אוריה בתוכו? וצוה לאומרו אחר כלות הספור ובתנאי אם תעלה חמת המלך, וזה היה תכלית הספור וכוונתו:

השאלה השנית במשל שספר נתן אל המלך מהאיש העשיר אשר לקח כבשת הרש, והיא למה לא זכר במשל שהאיש העשיר מלבד שלקח את הכבשה מהאיש הרש הנה עוד הרגו עליה? כי זה היה דומה לנמשל, שדוד מלבד אשר לקח את אשת אוריה הנה עוד צוה להרגו בחרב בני עמון, והיה אם כן עם זה המשל יותר דומה לנמשל ויהיה ספור הענין יותר מגונה ויקשה אם כן למה לא זכר זה הנביא במשל וזוכרו בנמשל?

השאלה השלישית למה לא צוה האל יתברך לדוד ולא הזהירו הנביא גם כן שיעזוב את בת שבע, אחרי שהושרשנו במסכת סוטה (פרק ה' משנה ראשונה) שהאשה הנבעלת מתחת בעלה הלא היא אסורה לבעל ואסורה לבועל, ואם דוד עשה תשובה איך לא עזב החטא? בהיות עזיבת החטא תנאי הכרחי מאד והוא העקר בתשובה, ואיך האל יתברך בהיות הענין רע בעיניו בחר שתשאר בת שבע עם דוד? ושיהיה שלמה בנה מלך על ישראל והשם אהבו? השאלה הרביעית בדברי נתן הנביא שאמר בתוכחתו לדוד, אם באמרו את אוריה החתי הכית בחרב, וחזר ואמר ואותו הרגת בחרב בני עמון, והוא דבור כפול, ואם בזכרון העונש שאמר ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם עקב כי בזיתני ותקח את אשת אוריה החתי וגו', ולמה ייחד העונש על לקחו בת שבע ולא ייחדו על מות אוריה החתי בהיותו כל כך קשה? השאלה החמשית במה שאמר דוד חטאתי להשם ויאמר נתן אל דוד גם השם העביר חטאתך לא תמות, ויקשה זה ראשונה ממה שאמר דוד חטאתי להשם, ויורה שהיה החטא בינו ובין המקום ואינו כן, כי גם כן היה בינו לבין חבירו, כמו שחטא לאוריה, וגם כן באמרו גם השם העביר חטאתך לא תמות, והתשובה הזאת אשר עשה דוד לא מצאנו שהועילתו כלל, כי לא סרה החרב מביתו ולא נמנעו נשיו מאשר גזר עליהם, ובדברי הנביא הקודמים והעונש שזכר לא אמר שימות דוד, ולמה אם כן השיבו גם השם העביר חטאתך לא תמות? כי לא נענש במות ולא העביר החטא והעונש ממנו:

השאלה הששית באמרו יען כי נאץ נאצת את אויבי השם בדבר הזה גם הבן הילוד לך מות יומת, ויקשה אמרו את אויבי השם, כי לא היה חטאו כי אם שנאץ את השם, לא שנאץ את אויביו שהוא פועל משובח? ואיך יוכיחהו עליו? ויקשה גם כן מיתת הילד

למה היא? והוא לא חטא כלל ולא היה בר עונשין ולמה יומת מה עשה? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי לתשובת השנה וגו'. זכר הכתוב שבתשובת השנה, רוצה לומר תשובת השמש אל הנקודה ההיא מהזמן שיצאו המלכים בשנה הקודמת להלחם כמו שזכר, קרה מה שיאמר. ויש מפרשים לעת וזמן שנוהגים המלכים לצאת עם חייליהם, והוא זמן ראשית החום שימצאו התבואות והעשבים בשדה והפירות באילנות, כי אז ימצאו הבהמות עשב לאכול והאדם פירות למאכלם, בזמן ההוא שלח דוד את יואב וכל ישראל להשחית בבני עמון ונשאר דוד בירושלם, (ב) ובעת הערב קם דוד ממשכבו ששכב בצהרים והיה הולך בגג, ומשם (מהגג) ראה אשה רוחצת שהיתה טובת מראה מאד, והיא אם כן לא היתה רוחצת בגג כי אם בביתה, אבל דוד מעל הגג ראה אותה כן כי היה לביתה חלון בנכחיות הגג עד שמשם ראה אותה, ולהיות' רוחצת ראתה ערומה ונכנס יפיה בלבו, (ג) וישלח לדרוש ולחקור מי היא ויגידו ויאמרו לו שהיא בת שבע, (ד) ואז שלח דוד מלאכים ויביאוה אליו וישכב עמה. וזכר שהיא היתה מתקדשת מטומאתה, רוצה לומר שלא היתה נדה כי בהיותה נרחצת (כמו שזכר) היתה מתקדשת ומטהרת מטומאתה, הורה והגיד זה להודיע שאז נתעברה להיות הזמן הראוי יותר אליו. והנה להעלים הענין שבה האשה לביתה מיד אחרי ששכב דוד אותה, (ה) ואחרי זה הרגישה בעצמה שהיתה מעוברת, כי אולי הרגישה ברחמה שנשארה בזולת לחות שהוא המורה על ההריון, ושלחה להודיעו לדוד, (ו-ז) ואז כתב ליואב שישלח אליו את אוריה החתי, ובא לפניו ושאלו על שלום יואב והעם והמלחמה, (ח) וצוהו שילך לביתו לרחוץ רגליו שהוא כנוי לתשמיש המטה. ואמרו ותצא אחריו משאת המלך, פירשוהו ארוחה, ששלח לו משאת לחם ויין ובשר לאכול, על דרך (בראשית מ"ג ל"ד) וישא משאות מאת פניו, וכן ת"י סעודתא דמלכא. ואחרים פירשוהו מענין אבוקה, כי לפי שהיה זה בלילה יצאתה עמו אבוקה ללוותו ולהראות לו את הדרך עד ביתו וזה כדי לכבדו. והנה עשה דוד כל זה כדי לעשות הענין באופן שיעלם חטאו מהאנשים, בחשבו שיבא אוריה אל ביתו וישכב עם אשתו ויחשוב אחרי כן שממנו היא הרה, והנה אוריה היה אדם נכבד וירא את השם ואיש מלחמה ולא רצה לרדת אל ביתו פן יחשבו שהתעדן מה והתעלס עם אשתו, (ט) ולכן שכב פתח בית המלך עם עבדי המלך שהיו שוכבים שם לשמור את מטתו כמנהג המלכים:

פסוק י

וכאשר ידע זה דוד ושאלו מדוע לא ירדת לביתך? (יא) השיבו דברים טובים, שבהיות בשדה הארון שהיה הולך עמהם במחנה, וזה זכר ראשונה שהוא העקר, (וכבר כתבתי במה שקדם שהארון הזה לא היה בו לא לוחות הברית ולא שברי לוחות, ולכן לא קראו ארון ברית השם אבל היה ארון שעשו להביא בו האפוד והאורים והתומים, וכמו שזה הוכחתי בראיות ברורות בפרשה השלישית מזה הספר, (דף פ"ו ע"ב) והיה עמהם תמיד במלחמה וכהן עמו כדי לשאול בהם בשעת הצורך) ובהיות עם ישראל ויהודה בסכות שזהו החיוב השני, ואדוני יואב, רוצה לומר בשדה גם כן בסכות והוא החיוב השלישי, ועבדי אדוני המלך גם כן בשדה שם והוא החיוב הרביעי יותר קטן שבכלם, ומפני כל זה לא היה ראוי שילך הוא להתעלס בביתו (יב-יג) ומאשר ראה זה דוד, צוהו שישב שם גם כן עד יום המחרת ויאכל לפניו כדי לכבדו, בחשבו שעם היין יטרף דעתו וילך אל אשתו, והוא עם כל זה לא רצה ושכב הלילה השנית במקום אשר שכב בראשונה. ומאשר לא הצליח דוד בדרך הזה אשר חשב לעשות, (יד-יז) כתב ספר אל יואב ביד אוריה עצמו שיתנהו אל מול המלחמה החזקה וישובו מאחריו ולא יעזרוהו באופן שיכוהו האויבים וימות, והיה משלמות אוריה שלא ראה את המכתב ולא קרא את אשר בו ונתנו אל יואב, והוא עשה כדבר המלך וימת אוריה החתי באותו אופן: ואמנם הפועל הזה פשוטו יורה עליו שהיה מגונה מאד מחמשה צדדים. האחד מאשר חטא דוד באשת איש וישכב את אשת רעהו, וזה בלי ספק יותר מגונה במלך שישכב את אשת עבדו ויגדפהו וישחיתהו בזה, וכל שכן בהיותו טרוד בעבודתו ונלחם את מלחמותיו, הלא ראית מה שנמשך בספרד בימי המלך דון רודרי"גו, שבעבור אשר שכב את בת האלוף גוליא"נו אשר היה יושב בסיב"טא, הביא את כל הישמעאלים אשר מעבר לים ויקחו וילכדו את כל ספרד לנקום נקמתו מהמלך ההוא אשר שכב את בתו. והצד השני הוא במה שהשתדל דוד שאוריה ישכב את אשתו ויחשב לו הבן הילוד, וזה באמת פחיתות גדול למלך רם ונעלה כדוד, שיהיה בנו בחזקת בן אוריה ויוחס אליו ויכרת שמו מבית המלך אביו, וזה באמת לא יעשה קל שבקלים אף כי ראש המלכים וגבירם דוד עליו השלום. הצד השלישי במה שצוה לשום את אוריה אל מול המלחמה החזקה להמיתו, וזה באמת עון פלילי להמית את האיש הזה על לא חמס בכפיו ואין מרמה בפיו, וישלמהו המלך רעה תחת טובה חלף כל עבודתו אשר עבד אתו בשלום ובמישור, הלא טוב היה שיעכבוהו ויטרידוהו שם ולא ישוב לביתו עד אשר תלד אשתו ואיש לא ידע בשכבה ובקומה ותהיה לידתה בסתר, וינתן הילד לאשה מינקת מן העבריות, ולא יוסיף על חטאתו פשע כי אל גילוי

עריות הוסיף שפיכות דמים. הצד הרביעי באופן המיתה וההריגה שהרגו בחרב בני עמון וע"י אויבי השם, המבלי אין קברים בישראל ואדם אין שימיתהו בקשת ובחנית? אם לריב ומצה ואם בפתע ולא נודע מי הכהו, ולמה צוה להרגו בחרב האויבים? ואתה רואה שהיה בלתי אפשרי שימות אוריה בזה כי אם במות עמו רבים מישראל, כי לא ישימו איש אחד אל מול המלחמה החזקה לבדו, וכן אמר הכתוב ויפול מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה החתי, ואם כן לא המית דוד את אוריה לבדו כי אם גם עמו אנשים רבים מבני ישראל, וכבר העירו על זה חכמינו ז"ל במדרש שמואל (פרשה כ"ה) אמרו ואתו הרגת בחרב בני עמון, רבנין אמרין ואותו מגיד שהרבה צדיקים כיוצא בו הרגת עמו. הצד החמשי מהגנות שמיד כשעבר האבל שבעת ימים על אשת אוריה מיד צווה המלך ללקחה אל ביתו ותהי לו לאשה, ולמה לא נתאחר על זה ימים או עשור? האם היה עדין נרדף התאוה ולא נתפייס עם הביאה הראשונה, ואם כפי הדין אין ראוי שתנשא האלמנה בעוד תשעים יום מיום שמת בעלה, איך נשאת בת שבע לדוד מיד אחר האבל? כל הפשע והגנות הזה יכלול עון דוד וחטאתו. אמנם במסכת שבת פרק במה בהמה יוצאה (דף נ"ו ע"א) אמרו, אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן, כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה, שנאמר (שמואל א' י"ח י') ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והשם עמו, אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו? אלא מה אני מקיים מדוע בזית את דבר השם? שבקש לעשות ולא עשה. אמר רב, רבי דאתי מדוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד, מדוע בזית את דבר השם לעשות וגו', רבי אומר משונה רעה זו מכל רעות שבתורה, שכל רעות שבתורה כתיב בהם ויעש הרע בעיני השם, וכאן לעשות ולא עשה. ואת אוריה החתי הכית בחרב, שהיה לך לדונו בסנהדרין ולא דנתו, ואת אשתו לקחת לך לאשה, ליקוחין יש לך בה, דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו, שנאמר (שמואל א' י"ז י"ח) ואת חריצי החלב תביא לשר האלף ואת אחיך תפקוד לשלום ואת ערובתם תקח, תאני רב יוסף דברים המעורבים בינו לבינה וכו'. והדברים האלה לחכמינו ז"ל הם דרכי הדרש ואין לי להשיב עליהם. ודי במה שאמרו רבי דאתי מדוד מהפך ודריש בזכותיה, כי היה אצלם זה דרך דרש, והיה רבי מהפך הדבר מחמתו לקורבתו והיותו מזרע בית דוד ולא כפי האמת. ואיך נאמר שבקש לעשות ולא עשה? והכתוב מעיד על המעשה הרע כלו בפירוש, ואם דוד לא חטא איך אמר חטאתי להשם? ולמה עשה תשובה מעולה, ואמר (תהלים נ"א ה') כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד? וגם הפסוק שהביאם לזה ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והשם עמו, הוא קודם הספור ולא ישלול אותו מחטוא אחר כך, כי אם שהיה אז משכיל ונבון

ומצליח במעשיו ושהשם היה עמו בכל אשר יעשה, כל שכן שעם היות שחטא באמת לפי שקבל ענשו ועשה תשובה היה השם עמו, ולכן לא יסבול דעתי להקל בחטאת דוד, ולא אכחיש האמת הפשוט, ואיך אתפייס עם הגט שאמרו שהיו נותנים אל נשותיהם? והנה הפסוק שהביאו לראיה רחוק מזה, ודוד אמר לאוריה שילך הלילה ההוא לביתו ושילך בבקר, ויורה שלא היה שם גט והיה הייחוד כשר ונאות, ואין זה כי אם כדמות אמרם שם בגמרא שהיה אוריה מורד במלכות וחייב מיתה, לפי שאמר ואדוני יואב שקרא אל יואב אדוני בפני המלך. סוף דבר אם הכתוב קראו חוטא והוא הודה חטאו, איך היה טועה אדם בהאמינו? טוב לי שאומר שחטא מאד והודה מאד ושב בתשובה גמורה וקבל ענשו ובזה נתכפרו עונותיו:

פסוק יח

וישלח יואב ויגד לדוד את כל דברי המלחמה וגו'. הנה שלח יואב מלאך להגיד אל דוד את כל דברי המלחמה, (כ) וצוה אותו שאם יעלה חמת המלך ויאמר למה נגשתם אל העיר להלחם, (כא) מי הכה את אבימלך בן ירובשת, הלא היה יואב יודע שאבימלך בן ירובעל? וקראו כאן בן ירובשת, לפי שהבעל היה נקרא בשת, וירובעל הוא מריב לבעל וכן ירובשת הוא מריב לבושת, הנה אותו אבימלך (שופטים ט':נ"ג) בנגשו אל חומת העיר תבץ להלחם שמה השליכה אשה עליו פלח רכב וימת, או ישיבהו המלאך ויאמר גם עבדך אוריה החתי מת. וכוונת צוואת יואב זאת אצלי שאם המלך לא יחרה אפו ולא יאמר דבר המלאך לא יודיעהו כלל ממיתת אוריה, וזה מפני השומעים שלא יחשבו שהוא היה מבשר בעיניו במיתת אוריה ומזה יבינו שהוא צוה להרגו, אבל אם יעלה חמתו על גשתם אל החומה, אז יאמר המלאך אליו ויותר רע יש עוד אדוני המלך והוא שעבדך אוריה מת שמה, שהוא היה הרשום מהנופלים שם, והוא על דרך האומרים ויותר רע מזה ששמעת דבר אחר שאומר לך. וסתר הדברים האלה היו שההגשה אל החומה היתה כדי לקיים מצותו במיתת אוריה, ואם כן המלאך יכוון דבריו לצד אחד, והמלך יבין אותם לצד אחר, גם כוון יואב בצווי הזה שלא ירגיש המלאך במיתת אוריה שהיתה בדבר המלך, ולכן לא זכרו אליו כי אם אחרי שהגיד לו את כל דברי המלחמה, (משלי כ"ו י"ח) כמתלהלה היורה זיקים, והותרה השאלה הראשונה:

פסוק כב

(כב-כד) וזכר הכתוב שהמלאך לא שמר מצות יואב, אבל אמר כל הדברים יחד מהמלחמה ומיתת אוריה:

פסוק כה
והמלך השיבו שיאמר ליואב אל ירע בעיניך על הדבר הזה, כי כזה וכזה תאכל החרב, רוצה לומר אל ירע בעיניך על מיתת העם שנפלו שם ועל אוריה, כזה וכזה כנכבד כנקלה תאכל החרב, ולכן החזק במלחמה, רוצה לומר השתדל להנקם מהאויבים, ולכן אמר בסוף וחזקהו, וזה צווי למלאך השלוח שיחזק את יואב להלחם. או נפרש וחזקהו בשאר הדברים שיאמר אל יואב, רוצה לומר שיהרוס העיר ויפרוץ אותה, כי אחרי שילכדה הנה הוא יחזק את העיר שזכר שיוכל להשגב בה מהאויבים:

פסוק כו
והנה בבוא השמועה אל דוד מיד נתפרסמה מיתת אוריה ובת שבע עשתה הספדה כראוי, (כז) ובעבור ימי האבל לקחה דוד לאשה בכתובה וקדושין. והנה אמר הכתוב וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני השם, לפי שהיה הדבר הזה נסתר מאד ואיש אל ידע בכל אלה כי אם האלקים שהוא בוחן לבבות וכליות ועיניו משוטטות בכל הארץ וכל דבר לא נכחד ממנו שראה מה שעשה דוד, וזהו אמרו בעיני השם, רוצה לומר בעיני ישראל לא היה הדבר רע ומגונה, כי לא היו יודעים אמתת הדבר, אבל בעיני השם שהיה הכל גלוי לפניו היה הדבר רע:

פרק יב

פסוק א
(א-ד) וישלח ה' את נתן אל דוד וגומר. ספר הכתוב שבא נתן הנביא במלאכות ה' אל דוד ואמר לפניו שקרה בעיר דבר עול וחמס רב וששבט מלכותו יעשה משפט וצדקה, והוא שהיו בעיר שני אנשים אחד עשיר ואחד רש, ושעם היות לאיש העשיר צאן ובקר לרוב ולרש לא היה כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה, בהיות שבא אורח לאיש העשיר חמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לו ויקח כבשת האיש הרש, והנה במשל הזה היה האיש העשיר רמז לדוד המלך ע"ה, והיו לו צאן ובקר הרבה רמז לנשיו ופלגשיו שהיו לו רבות, והרש היה רמז לאוריה, ויורו דברי המשל שהיה אוריה אלמן והיו לו בנים מאשה אחרת כאשר נשא את בת שבע ושהיתה היא נערה והוא היה אדם גדול זקן ממנה מאד, ולזה אמר כבשה קטנה להורות על היות בת שבע קטנה, ואמרו אשר קנה, רמז שהיתה נקנית לו בקידושין, ואמרו עמו ועם בניו, יורה שהיו לו בנים מאשה אחרת. או נאמר שבאו הדברים האלה כלם ליפות המשל, והנה ההלך והאורח והאיש הם שמות נרדפים לדבר אחד, כי הוא מצד עצמו איש ומצד היותו הולך בדרך קראו הלך, ומזה הצד גם כן נקרא

אורח שהוא אשר שם לדרך פעמיו. ורבותינו דרשו בסוף מסכת סוכה (פ"ה נ"ב ע"ב), כן דרכו של יצר הרע, בתחלה דומה להלך שעובר על איש והולך, ואח"כ דומה לאורח ואכסנאי שנתארח עמו ימים מעטים, ואחר כך נעשה איש ובעל הבית, ולכן באחרונה אמר לאיש הבא אליו: ואחשוב שכל זה אחז"ל על יצר הרע של דוד בענין בת שבע, כי בראשונה היה הלך ששכב עמה לבד, ואח"כ נעשה אורח בהיותה מעוברת ממנו, ואח"כ הרג את בעלה ולקחה לעצמו והיה אם כן באחרונה בעל הבית. והנה לא זכר נתן בזה המשל דבר על הריגת אוריה לשתי סבות. האחת כדי שלא ירגיש דוד דבר בענין ואז ישמור לפיו מחסום ולא ידבר, והנביא היה רוצה שדוד יחרוץ משפטו, כמו שאמר חי ה' כי בן מות האיש, ולכן העלים קצת הענין. השנית לפי שבענין ההריגה היה המשפט מבואר (שמות כ"א כ"ד) שנפש תחת נפש, ולכן לא חשש הנביא לדבר מהריגת האיש הרש כ"א מלקיחת הכבש', באופן שישיב דוד שעל הכבשה לבד יהיה האיש העשיר בן מות, ויעשה הנביא אז ק"ו, אם על הכבשה לבד הוא בן מות כ"ש על הריגת האיש הרש אשר הרג ג"כ עליה ראוי יותר שיענש עליו:

פסוק ה

(ה-ו) וספר שדוד חרה אפו עליו ואמר חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת ואת הכבשה ישלם ארבעתים, ונתן הטעם על שני העונשים האלה, באמרו עקב אשר עשה את הדבר ועל אשר לא חמל, ר"ל את הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה, כי אחרי שלקח הכבשה בהיות לו צאן ובקר רב ראוי שישלם אותה ארבעתים כפי מה שאמרה תורה (שמות כ"א ל"ז) וארבע צאן תחת השה. ורבי דוד קמחי פירש שארבעתים מדרך הדקדוק הם שמונה, והמתרגם אמר חד על ארבע שהם ששה עשר. ואני אחשוב שאינם כי אם ארבעה לבד, שהוא העונש הראוי כפי הדין, כי אכזריותו נענש במיתה. ואמרו חכמינו ז"ל (יומא פ"ב כ"ב ע"ב) כי בעונש זה לקה בארבעה הילד ואבשלום אמנון ותמר: ונתן הטעם על מה שאמר שהוא בן מות, באמרו על אשר לא חמל, כי בהעדר חמלתו על הרש ובעבור תכונתו הרעה והאכזריות הזה אין ראוי גם כן לחמול עליו והוא חייב מיתה. ואחרי הנחת המשל הזה, ביאר הנביא הנמשל, (ז) באמרו אתה האיש, ר"ל אתה האיש העשיר, וביאר עשרו מהנמשל בו, כה אמר ה' אני משחתיך למלך על ישראל, וזה היה בראשונה על ידי שמואל, ואנכי הצלתיך מיד שאול, וזה ברדפו אחריו אחרי המשחתו, (ח) ואתנה לך את בית אדוניך, וזה אחרי מות שאול שירש נכסיו כמו שנזכר למעלה, והוא בית אדונו שזכר. ואמרו ואת נשי אדוניך בחיקך, אין פירושו שהיו נשי שאול לדוד, אבל אמר שנשיו הם ברשותו ללקחם אם ירצה, ואין מי שימחה בידו

כי היו מותרות לו כפי הדין, שאלמנות המלך מותרות למלך אחר, ומלבד זה נתן בידו מלכות ישראל ויהודה שהוא העקר. ומה שאמר ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה, דרשוהו חז"ל במסכת סנהדרין (פ"ב כ"ב ע"א) על הנשים שיוסיף לו נשים כהם וכהם, אבל פשט הכתוב יורה שאמרו על המלכות והממשלה, ר"ל שנקל בעיני ה' להוסיף ממלכתו כהנה וכהנה, כי אין מעצור להשם לעשות ככל אשר ירצה. הנה כל זה הוא הנמשל בעושר האיש שזכר. ואחר זה ביאר הנמשל בלקיחת כבשת האיש הרש, (ט) והוא אמרו מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע בעיניו, וביאר הרע שעשה בשלשה פנים, והם היותר עצמיים שבזה הענין, האחד את אוריה החתי הכית בחרב, ר"ל כאלו אתה הכית אותו בידך, והשני את אשתו לקחת לך לאשה, ובזה רמז למה ששכב עמה בראשונה ולמה שלקחה ונשאה לו לאשה אחר כך ומיד אחרי מיתתו, ועוד רמז עון אחר, והוא שהרגת אותו ביד שונאי ישראל, והיה לך להרגו אם היית רוצה בזה ביד איש ישראל ולא בידי האויבים. ובדברי חז"ל (קדושין מ"ג ע"א) ואע"ג דבכל התורה כלה אין שליח לדבר עבירה, כי בכל מקום השולח פטור והשליח חייב, הכא שאני, שהכתוב קראו הורג, שנאמר ואותו הרגת. והטעם בזה לפי שהיה מלך ואין עובר על מצותו ולכן היה כאלו הוא הרגו, וכן שאול שצוה להרוג נוב עיר הכהנים כאלו הרגם. ואחרי שביאר הנמשל זכר העונש בשני הדברים, ר"ל על הריגת אוריה ועל ענין בת שבע, (י) אם על ענין אוריה אמר ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם, וכן היה שנהרגו בניו וגם בכל זרעו היו הרוגים הרבה על זה העון, ואמנם על ענין בת שבע אמר עקב כי בזיתני ותקח את אשת אוריה החתי להיות לך לאשה, (יא) לכן כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך וגו'. הנה התבאר שאמרו ועתה לא תסור חרב הוא דבק למעלה למה שאמר ואתו הרגת בחרב בני עמון, ואמרו עקב אשר בזיתני הוא דבק למטה עם אמרו כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך, ר"ל שתדע הענין ולא יהיה בידך כח למונעו, ונתתי לרעך יהיה מי שיהיה ושכב עם נשיך לעיני השמש. והנה נתקיים זה באבשלום ששכב את נשי אביו לעיני כל ישראל, ולא תחשוב שנגזר זה על אבשלום לשיהיה מוכרח לעשותו, אבל נגזר העונש על דוד יהיה מי שיהיה השוכב עם נשיו, והנה אבשלום ביצרו הרע עשה זה ונתקיים בו הדבר. וביאור מה הרצון במה שאמר לעיני השמש, (יב) ואמר כי אתה עשית בסתר וגו' ואני אעשה הדבר הזה, ר"ל העונש הנזכר נגד כל ישראל. וה"ר סעדיה כתב שהנביא הודיע בדברים האלה שני דברים, האחד מהם הגברת השלום עליו והשליטו בכל אשר לו, כמו שדוד השליט בני עמון על אוריה, והשני מעשה אבשלום שיעשה בבחירתו שישכב את נשיו וזה הודעת

העתיד. וכבר ידעת שמפנות תורתינו הוא, שהידיעה האלקית לא תכריח חומר האפשר והבחירה האנושית:

פסוק יג

וספר הכתוב שדוד בשמעו דברי נתן הודה בחטאו ואמר חטאתי לה', ויורה שלא היה החטא כי אם לה', והוא קשה שגם כן חטא לאוריה אשר המיתו, ואתה תראה שגם כן אמר זה בספר תהלים (תהלים נ"א ה') לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך תזכה בשפטך, ועל זה העון אמרו, כמ"ש בראש המזמור בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע. ומה שאחשוב אני בזה הוא שחטא דוד היה בסתר, אם שכיבתו עם בת שבע בראשונה, ואם הריגת אוריה החתי שהיתה במצותו ולא היה אדם יודע מזה דבר, ולזה אמר למעלה וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני ה', שהיה רע בעיניו ית' ולא בעיני ישראל שלא ידעו מהדבר כלל, ואמר נתן הנביא כי אתה עשית בסתר להיות הדבר נסתר ונעלם מעיני כל אדם, ומפני זה אמר דוד חטאתי לה', ר"ל הנה אוריה כבר מת ואין לבקש ממנו מחילה ובת שבע היתה נשואה עמו וחפצה בדבר, ואם כן היה זה הפשע והחטא מיוחד לאלוה ית', ואליו היה ראוי להודות ולבקש ממנו הסליחה והכפרה, כי כאשר יחטא האדם לחבירו לא יכפר הש"י כי אם כאשר בעל הריב יסלח ויכפר על חטאתו, ובהיותו מת הנה האל ית' הוא יכפר בעד חטאתו, ולזה אמר חטאתי ליי', כלומר לו לבדו יוחס החטא, יען אוריה כבר מת ובת שבע נשואה עמי ואין אדם שידע מזה דבר, לכן היה החטא מיוחס אליו לבדו, וז"ש במזמור תשובתו (תהלים נ"א ה'), לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי, שלא היה כבר בעל ריבו כי אם הקב"ה, והיה החטא מיוחס אליו, לפי שאין איש בארץ לבקש ממנו מחילה, וזהו (שם) למען תצדק בדברך תזכה בשפטך, ר"ל אם תכפר בעד חטאתי תצדק ותזכה בו ואין מונע אליו, אחרי שכבר מת אוריה ובת שבע אין בלבה על זה עלבון ובידך הכפרה ועמך הסליחה. ועם היות שאחז"ל (יומא פ"ז ע"א) שמי שחטא לחבירו והוא מת ילך אצל קברו ויבקש ממנו מחילה בפני חברים, לא היה זה ראוי לדוד מפני כבוד המלכות, לפי שהיה חטאו נעלם ונסתר והיה חלול השם לפרסמו ברבים. ואמנם בתשובת נתן שאמר גם ה' העביר את חטאתך לא תמות, אחשוב שכאשר אמר דוד חטאתי לה', כלומר שהחטא ייוחס לש"י ובידו הכפרה והסליחה, אמר נתן אמת הוא שבידו הכל, ולהיות הרחמים והסליחות בידו העביר את חטאתך שלא תמות, ואמר זה לפי שדוד כאשר שמע המשל מפי הנביא אמר חי ה' בן מות האיש הזה, ולכן אמר נתן משפטיך אתה חרצת והודית שהיית חייב מיתה, והאל ית' כאשר גזר עליך גזרה העביר את חטאתך שלא תמות, כי לא גזר עליך

שתמות כי אם על בניך ועל נשיך, ועשה זה לפי שהכל מאתו ובידו ורחם עליך קודם הגזירה. הנה אם כן אמרו גם ה' העביר את חטאתך אין ראוי שיפורש אחרי הוידוי, כי אם קודם זה בשעת הגזירה שלא נגזר עליו מיתה לפי שרחם עליו, והנה ודוי דוד ותשובתו לא הסיר העונשים אשר נגזרו עליו, אבל נתכפרו עונותיו וניצל מידי אבשלום וחזר למלכותו בזכות תשובתו:

פסוק יד

ואמרו אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' בדבר הזה, תרגם יונתן ארי מפתח מפתחת פומא דסנאי עמא דה', כלומר נתת פתחון פה לשונאי ישראל שיאמרו שנעשה בישראל כדבר הרע הזה. ורד"ק פירשו שהוא כנוי לכבוד. כאלו אמר כאן נאצת את ה' בדבר הזה. ויותר נכון אצלי שנאמר שראוי לאדם שיהיה נאה דורש ונאה מקיים, ודבר רע ומר הוא מאד שהאדם יחטא בדבר מרבה להוכיח עליו על אחרים, ולכן אמר נתן אל דוד ה' העביר את חטאתך שלא תמות, אפס, רוצה לומר עם היות שנאץ נאצת והיית בימים הראשונים מוכיח בשער ומחרף ומגדף ומנאץ את אויבי ה' לפי שיקחו נשי רעיהם, והם האנשים הפושעים העושים כדומה לדבר הזה אשר אתה עשית, (אולי רמז על שאול שהרג נוב עיר הכהנים והיה דוד דורש על זה ומגיד עליו הגדות של דופי ומגדיל אותו עון) ולכן אמר לו הנביא אם אתה היית מנאץ ומחרף אחרים וקורא אותם אויבי ה' לפי שיקחו נשי רעיהם וישכבו אותם, או להיותם שופכי דמים, היה ראוי שימיתך האל יתברך על היותך נכשל בדבר ההוא עצמו אשר נאצת את אחרים עליו, ועם כל זה רחם עליך והעביר את חטאתך שלא תמות. ואמר נתן שגם כן נגזר בכלל העונשים שהבן הנולד לדוד מבת שבע ימות, והיתה הסבה בזה לפי שנעשה בעון ונתעברה אמו ממנו בימי אוריה ובחטא יחמתהו אמו, ולכן לא היה ראוי שיחיה:

ואמנם למה לא צוה נתן הנביא את דוד שיעזוב בת שבע אחרי היותה אסורה לו, בהיות שזנתה מתחת בעלה בחייו והיתה מפני זה אסורה לבועל, הנה חז"ל והמפרשים הסכימו שהיתה הסבה בו לפי שאחרי מות אוריה החתי נתברר שלא חטא דוד למפרע בענין אשת איש, כיון שההולך למלחמת בית דוד קבלו חז"ל (שבת נ"ו ע"א) שהיה כותב גט לאשתו, ולכן מיד שמת אוריה במלחמה נשארה אשתו מגורשת ממנו למפרע משעה שנפרד ממנה, ולזה היה כל מה שעשה דוד עמה בעילת אישות ולא בעילת זנות, כי לא היתה אשת אוריה כבר כשבא דוד עליה, ולזה לא היה מהגנות שיאהב האל ית' את הילד שלמה אשר ילדה בת שבע לדוד וירצה שיהיה המלכות ממנו. ולי אני עוד בזה שתי סבות אחרות. האחד לפי שהיה זה הענין בסתר, וכמו שהוכחתי, עד שמפני זה

מהר דוד לקחת את בת שבע אחרי מות אוריה מפני היותה כבר הרה, ואם היה מתאחר מללוקחה יתפרסם הענין אח"כ כשתלד קודם תשעה חדשים אחרי לקוחיה, ולכן רצה ית' שיהיה הדבר סתום וחתום ואיש אל ידע בכל אלה לכבוד המלכות ולכבוד תורת הש"י, ואם היה מצוה הקב"ה שתהיה בת שבע אסורה לדוד תגלה רעתו ויהיה הדבר גלוי לכל עמים וכדי בזיון וקצף, לכן העלים עליו הקב"ה מלהעניש בפרסום את דוד די מריו על דבר אוריה ועל ענין בת שבע, ורצה שלא ידע אותו בלתו, אבל יחשבו הרואים שאוריה מת במלחמה כדרך כל הארץ ושדוד נשא אשתו בהיותה אלמנה בדרך הגון וראוי, הלא תראה שאבשלום לא ידע דבר מזה, ולכן לא הוציא ממנו דבה על אביו, ושמעי בן גרא בקללו את דוד לא זכר מזה כלל, להיות הדבר בלתי נודע אצלם, עם היות שחז"ל (שבת פי"ב דף ק"ה ע"א) רמזוהו בדבריו אבל הוא על צד הדרש, ואדוני' בן חגית בהתנשאו למלוך לא אמר שהיה שלמה בן זנונים ושאינו ראוי למלוך, לפי שלא ידע מזה דבר. הנה אם כן הערים הקב"ה להסתיר הדבר, ולכן לא צוה שיעזוב דוד את בת שבע, אבל הענישו עליו כראוי באופן נסתר הסבה מבני אדם בימים ההם, ואחרי קבלת ענשו לא נשאר עליו חטא משפט מות, ועל זה אמר דוד מזמור (תהלים ל"ב א') אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, ואמר שם אתה סתר לי וגו', אמנם אחרי כן צוה האל ית' לנביא שיכתוב בספר את חטאו כדי שילמדו בעלי חטאות לשוב אל ה' בכל לבם ובכל נפשם כאשר עשה דוד, ויבטחו בו ית' שיכפר בעד חטאתם כאשר כפר לדוד, וכמ"ש (שם נ"א ט"ו) אלמדה פושעים דרכיך וגו'. והסבה השנית היא שהאל ית' ראה בחכמתו העליונה שהיתה עתידה בת שבע שיצא ממנה מושל בישראל ומלך עליון על כל הארץ ושיחכם מכל בני קדם, ולכן אותה הוכיח לדוד להוליד ממנה איש יורש את כסאו, ואין עלינו להפליא איכה ואיככה ולמה לא יבחר בשאר נשי דוד, כמו שלא ידענו למה לא בחר ה' בכל בני ישי ובחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן, כי ממנו כל דבר והוא ידע מי האיש הירא ומזגו וטבעו ותכונתו ראוי למלוך, ומי האשה היותר מוכנת בטבעה מזגה ותכונתה להוליד בן חכם ישמח אב עליון למלכי ארץ, הראית מה שאמרו חז"ל במס' סנהדרין פרק חלק (דף ק"ז ע"א) ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה. ויורה שהיה דעתם שעתיד היה אוריה לנפול במלחמה או למות מיתה טבעית או כרתיית ותנשא בת שבע לדוד להוליד ממנה משיח אלקי יעקב, ושדוד חטא במה שעשה ביצרו הרע והקדים לעשות בחטא מה שהיה עתיד הקב"ה לתת לו בהיתר, וזהו אמרם אכלה פגה. הנה בעבור זה ראתה החכמה העליונה להעניש דוד על מה שעשה ולהקים אמרתו לתת לו בת שבע לאשה להוליד ממנה שלמה בחיר ה', ומפני זה זכר הכתוב שמת הילד

הראשון אשר ילדה בת שבע, לפי שבא קודם זמנו והיה כדמות נובלת, ושבא דוד אל אשתו כי קראה אשתו אחרי זה כדי להודיע שלא נמנעה ממנו, ולכן שכב עמה ויולד את שלמה, ושלמה אשר ילדה בזמן הראוי מיד כשנולד אמר הכתוב והשם אהבו, והנה לא עשה עדין מעשה שיהיה ראוי להיותו נאהב ממנו יתברך, כי אם להיותו נגזר בחכמתו העליונה שיהיה מולך על כל ישראל ויחכם מכל האדם ויהיה יועץ וחכם חרשים ונבון לחש. הנה התבארו הפסוקים והותרו עם מה שאמרתי השאלות כלם:

פסוק טו

וילך נתן אל ביתו וגו'. זכר הכתוב איך התחילה להתקיים הגזירה האלקית, וראשונה בילד אשר ילדה בת שבע לדוד שחלה מיד כשהלך נתן אל ביתו ויאנש, כלומר שבאו לו כאבים, מלשון (מיכה א' ט') אנושה מכותיה, (טז) ושבקש דוד מאת האלקים בעד הנער בצום ובבכי ומספד ובא ולן, רוצה לומר שהיה בבית השם כל היום ובערב בבואו משם היה לן על הארץ בלא אכילה.

פסוק יז

ועם היות שקמו זקני ביתו להאכילו ולהקימו מהארץ לא אבה ולא אכל לחם, (יח) ושמת הנער ביום השביעי והיו אנשיו יראים מהגיד לו פן יעשה רעה, רוצה לומר בגופו שיתגודד וימית עצמו, (יט) ושדוד הבין מיתתו מאשר ראה אותם מתלחשים, רוצה לומר שלא השתדלו ברפואתו, (כ) ואז קם מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלותיו. וכבר התעוררו החכמים איך דוד רחץ וסך בשבעת ימי אבלות? ומהם אמרו שהיה זה קודם הקבורה. והיותר נכון הוא מה שכתב רד"ק שנתן הנביא בא אל דוד מיד כשילדה בת שבע קודם שימול הנער, ושאחרי ייעודו חלה הנער וביום השביעי ללידתו מת, ואין היום השביעי שזכר שביעי לחולי כי אם שביעי ללידה, ולכן לא נתחייב לנהוג עליו אבלות, ורחץ וסך ובא לבית השם להתפלל ולהודות על הרעה כמו שהיה חייב להודות על הטובה ואם כן לא היה הנער חולה כי אם יום אחד או יומים, ולכן לא אכל דוד בהם לחם:

פסוק כא

(כא-כג) וכאשר תמהו עבדיו על זה, השיבם דוד בעוד הילד חי צמתי ואבכה וגו', רוצה לומר שההשתדלות ראוי שתעשה על הדברים האפשריים לא על הנמנעים. ולכן בעוד שהיה הילד חי היה צם ובוכה לראות אם יחנן השם וחי הילד, כי כל מה שהיה עושה היה על דרך תפלה, אבל אחרי מותו מה יועיל זה האם יחיה אחרי מותו? וראוי שנשאל בזה אחרי שכבר ידע דוד שהיה זה גזרה גזורה מהאל יתברך על חטאתו, איך היה צם ומתפלל עליו? ואיך אמר לעבדיו מי יודע יחנני אלקים וחי הילד? ורד"ק השיב שחשב

דוד שעם התשובה ינחם השם על הרעה. ואני אחשוב שעשה דוד זה להעלים הענין מהאשה ומאנשיו, ולכן לא ביאר להם שהיה זה בענשו, ואחרי מות הילד בא אל בית השם והשתחוה שמה להיותו מקבל עליו את הדין:

פסוק כד

ובעבור שלא נמנעה בת שבע מהסבות אשר זכרתי, זכר הכתוב שדוד נחם את בת שבע אשתו, וקראה עתה אשתו לפי שהיה כבר מת אוריה והיתה בת שבע אשתו על פי השם. ואמר ויבא אליה וישכב עמה, הכפל להודיע שלא נתעברה ממנו מהביאה הראשונה. וחכמינו ז"ל דרשו ויבא אליה, שבא עמה בטענה, לפי שהיתה נמנעת מלהזקק לו, ושנשבע לה שבנה אשר תלד ימלוך אחריו, ואז וישכב עמה ורחוק הוא. והנה היה מטוב הצלחתה שילדה בן אחריו ויקרא את שמו שלמה, להעיר שבו נעשה שלום בין דוד לאביו שבשמים. ובדברי הימים נאמר שהקדוש ברוך הוא קרא לו זה השם, כמו שאמר דוד (דברי הימים א' כ"ב ט') ויהי עלי דבר השם וגו', כי שלמה יהיה שמו ושלום והשקט אתן על ישראל בימיו, ויהיה אם כן ויקרא כנוי להשם יתברך שצוה שיקראוהו כן:

פסוק כה

ואמנם אמרו והשם אהבו וישלח ביד נתן ויקרא את שמו ידידיה בעבור השם, אחשוב בפירושו שהשם אהב את שלמה בצאתו מרחם וישלח ביד נתן להודיע לדוד שהשם אהבו, וכאשר דוד ידע זה אז קרא את שם בנו ידידיה בעבור השם, רוצה לומר שקרא אז את שמו ידיד השם בעבור שהשם אוהב אותו כמו שהודיעו הנביא. הנה התבאר שראשונה קראו לו שלמה, ואחר כך בעבור שהודיעו הנביא שהשם אהבו קראוהו שם מורה על האהבה והוא ידידיה. והמפרשים אמרו כי וישלח ביד נתן חוזר לשם שלמה ששלח השם ביד נתן לצוות לדוד שיקראהו שלמה, ושוי"ו ויקרא את שמו, ישמש במקום בעבור, ששלח לו להגיד זה בעבור שיקרא שמו ידידיה, ומה שכתבתי הוא הנכון לבד. והנה לא קרא עם כל זה הכתוב את שמו ידידיה כי אם שלמה תמיד, והיה זה להעיר כי ידידיה הוא שם מורה על אהבת השם אליו, ושלמה הוא המורה על שלות ישראל, ובזה מהבשורה שהוא יבנה את בית השם, ולכן קראוהו תמיד שלמה:

פסוק כו

וילחם יואב ברבת בני עמון וגו'. יספר הכתוב שלחם יואב ברבת בני עמון (והוא המקום שמת שם עליו אוריה) ולכד עיר הממלכה. וראוי שתדע שהיה המנהג בימים ההם וכן עוד היום הוא המנהג בכל ארצות ישמעאל ובארצות רבות מאדום, שהיכלי המלך אינם בתוך העיר, אבל הם תמיד חוץ לעיר, והיה זה כדי שלא יהיה ענין המלך עמל וכעס

לאנשי העיר ולא יעיקם, ולזה אמר כאן שלכד עיר המלוכה ועדין לא נלכדה רבה, לפי שהוא היה היכל המלך היושב סמוך לעיר. ורש"י כתב שני חזוקי חומה היו לה חיצונית ופנימית, החיצונה היא עיר המלוכה והפנימית הוא למבצר ולחוזק, ומה שכתבתי הוא יותר נכון. וידמה שבעיר המלוכה (והוא היכל המלך שהיה סמוך לעיר) היה תולדת ומקור המים כלם אשר היו באים לעיר רבה, שהיא העיר הגדולה, ולזה כאשר לכד יואב עיר המלוכה, שהוא היכל המלך הסמוך לעיר אשר היו משם יוצאים מימי העיר, ראה שהעיר תנתן בהכרח, (כז-כח) ולזה שלח מלאכים אל דוד להודיעו, נלחמתי ברבה שהיא העיר הגדולה גם לכדתי עיר המים שהיא עיר המלוכה אשר זכר ושיאסוף יתר העם ויחנה על העיר, רוצה לומר רבה וילכדה, כי אם לא יעשה כן יצטרך לצור יואב עליה וילכדה ויקרא שמו עליה, והיה יואב בוחר יותר שיאמרו שהמלך לכדה משיקרא על שמו, להיותו עבד נאמן לדוד:

פסוק כט

(כט-ל) וזכר הכתוב שכן עשה דוד שאסף עמו והלך שמה וילכדה, ולקח עטרת מלכם מעל ראשו והיה משקלה ככר זהב ואבן יקרה ושמה דוד על ראשו וכבר הוקשה על החכמים והמפרשים ז"ל, איך היה סובל על ראשו עטרת ככר זהב? ומהם אמרו במסכת ע"ז (פרק ג' מ"ד ע"א) שהאבן יקרה היתה אבן שואבת ומעמידה באויר, ומהם אמרו שהאבן יקרה היתה שוה ככר זהב, ויהיה פירוש ואבן יקרה. כמו מאבן יקרה. ורד"ק כתב שהיה סובל אותה זמן מועט, והוא היותר נכון ושהיה באופן שיוכל לסבלה:

פסוק לא

וספר שמלבד העטרה הוציא דוד עוד מהעיר שלל רב, ואת עמה אשר שבה שמה הוציא משם וישם במגרה ובחריצי הברזל ובמגזרות הברזל, והם מיני עונשין ויסורין, והמגרה הוא הנקרא בלעז שיר"א, וחריצי הברזל, הם כלים גדולים שבהם דשין התבואה, ומגזרות הברזל, הם אשר יחתכו בהם האבנים, ואמר כל זה להודיע שהמיתם באכזריות רב, כדי שכל שאר האומות ישמעו ויראו. ומהם העביר במלבן, כלומר ששרפם במקום ששורפים הלבנים, וכן היה עושה לכל בני עמון אשר ביתר הערים שלכד דוד גם כן, ועם זה שב דוד והעם אל ירושלים בשמחה ובששון, כמו שכתוב (זכריה ט' ט') גילי מאד בת ציון הריעי ירושלם והנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא וגומר:

פרק יג

פסוק א

הפרשה העשרים תספר ענין אמנון בן דוד עם תמר אחותו ששכב עמה ויענה, ושאבשלום אחיה שמר את עברתו ובגוזזו צאנו צוה לנעריו שימיתוהו וימת וברח אל מלך גשור, ודברי האשה התקועית אשר דברה אל המלך עליו ונתרצה לו ושב לפני אביו וישק המלך לאבשלום. תחלת הפרשה ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר וגו', עד ויהי מאחרי כן ויעש לו אבשלום מרכבה וסוסים וחמשים איש וגומר, והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה בתמר אם היתה בת דוד או לא? ואם נאמר שהיתה בתו ואחות אמנון, איך בתחלת הספור אמר ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן דוד? יורה שאבשלום ואמנון היו שניהם בני דוד ושתמר לא היתה כן, כי אם אחות אבשלום מצד האם ולא מצד אביו, ואמר את תמר אחות אבשלום אחי אני אהב ולא אמר אחותי, והוא המורה על זה גם כן. גם יקשה מה שאמרה היא לאמנון ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך, ואם היתה אחותו איך לא ימנעה ממנו? ואם נאמר שלא היתה אחותו איך אמר אמנון אל אביו תבא נא תמר אחותי, ודוד אמר אליה לכי נא בית אמנון אחיך, והיא אמרה לו אל אחי אל תענני, ואבשלום אמר לה האמנון אחיך היה עמך, ועתה אחותי החרישי אחיך הוא אל תשיתי לב? והדברים האלה כלם יורו שתמר היתה אחות אמנון גם כן מצד האב, אם לא שהיתה בייחוד אחות אבשלום מצד האם:

השאלה השנית למה דוד המלך עליו השלום בהיות ששמע הדברים האלה ויחר לו, איך לא העניש את אמנון כראוי? והיה ראוי שילקהו מכה רבה על עשותו הנבלה הזאת, ואם היה הוא מענישו כראוי לא היה אבשלום נוטר לו איבה ולא היה הרגו כמו שעשה, ולכן יראה שדוד חטא בזה ולא עשה משפט בין בניו, ושהוא סבב כל מה שנמשך מהרעה על זה:

השאלה השלישית בהכפל הפסוקים שבאו בבריחת אבשלום, אמר ואבשלום ברח אל תלמי בן עמיהוד מלך גשור וגומר, וחזר ואמר ואבשלום ברח וילך גשור ויהי שם שלש שנים, ואין ספק ששני המאמרים כחם אחד:

השאלה הרביעית במה שהשתדל יואב להביא האשה התקועית לדבר אל המלך, ולמה לא דבר יואב בעצמו כל זה ומבלי המשל וחידות? והיה ראוי שיאמר למלך שיחזור לאבשלום ויקבץ את נדחו, כל שכן שאמר הכתוב ראשונה ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום כי ניחם על אמנון כי מת וידע יואב בן צרויה כי לב המלך על אבשלום, ואם

דוד כבר היה בלבו להביא את אבשלום אליו למה לא דבר יואב בדבר והביא את האשה? השאלה החמשית בהכפל דברי האשה אל המלך, כי אחרי שדברה דבריה ושהשיבה המלך לכי לביתך ואני אצוה עליך, למה חזרה לומר עוד עלי אדוני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי? והמאמר הזה אין לו ענין, וגם הוא בלתי אמיתי, כי אם כוונה שהמלך יעשה משפט ולכן יהיה כסאו נקי, יקשה אם כן למה יהיה העון עליה ועל בית אביה? ואם כוונה שהמלך לא יעשה משפט, איך אמרה שיהיה עליה העון וכסא המלך נקי? אינו כן כי על המלך יהיה העון וכסאו חייב לפני המקום. ויקשה עוד אחרי אשר אמר לה המלך המדבר אליך והבאתו אלי ולא יוסיף עוד לגעת בך, למה הוסיפה עוד לומר יזכור המלך את ה' אלקיך וגו'? ומה ענין זה המאמר? השאלה הששית אחרי שהאשה התקועית ביארה וגלתה למלך שכל דבריה היו משל לא היה ולא נברא, כי אם להוכיחו על ענין אבשלום בנו, כמו שאמרה ולמה חשבת כזאת וגו' לבלתי השיב המלך את נדחו כי מות נמות וגומר, למה חזרה עוד אחרי זה לענין המשל? ואמרה ועתה אשר באתי לדבר אל המלך וגו' כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש להשמיד אותי ואת בני וגומר, וזה עצמו ענין המשל הקודם אשר כבר אין בו צורך:

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי אחרי כן וגו'. אחרי שספר הכתוב חטאת דוד בענין בת שבע ואוריה החתי, זכר אחריו העונשים אשר הענישו האל ית' עליו, ראשונה במיתת הילד, ושנית בענין תמר ששכב אמנון עמה ויענה, גמול מה ששכב דוד עם בת שבע בחיי בעלה, ושלישית בהריגת אמנון שהרגו אבשלום על אותה הבעילה האסורה. גמול למיתת אוריה שהמיתו דוד בעבור אשתו, ואחרי זה יספר ענין אבשלום עם דוד אשר נתחברו בו גם כן גלוי עריות ששכב עם נשי אביו לעיני כל ישראל כמו שייעד נתן הנביא, ושפיכות דמים במיתת אבשלום עצמו, וחרפת דוד וגדופו בהיותו בורח מפני בנו אשר קם עליו, וזהו סמיכות הפרשיות וקשורם: ואמנם תמר בת מי היתה, הנה חז"ל במסכת סנהדרין (פ"ב כ"א ע"א) והמפרשים כלם (למה שדחקום הקושיא אשר שאלתי ראשונה) אמרו, שתמר בת דוד המלך היתה אחות אבשלום בת אביו ובת אמו, אבל שאמו מעכה בת מלך גשור דוד לקחה במלחמה להיותה יפת תואר ושכב עמה קודם שגיירה, כי התורה התירה זה כנגד יצר הרע, כמ"ש (דברים כ"א י"א) וראית בשביה אשת יפת תואר, ואינה מותרת לו כי אם ביאה ראשונה בלבד, ואח"כ אם תרצה להתגייר יקחנה לאשה, ומעכה נתעברה מדוד בביאה הראשונה בעודה גויה, ולפיכך היתה תמר מותרת לאמנון אעפ"י שהיתה בת דוד, כי אין הבן הבא לישראל מן השפחה או מן הגויה קרוי בן ישראל, ולכן אמר

בפרשת משפטים (שמות כ"א ג') בבנים שיולדו לישראל מן השפחה הכנענית שהם עבדים כמוה לא ישראלים כאביהם. וכפי הפשט והסברא הישרה הדעת הזה רחוק הוא ממני והשכל לא יסבלהו, כי עם היות שנודה ששכב דוד עם מעכה קודם שנתגיירה, מה שלא נזכר בכתוב ואינו ראוי למלך בוטח בה' כמוהו כי אם שתתגייר אליו ראשונה (כי אין ספק שהיא ברצונה תבחר מיד להנשא למלך דוד), וגם שנודה שמאותה ביאה ראשונה נתעברה, מה שלא נזכר ג"כ בכתוב והוא בלתי אפשר לדעת הרופאים שתתעבר הבתולה בביאה הראשונה, הנה עכ"ז אחרי שילדה מעכה את בתו לדוד בהיותה כבר גיורית יהודית איך יהיה הבדל בינה ובין אבשלום? שניהם (ר"ל אבשלום ותמר) היו בני דוד, שניהם היו ממעכה, שניהם נולדו בהיותה גיורית ואשת המלך, ואיך נאמר שהיא שלפי שנתעברה אמה ממנה יום או יומים קודם שתתגייר תהיה מותרת לאמנון אחיה? ומה שאמרו (קדושין פ"ג ס"ח ע"ב) שאין הבן הבא מן השפחה או מן הגויה נקרא בן ישראל, זה אמת בהיותה אמה שפחה או גויה, אבל אם נתעברה שעה אחת קודם שתתגייר ונתגיירה וילדה הבן או הבת בקדושה ובטהרה, הייטב בעיני ה' שנדין אותה כגויה ונתיר את ערותה והבן הנולד ביהדות יקרא גוי? ובני השפחה הכנענית להיותה מתמדת בשפחות' היה ראוי שהאשה וילדיה תהיה לאדוניה, כי הבנים במולדתם חלקם היותר גדול הוא מצד האם, וכ"ש בהיות האם שפחה והאיש גם כן עבד, שעם היות שהוא יצא בשביעית אין ראוי שיצאו הבנים שהם מולדת בית, ואין הנדון הזה דומה לראיה לענין תמר ואמנון שהיו אחים מצד אביהם, והתורה הזהירה בעריות ואמרה (ויקרא י"ח ט') בת אביו או בת אמו מולדת בית או מולדת חוץ. והנראה אלי בזה הוא שאבשלום ותמר שניהם היו בני דוד ושניהם ילדה אותם מעכה אחרי שנתגיירה, ולכן קראה אמנון אחותי והיא גם היא אמרה אחי הוא, ודוד ואבשלום שניהם אמרו אמנון אחיך, ועל כן אמר אבשלום אליה החרישי אחיך הוא אל תשיתי לב, לפי שבהיותו אחיו ראוי שלא תפרסם את נבלתו, אמנם בתחלת הספור אמר לאבשלום בן דוד אחות יפה, לפי שראה הכתוב ליחסה אליו להיותה בת אביו ובת אמו, ולפי שהוא התעורר לנקום את נקמתה אשר נמשך מזה מה שנמשך בין אבשלום ואביו, ולפי שהיא היתה עם מעכה אמה ואולי בבית אבשלום היו יושבות גם קודם זה, לכן ייחסה הכתוב אליו בעצם וראשונה. ועם זה ספר הכתוב מיד ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחותו, ר"ל שלהיותה אחותו, ראה שהיה בלתי אפשר לשכב עמה, ואם היתה מותרת להנשא אליו כמו שחשבו האנשים האלה שלמים הם אתנו, ולמה לא אמר אמנון לאביו שיתנה לו לאשה? וזו באמת היתה עצה יותר הגונה ממה שיעצו יונדב לעשות, אבל האמת

יורה דרכו שהיה זה בלתי אפשר כפי הדין והתורה. ואמנם מה שאמרה תמר דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך לא אמרה כי אם להנצל מידו ומהצד שאבאר, ותנחומין של הבל היו ורצתה לדחותו בקש, אף כי בדבריה העירה על אמתת הדבר באמרה כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה את הנבלה הזאת, ר"ל היותה ערותו. הנה אם כן בזה התישבו הדברים כלם והותרה השאלה הראשונה:

פסוק ב

ויצר לאמנון וגו'. ספר הכתוב שהיה קשה וצר לאמנון להתחלות, ר"ל להיותו חשוק וחולה אהבה על תמר לשתי סבות, האחד להיותה אחותו ואיך יחשק בה? והשנית כי בתולה היא, והיתה מפני זה צנועה בביתה כדרך בתולות ישראל ולא היתה יוצאה אנה ואנה, ולכן היה נפלא וקשה אל אמנון שיוכל לעשות לה מאומה, (ג) ובהיות לו רע ואהוב יונדב בן שמעה אחי דוד והיה חכם להרע, (ד) אמר לו מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר בבקר? רוצה לומר מדוע כל יום תקום משנתך דל וכחוש כאלו בלילה לא שכב לבך? הלא זה בלתי ראוי לבן המלך שראוי שיהיה תמיד שמח ונעלז, והוא השיבו את תמר אחות אבשלום אחי אני אוהב, ואמר אחות אבשלום אחי, להיותה אחותו בת אמו והיתה בביתו תמיד, וגם לפי שהיתה גם כן לאבשלום בת ושמה תמר יפת תואר ויפת מראה, ולזה הוצרך לתת ההבדל ביניהן:

פסוק ה

ויונדב מחשב להרע נתן לו תחבולה איך יעשה לשתבוא תמר לביתו עם היותה בתולה, (ו) ומאשר ראה אמנון שהסכים עליו עצת יונדב, התיר הדבר לעצמו ועשה עצמו חולה מושכב על מטתו והמלך אביו בא לראותו, ואז שאל אמנון ממנו תבא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לבבות ואברה ואוכל מידה, (ז-ח) והמלך צוה לתמר בתו שתלך לפניו ותלך ותעשה כן. וכבר פירשו חז"ל במסכת סנהדרין (פ"ב כ"א ע"א) שעשתה לו מיני טגון, והוא שמטגנין הבצק במחבת עם השמן:

פסוק ט

והוא במחשבתו הרעה לא רצה לאכול והוציא כל איש מעליו וילך החדרה, (י-יא) וכאשר הלכה תמר שם החזיק בה לשכב עמה:

פסוק יב

והיא בקשה ממנו אל אחי אל תעננני וגו', ורצתה בזה לתת ג' טענות חזקות לשאין ראוי לעשותו, האחד מפאת המעשה, הב' מפאת כבודה, הג' מפאת כבודו. אם מפאת המעשה אמרה אל אחי אל תעננני, והוא נאמר בתמיהה, כאלו אמרה וכי אינך אחי? הלא

אחי אתה, ולכן אין ראוי שתענני, כי לא יעשה כן בישראל, רוצה לומר לשכב אדם עם אחותו ולגלות ערותה, ולכן אל תעשה הנבלה הזאת.

פסוק יג

ואם מפאת כבודה, אמר ואני אנה אוליך את חרפתי, רוצה לומר מלבד החטא הנה יש עוד בחינת חרפתי. ואם מפאת כבוד אמנון, אמרה ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל. ולפי שהוא בחשקו לא היה מבחין בין האמת והשקר ולא היה מבדיל בין הטוב ובין הרע, הוסיפה לומר לו דברי התול אולי יתפתה אליהם, והוא אמרה ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך, רוצה לומר אם חולה אהבה אתה דבר נא אל המלך, ולפי (יומא פ"ח פ"ב ע"א) שאין דבר עומד בפני פקוח נפש, הוא לא ימנעני ממך, כי עם היותי ערוה לך יבחר בו יותר ממיתתך, וזה ענין כי לא ימנעני ממך, ואמרה זה לדחותו בקש כדי שבאותה שעה לא יעשה דבר:

פסוק יד

והוא מאשר הבין שהיו דבריה אלה אונאת דברים ומאמרי תפל להנצל מידו, לא שמע אליה ולא אבה ויחזק בה ויענה, ויראה שהיא השתדלה בכל כחה להנצל ממנו ויחזק הוא ממנה:

פסוק טו

ומיד אחרי שבא אליה שנאה שנאה יותר גדולה מהאהבה אשר אהבה והשליכה מביתו. וסבת השנאה כתבו חז"ל בסנהדרין (פ"ב כ"א ע"א), שקשרה לו נימא בשעת הבעילה ועשאתו כרות שפכה. ורלב"ג כתב שהיתה השנאה בסבת הדברים שאמרה לו, ואולי שחרפתו וגדפתו עוד. ורד"ק כתב שהיה זה סבה מאת הש"י כדי להגדיל החרפה בשלחו אותה מביתו וישנאהו אבשלום יותר ויבקש המיתו, ומחשבות השם עמקו. וגם נוכל לומר עוד שהפועל המגונה זה דרכו שבהשלמתו יקנה האדם ממנו חרטה רבה ושנאה גדולה, וכמאמר המדיני הרשעים מלאים חרטות, ולכן אמנון לא עצר כח לראותה עוד בהתחרטו ממה שעשה. והנה תמר התבוששה מאד מצאתה מביתו יחידה בעצם היום באופן שכל רואיה ירגישו בדבר, (טז) ולכן אמרה לו אל אודות הרעה הגדולה הזאת, ר"ל יותר גדולה הרעה הזאת מהאחרת, כי אותה היתה בסתר וזאת היתה בגלוי. ואפשר עוד לפרשו על הדרך אשר אמרתי ששלחה מביתו להתחרטו ממה שעשה עמה. ולכן אמרה תמר אל אודות הרעה הגדולה הזאת מאחרת, רוצה לומר הנה אודות הרעה הגדולה הזאת נמשכו ובאו מהרעה האחרת, כי לפי ששכב עמה שלחה מביתו, ובאה א"כ רעת השליחות מרעת העינוי והשכיבה עמה:

פסוק יט

וספר הכתוב שכאשר שלחה מביתו בבזיון נמרץ קרעה תמר בגדיה הנחמדים והעלה עפר על ראשה ותשם ידיה על ראשה ותלך הלוך וצעקה, והיה זה כדי שתגלה רעתו בקהל וכל השומע ידע כי אנוסה היתה, והוא על דרך (דברים כ"ב כ"ז) צעקה הנערה ואין מושיע לה. ואחז"ל במסכת סנהדרין (פ"ב כ"א ע"א) שבאותה שעה גזרו על יחוד הפנויה, אמרו אם בנות מלכים כך בנות הדיוט על כמה וכמה? אם בצנועות כך בפרוצות על אחת כמה וכמה? עמדו בית דינו של דוד וגזרו ואסרו להתיחד עם פנויה:

פסוק כ

וכאשר שמע אבשלום הדבר הרע הזה אמר לתמר החרישי, ר"ל שלא תרים בחוץ קולה עוד שאחיה ועצמה ובשרה הוא, ואז שתקה תמר ותשב בביתו, וגם זה היתה סבה מאת השם להריגת אמנון, שהיה אבשלום יוצא ורואה אותה נכנס ורואה בחרפתה והיותה שוממה, ולכן השתדל על נקמתה, והיה מאיבתו שלא דבר כלל לאמנון, וידענו מזה שהאיבה והשנאה גדרה האמתית הוא בהעדר הדבור מטוב ועד רע, ולכן אמר (דברים ד' מ"ב) והוא לא שונא לו מתמול שלשום, שאם לא דבר עמו שלשה ימים אינו גולה, כך כתב רלב"ג ז"ל. ואני אחשוב שאבשלום היה מדבר כל היום עם אמנון אחיו, שאם לא היה כן איך היה הולך לגוזזי צאנו לאכול ולשתות עמו? אבל כוונת הכתוב שאבשלום לא דבר עם אמנון כלל בזה הענין על שענה את תמר, עם היותו מדבר עמו בשאר הענינים כלם, והיה זה לפי שהאנשים הנוטרים איבה לא יוכיחו את רעיהם, והשנאה פועלת בהם מבפנים עם השתיקה, עד שלכן צותה התורה (ויקרא י"ט י"ז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא אליו חטא, ר"ל שיוכיחהו בדברים ועם זה ידבר וירוח לו ולא יבא להרגו, והוא אמרו ולא תשא עליו חטא, (כב) וזהו ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון. וביאר הכתוב באיזה ענין לא דבר אליו, ואמר על דבר אשר ענה, ואין זה סמוך לכי שנא אבשלום, אבל הוא סמוך למעלה, כאלו אמר ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב על דבר אשר ענה את תמר אחותו כי שנא אבשלום את אמנון, ומתוך שנאתו לא הוכיחו עליו בחשבו להנקם ממנו כמו שעשה. ואמנם למה דוד לא עשה משפט על זה אחר ששמע את כל הדברים וירע בעיניו, הסבה אצלי היא, לפי שכפי הדין הבא על אחת מהעריות במזיד חייב כרת, שנ' (ויקרא י"ח כ"ט) כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות, ויש מן העריות שהוא במיתת ב"ד יותר על הכרת שהוא שוה בכלן, והם הבא על אמו ועל אשת אביו ועל אשת בנו והשוכב עם הזכר ועם הבהמה ועם הנערה המאורסה שאלה הם בסקילה,

והבא על בת אשתו בחייה ועל בת בתה ועל בת בנה ועל אם אשתו ועל אם אמה ועל אם אביה, והבא על בתו ועל בת בתו ועל בת בנו שהם בשריפה, והבא על אשת איש שהיא בחנק, אבל כל שאר העריות אשר ערות האחות מכללם הם בכרת בלבד, ואין בהם מיתת בית דין אבל יש בהם מלקות, וזה אם היו שם עדים והתראה, שכל חייבי כריתות לוקין כמו שהתבאר בתלמוד (מכות פ"ג ובכריתות פ"א) והביאו הרמב"ם בספר קדושה הלכות אסורי ביאה פרק ראשון. ומאחר שאמנון שכב עם אחותו לא היה חייב מיתת בית דין ולא גם כן מלקות. לפי שלא היו שם עדים והתראה ונשאר ענינו אם כן בכרת לבד, ומפני זה לא המיתו דוד ע"ה על זה, כל שכן שהיה אמנון הבן הבכור העתיד לירש המלכות, ואין ספק שהוכיחו בדברים ואם לא נזכר בכתוב, והותרה עם זה השאלה השנית:

פסוק כג

ויהי לשנתים ימים. ספר הכתוב איך נענש אמנון על חטאו, ואיך התחיל להתקיים ייעוד הנביא לדוד לא תסור חרב מביתך. ואמנם למה היה זה אחרי שנתים ימים שהם שתי שנים, אחז"ל במסכת סוטה בירושלמי (פ"ג י"ח ע"ד), יש זכות תולה שנה אחת, ויש זכות תולה שתי שנים, יש זכות תולה שנה אחת מנבוכדנצר (דניאל ד' כ"ו) ולקצ' ירחין תרי עשר, יש שתולה שתי שנים מאמנון, שנ' ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום וגומר, ויש שתולה ג' שנים מאחאב, (מלכים א' כ"ב א') וישבו שלש שנים, א"ר יוסי כל אותם שנים עשר חדש היה עסוק במצות, כל אותם שתי שנים היה עוסק בתורה. והראוי שנאמר הוא שאמנון היה נשמר מאבשלום, ולכן הוצרך אבשלום להחניפו שנתים ימים באופן שיחשוב אמנון כי כבר עברה משטמתו ונשכח הדבר מלבו כדי שיבטח בו וילך עמו, כי בזולת זאת התחבולה לא היה אמנון בוטח באבשלום, ולכן אחרי שתי שנים בעלות אבשלום לגזוז את צאנו, שהיה מנהגם לעשות שם משתה ושמחה, קרא אל כל בני המלך שילכו לאכול ולשמוח עמו.

פסוק כד

ומלבד זה הנה עוד דרש אל המלך אביו שילך שמה הוא ועבדיו, ולא דרש אבשלום שילך המלך להיותו חפץ בהליכתו, כי אם להסיר ספק מלבו כדי שיבטח המלך בטוב כוונתו, מה שלא היה אלו דרש אבשלום על הליכת אחיו לבדם שמה:

פסוק כה

והמלך לא רצה ללכת באמרו שיהיו לו למשא כבד וברכו על נדיבות נפשו, (כו) ואז אמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי? ויורה שעם היות שאבשלום כבר קרא כל

בני המלך לא נכנס אמנון בתוכם, כי היה יורש המלכות ודינו קרוב לדין המלך, ולזה אמר ולא ילך נא אתנו אמנון אחי, ר"ל מאחר שאתה אדוני המלך לא תלך הנה אמנון לחשש הכבוד לא ירצה גם כן ללכת, (כז) ואז שלח דוד את אמנון ואת כל בניו ללכת לשמוח שם עם אבשלום, והוא צוה את עבדיו שבטוב לב כלם ביין יכו את אמנון:

פסוק כח

ואמר' והמית' אותו, ר"ל שלא יסורו מעליו עד שתצא נפשו, ואמר עוד אבשלום לנעריו אל תראו הלוא כי אנכי צויתי אתכם חזקו והיו לבני חיל, כלומר אל תראו ואל תערצו לומר איך נשלח ידינו בבן המלך? כי אינכם עושים זה מעצמכם אבל אני צויתי אתכם, ואלי תיוחס האשמה ולא לכם, ואין עליכם כי אם להיות בני חיל ולעשות מצות אדוניכם:

פסוק כט

והנערים עשו כדבר אבשלום ובני המלך ברחו כי חשבו שהיה כוונת אבשלום להמית כלם, (ל) וכן באה השמועה אל דוד שהכה כלם ושלא נותר מהם עד אחד, (לא) ויקרע המלך את בגדיו וגו'. אבל יונדב בן שמעה אחי דוד שהיה שם עם המלך הבין אמתת הדבר, לפי שהוא היה יועץ בליעל הפעל המגונה ההוא, (לב) ואמר למלך שאמנון לבדו מת ושהוא היה יודע זה לפי שעל פי אבשלום היתה שומה מיום ענותו את תמר וגו', ר"ל שנדר אבשלום נדר בפיו ובשפתיו להמיתו, וזהו שהיה שומה בפיו. ורש"י ז"ל כתב בצווי של אבשלום היתה צואה זו שומה על עבדיו להרגו:

פסוק לד

וזכר שבראות הצופה עם רב הולכים מדרך אחריו, ר"ל שברחו מאבשלום והיו באים כנגד העיר, הגיד זה שראה אל המלך, (לה) ויונדב שהיה שם עם המלך פירש הענין ואמר הנה בני המלך באו, ר"ל העם אשר הצופה רואה הם בני המלך שבאים, והיה הענין אם כן כדבר עבדך, כלומר שמת אמנון לבד ושהיה על ענין תמר, (לו) וכן היה כי באו כל שאר בני המלך ויבכו עמו:

פסוק לז

ואחרי שהשלים הכתוב לספר מיתת אמנון חזר לספר מעשה אבשלום, ואמר שברח אל תלמי מלך גשור שהיה אבי אמו, ודוד התאבל על בנו ימים, ר"ל שנים רבים, או כוון על השלשה שנים שישב אבשלום בגשור. או שכל הימים היה מתאבל עליו, ומדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו חגים ומועדים לא היה נמלט יום שדוד לא יתאבל בו על אמנון בנו. ועם היות שאמר דוד כשמת הילד אשר ילדה ראשונה בת שבע שאין ראוי להתאבל על המת, וכמו שאמר אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי וסך ורחץ וחלף

שמלותיו כמו שנזכר שם, הנה לא עשה כן על מיתת אמנון אבל התאבל עליו ימים רבים. ורלב"ג כתב שלא גנה שמה כי אם התפלה והצום על הילד המת להיותו פעל בטל, אבל הדאגה והיגון לא דבר ממנו שמה, ואין כן דעתי, כי שם אמר שרחץ וסך וחלף שמלותיו ואין זה ממנהגי הדואגים, ואמר וינחם דוד את בת שבע אשתו וגומר, אם כן לא תפלה ולא אבלות ולא דאגה ולא יגון היה לו על מות הילד, אבל היה זה לפי שהיה ילד כעוללים לא ראו אור, והנביא כבר הגיד לו גם הבן הילוד לך מות ימות ועל כן היה מתאמץ דוד בענינו, אבל מיתת אמנון שהיה איש שלם כמוהו ונפשו קשורה בנפשו, והוא היה בעיניו יורש המלכות ומת בחרב אחיו ולא בידי שמים, בלי ספק נגעה אליו הרעה והתאבל עליו כל הימים ולא קבל' דעתו תנחומין, ולא אמר על זה אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי כמו שאמר על הילד:

פסוק לח

והנה הוסיף הכתוב לומר ואבשלום ברח וילך גשור, לפי שבראשונה כשברח היה עומד בחצר בית המלך והולך אתו כאשר ילך, וכאשר ראה שאביו התאבל על בנו ימים רבים מאד, פחד אבשלום אולי ישלח אחריו אביו להשיג ממנו נקמה באחת מערי הפרזות או בלכתו מפה אל פה עם המלך, ולכן לא רצה ללכת עוד עם מלך גשור מעיר לעיר ובדרכים, וילך וישב תמיד בגשור שהיתה עיר מלוכה ומבצר חזק, וישב שם שלש שנים שלא יצא משם אנה ואנה, וזהו ענין אמרו שנית ואבשלום ברח וילך גשור ויהי שם שלש שנים. ועם זה הותרה השאלה השלישית:

פסוק לט

ותכל דוד המלך וגומר. הפסוקים האלה מלבד מה שכתבו המפרשים הנה כתב החכם האפוד דברים מחוורים, והנני מפרש אותם כפי הטוב ממאמריהם, ועם זה אחוה דעי אף אני אולי אחדש בהם דבר כיד אלקי הטובה. ואומר שהמפרשים חשבו שפירוש ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום וגו', וידע יואב בן צרויה כי לב המלך על אבשלום, פירושו שהיה לבו עליו לאהבו, ולכפר בעד חטאתו ולהשיבו אליו, ואמרו ותכל שאותה נפש דוד לצאת בעבור אבשלום מרוב תאותו לו, על דרך (שיר ה' ו') נפשי יצאה בדברו. ובל"ב מדות של ר' אליעזר פירשוהו כן, שאחז הכתוב דרך קצרה, כאלו אמר ותכל נפש דוד, זכר לדבר (תהלים פ"ד ג') נכספה וגם כלתה נפשי. וראב"ע פירש ותכל אשת דוד, ר"ל שאם אבשלום עשתה לדוד בבקשותיה שיכסוף אותו ושיצא אחד מנעריו להביאו, וזהו לצאת אל אבשלום. והטיב לראות האפוד, שכתב שדוד כל השלש שנים בהיותו מתאבל על בנו היה יוצא תמיד לבקש נקמתו מאבשלום, ואחרי הזמן הזה השתדלה

אם אבשלום או תמר אחותו או בתו עם המלך ומנע אותו לצאת עוד לבקש הנקמה מאבשלום, והשתדלה בזה עתה לפי שראתה כי ניחם המלך על מיתת אמנון, ולפי שכבר היה מקבל תנחומין עליו מצאה האשה מקום למונעו מהיציאה. ויהיה ותכל מגזרת (שם מ' י"ב) לא תכלא רחמיך ממני. או יהיה פירוש ותכל דוד, שמנע דוד את עבדיו מלצאת אל אבשלום, ר"ל שלא יצאו עוד לבקשו, ויחסר כאן מ"ם הקשור כמו (יהושע י' י"ג) עד יקום גוי אויביו, (שמות י"ט י"ב) השמרו לכם עלות בהר:

פרק יד

פסוק א

וספר הכתוב שעם היות שדוד מנע עצמו או מנע את עבדיו מצאת אחרי אבשלום, הנה עם כל זה ידע יואב בן צרויה כי לב המלך על אבשלום, ר"ל שהיה לבו להנקם ממנו עם היות שלא יצא אליו. ולפי שידע שהיתה האיבה והשנאה עדיין בלבו להנקם מאבשלום, הוצרך יואב לבקש אשה חכמה ושתבא אל המלך באותה התחבולה שיזכור, ולולא שידע יואב שנאת דוד עדיין לבנו, עד שגם אחרי בואו אמר יסוב אל ביתו ופני לא יראה, היה יואב מדבר זה אליו פנים בפנים, אבל נמנע מזה ובקש את האשה התקועית מפני שנאתו שהיתה עדיין תקועה בלבו, והותרה עם זה השאלה הרביעית:

פסוק ב

והנה בקש יואב האשה החכמה מתקוע (כפי חכמינו ז"ל) לפי שהיו רגילים שם בשמן וחכמה מצויה ביניהם (מנחות פ"ה ע"ב). ורבי דוד קמחי כתב שהיה תקוע עיר לבני אשר, והאפוד הוכיח שהיתה מחלק בנימין. והנה היתה תקוע בהר, כמו שאמר (ירמיהו ו' א') ובתקוע תקעו שופר, להיות שם צופה והיתה קרובה אל ירושלם, באמרו (שם שם) העזו בני בנימן מקרב ירושלם ובתקוע תקעו שופר, ומפני זה היו אנשיה פקחים, כמו שאמרו הטבעיים כי האנשים ההריים הם בעלי תחבולה ופקחות, והם גם כן בריאים וחזקים ואמיצי לב. ובחר לעשות התחבולה הזאת על ידי אשה ושתלך בדרך אשה אלמנה, להיות דוד המלך אבי יתומים ודיין אלמנות, ויחמול עליה ולא ישיב פניה ריקם מהשלמת רצונה לחמול על בנה הנשאר, ועם זה תושג הדרוש התכלייתי להעביר חטאת אבשלום. ועם היות ששם יואב הדברים בפיה הנה היה צריך על כל פנים לבקש אשה חכמה, באופן שתשקיף על מה שישים בפיה, וגם שאולי לא ימשכו הדברים בינה לבין המלך על האופן שחשב יואב, ובהיותה פקחת תשיב ותענה כפי הראוי. וצוה אותה שתשתדל בשלשה דברים לשתדמ' אלמנה, האחד הוא אמרו התאבלי נא, ר"ל שתספד

ותבכה, באופן שתהיה דמעתה על לחיה, השני שתלבש בגדי אבל, רוצה לומר בגדים הראויים לאלמנה, השלישי שלא תסוך שמן ולא תתעסק בקשוט גופה, באופן שעם אלה העניינים תדמה כאלו היא אשה מתאבלת על מת ימים רבים. ואמר זה כדי שיהיה זה אות שלא תוסיף להנשא עוד ולא יהיו לה עוד בנים, שכל זה יביא את המלך לרחם עליה, והנה בכל זה לא אמר יואב אליה והיית כאשה אלמנה על צד המוסר, פן נחש תנחש על דבריו, ולכן אמר בסתם מתאבלת על מת, והיא בחכמתה הבינה כוונתו ובסדור דבריה אמרה אבל אשה אלמנה אני וימת אישי, וכמו שאבאר:

פסוק ג

והנה יואב צוה אליה לבוא אל המלך להתחנן לו, ולפי שהאשה סדרה בדבריה משל הבנים והנמשל, ר"ל הענין המכוון, אמר הכתוב ודברת אליו כדבר הזה, ר"ל תדבר ותאמר לו משל אחד שתדמה לדבר הזה אשר סופר למעלה מאבשלום ואמנון, ולזה אמר בכ"ף הדמיון כדבר הזה, כלומר שתדבר למלך משל דומה לדבר הזה המכוון, ושם את הדברים בפיה ירצה הספור הנמשל, ולפי זה יואב הגיד לה הדבר המכוון וצוה אותה שתחוד חידה ותמשול משל, והיא בפקחותה סדרה המשל מעצמה להסכים עם הענין המכוון ולהיותו יסוד אליו. והאפוד פירש הכתוב באופן אחר, שאמרו ודברת אליו כדבר הזה, ירצה המשל והנמשל כלו, ואמר כדבר הזה שתחוש מכלל הענינים לא מהמלות, ושאמרו עוד וישם יואב את הדברים בפיה הם דברים אחרים שלא זכר הכתוב, אם באולי לא ימשכו הדברים על הדרך הזה שהזהירה על דרך אחר וסדר דברים אחרים, ומה שפירשתי אני הוא היותר מתישב:

פסוק ד

ובמה שאמר הכתוב ותאמר האשה התקועית אל המלך ותפל על אפה ארצה ותאמר וגו', למה שבא בכתוב ותאמר הראשון ללא ענין, ת"י ואתת אתתא, ויהיה ותאמר כמו ותבא, כאלו אמר ותבא האשה התקועית אל המלך וגומר. ורבי דוד קמחי כתב בשם אביו, שותאמר הראשון ענינו שהיא אמרה ליושבי העיר אל המלך. ר"ל אל המלך אני רוצה להכנס לדבר, ושהם השיבוה לא ישמע לך המלך כי רבים עומדים עליו, וזה שאמר אחרי כן כי יראוני העם, ר"ל הפחידוני שלא תשמע דברי וכשנכנסה לפניו נפלה על אפיה ואמרה הושיעה המלך כדרך הצועקים. והאפוד פירשו שאמרה האשה לפני המלך בבואה לפניו מה שראוי שיאמרו הבאים לפני המלך, כאלו תאמר יחי המלך והדומה לזה, ואחר כך נפלה על אפיה לשמור כבוד למלכות, ושאלה ממנו הישועה וההצלה, וזהו הושיעה המלך, כי הישועה תבא ממנו במה שהוא מלך ולא יוכל איש למרות את

פיו. ולפי שלשלשת הפירושים האלו יחסרו בכתוב דברים על כל פנים, אחשוב אני בו שהוא כלל ופרט, ושהוא דבק עם הפסוק הקודם, יאמר וישם יואב את הדברים בפיה ותאמר האשה התקועית אל המלך, ר"ל שאמרה לפניו כל הדברים אשר שם יואב בפיה, ואחר כך ספר בפרט איך היו הדברים ששם בפיה ומה הוא הדבר שהיא אמרה אל המלך, ואמר שהיא ראשונה בבואה לפניו נפלה על אפיה ארצה לאמר, (איוב י"ו י"ח) ארץ ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לצעקתי, ותשתחוה לפניו ואמרה לו הושיעה המלך, ר"ל לית דין ולית דין בארץ אשר יעשה כמעשיך, ואמרה זה להגיד כי לא היה ענינה ובקשתה כפי המשפט, כי יאמרו אליה השופטים ושוטרים מה תצעק אלינו ולארץ לא יכופר בדם אשר שופך בה כי אם בדם שפכה? ולזה באה אל המלך, כי זה הענין יצטרך אל היכולת המוחלט המסור למלך כדין ושלא כדין, וזהו הנרצה באמרה הושיעה המלך, שאליו תאות הבקשה הזאת לא לשופטי הארץ וסנהדרי ישראל:

פסוק ה

ויאמר לה המלך וגו'. חשבו המפרשים שהמלך שאלה מה הדבר אשר תבקש עליו הישועה וההצלה? ושהיא ספרה הענין, והקדימה שהיא אלמנה כדי לעורר רחמיו, ושמת אישי פירושו וכבר מת אישי ימים רבים. ורבי דוד קמחי כתב אני אלמנה זה ימים רבים, אבל עתה אחשוב שהיום מת אישי אם יהרגו את בני. ואני אחשוב שהמלך אמר מה לך? כדי להוכיחה למה תבוא צועקת לפניו האם אין לה בעל שיבוא לדרוש מאתו את דבר המשפט? או אם היתה צועקת מהבעל כי יכנה בשבט? וזהו מה לך, ר"ל מה הדבר המיוחד לך שתבוא אתה ולא בא אישך? והיא השיבה אבל אשה אלמנה אני, ר"ל אינני צועקת מבעלי, איני מורדת ואשת מדנים, כי אלמנה אני, ולזה באתי לפניך לפי שאישי אין אתי. ולפי שהאלמנות בלשוננו יאמר על האשה שמת בעלה או על האשה שנפרד בעלה ממנה בחיים, כמו שאמר בנשי דוד (בס' ב' ג') ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות, לזה הוצרכה לפרש וימת אישי. או אמרה זה להגיד שבעלה מת במנוחה נכונה והלך אל בית עולמו, והיא בסערה רבה הולכת מחיל על חיל, על דרך (שאמר בעל השיר מהצדיקים שמתו) סעו המה למנוחות, עזבו אותנו לאנחות, וזה מאמר הנשים האלמנות המצטערות על קושי זמנם, למה שמתו בעליהם בשובה ונחת ונשארו המה לסבול עונותיהם, ושהמה היו בוחרות מות מחיים, וזה שאמרה וימת אישי, (ו-ז) ולשפחתך שני בנים וגומר, והנה קמה כל המשפחה על שפחתך וגומר. כי זהו העמל הרב אשר נשאר עמה בהיותה יחידה אלמנה. והנה בסדור דבריה אחשוב שאמרה ארבעה דברים. האחד וינצו שניהם בשדה, ר"ל שהיה מריבה ביניהם חוץ לעיר ולא היו שם עדים והתראה,

ולכן מן הדין אין ראוי שיהרג בנה. ואמרה זה להעיר בענין אבשלום שהרג את אמנון בשדה ולא היה שם התראה, ולכן מן הדין לא היה חייב מיתה. השני ואין מציל ביניהם, ר"ל שכאשר היו במריבה וקטטה ובשנא' בעיר לא נכנס אדם ביניהם לשום שלום וליסר את הרשע. ואמרה זה לרמוז לדוד שכאשר אמנון ענה את תמר לא ייסר אותו כראוי ולא השתדל לשום שלום בין אחים, ומזה נמשך מה שנמשך. השלישי ויכו האחד את האחד וימת אותו, ר"ל שהכה אחד מבניו את האחר והוא התחיל בפשע ובהכאה, ואז המוכה ההוא במרת נפשו המית אותו, ר"ל את אשר הכהו, והיה זה כדי להקל בענשו ושלא יהיה חייב מיתה ולא גלות, כי יוכל ההורג לטעון הלא הייתי נרדף, ולא יכולתי להציל נפשי כי אם בנפש הרודף. ואמרה זה לרמוז אל אמנון שהוא התחיל ראשונה לחטוא ולענות את תמר ולחרף בזה את אבשלום, ולכן היה הוא המכה ראשונה ודמו בראשו. הרביעי והנה קמה כל המשפחה וגומר, ר"ל שבני המשפחה שלא רצו לשום ביניהם שלום ולהצילם, עם היות שאינם בית דין, והאשה היתה קרובה לדם ההרוג מהם, קמו כלם עליה לומר שתתן את בנה החי להמיתו, ושלא היו עושים זה לחום לבבם על דם המת, כי אם לפי שהחי הזה הוא היורש את הנחלה כלה, ולכן יאמרו ונשמידה גם את היורש, ר"ל נשמיד את זה היורש גם כן כמו שמת אחיו, ויעשו זה כדי שלא ישאר לאישה שם ושארית על פני האדמה וירשו בני המשפחה את נחלתו ואת כל נכסי בעלה, ובזה יכבו את גחלתה המאירה אליה אור מועט ולא תתחמם בה עוד בעת זקנתה וחולשת חומה הטבעי, והוא משל אל הבן הנשאר אחרי מות בעלה ובנה האחד. ואמרה זה לרמוז על שאר בני דוד שהיו מליצים רע על אבשלום ואומרים לדוד שיהרגהו, שלא יכוונו בזה כי אם להיות אבשלום הגדול שבהם ומינו נאה לאדנות ויחפצו במותו לירש את נחלתו. ועם זה אין ספק שכוונה גם כן האשה התקועית לעשות משל ענינה דומה לענין אדם הראשון, שהיו לו שני בנים קין והבל וינצו שניהם בשדה ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו ועם כל זה לא המיתו הקדוש ברוך הוא אבל שם לו אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו, ולפי שהיה זה לאדם הראשון תוכחת מגולה ויסורין קשים מאד, והוא עם כל זה לא הרג את בנו, ככה דוד המלך במה שקרה לו ישמור לפיו מחסום ויצדיק את הדין וינחם כאשר עשה אדם הראשון. זהו קשור הפסוקים אצלי. והאפוד השתדל לבאר שלא היו שני בניה מאב אחד, ואין דרכו ישר אצלי:

פסוק ח

ויאמר המלך אל האשה וגומר. פירש רד"ק שאמר המלך אל האשה שהוא יצוה את בני המשפחה שלא יגעו בבנה, ושהיא השיבה שאם יבטח בזה על המלך ועל דבריו ולא

ישמר עוד מבני משפחתו והם יהרגוהו הנה יהיה העון והדם על המלך וכסאו, ושחלקה כבוד למלכות במה שאמרה עלי אדני המלך העון, כי בהפך רצתה לומר שיהיה העון על המלך, ושהמלך שנה לומר עוד שהמדבר אליה על זה יביאהו לפניו, רוצה לומר שיביאהו אחד ממשרתיו והוא ידבר אליו באופן שלא יגע בה ובבנה עוד, ואז שאלה האשה מהמלך שיוציא שבועה מפיו על זה שלא יומת, וכאשר כל בני המשפחה ישמעו שבועתו יראו מגעת בו, וזהו יזכור נא המלך את השם וגומר, שישבע בהזכרת השם, ואז נשבע המלך חי השם אם יפול משערת ראשו ארצה. ולפי זה הפירוש לא ימלטו דבריה מההכפל. ורש"י כתב אתה דוחני ואני אצוה עליך, ואני אלך לדרכי ואתה לא תצוה עלי ובני יהרג על מי העון? יזכור נא אדוני את השם שהקפיד על אורך הדרך להציל נפשות, שנאמר (דברים י"ט ו') והשיגו כי ירבה הדרך, וזהו מהרבת גואל הדם לשחת ואתה דוחה. והאפוד כתב שכוון דוד במאמר הראשון לומר שיצוה אחד מעבדיו ומשריו לדבר אל גואלי הדם שלא ימיתו את בנה, ויעשה בדבר משפט וצדקה ורחמים, וזהו לכי לביתך ואני אצוה עליך, והיא לא ישרה בעיניה שיוציא משפטה לאור כי אם המלך, כי חששה שההולך שמה בדבר המלך יטה משפטה בהדרו פני גדולי המשפחה, ויחשוב המלך שאין עליו עוד בזה עון אחרי שכבר צוה בדבר המשפט, וזהו עלי אדוני המלך העון, רוצה לומר שהעונש (והוא המכונה הנה בעון) במיתת בנה השני סובב עליה ועל בית אביה, וכי המלך וכסאו יהיו נקיים אחרי שכבר צוה לעשות צדקה ומשפט, ובזה מההערה שהמלך בעצמו יעשה משפטה ודינה, ולכן השיבה המלך כרצונה שהוא בעצמו יעשה זה, והוא אמרו המדבר אליך והבאתו אלי ולא יוסיף עוד לגעת בך, ובזה יחס הדבר לעצמו ולא על ידי שליח, ואמר והבאתו שהוא הלשון הנאות לזכר, לפי שהיה ענינה ענין האיש החכם ואיננה אישה בדבריה ובחכמתה. ומה שאמרה עוד יזכור נא המלך את השם, הוא מפני מה שאמר לה המלך שתביא לפניו גואל הדם ולכן פחדה שמא ישא פניו ויתרצה בהשחתת הבן, ולזה חלתה פניו שיזכור את ה' ותואריו אשר הוא רחום וחנון, וידמה לו בחמלו על בנה ולא יכבד פני גואל הדם בבואו לפניו, וזהו מהרבת גואל הדם לשחת וגומר, ואז נשבע לה המלך שלא יפול משערת בנה ארצה וגומר, רוצה לומר לא מיתה ולא גלות, זהו דעתו בזה. ואני אחשוב שהמלך אמר לכי לביתך ואני אצוה עליך, רוצה לומר אין ראוי לי להאמין דברי הבעל דין, ולכן לכי את לביתך ואני אצוה עליך שידע ויחקור אם האמת אתך אם לא, והאשה לא נתרצתה בחקירה, לפי שכל זה לא היה ולא נברא אלא למשל היה, ולזה אמרה שאין ראוי שיעשה על זה החקירה, לפי שאינה בעל דין אבל היא הגואל הקרוב אל ההרוג והקרוב אל החי, ולכן ראוי שעל פיה

יתאמת הדבר ולא יצטרך עוד לדרישה, כי אם יהיה בזה עון וחטא עליה תבוא ועל בית אביה אחרי שהרבתה כזבים לפני המלך, וזהו עלי אדוני המלך העון, ר"ל אם אמרתי שוא ודבר כזב, והמלך וכסאו נקי במה שיצוה אחרי שנסמך על דברי, (י) ואז המלך אמר המדבר אליך והבאתו אלי, ר"ל לא נחוש עוד לדרוש ולחקור כלל, אבל מיד אני גוזר וחותך את הדין שלא ימות בנך, ולזה כל אחד ואחד שהיה עד עתה מדבר אליך לקחת הנקמה ולהמית את בנך החי, צוה אתה איש אחד שיביאהו לפני ואני אדבר אליו באופן שלא יגע בך עוד:

פסוק יא

ואמנם מה שאמרה היא עוד יזכור אדוני המלך את ה', הוא כמשיבה על מה שאמר המלך שהמדבר אליה תביאהו לפניו ואמרה שיזכור את ה', והזכרון הזה היה בענין בני אדם הראשון (בראשית ד') כשהרג קין את הבל, שהאל יתברך לא הרג קין בהיותו הורג להיותם אחים, וכדי שלא ירבה במחלת אביהם הזקן, וכאשר קין חשש שימיתוהו הבעלי חיים ואמר (שם שם י"ג) והיה כל מוצאי יהרגני, הנה לא אמר יתברך המדבר אליך והבאתו אלי כאשר אמר דוד. אבל אמר הכתוב (שם י"ד) וישם ה' אות לקין לבלתי הכות אותו כל מוצאו, ומזה הולידה האשה שיעשה דוד כן שישים אות שלא יכהו אדם ולא תצטרך להביא לפניו המדבר. וכאשר הבין דוד בנועם מאמריה עשה כדבריה ואמר חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה. ואפשר עוד אצלי לפרש הפסוקים באופן אחר והוא, שהמלך אמר בראשונה ואני אצוה עליך, ר"ל שיצוה אדם שישמור אותה ויאמר לבני המשפחה שלא ימיתוה כדברי המפר' והיא השיבה לשני דברים הנכללים בדבריו אלה, אם לאמרו עליך, אמרה היא בדרך תמיהה עלי אדוני המלך העון? ר"ל למה אמרת אצוה עליך? האם חטאתי אני ועלי עון ההריגה לשתצוה עלי? הנה באמת על בני העון לא עלי, ועוד השיבה למה שאמר אצוה, כי אין ראוי שיעשה זה על ידי שליח, ועל זה אמרה גם כן בתמיהה והמלך וכסאו נקי? ר"ל האם חשבת שבהיותך נמשט מזה ותצוה לאיש אחר עלי תהיה אתה נקי מזה החטא? והנה דוד השיבה לענין הזה השני לבד, ואמר שהוא בעצמו יעשה ההצלה ולא על ידי שליח, וזהו המדבר אליך והבאתו אלי וגומר, והיא חזרה עוד לומר הנה נא תקנת הדבר האחד והוא לעשות הדבר בעצמך, אבל לא תקנת הדבר השני באמרך ולא יוסיף עוד לגעת בך, שלא זכרת את בני בהצלה וזכרתני לבד בהיות שאין אנכי ההורג, וזהו אמרה זכר נא המלך את ה' אלקיך וגומר ולא ישמידו את בני, רוצה לומר שבבן תלויה ההצלה ולא בה, ואז דוד הרגיש בדבריה וראה טעות מאמריו במה שיחס ההצלה אליה ולא לבנה, ולתקן זה אמר חי השם אם יפול משערת

בנך ארצה, ובזה ייחס ההצלה לבנה ולא לה. הנה אם כן בארתי הפסוקים בשני אופנים חדשים אצלי נכוחים למבין, והותרה עם זה השאלה החמשית:

פסוק יג

ותאמר האשה. פירש רד"ק למה חשבת כזאת נגד עם אלקים, והם בני המשפחה שיאמרו שמה שאמר המלך בזה הוא כאשם, ר"ל כשגגה היוצאת מלפני השליט, ויתנו המופת על זה אחרי שהמלך בלתי משיב את נדחו שהוא אבשלום (כי ענין אמנון ואבשלום היה דומה לזה) ויאמרו בני המשפחה אם כן מה שגזר הדין בזה הוא כאשם ושוגג. וכי מות נמות, פירוש סופינו למות, וכמו המים הנגרים ארצה אשר לא יאספו, כן נפשות בני אדם לא יאספו עוד אל הגוף כפי הטבע, ולא ישא אלקים נפש, ר"ל שלא ישא פני נפש אדם להצילה ממות, וחשב ממחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, והם ערי המקלט ושאר הדברים אשר סדר האל ית' להציל הרוצח. וזכרה שבאה לבקש זה לפי שהפחידוה בני עמה שלא תועיל צעקתה, ובקשה שיהיה דבר המלך אליה למנוחה, ר"ל שיניחה מעצבה ומדאגתה לשמוע הטוב והרע ולשפוט צדק ואמת, וכן פירשו רלב"ג. והאפוד כתב שאמרה האשה שהיא היתה מתפחדת שלא יקיים המלך שבועתו, מפני מה שראתה בחוש שהוא עושה עם בנו בענין דומה לזה, וזהו ולמה חשבת כזאת על עם אלקים ירמוז לאבשלום ואנשיו, או לאבשלום לבד, שהאיש המיוחד יקרא עם, על דרך (שמות כ"א ח') לעם נכרי לא ימשול למכרה, כדעת קצת המדקדקים, וכי מות נמות רמז למיתה הטבעית, וכמים הנגרים ארצה רמז למיתה המקרית, ולא ישא אלקים נפש, ר"ל שאין הרע נמשך ממנו יתברך בעצם, כי הוא לא ישא הנפשות אבל המות היא מהכרח החומר, והוא יתברך חושב מחשבות ונתן מצות ודינין מעדים והתראה וערי מקלט למלט הרוצח, וזהו לבלתי ידח ממנו נדח, ושאמרה האשה שמפני מה שראתה שהוא היה חושב בענין אבשלום היתה מונעת עצמה מלבקש ממנו על בנה, אבל עתה בעבור שהפחידוה העם, ר"ל להרוג את בנה באה מפאת ההכרח לבקש ממנו רחמים, ולכן בקשה שיהיה דברו למנוחה, ר"ל שיקיים שבועתו ויהיה כמלאך האלקים הנצחי ובלתי משתנה, ובסוף רצתה להפטר ממנו ואמרה ויי' אלקיך יהיה עמך. והנה ישתתפו שני הפירושים בשהאשה תמיד החזיקה במשל ואמתה אותו עד סוף דבריה, ושגם באחרונה בקשה על בנה והוא זר אצלי, אחרי אשר לא היה לה עוד צורך במשל, וגם כי לא היה לה צורך ליקח רשות שני לדבר לפני המלך, אחרי שהוא המשך הדברים. והנכון אצלי שהאשה סדרה המשל עד כאן, ואחרי שהשיגה כוונת דרושה מהצלת בנה במה שנשבע לה המלך שלא יפול משערת ראש בנה ארצה, ביארה הנמשל וכוונת דבריה

שהוא ענין אבשלום, ושכל דבריה עד כה היו משל ומליצה דברי חכמים וחידותם, ולזה לקחה רשות שני לדבר לפני המלך בענין שנוגע במלך, והתחילה לדבר בנמשל ואמרה אל המלך ולמה חשבת כזאת על עם אלקים ומדבר המלך וגומר, ונתנה בזה לדוד שתי אשמות. האשם הראשון כנוגע בבני משפחתה במה שחשב עליהם שהם עם אלקים שיהיו כל כך אכזריים שיבקשו את בנה להרגו ולהרבות בדם, וחשדת אותם שיהרגוהו בלי עדים והתראה, ואמרה זה להפליגה ברוע הענין שיומת האיש ההורג בלי התראה, ושאין ראוי לחשוד על כן את עם אלקים ואנשים יראי חטא, האשם השני הוא בעצם דוד, והוא אם היה הצלת הבן ההורג דבר נאות וטוב אצלו ומשפטו חרוץ שלא ימות בנה ההורג, אם כן איך יעשה הוא בענין אבשלום בחלוף זה? וזהו אמרה ומדבר המלך הדבר הזה כאשם, ר"ל במה שדברת ונשבעת בענין בני שלא יפול משערת ראשו ארצה אתה אשם וחוטא, בהיותך בלתי משיב את אבשלום בנך שהוא נדח בארץ אויבי ה', והנה נתנה על היותו אשם בזה ארבעה טענות בדברים קצרים.

פסוק יד

האחד כי מות נמות, ר"ל שהמיתה נגזרת על כל חי, ואם כן המת קודם יומו אין לו תרעומת רב אחרי שסופו למות, ואין ראוי להרוג אדם אחרי שהוא ימות מעצמו, והוא על דרך מאמר איוב (איוב ז' כ"א) ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואינני, ולכן מפאת המות העתידה ראוי לדוד שיכפר את אבשלום ולא ירדפהו עוד, ולזה נתנה התורה גבול לישיבת הרוצח בעיר מקלטו עד מות הכהן הגדול, כי במותו יתפעלו בני אדם ויכפרו בני איש לרעהו אחרי שכלם עתידים למות, ואחרי שכתבתי זה מצאתי לרש"י ז"ל יסכים עליו, אמר כי מות נמות ודיינו באותו עונש. הטענה השנית אמרה וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו, ר"ל שבגוזל אדם ממון חבירו או בגנבו אותו ישיב את הגזילה אשר גזל וחמשיתו יוסיף עליו, ובגנבת הבהמה חמשה בקר ישלם תחת השור וארבעה צאן תחת השה, לפי שהדבר אשר חבל האדם בחבירו יוכל לתקנו ולהחזירו, ולא כן המות, כי אחרי שימות האדם האם יוכל להשיב נפשו אליו עם שפיכת דם הרוצח? ואם נפשו של רוצח יכנס בנפש הנרצח והיה נפשו תחת נפשו? הלא זה בלתי אפשר, שחיי האדם הם כמים הנגרים שאחרי שפיכותם לא יאספו עוד, ואם מה שעשה עשוי ומי יוכל לתקן המעוות מה יועיל לנו שפיכת דם הרוצח? ושתי הטענות האלה אינם נותנות האמת על כל פנים, אבל הם דברים נאמרים על צד הפרסום להמשכת הלב כמאמר הנשים שאין דרכם מופתיי. הטענה השלישית אמרה ולא ישא אלקים נפש, ר"ל שאעפ"י שבעולם הזה לא יענש החוטא הנה עכ"ז בדינא רבא יענש כראוי, ר"ל בעולם

הנפשות, וכמ"ש תורה (שמות כ"ג ז') מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע, ר"ל שהאדם השופט לא יצא מדרכי הדין, ואם לא תהיה במיתת האדם התראה ועדים כפי משפטי התורה צוה שלא יהרגהו, לפי שאעפ"י שיצא כאן נקי מהדין הנה עוד לא יצדיק הקב"ה אותו והוא יענישהו בבית דינו, כי אין לפניו שכחה ולא משוא פנים, ולזה אמרה שאחרי שאבשלום לא הרג את אמנון אבל צוה את עבדיו שימיתוהו ולא היה שם התראה לא היה מחוייב מיתה כפי הדין ואין ראוי למלך שימיתהו, אבל ראוי שישים לאלקים משפטו כי לא ישא נפש, ר"ל לא יכפר את נפשו, ולזה דברה בזה בלשון נפש ולא אמרה ולא ישא אלקים אדם. הטענה הרביעית אמרה וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, ר"ל שהקב"ה חושב מחשבות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו בעולם הזה כדי שלא יענש בעולם הבא, וז"ש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, ר"ל שלא ידח האדם מהעונג האלקי הנפשיי, ואמרה זה על אמנון שמהאלקים היתה מסבה שימות לכפר על עונותיו, ולהיות בזה אבשלום שליח ההשגחה אין ראוי שיענש, וגם זאת טענה מפורסמת היא ואינה מחוייבת. ואפשר עוד לפרש וחשב מחשבות שנתן לנו תורה ומצות לבעבור לא ידח ממנו האדם, ר"ל להצילו ממות אם בשלא חייבו מיתה כי אם בשהרג את הנפש בעצמו ובעדים והתראה וחקירות ודרישות כמשפט (מכות ז' ע"א) עד שאמרו ז"ל שכל ב"ד שמעניש מיתה אחד לשבעים שנה נקרא ב"ד קטלן, וענין ערי המקלט ושאר הדברים העוזרים למלט את הרוצח ולבלתי ידח ממנו נדח. ורש"י פירש ולא ישא אלקים נפש להציל איש ממות, ולכך יחשוב המלך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. ואחרי שנתנה ארבעת הטענות האלה לשדוד המלך יכפר בעד חטאת אבשלום, חששה אולי המלך יאמר אליה ולמה נצרכת למשול משל ולא דברת הענין בביאור? והיה ראוי לך לתת הטענות האלה בתחלת הדברים, (טו) הנה להשיב לזה אמרה ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר, ר"ל הסבה אשר באתי לדבר ענין המשל הנזכר הוא לפי שיראוני העם, ר"ל כלל האנשים הפחידוני שלא תשמע לקול דברי אמתך אם אדבר בפירוש אליך ענין אבשלום ותכעס עלי, כי הליועץ המלך נתנוני? ולזה אמרה שפחתך אדברה נא אל המלך, ר"ל שאדבר לו המשל אולי יעשה המלך את דבר אמתו, וביארה מה הענין אשר יעשה, (טז) והוא אמרה כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש להשמיד אותי ואת בני וגומר, שהוא היה ענין המשל הנזכר, ולכן באה עם המשל כדי שישמע לדבריה, ואחרי שימלא בזה שאלתה אז יהיה לה מקום לדבר בנמשל, (יז) וז"ש ותאמר שפחתך יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה, ר"ל שמה שתגזור ותדבר בענין המשל ישאר למנוחה לאבשלום בנו, כי יקיים דברו עליו כאשר דבר על בנה. ולפי שיש

אנשים שלא יסכימו מעשיהם עם דבריהם ולא תסכים השכלתם עם פעולותיהם, וכמ"ש (יבמות ס"ג ע"ב) יש נאה דורש ואין נאה מקיים, מפני זה אמרה כי כמלאך אלקים אדני המלך, ר"ל אל יתחלף משפטיך למעשיך ואל יחזירך כעס ושנאה מדבריך הטוב והישר אשר דברת עד כה, כי אתה פשוט ונקי ומתאחד כמלאך האלקים שאין בו הרכבה ולא חלוף, וזהו לשמוע הטוב והרע, ר"ל להבין אמיתת הדברים הטובים הם אם רעים, ואמנם המעשים לא יהיו נמשכים אחרי התאוה המוחלטת, אבל בכל אשר תעשה ה' אלקיך יהי עמך, וכמו שהשכל הנבדל הוא תמיד בהשכלה ולא יפעל כי אם כפי השכל ואל זה כל מזמותיו, כך ראוי שיהיה המלך בענין אבשלום שאחר שהבין האמת והישר והטוב לא יפעל כי אם כפי השכל, וזהו וה' אלקיך יהי עמך. הנה התבארו הפסוקים באופן כלו מתיחס אל הדרוש והותרה השאלה הששית:

פסוק יח

ויען המלך וגומר. כאשר ראה המלך שהאשה הציקתהו בדברי חכמה הבין שלא נפלה בזה היא מעצמה כי מה לה לבוא להתחנן על אבשלום ואין לה עמו דבר? (יט) ולכן שאל ממנה אם היתה יד יואב עמה בזה? והיא השיבתו ונשבעה בחיי נפשה אם היה איש אחר להימין ולהשמיל, רוצה לומר כי לא צוה אותה איש אחר בלתי יואב בדבר הזה, כלומר לבקש על אבשלום והוא שם הדברים בפיה, ולא אמרה זה על המשל (כי היא מעצמה סדרתו) כי אם על הנמשל מענין ספור אמנון ואבשלום וטענותיו. והאפוד פירש את הדברים האלה מה ששאל דוד היד יואב אתך, כי יואב אמר לה גם כן זה שישאלנה המלך והתשובה שתשיבהו עליו, והגידה שאין ראוי לגנות יואב על זה אחרי היות כוונתו רצויה ותכליתו משובח, (כ) והוא לבעבור סבב את פני הדבר, ר"ל שתכלית המשל כלו היה לסבב ולהביא הנמשל שהוא פני הדבר ותחלת המחשבה עם היותו סוף המעשה. והנה ראתה האשה החכמה לגלות אל המלך שהיה יד יואב עמה בדבר הזה, בהיות שהוא העלימו, לפי שראתה בפני המלך שחפץ בדבר (משלי ט"ז ט"ו) ובאור פני מלך חיים, ומאשר ראתהו שמח ונעלז בדבריה לא רצתה להעלימו עוד. ושבחה את דוד שמשכלו נפל עליו ומיד הכיר הדברים שהם דברי יואב, וזהו ואדני חכם כחכמת מלאך האלקים לדעת את אשר בארץ. ר"ל לדעת הדברים האנושיים כלם ומי הוא המסדר אותם ומי הוא המניע הראשון בהם. ואז לא רצה המלך לתת תשובת הענין וסליחת אבשלום אל האשה, (כא) אבל שלח בעד יואב ואמר לו הנה עשיתי את הדבר הזה, רוצה לומר לכפר לחטאת אבשלום בעבורך, וכפי הקרי שהוא עשית אמר, אחרי שעשית וסדרת

כל זה בפי האשה גם אתה לך השב את הנער את אבשלום, כי המתחיל במצוה אומרים לו גמור:

פסוק כב
ויואב השתחוה לפניו על החסד הגדול הזה אשר עשה המלך על ידו וילך ויבא את אבשלום מגשור אל ירושלים.

פסוק כד
והנה לא רצה המלך לראותו וצוה שילך לביתו ולא יראהו ושילך בסבוב והקפה סביב החומה ויכנס בביתו בדרכים בלתי מפורסמים, והיה זה לפי שלא יבא ברחוב העיר בכבוד וביד רמה על חטאתו אשר חטא:

פסוק כה
והנה סמך לזה ספור יופי תוארו של אבשלום ושבגלחו את ראשו מדי שנה בשנה מחול ימים יכבד, וששקל שער ראשו מאתים שקלים במשקל המסודר מהמלך הנקרא אבן, כמו שנאמר (דברים כ"ה י"ג) לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וגומר. וחשב רד"ק שהוא הקדמה למה שיזכור שמרד במלך דוד, ולדעתו היה ראוי שיזכור זה אחרי סיום הספור הזה ושבא אבשלום לפני המלך. ויקשה עוד למה בא אחרי זה ספור בני אבשלום ושהיה לו בת אחת יפה מאד? וכל זה בתוך הספור הנזכר עם שאינו מענינו. ואני אחשוב שזכר הכתוב שהיה דוד כל כך עצב על הריגת אמנון שגם אחרי דברי האשה ובוא אבשלום ירושלם לא רצה לראותו, עם היותו איש כל כך יפה שלא היה בכל ישראל כמוהו להלל מאד מכף רגלו וגומר, ר"ל שיש אנשים יפים בדבר אחד ואינם כן בדבר אחר, והוא לא היה כן, כי היה מהולל בתושבחות בכל איבריו ולא היה בו מום כלל, (כו) ומלבד יופי תוארו הנה עוד היו עוד שערות ראשו תלתלים מסולאים בפז, ועכ"ז שהיה אבשלום יפה תואר ויפה מראה הבן יקיר לו ונער שעשועים (הוא הסבה בחשוק האדם את בנו חבה יתירה וידועה לו) לא היה רוצה אביו לראותו:

פסוק כז
גם זכר שהיו לו ג' בנים ובת אחת יפה מאד, ועם היות שהאדם יתפתה אל בנו בעבור בניו, כי בני הבנים חשוקים אצל הזקנים יותר מהבנים, וכ"ש בהיותם ילדי שעשועים, והיו לאבשלום בנים זכרים ובת יפה מאד, הנה עכ"ז לא היה דוד רוצה לראותו.

פסוק כח
ומפני זה אחרי הספורים האלה אמר וישב אבשלום ירושלים שנתים ימים ופני המלך לא ראה, רוצה לומר שעכ"ז ישב בירושלים שתי שנים, ועם כל הסבות האלה שזכר

פני המלך לא ראה. והשער הזה שהיה לאבשלום אחשוב שהיה ליופיו, כי יש אנשים מתהדרים בשער ראשם, וחז"ל אמרו במדרש שמואל שהיה נזיר עולם (סוף פר' כ"ז) ולכך היה מקל שערו משנה לשנה, כמ"ש ויהי מקץ ימים לימים, ומכאן למדו שמי שנודר בנזיר לעולם כשהכביד שערו מקל בתער מי"ב חדש לי"ב חדש, שימים פירשוהו על השנה, וכמו (ויקרא כ"ה כ"ט) ימים תהיה גאולתו. וזכר שהיה אבשלום שוקל שערו, אם להראות העמים והשרים את יופיו, ואם לתת כמשקלו כסף וזהב לבית ה' או צדקה לעניים:

פסוק כט

(כט-ל) וזכר עוד ששלח אבשלום לקרוא ליואב, ומאשר לא בא פעם אחר פעם צוה את עבדיו שיציתו באש את חלקת השעורים אשר לו שהיה סמוך לחלקת אבשלום, וזהו אמרו אל ידי:

פסוק לא

(לא-לב) ואז בא יואב אליו להוכיחו למה הציתו עבדיו את החלקה אשר לו באש, והודיעו אבשלום שעשאו כדי שיבא לפניו לפי ששלח לקראו ולא בא, והיתה כוונתו בקריאה לומר כי מה התועלת אשר לו בבואו מגשור אחרי שלא יראה פני המלך? ואמרו ועתה אראה פני המלך, אין רצונו בקשה ושאלה כי אם הודעה, שהוא רוצה על כל פנים ללכת לראותו ואם ימצא בו עון ימיתהו. ופירש רבי דוד קמחי שלא לחנם הרגתי את אמנון כי אם על אשר ענה את תמר אחותי. ואני אחשוב שאם יש בי עון אינו על דבר אמנון, כי כבר העביר חטאתו בזה, כי אם על דבר ההליכה לראות פניו, אם יהיה בו עון על אותה הראיה שלא במצותו יהרגהו:

פסוק לג

ואז יואב הלך ראשונה והודיע הדבר אל המלך, והמלך שלח בעדו ובא לפניו במצותו והשתחוה לפניו וישקהו ויחבקהו, ומשם והלאה חמל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו:

פרק טו

פסוק א

פרשה כ"א תספר חטאת אבשלום נגד אביו שקם עליו וישכב את נשיו לעיני ישראל, ואיך נשתלשלו הדברים בינו לבין אביו, ועצת אחיתופל וחושי הארכי, וענין שמעי בן גרא וקללתו, עד שנלחם אבשלום עם אנשי דוד ומת במלחמה. תחלת הפרשה ויהי

מאחרי כן ויעש לו אבשלום מרכבה וסוסים וגו', עד ויהי כל אדם נדון וגומר, והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:
השאלה הראשונה מה ראה אבשלום למרוד באביו? והנה הוא היה הגדול מאחיו ולו משפט הבכורה והוא היה יורש עצר ודוד אביו היה זקן קרוב לשבעים שנה ולא יאריך ימים, ולמה אם כן עשה אבשלום המרד הגדול הזה מבלי צורך? כ"ש שלא עשאו בהיותו נזוף ממנו אם בארץ גשור ואם בירושלם שעמד שתי שנים שלא ראה פני המלך, ואם אז לא עשאו מה ראה עתה לעשותו אחרי היותו אתו בשלום ובמישור כבן יכבד אב ועבד אדוניו? השאלה השנית באמרו ויהי מקץ ארבעים שנה, והמספר הזה לא פירש הכתוב התחלתו ואם היה כמאמרם ז"ל (תמורה י"ד ע"ב) שהתחיל מהזמן ששאלו ישראל לשמואל מלך, הנה חשבונם בנוי על שמלך שאול שתי שנים, ואני כבר ביארתי ביטול הדעת הזה (דף צ' ע"ג וד' ודף ק"ב וק"ג) והוכחתי בראיות ברורות שאין הענין כן כפי האמת, ולכן יקשה אמרו כאן ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך וגומר? השאלה השלישית איך הסכימו ישראל וכל העם עם אבשלום בדבר הרע הזה? ואיך מרד כל ישראל במלך דוד? ואיך בקשו להרגו ולהמיתו על לא חמס בכפיו בהיותו משיח אלקי יעקב ואשר הושיעם מידי פלשתים פעמים רבות? ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם שהחזיקו עם אבשלום בקשר המגונה הזה ושבחרו להמית מלכם? למה יומת דוד בידיהם מה עשה לפניהם? ואם חטאו חטאה גדולה למה לא בקשו ממנו סליחה וכפרה בשובם אליו? השאלה הרביעית במה שיעץ אחיתופל לאבשלום שישכב עם פלגשי אביו להודיע שנבאש את אביו, ולמה תלה הנסיון בדבר הרע הזה ולא במלחמה ושאר הדברים? והנה היה ראוי שיקוצו ישראל בראותם גלוי עריות מגונה כזה, ומה היחס אשר היה לפעל הזה עם התכלית הנכסף ממנו, והוא להודיע שנבאש אבשלום את דוד אביו? ויותר קשה היתה ההמלכה, כי איך יחזור האדם ממנה אחרי שקרא בקול גדול שמלך? השאלה החמשית מה ראה אבשלום וכל ישראל כפי הסברא הישרה לעזוב עצת אחיתופל ולבחור עצת חושי הארכי? ואי אפשר שלא ידעו כלם שהיו עם דוד אנשי מספר ושהיה הולך ערום ויחף, ומי יספק בהיות תחבולה נכונה ללכת עליו פתאום בשנים עשר אלף בחורים? כי בלא ספק יחריבוהו ויכוהו, ומה הטיב חושי בעצתו ממנו? השאלה הששית מה ראה דוד לספוד ולצעוק על מות אבשלום? הלא ידע כי הוא היה חייב מיתה במורדו במלכות ועל העריות שגלה, האם חשב דוד שתכון מלכותו מאד בחייו? ואם יהיה אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד? ואם קודם זה על הריגת אמנון לבד (עם היות טענה עליו לאבשלום על ענותו תמר אחותו) היה דוד מבקש להרגו,

איך עתה אחרי מרדו ובקשו את נפשו להרגו היה חומל עליו וצועק ודואג על מיתתו? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי מאחרי כן וגומר. קודם פירוש הפסוקים ראיתי לחקור ולדרוש בספור הזה ששה דברים. האחד כוונת אבשלום ותכליתו באמת. השני כוונת ישראל בהחזיקם עמו במרדו. השלישי כוונת אחיתופל בעצתו. הרביעי כוונת חושי הארכי במה שיעץ עליו. החמשי כוונת יואב בהריגת אבשלום. הששי כוונת דוד המלך עליו השלום ודעתו בהספדו וצעקתו עליו, למה ששערתי בזה דבר חדש אחשבהו אמתי ונאות בפסוקים. ואומר שאבשלום לא כוון להרוג את דוד אביו ולא עלה על לבו, ולא הסכימו כלל ישראל למרוד במלכם ולהמיתו, חלילה להם מזה כי מי ישלח ידו במשיח ה' ונקה? אבל אבשלום רצה למלוך בחיי אביו והיה זה לשתי סבות. האחד לפי שידע שאביו היה שונא אותו על הריגת אמנון, ושהיה חושב בלבו שאבשלום לא התעורר להמית את אמנון אחיו לבד על ענין תמר כי אם גם כן על היותו אחיו הגדול ממנו ולו משפט המלוכה, ושהרגו לפי שלא ימלוך אמנון תחת אביו והוא ימלוך, כי הוא אחריו הגדול מאחיו, ומפני זה נתוספה שנאת דוד את אבשלום, ואולי בת שבע היתה גם כן מפתה אותו בזה עד אשר נשבע דוד שלא ימלוך אבשלום אחריו, אחרי שהרג את אמנון אחיו לירש את מלכותו וששלמה ימלוך תחתיו, וכבר גלתה זה בת שבע בדברה אל דוד באמרה (מלכים א' א' י"ז) אתה נשבעת בייי' אלקיך לאמתך כי שלמה בנך ימלוך אחרי וגומר. והשבועה הזאת אין ספק שהיתה בזמן נזיפת אבשלום, כי הסיר ממנו ההמלכה כאומר הרצחת וגם תירש את אמנון? ואחר שהסכים שלא תהיה ההמלכה בבן הגדול ראה לתתה לשלמה, לפי שנתן הנביא יעדו שהבן אשר יוליד יקום אחריו והיה כבר נולד אדוניה ושאר הבנים גם כן, ולכן נשבע שימלוך שלמה שנולד אחרי היעוד ההוא בסמוך, הנה כשידע אבשלום שבועת אביו וכוונתו להמליך את שלמה חשש אולי בימיו ימליכהו (כמו שעשה), ואחרי המלכתו מי יאמר אליו מה תעשה? ולכן התעורר אבשלום למלוך בחיי אביו, והיה דעתו שדוד אביו ישב בביתו ובמעלתו כל ימי חייו עם היותו הוא מולך ומנהיג את הארץ במקומו. הסבה השנית היא שאבשלום ראה את אביו זקן וחלש שהיה כבר קרוב לשבעים שנה ולא יוכל לשפוט את ישראל, ואבשלום היה קרוב מארבעים שנה במובחר מהשנים, וכאמרם ז"ל (פרקי אבות פ"ה מש' כ"א) בן ארבעים לבינה, ומפני זה היה אבשלום ראוי והגון להנהיג את ישראל ולשפוט את העם והמלך ישב על המטה לזקנתו ולחולשתו, וכבר נרמזה הטענה הזאת במה שאמר הכתוב ויהי מקץ ארבעים שנה, וכבר כתבתי שאי אפשר שיפורש זה על התחלת המלכת שאול לפי שכבר עברו עליו יותר

מחמשים שנה, אבל הארבעים שנה האלה הם למלכות דוד שהיו בקירוב מארבעים שנה שנמלך והוא היה בן שלשים שנה במלכו, הרי לך שהיה אז קרוב לשבעים שנה והיה זקן וחלש מאד. גם הארבעים שנה אמר על שנות אבשלום שנולד בחברון בתחלת מלכות אביו והיה אם כן אז קרוב לארבעים שנה, והם השנים הראויים להבין אמרי בינה לצאת ולבוא במלחמה. ולפי שלא היו ארבעים שנה בדיוק אמר ויהי מקץ ארבעים שנה, ר"ל בעשר הרביעי, על דרך (דברים ט"ו א') מקץ שבע שנים תעשה שמטה, שאין פירושו בתכלית השבעה שנים בסופם כי אם בשנה השביעית. והקדים הכתוב זה להגיד שזה גם כן ממה שהניע את אבשלום, ר"ל זקנת אביו והכנת עצמו להתעורר למלוך, ובספר מלכים מצינו מלכים הרבה המליכו בניהם בחייהם לזקנתם ולהסיר ספק וקטטות אחיהם. הנה זאת היתה אם כן בהתחלת כוונת אבשלום ותכליתו אצלי, לא להרוג את אביו ולא להסירו ממעלתו, כי אם בראות את דוד אביו זקן בא בימים ואבשלום בן ארבעים שנה בחור מעם יפה תואר ויפה מראה ומזרע המלוכה מצד אמו בן מעכה בת תלמי מלך גשור והיו לו כבר שלשה בנים, ושלמה נער ורך והיה כוונת אביו להמליכו, לזה נמלך אבשלום בחייו כדי להשאר במקומו אחר מותו, והיה רצונו לעבדו כל ימיו במעלתו, והנה יורה על זה דברי חושי שאמר לו למי אעבוד הלא לפני בנו וגומר. ואמנם כוונת ישראל כלו בדבר הזה לא היתה להרוג את דוד ולא להסירו מהמלוכה, כי אם להמליך את אבשלום בחייו ושלא ימלוך בן אחר תחתיו, ואולי שנתגלה אצלם כבר ענין בת שבע והריגת אוריה החתי וירע הדבר בעיניהם ששלמה בן בת שבע ימלוך אחרי דוד, בהיותו נולד בחטא אצלם ולדעתם, ורצו שימלוך אבשלום ולא בן אחר להיותו הגדול מאחיו ולהיותו יפה תואר ויפה מראה ומינו נאה לאדנות והיותו שלם השנים בן ארבעים שנה, והיה שלמה אז בן תשעה שנים ולזה היה קטן בעיניהם בזוי הוא מאד ולא היה הגון למלכות מצד אמו, והיא הסבה בנטות יואב אחרי אדניהו, ובחרו להמליך את אבשלום כי הוא היה ראוי אליו מכל הצדדים ולהיותו גם כן אוהב משפט, כמו שאמר מי ישימני שופט בארץ, וחשבו שלא יפשעו בזה נגד דוד ולא ימרדו בו אחרי היותם ממליכים הגדול מבניו מעכשיו ולאחר מיתתו, זו היתה בלי ספק כוונת העם בראשונה כאשר התעורר אבשלום למלוך. אבל אחיתופל בראותו כוונת אבשלום שלא היתה למרוד באביו, פחד אולי יתחברו ויושלמו דוד ואבשלום בנו וירצה דוד בהמלכת אבשלום בחייו, או ירצה אבשלום שישבע דוד לבד על המלכתו אחריו וישאר דוד לבדו מלך על ישראל כל ימיו, ושהאב והבן בנקל ישלימו וישאר לדוד האיבה והשנאה עליו ועל שאר האנשים שנמשכו אחרי אבשלום ודוד ישיב גמולם בראשיהם, הנה בעבור זה יעץ

לאבשלום שיבוא אל פילגשי אביו לעיני ישראל כדי שידעו כלם שנבאש את אביו וחזקו ידי כל אשר אתו, והיה זה כדי שלא יבא אבשלום להשלים עם אביו ולא ירד מהמלכות אשר לקח אבל יתמיד בו תמיד, ובזה יהיה להם בטחון גדול להנצל מידי דוד. והנה בחר אחיתופל הנסיון הזה אל הפילגשים לפי שאין תקון אחריה, מה שלא יהיה אחרי ההמלכה והמלחמה כי יוכל לחזור ממנה, אבל ענין הנשים בשכבו אותן מי יוכל לתקן את אשר עותו? וז"ש כי נבאשת את אביך וגומר. וגם בחר בנסיון הזה לפרסם חטאת דוד בענין בת שבע ולהענישו מדה כנגד מדה. ואבשלום הודה בזה ועשאו כדי להבטיח לבב המחזיקים עמו, כי אם לא היה הוא מסכים בזה היו ישראל סרים מאחריו והורגים אותו קודם השלימו עם אביו, וכאשר שאל אחרי זה מה יעשה? יעצו אחיתופל אבחרה נא שנים עשר אלף איש וגומר והכתי את המלך לבדו, כי היתה כוונתו להמיתו על כל פנים למלט את נפשו מידו, והנה אבשלום סמר בשרו בשמעו דברי אחיתופל שיכה את אביו, ולכן לא הסכים עמו בדבר והלך לבקש עצת חושי הארכי מה שלא עשה בדבר הפילגשים שעשאו מיד ולא בקש עליו עצתו, אבל לפחדו מהכאת אביו שאל את חושי, וחושי בעצתו לא אמר להכות את דוד אבל אמר ונחנו עליו כאשר יפול הטל על האדמה ולא נותר בו, ר"ל שיקחו כלם ויתפשום חיים, כדי שהמלך דוד ישב בידי אבשלום בנו כל ימי חייו ולא יפתוהו עוד בני בליעל אשר אתו להמליך את שלמה, ולפי שחושי לא יעץ להכות את דוד (ולסבות אחרות אעיר בהם בפירוש הפסוקים) אמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתופל. אמנם במלחמה חשב יואב בן צרויה בעד דוד דומה למה שחשב אחיתופל בעד אבשלום, והוא כי אם יחיה אבשלום ישלים עם דוד ויתרצה דוד להמליכו אחריו כי הוא בנו הגדול וישאר לאבשלום איבה ושנאה רבה עם יואב על אשר נלחם בו, ולזה כדי למלט את נפשו מידו צוה להורגו, אבל דוד צוה לאט לי לנער לאבשלום, וכאשר שמע שהרגוהו צעק צעקה גדולה ומרה, לפי שהיה ידוע אצלו שלא היתה כוונת אבשלום להרגו ולא להסירו ממעלתו כי אם למלוך אחריו ושהיה לו בזה טענה כי הוא הגדול, ובחייו לא היה מהגנות שימלוך מפני קטטת האחים וינהג וישפוט את העם במקומו כמו שעשו מלכים רבים בישראל וביהודה וביתר האומות, ועם היות שבא אל פילגשיו חשבו דוד למירוק עונותיו על ענין בת שבע וידע שהנביא יעדו עליו, וגם שהיה זה מעצת אחיתופל ולא מלב אבשלום, ולזה לא ייחס לו האשם ומרה לו על מותו כאב את בן ירצה. הנה עם מה שכתבתי בזה יותרו כלל השאלות. אם אל הראשונה אמרתי שהתעורר אבשלום לאמר אני אמלוך מפני השבועה אשר נשבע דוד להמליך את שלמה, ושלא היתה כוונתו להרוג את אביו ולא להורידו

ממעלתו ולגדפו כי אם למלוך תחתיו ובמקומו ודוד בחייו ישב בכבודו. ואם לשנית פירשתי ויהי מקץ ארבעים שנה שהם למלכות דוד להודיע זקנתו וחולשתו למלוך, ושהם גם כן לשנות אבשלום להגיד שהיה בימים שלמים להבין ולהשכיל וללחום מלחמות ה', שהם שתי סיבות המניעות את אבשלום ועוזרות בהמלכתו. ולשלישית אמרתי שלא כוונו ישראל למרוד בדוד מלכם ולא להמיתו חלילה וחס, כי אם להמליך במקומו את אבשלום בנו הגדול כדי שלא ימלוך שלמה בן בת שבע. ולרביעית אמרתי שתלה אחיתופל הבחינה להראות העמים והשרים שנבאש אבשלום את אביו ולא יבואו להסכמה ושלום בשכבו עם פלגשיו, לפי שבזה הדבר היה נמנע התיקון וההשלמה, כי ההמלכה והמלחמה אפשר שיחזור ממנה מה שלא יהיה אחר חללו יצועי אביו, וגם עשה זה להראות שדוד חטא באשת איש ושהיה מפשעו וענשו שישכבו את נשיו מדה כנגד מדה ולחמשית שעזבו עצת אחיתופל, לפי שהיה בדעתו להמית את דוד (ומלבד זה הנה אעיר עוד בטענות אחרות בפירוש הפסוקים) ובחרו בעצת חושי לפי שלא יעץ להכות את דוד, וליתר הסבות אשר אזכור בפירוש דברי עצתו. ולששית אמרתי שהיה חס דוד על מיתת אבשלום ויצעק עליו, לפי שידע שלא היתה כוונתו לרעה לא להמיתו ולא להורידו ממלכותו וממעלתו. ואחרי שידעת דעתי בדרוש הזה ובהקפת אמתתו נבוא לפירוש הפסוקים להסכים עם הדעת הזה. אחר שסיפר הכתוב שנענש דוד המלך ע"ה בענין תמר ואמנון אשר נתחברו שם גלוי עריות ושפיכות דמים, זכר כאן שעוד נענש בענין אבשלום ושנתחברו בו גם כן גלוי עריות מאשר שכב את פילגשי אביו ושפיכות דמים מהריגתו, וכל זה על אשר חטא בענין בת שבע ואוריה החתי אשר נתחברו בו גם כן גלוי עריות ושפיכות דמים, להודיע שעצת השם היא תקום ומה שייעד על ידי נתן הנביא בעונש דוד הכל הביא כאשר דבר ולא נפל מכל דבריו ארצה. וספר הכתוב שאבשלום אחרי היותו עם אביו בשלום, שידע כוונתו בהמלכת שלמה אחיו הקטן, ראה שהיה זה אליו כדי בזיון וקצף, ולכן התעורר למלוך בחיי אביו, לחששו שמא ימליך דוד את שלמה בחייו ומי יאמר לו מה תעשה אחרי המלכתו כמו שאמרתי. והנה הכין עצמו למלחמה לדורון ולתפלה, אם למלחמה שעשה לו מרכבה וסוסים וחמשים איש רצים לפניו כמלך רם ונשא, ואם לדורון שהשתדל להחניף את ישראל בהונאת דברים ובלשון חלקלקות וזה בארבעה דרכים:

פסוק ב

האחד שהיה משכים בבקר ועומד על יד דרך השער, ר"ל על דרך בית המשפט שנקרא שער, כמו שאמר (דברים כ"ב ט"ו) אל זקני העיר השערה, או ששם היו עוברים הבאים

אל שער, ולכל בעל ריב אשר יבא אל המשפט היה שואל מאיזה עיר אתה? להראות להם אהבה בדרשו מכל ענייניהם:

פסוק ג

הדרך השני מהפיוס היא שהיה אומר לכל איש אשר לו משפט ראה דבריך טובים ונכוחים, ואין זה אצלי הוראה שהיה הדין עמו, שלא זכר הכתוב שהיו מגידים אליו טענותיהם שעליהם יאמר ראה דבריך טובים ונכוחים, אבל הוא דרך עצה ולמוד, כאומר ראה והתקן דבריך באופן שיהיו טובים ונכוחים. הדרך השלישי שהיה מתלונן על ענייניהם ואומר ושומע אין לך מאת המלך, רוצה לומר אין כאן שופט שישמע טענותיך, וזה הוא לאשמת המלך כי עליו מוטל דבר המשפט (ד) ולכן היה אומר מי ישימני שופט בארץ, ואין הכוונה שירצה למלוך כי אם להיות שופט תחת אביו, ואמר שופט בארץ ולא מלך בארץ להעלים כוונתו, וגם לפי ששמיעת דבר בעלי הריב והצדקתם כפי המשפט יאות לשופט ולא למלך כמו שכתבתי בהקדמתי לספר שופטים (דף מ' ע"א). וזכר שבהיותו שופט יעשה שני דברים הגונים, האחד שלא ישפוט על ידי אמצעי כי אם בעצמו, וזהו ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט, והשני שיצדיק את הדין, ר"ל יחקור וידרוש ויוציאהו לאור לאמתתו וזהו והצדקתיו? (ה-ו) והדרך הרביעי מהפיוס שהיה עושה לעם הוא בקרוב איש להשתחוות לו שהיה מקטין עצמו כאחד מהם והחזיק בו ונשק לו כאשר ידבר איש אל רעהו, וזה ממה שיסבב אהבת העם את השרים בהקטנתם עצמם להתנהג עמהם כרע כאח, ובכל ארבעת הדרכים האלה פייס את העם וגנב לבבו, ועל זה אמרתי שהתקין עצמו לדורון:

פסוק ז

(ז-ח) ואמנם לתפלה זכר שמקץ ארבעים שנה למלכות דוד ולשנות אבשלום (כמו שפרשתי) אמר לאביו וישלם נדרו אשר נדר בחברון, ואולי היה שם במת צבור והיה הוא מתבודד שמה, גם לפי שדוד מלך בחברון ראה אבשלום בנו למלוך שמה בחשבו שהמקום גורם לזה, והלך לבקש מאת האלקים שימליכהו תחת אביו. וחז"ל אמרו במסכת סוטה (פ"ז ל"ד ע"ב) [א"ה אעפ"י שבמסכת סוטה מביא דבר מועט מזה המאמר, הנה במסכת תמורה י"ד ע"ב מביאו בביאור גדול ובאריכות יותר ועיין שם]: לא הלך אבשלום אלא להביא כבשים מחברון לא להקריב שם, והקשו עליו מחברון מיבעי ליה? והאפוד כתב שהלך חברון להיותה עיר ואם בישראל והיותה מקדם עיר ממלכה, בחשבו שכאשר ימליכוהו שם בני העיר ימליכוהו כל ישראל, ולזה צוה למרגלים אשר שלח

בכל שבטי ישראל שיאמרו כשמעם קול השופר מלך אבשלום בחברון, ר"ל כבר קבלוהו אנשי חברון למלך ועתה לכו אחריהם:

פסוק ט

והנה היתה תשובת דוד לך בשלום, לומר שלא תהיה ההליכה הזאת ששאל ממנו כמו שקרה כאשר שאל ממנו ללכת לגזוז את צאנו שעשה שם מה שעשה, מפני זה אמר לך בשלום. ובסוף מועד קטן (פ"ג כ"ט ע"א) אמר ריש לקיש בשם ר' חיתא הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, שהרי יתרו אמר למשה לך לשלום והלך והצליח, שנאמר (שמות ד' י"א) ויאמר יתרו למשה לך לשלום, ודוד שאמר לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה. ואר"ל בשם ר' חיתא הנפטר מן המת אל יאמר לו אלא לך בשלום, שנאמר (בראשית ט"ו ט"ו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, וכן הוא בסוף מסכת ברכות (פ"ט ס"ד ע"א):

פסוק י

וזכר הכתוב שקודם ההליכה לחברון כבר היה ששלח אבשלום מרגלים בכל גבול ישראל לאמר כשמעכם את קול השופר וגו', וענין המרגלים האלה אצלי אינו לרגל הערים ולא לעשות דבר, כי אם שכאשר ישמעו את קול השופר יאמרו לעם אל תפחדו ואל תראו אין דבר כי אם שמלך אבשלום בחברון, רוצה לומר במקום אשר מלך דוד ראשונה מלך אבשלום בנו תחתיו, והיה זה כדי לישב לבותם ולא יקומו עליו:

פסוק יא

ומלבד זה עוד עשה אבשלום תחבולה אחרת והיא שהוליך עמו מירושלם מאתים איש שקרא ללכת עמו, והיו הולכים לתומם כי לא ידעו דבר מכוונתו:

פסוק יב

ועוד שלח בעד אחיתופל בהיות אבשלום זובח זבחיו, כי פחד מדבר עמו בירושלם פן יגיד הדבר לדוד אביו, ולכן שלח בעדו מחברון בהיותו בזבח ושם נתקשר עמו ועם כל השרים בקשר אמיץ. ובדרש (במ"ר פר' ט' דף רל"ב ע"ג) אמרו שאבשלום אמר לאביו שיכתוב לו כתב מצותו לשני אנשים שיבחר שילכו עמו, והיה מראה הכתב ההוא לשני אנשים ואח"כ לשני אנשים אחרים ולא היו יודעים אלו מאלו, כן עשה עד שהיו מאתים איש קרואים והולכים לתומם, קרואים מדוד והולכים לתומם מאבשלום. (ועיין מזה ג"כ בירושלמי דסוטה י"ז ע"ב):

פסוק יג

ויבא המגיד אל דוד לאמר וגו'. יגיד הכתוב שכאשר בא המגיד אל דוד הודיעו מה שהיה, ר"ל שמלך אבשלום והיה לב ישראל אחריו, (יד) ודוד אמר אל עבדיו קומו ונברחה כי לא תהיה לונו פלטה וגומר, ולא אמר שימיתהו אבשלום אבל אמר שלא יהיה להם פלטה ממנו שם כי יאסרם ויקחם, ולזה אמר פן ימהר והשיגנו, ר"ל שישיגם בתוך העיר, והדיח עלינו את הרעה, והיא שיתפשם חיים. או יאמר והדיח עלינו את הרעה, שהרעה אשר אבשלום סבל בברחו מפני דוד על דבר אמנון, והיה דוד יוצא ורודף אחריו, ידיח עתה אותה הרעה עליו ויעשה לו מדה כנגד מדה לא שיאמר שיהרגהו, והראיה המורה על זה באמת היא אמרו והכה העיר לפי חרב, ולא אמר שיכה אותו כי אם את העיר להיותם נמשכים אחריו, ובזה מההוראה שהיה דוד מרחם על עמו ונחלתו, כיון שהיה ירא וחרד מהכות אבשלום את העיר, ולא זכר הדום רגליו ביום ההוא:

פסוק טז

ואז יצא המלך וכל ביתו ועבדיו, ומהירות הדרך היה כ"כ שהלכו ברגליהם כי לא לקחו בהמות ללכת בהם, כמ"ש והוא הלך יחף וכל העם אשר אתו. ורלב"ג כתב שעשה דוד זה כדי שלא יתפרסם לכתו, כי הרואים אותו הולך ברגליו לא יחשבו שהוא דוד, ובזה ימלט יותר בנקלה. והשאיר המלך עשרה נשים ופילגשים לשמור את ביתו, ובדברי הימים (דברי הימים א' י"ד ד') קראם כלם נשים לפי שהיו הפילגשים גם כן בקידושין, כמו שכתבתי בענין פלגש בגבעה בספר שופטים (דף ס"ט ע"ד):

פסוק יז

והנה יצא המלך ויעמד בית המרחק, ר"ל בבית שהיה יותר רחוק מירושלם, והוא דרך משל מן הבתים אשר הם חוץ לחומה שלא יראהו אדם, והיתה עמידתו שם כדי לקבץ אנשיו שם, (יח) ולכן אמר וכל עבדיו עוברים על ידו, ר"ל לפניו, והכרתי והפלתי, שהם היו שתי משפחות הסרים לעבודת דוד שעברו גם כן עמו, וכל הגתים שהם בני ישראל שמתגוררים בגת עברו עמו:

פסוק יט

וזכר שהשתדל המלך עם אתי הגתי שישוב וישב עם אבשלום אשר נמלך, ואתה תראה שקראו דוד פעמים מלך, באמרו ושב עם המלך, לפי שאשר יבחר ה' בו וכל ישראל הוא הראוי להקרא מלך. ומה שאמר לאתי הגתי נכרי אתה וגם גלה אתה למקומך תמול בואך וגו', חשבו רבים שזה יורה היות איתי גוי ואינו כן, כי הוא היה מתגורר בגת ומבני ישראל היה, ורד"ק כן כתב שנקרא הגתי לפי שנולד בגת או התגורר שם, ושקראו נכרי

לפי שמקרוב בא אצל דוד, ושגולה אתה למקומך, פירושו שיתטלטל למקומו, וששיעור הכתוב לדעתו הוא, שוב למקומך, שהוא ירושלם ששם היה דר זה ימים מעטים, ושב שם עם המלך אבשלום כי נכרי אתה שמה וגם גולה אתה, ר"ל שבאת שם מגת. ויהיה לפי זה מלת למקומך דבק עם שוב, שישוב לירושלם למקומו ולביתו. ואפשר לי לפרש שאתי היה עדין יושב בגת ובא זה ימים מועטים לעבוד את המלך דוד, ולכן אמר שוב ושם עם המלך, ר"ל עם אבשלום בירושלם כי נכרי אתה, ר"ל אינך מעבי לשתתירא מפני אבשלום, נכרי אתה ואל יחשדך בעניני, ואם יחשוד בך על כל פנים לך מעמו אל מקומך גת ותהיה שם גולה ומתגורר כבתחלה, וכן כתב רש"י ואפילו גולה אתה מעל אבשלום שאינך רוצה להיות עמו חזור למקומך ותהיה גולה שמה:

פסוק כ

ונתן הטעם למה לא יוליכהו עמו באמרו תמול בואך, ר"ל מגת לעבודתו, וא"כ אינו ראוי שהיום אניעך עמנו. ועוד טענה שנית שאני הולך לאשר אלך, ר"ל לאיזה מקום שיזדמן ללכת ואין לי מקום להושיבך שמה, כי לא היה יודע דוד אנה ילך ועל כן ראוי היה שישוב הוא וכל הגתים עמו. ונתן לו דוד חסד ואמת על כוונתו הטובה, וכוון באומרו חסד ואמת לומר אם יחזירני השם בשלום אשלם תודות לך, וזהו אמת, ואם לא אחזור עוד, יהיה זה חסד שלא לתשלום גמול:

פסוק כא

והנה איתי הגתי לא רצה ונשבע שבמקום אשר ישב המלך אם למות ואם לחיים ישב הוא וכל אנשיו, וכוון בזה על מה שאמר המלך ואני הולך לאשר אלך, שיורה שלהעדר מקום מושבם ישלחהו והוא בלתי ראוי, כי במקום אשר ישב בו המלך המעולה ואנשיו כלם ראשי בני ישראל המה יתפייסו הגתים לשבת בו בהיות טוב או רע, כי איך יתרעם הפחות במה שלא יתרעם המלך והשרים אם מהמקום ואם מהמזונות? וזהו במקום אשר יהיה שם אדוני המלך שם יהיה עבדך:

פסוק כב

(כב-כג) ואז עברו כלם בבכי ובמספד, וגם כל יושבי הארץ היו בוכים בראותם את דוד עובר באותה מצוקה. וזכר שעבר המלך בנחל קדרון וכל העם, ר"ל וכל העם גם כן עברו שם, והיו עוברים המלך והעם נכח פני דרך המדבר, ר"ל שלא נטו אל עיר מושב כי אם לצד המדבר, והוא המקום החרב אשר שם ירעו הבהמות כדברם, כמו שאמר (מיכה ב' י"ב) כעדר בתוך הדברו:

פסוק כד

והנה גם צדוק וכל הלויים אתו וגומר. כאשר יצא דוד מירושלם יצאו צדוק ואביתר הכהנים והלויים עם ארון האלקים ויציקו אותו, רוצה לומר ויעמידוהו בצד אחד עד תום כל העם לעבור, וזה שאמר ויעל אביתר שנסתלק לצד מיוחד. ורבותינו דרשו במסכת יומא (פ"ז ע"ג ע"ב ועיין בסדר עולם פי"ד), שאותו יום נסתלק אביתר מהכהונה הגדולה והכניסו צדוק תחתיו, שנאמר ויאמר המלך לצדוק הסב את ארון האלוקים העיר, ולמה נסתלק באותו יום? לפי ששאל באורים ותומים ולא נענה ושאל צדוק ונענה, וכיון שראה דוד שנסתלקה רוח הקדש מאביתר וחלה על צדוק, ידע שהגיע זמן הקללה שקלל הקדוש ברוך הוא זרע עלי (ואביתר מבני עלי היה מזרע איתמר בן אהרן הכהן) ונתן הכהונה לצדוק שהיה מבני פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, לקיים מה שנאמר לו (במדבר כ"ה י"ב) הנני נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, אבל לא נמשח צדוק ולא נתמנה לכהן גדול עד יום מלוך שלמה כמו שאזכור במקומו. ורלב"ג כתב שהיה בא צדוק בראשונה ולכן התחיל עמו דוד דבריו ובסוף הענין היו דבריו ג"כ עם אביתר, כמו שאמר שני בניכם אתכם, לפי שבהיותו מדבר לצדוק בא אביתר ודבר לשניהם:

פסוק כה

(כה-כו) והיו דברי דוד לכהנים שישובו את ארון האלקים לירושלם, לפי שלא היה ראוי שילך הארון אחריו אבל הוא ישוב לראותו אם ירצה השם ולא ילך הארון אנה ואנה, ואם השם לא ירצה בהחזרתו מבואר הוא שהארון לא יועיל בדבר כי באשר דבר מלך שלטון, וזהו הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו. והארון הזה היה ארון ברית ה' אשר היה בו הלוחות ושברי הלוחות, כמו שאמרו בפרק קמא דבבא בתרא (דף י"ד ע"ב) והכהנים האלה הביאוהו עמהם בחשבם שזכותו יגן על המלך דוד, והוא צוה שישיבוהו ירושלם לפי שחשש לכבודו של ארון, וגם ירא אלקים פן יענישהו עליו כמו שעשה בימי עלי שהביאו ישראל את ארון ברית ה' למלחמה בלי מצותו ונענשו עליו, כמו שזכרתי בפרשה השלשית מהספר הזה (דף פ"ו ע"ב):

פסוק כז

(כז-כח) ואמנם חזר לומר פעם שנית ויאמר המלך אל צדוק הכהן וגומר, לפי שהדבור הראשון היה לענין הארון שישיבהו ירושלם, והדבור השני הזה הוא לענין צדוק ואביתר שישובו אל ירושלם, ושני בניהם אחימעץ ויהונתן יהיו מוכנים עמהם והמלך יתמהמה

בערבות המדבר כדי שיודיעוהו שם מה יעשה אבשלום, כי דוד לא היה יודע עדין כוונת אבשלום ומה יעשה בירושלם:

פסוק כט

וזכר שצדוק ואביתר עשו כדבר המלך ושבו ירושלם וישבו שם, (ל) ודוד היה עולה במעלה הזיתים אבל וחפוי ראש. וכתבו בזה המפרשים שעלה הר הזיתים לראות משם בית ה' והאהל אשר בו הארון כדי להשתחוות משם, ואין כן דעתי, כי הארון היה עמו שם ולמה יעלה אל הר הזיתים להשתחות משם נכח האהל אשר שם הארון? אחרי שהארון עצמו הביאו הכהנים עמו והוא צוה להשיבו ירושלם, אבל כפי הפשט יראה שהיה דרכו באותו הר הזיתים ועלה לעבור בו, או עלה שמה לראות משם מה יעשה בירושלם ולהשגב ולהסתר שמה בעודו מתמהמה שם עד ידע מה יעשה אבשלום. וחז"ל אמרו במדרש תהלים (מזמור ג') שבעלותו במעלה הזיתים אמר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וקרוב הוא, (לא) לפי שבהיותו עולה שמה הגידו לו שגם אחיתופל בקושרים, ודוד פחד ממנו מאד כי היה עצתו שכשואל דבר מאת האלקים כמו שיזכור, וגם לפי שהיה יודע ענייניו וסותותיו, ולכן אמר באותו מזמור (תהלים ג' ב') ה' מה רבו צרי וגומר, שאמרו על אחיתופל ועל שאר העם אשר היו אחרי אבשלום, וגם כן אחז"ל במדרש תהלים (שם) שבעבור זה אמר כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו. ואחשוב שאמר זה כנגד אבשלום, שלא היה דוד בורח ונסתר ממנו כי אם בפחדו מעצת אחיתופל, וזהו (תהלים נ"ה י"ד וכו') ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי, שהיה רבו ומלמדו, אשר יחדיו נמתיק סוד, ר"ל שהיה ידוע סודותיו, ובבית אלקים היינו הולכים ברגש, שמפני זה היה ירא אותו, ולכן בקש מאת האלקים שישיא מות עלימו ירדו שאול חיים, כלומר שלא יהיה להם פנאי לדבר ולגלות סודותיו, ולזה ירדו שאול חיים מיראתו אותם, וזהו כי רעות במגורם בקרבם, כי בקרבם היו עצות רעות, ולזה כוון באמרו כאן סכל נא את עצת אחיתופל ה':

פסוק לב

ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלקים, כבר זכרתי שלא בא דוד שמה להשתחוות נגד מקום הארון, ולכן אחשוב שבעלותו מעלה הזיתים הגידו לו שהיה אחיתופל בקושרים, והוא התחיל להתפלל אל האלקים סכל נא את עצת אחיתופל, ובא עד ראש ההר להשתחוות שם ולהתפלל אל האלקים על ענין אחיתופל בהיות פניו ארצה, ובהיותו בזה בה אליו חושי הארכי, ולכן התעורר דוד שהוא באמת יפר את עצת אחיתופל אחר אשר בא בהיותו באותה צרה וצוקה, וששמו יורה עליו הארכי שיהיה

ארוכה למכתו. ובמסכת סנהדרין פרק חלק (דף ק"ז ע"א) אמרו שבקש דוד לעבוד עבודה זרה, ושחושי בא קרוע כתנתו על זה ומיחה בידו והוא דרך דרש. והפשט מבואר הוא כי בא אליו חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על ראשו כאיש עצב ומתאבל, והיתה כוונתו ללכת עם דוד אל אשר ילך.

פסוק לג

ודוד לא רצה שילך עמו פן יהיה עליו למשא, רוצה לומר ברבוי העם שהיה מתרבה עליו, או לזקנתו של חושי שהיה זקן וכבד כדברי רלב"ג, (לד) ולזה צוהו שישוב כדי שיהיה מוכן להפר עצת אחיתופל. ואמר לו שהדברים אשר יאמר לאבשלום כדי לרצותו ולמצוא חן בעיניו יהיו, עבדך אני המלך אהיה עבד אביך ואני מאז ועד עתה ואני עבדך וגו', ופירש רבי דוד קמחי עבדך אני המלך אהיה, ר"ל מכאן ולהלאה אהיה עבדך כמו שמאז ועד הנה הייתי עבד אביך, ולכן ועתה אני עבדך, ויהיה לפי זה מלת אהיה דבק עם מה שלמעלה, עבדך אני המלך אהיה. ואני אחשוב שאהיה דבק לאחריו, יאמר אהיה עבד אביך, וענינו שדוד יעץ לחושי שלא יוכיח את אבשלום על אשר עשה נגדו אבל ידבר על לבו ויסכים עמו, כי בזה יבטח בו יותר, ולכן יאמר עבדך אני המלך, רוצה לומר אני עבדך באמת ובתמים. ויתן טענה למה לא יעבוד את דוד אביו ויעבוד אותו, באמרו אהיה עבד אביך, והוא מאמר נאמר בתמיהה, יאמר וכי אהיה עתה עבד אביך? אחרי שאני בימים הראשונים מאז ועד עתה הייתי אני עבדך במה שעבר, ר"ל בשפלות מעלתך, יותר ראוי הוא שאהיה עתה שאתה מלך:

פסוק לה

וצוהו שכל אשר ידע מבית המלך (שהוא אבשלום) ישלחהו אליו ביד אחימעץ ויהונתן הכהנים, שהם יהיו מוכנים לזה. והנה חושי לא הפציר להלוך עמו, כי ראה עצת דוד נכונה ולזה שב ובא לירושלם בהיות אבשלום נכנס שמה. והנה קרא הכתוב לחושי רעה דוד, וכן קראו הכתוב רעה המלך, ואבשלום ג"כ אמר לו למה לא הלכת את רעך, כתבו המפרשים שהיה רעה המלך ואוהבו ואיש עצתו ולהיותו תמיד עמו נקרא רעו. ואני אחשוב שהיה זה מעלה ידועה כמו אלוף בזמננו זה, כי הוא בלשון לע"ז קונד"י, ונקרא כן לפי שבלטי"ן קומיט"י הוא רע, ולפי שהאלופים הם רעי המלך בהנהגה ובכבוד שהיא מעלה וכבוד נקראו כן, ואולי מזה הצד חושי רעה המלך שהיא מעלה וכבוד בערך אלוף בזמן הזה. ובמדרש תהלים (מזמור נ"ה) אמרו, לא היה דוד אוהב לאדם יותר מאחיתופל והוא היה יועצו כל העצות, שנאמר (דברי הימים א' כ"ז ל"ג) ואחיתופל יועץ למלך, ולא היה דוד מתירא מאדם אלא ממנו, והוא שדוד אומר (תהלים נ"ה ב' ד' וגו') האזינה

אלקים תפלתי וגו' הקשיבה לי ועננני וגו' מקול אויב מפני עקת רשע וגומר, אמר לו הקב"ה ואיה גבורתך דוד? השיבו דוד ארדוך אויבי ואשיגם, תן לי אויבי חרב ולא אויבי עצה ולשון, כיון שראה דוד את חושי הארכי אמר יש ארוכה למכתי, הוי והפרת לי וגו':

פרק טז

פסוק א

ודוד עבר מעט מהראש. ספר הכתוב שבעבור דוד מראש הר הזיתים שזכר, בא אליו ציבא עבד מפיבושת והביא לו מנחה צמד חמורים חבושים ומאתים לחם ומאה צמוקים, והם דבלות תאנים יבשות, ומאה קיץ שהם הענבים היבשים, ולפי שהם יבשים בקיץ נקראים כן.

פסוק ב

ואמר למלך שהיה מביא החמורים לבית המלך, ר"ל לרכוב עליהם נשיו וילדיו, כי נשים הוציא עמו מירושלם, והלחם והקיץ לנערים והיין ליעף מעמל הדרך:

פסוק ג

ודוד שאלו איה בן אדוניך שהוא מפיבושת? וציבא ספר עליו לשון הרע שאמר מפיבושת היום ישיבו לי בית ישראל ממלכות אבי, (ד) ואז נתן דוד לציבה כל אשר למפיבושת, לפי שהיה הוא ראוי לקבל חסד יותר ממנו. ובמסכת שבת (פ"ה נ"ו ע"א) השתדלו חז"ל לפטור דוד מקבול לשון הרע של ציבא, אמרו שם, אמר רב כי מעיינ' ביה בדוד לא משכחת ביה בר מדאוריה דכתיב רק בדבר אורית החתי. והקשו שם שכבר נמצא לו ענין אחר, והא שקבל לשון הרע מציבא על מפיבושת, ועל זה חלקו, רב אמר קבל דוד לשון הרע, ושמואל אמר לא קבל. והיותר מובחר מה שיורה עליו פשט הכתוב, שדוד טעה בזה לרוב פחזותו וצרת לבבו, וחטא יותר ויותר באשר לא קבל התנצלות ממפיבושת האמתי והישר, (ה-ו) ואולי בעונש זה בא אליו מיד איש יוצא ממשפחת בית שאול שמעי בן גרא וקלל לדוד ויסקל באבנים אותו ואת כל עבדיו, ר"ל שהשליך עליהם אבנים מההר אשר היה בו אל הדרך אשר היה עובר בו דוד ואנשיו, וזהו ויסקל באבנים לעמתו ועפר בעפר:

פסוק ז

והקללה שקללו היא אמרו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל, הנה באמרו איש הדמים רמז שהוא צוה להרוג אבנר ואישבשת, ואולי רמז גם כן לאוריה החתי, ורמז באיש הבליעל ששכב עם בת שבע בהיות אשת איש:

פסוק ח

ואמרו עוד השיב עליך ה' כל דמי בית שאול וגומר, פירושו אצלי ששלשה רעות גדולות יעדו שיבואו עליו. האחת אמרו השיב עליך ה' כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו, ר"ל אמת הוא שבית שאול נעשה בית הדמים כי כל בניו מתו בחרב, ועתה ישיב השם עליך את כל דמי בית שאול, כלומר שימותו בניך גם כן על ידי חרב, כי כבר מת אמנון, והדמים שהיו בבית שאול יהיו כמותם בביתך. השנית אמרו ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנך, ר"ל הנה לשאול לא היה חרפה גדולה אשר קמת עליו, לפי שלא היית בנו, אבל אתה אנושה מכתך שהבן אשר יצא ממעיך קם עליך, והיותר קשה מזה הוא שמלכות אבשלום הוא מאת ה' אשר בטחת בו וזהו ויתן ה': השלישית אמרו והנך ברעתך ר"ל שאול לא ראה בימיו רעתו ולא קם מלך בחייו, אבל אתה תראה ברעתך והבטת צר מעון ובימיך חרפתך, והסבה בכל זה כי איש דמים אתה:

פסוק ט

והנה אבישי בן צרויה אמר למה יקלל הכלב המת הזה את אדוני המלך? ר"ל מה הטענה אשר לזה לקלל? הנה אינו ממשפחת אבשלום לשיתגאה וידבר דברים, כי הוא כלב מת, כלומר ממשפחת שאול כאלו מת ובטל מן העולם. מה לו לקללך? האם הרגת אתה לשאול ובניו? אם כן למה יקלל הכלב המת הזה את אדוני המלך? והנה כפי הדין להיותו מרים יד במלך ומגדפו הוא חייב מיתה, ולכן אעברה נא ואסירה את ראשו. אבל דוד לא אבה (י) ואמר מה לי ולכם בני צרויה כי יקלל וכי ה' אמר לו קלל את דוד וגו', ואחשוב שנתן דוד בזה שתי טענות שאין ראוי להרגו. האחד שדבריו אינם מזיקים לא לדוד ולא להם, וזהו אמרו מה לי ולכם בני צרויה? לפי שצרויה אחות דוד היתה אשת מדינים נוקמת ונוטרת כנחש, ואמר שהיו בניה דומים אליה. השנית שאין זה משמעי, כי ה' אמר לו קלל את דוד, ומי יאמר מדוע עשית כן? ואחרי ששמעי מוכרח בזה אין ראוי שיהרג. ואמר זה על צד המליצה, שהקדוש ברוך הוא לא דבר לשמעי ולא צוהו שיקלל אבל הניע לבבו לעשות זה להעניש בו את דוד. ולפי שאבישי לא נתרצה בזה, כי בידוע כי האדם המקלל למלך חייב מיתה אעפ"י שדבריו אינם מזיקים למלך, ואין התנצלות מהיות השם יתברך סבתו כי הוא לא קלל במצותו, לזה הוצרך דוד לדבר פעם שנית, (יא) וזה טעם ויאמר דוד אל אבישי ואל כל עבדיו הנה בני וגו', ובזה לא נתן הטענה הראשונה ולא אמר מה לי ולכם, אבל אמר אם בני אשר יצא ממעי (והוא משל להיותו נולד ממנו) מבקש את נפשי, רוצה לומר לתפשו ולהכניעו, או אמר זה על צד ההעברה עם היות שלא כוון אבשלום להרגו כמו שאמרתי, אף כי עתה בן הימיני שלהיותו משבט

בנימן אינו מהזרות אם יקללני, ואם כן אם אני בלתי יכול על אבשלום למה אתעצם כנגד שמעי? והוא למוד נכבד, שכאשר אדם יראה מה רבו צריו ולא יוכל להלחם עם היותר עצמיים וגבורים, שלא יתעצם נגד הקטן מהם כי חרפה היא לו:

פסוק יב

אולי יראה השם בעוני, רצה לומר אולי ישגיח האל יתברך בעוני והחרפה אשר אני סובל ויהיה זה כפרת אשמותי, ולהיותי סובל זה בסבר פנים יפות ומודה על הרעה ישיב השם לי טובה תחת קללתו. הנה ספר שבדברים הקדושים האלה מנע דוד את אבישי ואת כל עבדיו מבוא בדמי שמעי בהיותו מצדיק עליו את הדין.

פסוק יג

ובמדרש תהלים (מזמור ב') אמרו וילך דוד ואנשיו בדרך, וכי באויר היה לכם לילך אלא שהלכו בדרך עצת דוד. ושמעי הולך בצלע ההר, שהזכיר מעשה הצלע שהוא בת שבע, הוא שדוד אומר (תהלים ל"ח י"ח) כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד, והאו שאמר דוד לשלמה והוא קללני קללה נמרצת נוטריקון "נואף "מואבי "רוצח "צורר "תועבה. מאי והנך ברעתך? אמר ר' אבא בר כהנא אסקופין של בת שבע הולכת לפני דוד. הנה ביארו חכמינו ז"ל בזה המאמר ששמעי רמז לדוד עון בת שבע ואוריה החתי, וכל זה מורה על חסידותו ויושר שכלו של דוד שמשל ברוחו ושמר לפיו מחסום בעוד רשע לנגדו, (יד) ולזה מה שאמר אחר זה ויבא המלך וכל העם עייפים, רוצה לומר שבא לבחורים שהוא המקום שזכר למעלה, והיו עייפים ועצבים מעמל הדרך ומיגון דברי שמעי וינפש שם מכל עמלו:

פסוק טו

ואבשלום וכל העם איש ישראל וגו'. אחרי שספר מה שקרה לדוד בדרכו, חזר הכתוב לספר ענין אבשלום שבא אל ירושלים וכל ישראל עמו ואחיתופל היועץ הגדול, (טז) ושבא חושי הארכי אל אבשלום ואמר לו יחי המלך, כמודה לו במלכותו:

פסוק יז

והשיבו אבשלום זה חסדך את רעך למה לא הלכת את רעך? וכדי להרחיק ההכפל ראוי שיפורש זה חסדך את רעך על מה שאמר יחי המלך, כי איך קראו מלך בהיותו רעה דוד? ועוד הוכיחו על דבר שני, והוא למה לא הלכת את רעך? כי שניהם דברים מגונים שלא הלך עמו ושבא לפניו להודות במלכותו:

פסוק יח

וחושי השיבו שמשתי טענות יראה שעשה מה שראוי. האחד לפי שהוא לא היה אוהב את דוד ועובד אותו במה שהוא דוד כי אם במה שהוא מלך ישראל, ועתה שאינו מלך למה ילך אחריו? וזהו לא כי אשר בחר השם והעם הזה, רוצה לומר היושבים שמה עם המלך וכל ישראל והם אשר בכל הארץ לו אהיה ואתו אשב. וכתב כתבתי פעמים שהמלכת המלכים תושלם בשני דברים, בחירת השם יתברך בו ושיקבלוהו העם וישימוהו עליהם למלך, ולזה אמר כאן אשר בחר השם והעם הזה וגו'. והטענה השנית היא אמרו, (יט) והשנית למי אעבוד הלא לבפי בנו וגו'. רוצה לומר אינני הולך למשפחת בית שאול כי אם לפני בנו, והמלכות לך יאות כפי הדין, ואם כן בזה לא אפשע לאביך, ולכן הוליד משתי הטענות כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך, ומהמאמר הזה יראה שלא היתה כוונת אבשלום למרוד באביו ולהמיתו כי אם לירש מלכותו ולישב במקומו. ולפי שהיו דבריו של אבשלום שהוא היה אוהב את אביו בכל לבבו, לכן אמר אליו חושי למי אני אעבוד הלא לפי בנו וגו'. והנה אבשלום קבל את חושי לעבד נאמן, אבל לא שאל בראשונה עצה ממנו, (כ) ולאחיתופל לבד שאל העצה והוא יעצו בוא אל פלגשי אביך. או נאמר כדברי האפוד, שאמר הבו לכם עצה לכל הזקנים, עם היות שפרט אחיתופל לפי שהיה הראש:

פסוק כא

והנה יעצו שיבוא אל פלגשי אביו, לפי שחשש כמו שכתבתי אולי ישלימו אבשלום ודוד אביו, כי היה זה נקל לפי טבע הענין, וגם כי אבשלום ירא חטא היה ונזיר עולם, ומפני זה היו נחלשים ידי אנשיו והנמשכים אחריו, ולכן היה מהעצה שיחלל יצועי אביו, באופן שתמנע עוד ההשלמה ביניהם ולא יתרצה דוד שירש אבשלום את המלכות, כי הנה יעקב עברתו שמרה אל ראובן על כדומה לזה ונטל ממנו הבכורה, כמו שאמר (דברי הימים א' ה' א') ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל וגו', ולזה אמר בוא אל פלגשי אביך, שיבא לא לבד לאחת מהן כי אם ליותר מאחת, ושיעשהו באופן מפורסם עד שישמעוהו כל ישראל וידעו כי נבאש את אביו, ועם זה יתחזקו ידי האנשים אשר עמו. והנה אבשלום הוכרח לקבל עצתו בזה, לפי שלא יתיאשו בני ישראל ממנו אבל יבטחו בו שלא ישלים את אביו ובזה ימשכו אחריו (כב) ולזה הטו משרתי אבשלום לו אוהל על הגג, באופן שראו כל העם הכנסו לאהל והתייחד עמהן, וזהו ויבא אבשלום אל פילגשי אביו, כי בא אל האהל ושכב עמהן, ובזה נתקיים ייעוד הנביא שאמר (סימן י"ב י"א י"ב) הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך ושכב

את נשיך לעיני השמש הזאת, כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש. ואינו מהבטל שיעשה הרע הזה על ידי אבשלום להיותו בן יפת תואר, אמרו באלה הדברים רבה (אמר המגיה לא מצאתי מדרש זה שם כי אם מעט מזעיר בפרשת כי תצא, אמנם בתנחומא ריש פרשת כי תצא מצאתיו בביאור גדול ודוק): עבירה גוררת עבירה, כתיב בתורה (דברים כ"א י"ב) וגלחה את ראשה כדי שתתנוול ולא תמצא חן בעיניו, מה כתיב אחריו? (שם ט"ו) כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה, שתים בבית מריבה בבית, ועוד אחת אהובה ואחת שנואה, מה כתיב אחריו (שם י"ח) כי יהיה לאיש בן סורר ומורה, שכן מצינו בדוד המלך, על שחמד מעכה בת תלמי מלך גשור במלחמה, יצא ממנו אבשלום שבקש להחרים את אביו ושכב עם פלגשיו לעיני כל ישראל, ועליה נהרגו כמה רבבות מישראל, ועשתה מחלוקת בישראל, ונהרג שמעי בן גרא ושבע בן בכרי ואחיתופל, והשליט ציבא על בית שאול:

פסוק כג

ואמנם סמך הכתוב לזכור כאן שהיה עצת אחיתופל בימים ההם כשואל דבר מאת האלקים לסבות. האחת להגיד למה לא חלקו הזקנים וחושי בזה עם היות שידעו בעצה הזאת, ולזה אמר שלא מצא חושי הארכי וכל הזקנים מקום לחלוק עליה, וגם שאם יחלוק אפשר שיחשד שהיה אומר זה לכבוד דוד, ולפי שלא מצא פני ההראות לחלוק עליו שתק. ואחשוב אני שהפסוק הזה הקדמה למה שיזכור מעצת אחיתופל וחושי, והוא שעצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם היה כאשר ישאל איש בדבר האלקים, אם לדוד ביעצו אותו, ואם לאבשלום במה שיעץ אחריו, ועם כל זה סבב השם יתברך שאבשלום וכל ישראל יסכימו יותר בעצת חושי מעצת אחיתפל. וכבר ביאר הפילוסוף שהעצה היא בדברים העתידים ובדברים האפשריים, וענינה היא העמידה על הסבות והדרכים אשר יגיע בהם לכל דבר אל התכלית הנרצה, והיתה עצת אחיתפל תמיד שלא יחטא בסבה ודרך מהדרכים המיוחדים להגיע על הדרוש, ולכן אמר שהיה ענינו כשואל איש בדבר האלקים, ואולי טוב עצתו היה לו בכח אלקי להיות כח המדמה שלו מושפע ונשלם מאד מהעליונים, וזהו כאשר ישאל איש בדבר האלקים. והנה אחיתפל היה אבי אביה של בת שבע אשת דוד, כמו שנאמר בגבורי דוד (סימן כ"ג ל"ד) אליעם בן אחיתפל הגלוני, ובת שבע היתה בת אליעם, והנה עם זה בהיותו עם דוד היה מיעץ אותו באמת ובתמים, ואחרי שהיה בקושרים עם אבשלום היתה עצתו שלימה נגד דוד, ולזה כוון באמרו גם לדוד גם לאבשלום. והאפוד כתב שהיה אחיתופל קודם זה יועץ לאבשלום, ואין זה מחוייב מאמרו גם לאבשלום, כי זה כתב כותב הספר למה שראה עצת הפילגשים ועצת

אבחרה נא שנים עשר אלף איש וגו', היותם עצות נכונות וישרות כפי חומר הדרוש וטבע הענין. ובמדרש תהלים (סוף מזמור ג') אמרו (שם ב') רבים קמים עלי, רבים בקומה רבים בתורה, רבים בקומה זה שובך וגלית, שובך למה נקרא שמו כן? שהיתה קומתו כשובך, ושופך היה שמו שהיה שופך דמים, וכן גלית שכתוב בו שש אמות וזרת. רבים בתורה, דואג אב ב"ד היה נאמר (סי' כ"א ז') אביר הרועים אשר לשאול, אחיתופל יועץ היה, שנאמר ועצת אחיתופל, איש קרי ולא כתיב, שלא היה איש אלא מלאך, וכן אמר דוד ואתה אנוש כערכי:

פרק יז

פסוק א

ויאמר אחיתופל אל אבשלום וגו'. כתב האפוד בפירוש עצת חושי ואחיתופל אשר עשה שאחיתופל הניח בכאן ג' ענינים, ואני אחשוב שהניח בעצה הזאת חמשה דברים יתחייב שיגיע בהם התכלית ביותר שלם שאפשר ובתכלית הבטחון. האחד שלא ילך כל ישראל על דוד אבל יבחר שנים עשר אלף איש בחור גבורי כח מלומדי מלחמה, ואולי בחר המספר הזה באופן שיהיו אלף לכל שבט, והיה זה לפי שבהקבץ עמים יחדו כלם יצטרך זמן רב לקבצם ובתוך כך וכך ימלט דוד וכל אנשיו, אבל בבחירתו אנשים גבורים יעשה זה מהרה ויבא עליו פתאום. השני שלא ילך אבשלום עמהם, לפי שלא יסתכן, וגם כן כדי שלא ירחם על אביו, כי היו יודעים כלם שלא היתה כוונת אבשלום רעה על אביו, ולזה אמר ואקומה וארדפה, שיהיה הרודף אחריו אחיתופל שלא יחמול. השלישי שיעשה זאת הרדיפה בלילה, כמ"ש וארדפה אחרי דוד כל הלילה, והנה הסבה בזה בארה הוא בעצמו, (ב) באמרו ואבוא אליו והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אותו וגו', ר"ל שלהיות הענין בלילה ההיא פתאום הנה ימצאוהו יגע ורפה ידים, כי יצא מהעיר יחף והוא ואנשיו דואגים בצום ובכי ומספד ולא יהיה להם חוזק להלחם, וגם כי להיות הדבר בלילה יחרדו כצפור, וזהו והחרדתי אותו. והרביעי אומר אני שכוון לומר שיהרוג את דוד, כמ"ש והכתי את המלך כי בזה ישלם הדבר וישאר אבשלום מלך שלם וכל אנשיו לא יפחדו עוד:

פסוק ג

והחמשי לדעתי גם כן הוא באמרו ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש כל העם יהיה שלום, ואמר שישיב כל העם אשר עם דוד אל אחיתופל בשלום ויכה את דוד לבד. ופירוש הפסוק כפי המפרשים כשוב כל דבר שירצה אדם להשיב

אליו, כן ישוב כל העם אליך אחרי שאהרוג את האיש אשר אתה מבקש, וגם אפוד נטה לזה. והנוצרים מפרשים אותו ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל. שישובו כלם אליו אנשי דוד ואנשי אבשלום ולא ימיתם, ונתן הסבה למה ישיב כלם אליו באמרו האיש אשר אתה מבקש, ר"ל לפי שאתה אינך מבקש כי אם האיש לבד שהוא דוד ולכן אותו אמית ואשיב כל העם אליך. ואני אחשוב בפירושו שיאמר ואשיבה כל העם אליך, רוצה לומר האנשים אשר עם דוד כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש, כלומר כאשר שבו כל ישראל אל האיש אשר אתה מבקש שהוא דוד (שבמות שאול שבו כל ישראל אליו) ככה במות דוד ישובו כל ישראל אל אבשלום, כי יקרה לו עם אנשי דוד מה שקרה לדוד עם אנשי שאול:

פסוק ד

וזכר הכתוב שישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני כל זקני ישראל, וזה במה שאמר שילך אחיתופל ובחורי ישראל, אך אמנם למה שבאו בדבריו דברים זרים מהכאת דוד וזולתו, לא נחה דעת אבשלום בו ובקש לדעת עצת חושי, וזה עם היותו רע דוד, ולזה אמר גם לחושי, גם הוא לרמוז החשד אשר היה בעצתו. ובמדרש שמואל (סוף פר' י"ז) תאני ר' שמעון בן יוחאי, עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע הקול ואינו מתירא, כיון שחטא אמר (בראשית ג' י') ואירא כי ערום אנכי. עד שלא חטאו ישראל מה כתיב בהו? (שמות כ"ד י"ז) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל בית ישראל, וכיון שחטאו אפילו פני הסרסור היו יראים מלהסתכל שנאמר (שם ל"ד ל') ויראו מגשת אליו. עד שלא חטא שאול כתיב ביה (שמואל א' י"ד מ"ז) ובכל אשר יפנה ירשיע, וכיון שחטא (שם י"ז י"ח) וישמע שאול וגו', את דברי הפלשתי ויחתו ויראו מאד. עד שלא חטא דוד אמר (תהלים כ"ז א') השם אורי וישעי ממי אירא, וכיון שחטא מה כתיב ביה? והוא יגע ורפה ידים, והחרדתי אותו וגו', רמז בזה שכוון אחיתופל שהיה דוד ירא כאיש חוטא ופושע ולזה עצר כח נגדו:

פסוק ו

ויבא חושי אל אבשלום וגו'. הנה אבשלום שאל את חושי היעשו דברו של אחיתופל אם אין? וזה יורה שלא נחה דעתו בדברי אחיתופל ונתן מקום לחושי שיחלוק עליו, ולזה אם אם אין אתה דבר:

פסוק ז

והנה חושי עצר כח בדברי אבשלום ואמר לא טובה העצה אשר יעץ אחיתפל בפעם הזאת, ר"ל העצה אשר נתן לחלל יצועי אביך היתה טובה, ואמר זה לפי שכבר יצאה

לפועל, אבל בפעם הזאת לא טובה עצתו. והנה הוכיח חושי שעצת אחיתופל לא היתה טובה בהשחיתו יסוד דבריו, וזה כי כל דברי אחיתופל מיוסדים על היות דוד ואנשיו רפי ידים נחלשים ושישנו לבטח בבוא עליהם צרה וצוקה, ואמר חושי שאינו כן וזהו (ח) אתה ידעת את אביך ואת אנשיו כי גבורי' המה וגו', ר"ל אתה ידעת בהם שלשה דברים. האחד שהם בטבעם גבורים, וזהו כי גבורים המה, כלומר קודם לזה כל ימותם היו גבורי כח. והשני שעתה בפרט הם דואגים על רוע ענינם ועל קושי זמנם: והאנשים ביגון לבם יפעלו גבורות וזהו ומרי נפש המה. והשלישי הוא שהאנשים בהיותם בשדה לא יוכל אדם לכבשם כמו שיעשה בהיותם בעיר סגורי' וכמ"ש שאול על דוד (שמואל א' כ"ג ז') נכר אותו אלקים בידי כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריח, ולזה אמר שהיו דוד ואנשיו כדוב שכול בשדה כי כמו שדוב אחד בהיותו בשדה ילכו מאה אנשים סביבו ולא יוכלו לו, ויכה אנשים הרבה במרת נפשו לדאגתו על מיתת בניו אם הוא שכול מהם, ככה יהיה דוד עמהם. והנה אמר שבהיות בוטח אחיתופל על עצמו ועל גבורתו על שקר הוא בוטח, כי אין ספק שאביך הוא איש מלחמה ממנו, ואם בזמן שיבא אליו לילה על שקר גם כן הוא בוטח בזה, כי אביך לא ילין את העם, ר"ל שלא יתנו הוא ואנשיו שינת לעינם:

פסוק ט

ואמרו הנה הוא עתה נחבא באחת הפחתים וגו' ושמע השומע וכו', הוקשה אצל המפרשים למה תלה הענין במה שישמע? ואני אחשוב בפירושו שאמר חושי שדוד יהיה נחבא באחת הפחתי' או באחת המקומות האחרי', ואם ילך שם אחיתופל ובחוריו לא ידעו מקום מושבו כי הם נחבאים, וכאשר יפלו בהם בתחלה לא ישמרו מהם כי לא ידעו היותם נחבאים שם, ואז יפלו אנשי אבשלום לפניהם לחרב, כי כן דרך אנשי המארב המעטים להכות בעם רב מהם בנפלם עליהם פתאום, ולזה היה גזרת המאמר ושמע השומע ואמר היתה מגפה בעם אבשלום וגו', רוצה לומר אם יקרה זה, השומע ישמע כעת מחר והאומר יאמר שהיתה מגפה בעם אבשלום כי כן יהיה וכן יקום, ולזה ישמע השמועה הזאת מחר בהכרח, וכאשר יהיה זה (י) עם היות שהוא (ר"ל אחיתפל אשר זכר) גם כן בן חיל, בהכרח אף על פי שיהיה לבו כלב האריה המס ימס בראותו את אנשיו נופלים בחרב בפתע פתאום, וזה יהיה מחוייב להיות (רוצה לומר שישבו דוד ואנשיו במארב עליהם) לפי שדבר נודע הוא בכל ישראל כי גבור אביך ובני חיל האנשים אשר אתו, ולהיות דוד מלומד מלחמה הנה בלי ספק ישב במארב. והבן מה שנכנס תחת זה המאמר שאחיתפל היה דעתו להכות את דוד לבד, בחשבו שילין בשדה בתוך אנשיו, וחושי השיבו שהוא לא ילין את העם, רוצה לומר שדוד לא ילין בתוך העם

ועם אנשיו, אבל הוא בפרט יהיה נחבא באחת המקומות והעם ישאר בשדה, ואם כן לא יכה אחיתפל אותו לבדו כמו שחשב, אבל יהיה בהפך שאנשי דוד יכו באנשיו ואתה תשמע שינגף העם אשר ילך עמו שמה. והמפרשים אמרו שדוד לא ילין את העם בשדה אבל יהיה נחבה באחת המקומות והפחתים, וכשיפלו אנשי אבשלום בהם להיות הענין בלילה אשר אין איש להצדיק המשפט כמנוצח וכנוצח, אולי ישמע השומע שהיתה מגפה בעם אבשלום ובהשמע זה כל אחד מבחורי אחיתפל אף על פי שיהיה לבו כלב האריה המס ימס, כי יפחד מהשמועה ותרפינה ידיו. ואחרים פירשו והוא גם בן חיל על דוד, שאחרי שדוד הוא בן חיל האם נאמר שהמס ימס מפני אחיתפל? זה באמת בלתי אפשר, כי ידע ישראל כי גבור אביך וגו', ומה שפירשתי אני ראשונה הוא יותר נכון, כי ענין השמועה לא היה מוכרח שיהיה כן ולכן אין בזה טענה. ורש"י פירש אני אמרתי לך שאנשיו גבורים ומרי נפש, ואם יהרגו בעמך ותהיה בם מלחמה זו שהיא ראשונה, ושמע השומע מכל ישראל הבאים להתחבר לך ואמר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום, והוא גם בן חיל, רוצה לומר ואותו שומע אפילו יהיה בן חיל ולבו כלב האריה המס ימס ולא יתקשר לך עוד, כי יאמר כבר החל לנפול ונענש על אביו ולא יצלח: ואחרי אשר חושי בטל עצת אחיתופל, הניח עצמו בחלוף דברי אחיתפל בכל חמשת הענינים שכללה עצתו. אם לראשון שאמר אבחרה נא שנים עשר אלף וגו', השיבו שלא יהיה כן, (יא) אבל שיאספו כל ישראל לדבר הזה. ואם לשני שאמר שילך אחיתפל ולא אבשלום, השיבו שלא יעשה זה, כי אם ופניך הולכים בקרב, כי אז יפעלו כלם גבורות בהיותם לפניו. ואם לשלישי שאמר שילכו מיד באותה לילה, השיבו שלא יהיה כן, (יב) אבל אחרי האסף כל ישראל יחנו עליו באחת המקומות אשר נמצא שם וגו', כעלות השחר והא הזמן שיפול הטל, וזהו כאשר יפול הטל, רוצה לומר באותו זמן שהוא בשחר. ולרביעי שאמר והכתי את המלך, ולחמישי שאמר שישיב את העם כלו אליו, על שניהם יחד השיב חושי שלא יעשו עם המלך יותר רע ממה שיעשו את אנשיו, כי כלם כאחד יקחו ולא נותר בו ובכל אשר אתו גם אחד, והענין שיקחו אות' לא שימיתו' (יג) ולזה אמר עוד ואם אל עיר יאסף והשיאו כל ישראל את העיר ההוא, רוצה לומר שישאו על החומות חבלים לעלות שמה, כדרך כובשי הערים שעולים אליהם בסולמות של חבלים, ואחרי הריסתה יסחבו אותה עד הנחל עד אשר לא נמצא שם עד צרור, וזה כדי שלא יתחבא דוד ויקחוהו ויהיה תמיד ביד אבשלום בנו ולא יעשה דבר נגדו, לא שיכוונו להמיתו ולא להסירו ממעלתו.

פסוק יד
ולהיות העצה הזאת יותר בטוחה מפאת הלוחמים שיהיו כל ישראל, ומפאת שר הצבא שיהיה עצמו אבשלום, ומפאת הזמן שיהיה ביום ולא בלילה, ומפאת דוד שיקחוהו לשבת עמו ולא שיהרגהו, לכן אמר אבשלום וכל איש ישראל, רוצה לומר כל העם (לא הזקנים שנמשכו אחר אחיתפל, כי אם כל העם שהיו אוהבים לדוד) טובה עצת חושי מעצת אחיתפל. וזכר הכתוב שהסכמתם על עצתו היתה מהשגחת האל יתברך לשמור את דוד ולהביא על אבשלום את הרעה, לא להיות עצת חושי טובה בפני עצמה כפי חומר הענין, כי בלי ספק היתה עצת אחיתפל הדרך האמיתי להגעת לתכלית הנכסף, אבל (משלי י"ט כ"א) רבות מחשבות בלב איש ועצת השם היא תקום:

פסוק טו
ויאמר חושי אל צדוק וגו'. הנה חושי חשש אולי אבשלום בתחבולה אמר שישרה עצתו בעיניו ויטה לעצת אחיתפל, ולזה הודיע לצדוק ולאביתר הכהנים שתי העצות (טז) ושישלחו להגיד לדוד באופן שלא ילין אותה הלילה בערבות המדבר ויעבור משם פן יבולע למלך, רוצה לומר פן יבולע המלך ויפתהו אחיתפל ויעשה עצתו:

פסוק יז
וזכר הכתוב שהיו מוכנים יהונתן ואחימעץ מחוץ לעיר בעין רוגל והיתה הולכת שפחה מבית צדוק מירושלים והגידה להם הדבר ההוא והם ילכו משם להגיד אל המלך דוד, והוצרכה השפחה ללכת שמה לפי שהם לא רצו לבוא לעיר כדי שלא יראו אותם וירגישו ברגילם.

פסוק יח
אבל עם היותם שם בעין רוגל ראה אותם נער והגיד לאבשלום שהיו עומדים שמה בהחבא, ושלח אחריהם והם באו לבחורים לבית איש אחד וירדו אל באר אחד שהיה לו, (יט) ואשת האיש פרשה את המשך על פני הבאר ותשטח על אותו המסך הריפות, והם חטים כתושים:

פסוק כ
וכאשר באו עבדי אבשלום אל הבית לבקשם אמרה האשה שכבר עברו מיכל המים, והם בקשו הבית ולא מצאו ושבו ירושלים, (כא) ואחרי לכתם עלו מן הבאר וילכו לדוד ויגידו לו הדבר, (כב) ומיד באותה הלילה עד אור הבקר עבר דוד ואנשיו את הירדן:

פסוק כג

אמנם אחיתפל כאשר ראה שלא נעשתה עצתו האמין כי מהאלהים היתה מסבה כדי להציל את דוד, והאמין שדוד יחזור למלכותו, ושלהיותו מורד במלכות ימיתהו ויהיו אז נכסיו למלך להיותו מהרוגי המלך שממונם ונכסיהם למלך, הנה בעבור זה להצלת ממונו ליורשיו הרג עצמו ותבחר מחנק נפשו כדי שלא יהיה דינו דין הרוגי מלכות, וזהו אמרו ויצו אל ביתו ויחנק, כי מצד שהרג עצמו היה לו מקום לצוות אל ביתו. ובמסכת סנהדרין פרק חלק (דף ק"ו ע"ב) אמר ר' יוחנן דואג ואחיתפל לא חצו ימיהם, שנאמר (תהלים נ"ה כ"ד) אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, כל שנותיו של דואג לא היו אלא שלושים וארבע שנה. ושל אחיתפל שלושים ושלש שנה. ועוד אמרו חכמינו ז"ל (בירושלמי דסנהדרין דף כ"ט ע"א) שלשה דברים צוה אחיתפל לבניו בשעת מותו, אל תמרדו במלכות בית דוד, דאשכחנן דקודשא בריך הוא נסיב להון אפין אפילו בפרהסיא, ולא תשאו ותתנו עם מי שהשעה משחקת לו, ואם היתה העצרת ברורה זרעו חטים יפות, ולא ידעין אם ברורה בטל אם ברורה בשרב? (ועיין מזה בתלמוד בבלי במסכת בבא בתרא פרק ט' דף קמ"ז ע"א):

פסוק כד

והנה זכר הכתוב שעבר אבשלום את הירדן אחרי דוד ויחן בארץ הגלעד, (כה) ושדוד בא מחנימה להנצל ממנו, ושאבשלום עשה את עמשא שר צבאו תחת יואב. ועמשא היה בן איש, רוצה לומר בן איש מעולה, כמו (מלכים א' ב' ב') וחזקת והיית לאיש, ושמו היה יתרא הישראלי, עם היות שבדברי הימים (דברי הימים א' ב' י') אמר הישמעאלי, והנכון שהיה ישראלי בטבעו והתגורר בארץ ישמעאל. ובמסכת יבמות בירושלמי (פרק ח' ט' ע"ב) אמרו למה קראוהו ישמעאלי? לפי שחגר מתניו ושלף חרבו כישמעאל בשעה שהיה רוצה שאול לפסול את דוד לפי שבא מרות המואביה, ואמר כל מי שלא ישמע הלכה זו ידקר בחרב זה, כך מקובלני מבית דינו של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, מאי טעמא? על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם וגו', איש דרכו לקדם ואין אשה דרכה לקדם וגו'). (ועיין מזה גם כן בתלמוד בבלי ביבמות פרק ח' דף ע"ז ע"א): ואמר אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב, הוא להגיד שאבגיל אם עמשא היתה אחות צרויה, ועם כל זה הרגו יואב, והיתה בת נחש שהוא ישי אבי דוד, ושני שמות היו לו ישי ונחש, ואולי נקרא נחש לפי שיצא ממנו דוד ויואב ואחיו שהיו צפעונים לאומות העולם, על דרך (ישעיה ט"ו ב') כי משרש נחש יצא צפע. וחכמינו ז"ל במסכת בבא בתרא (סוף פרק א' דף י"ז ע"א ובמסכת שבת פרק ה' נ"ה ע"ב) אמרו

ארבעה מתו בעטיו של נחש, ואלו הן בנימין בן יעקב, ועמרם אבי משה, וישי אבי דוד, ועמשא בן איש, וכוונתם בזה שמתו מהכרח החומר ולא מפני עונותיהם, כי צדיקים וישרים היו:

פסוק כז

ויהי כבוא דוד מחנימה וגו'. ספר הכתוב שכאשר בא דוד מחנימה באו אליו שלשה אנשים צדיקים וטובים, שובי בן נחש והוא היה ישראלי והיה דר ברבת בני עמון אחר שכבשה דוד. ובמדרש תהלים (מזמור ג') אמרו חכמינו ז"ל שהיה זה חנון בן נחש מלך בני עמון ששב בתשובה ונתגייר. והשני היה מכיר בן עמיאל שבא מעירו לא דבר, והשלישי ברזילי הגלעדי שבא מעיר רוגלים, והביאו כלם לדוד מנחה, וידמה שכל אחד הביא מהנמצא אתו. ולפי שיצא דוד מירושלים ערום ואין בידו דבר לא מה שיאכל ולא במה ישכב הביאו לו כל הדברים הצריכים אליו, אם המשכב והוא מטה הראויה לו לשכב עליה, ואם ספות, והם הכלים הצריכים לבית העשויים ממתכת לבשל בהם הבשר, על דרך (מלכים ב' י"ב י"ד) ספות כסף וכלי יוצר, והם הנעשים מחומר בבית היוצר כלי מאכל וכלי משתה, לפי שלא היה עמו דבר מזה. ועוד הביאו לו חטים ושעורים וקמח חטים וקלי, רוצה לומר קמח קלי לאכול רטוב, ופול ועדשים וקלי, ר"ל קלי העדשים והביאו עוד דבש וחמאה וצאן לאכול ושפות בקר, והם הגבינות הנעשות מחלב הבקר שהם היותר משובחות, ונקראו שפות לפי שנעשות על ידי עסוי, מגזרת (איוב ל"ג כ"א) ושופו עצמותיו, כל זה הגישו לדוד, באמרם כי עם היות שדוד להיותו מלך לא יחסר לו מזון, הנה העם אשר אתו אשר הלכו במדבר יהיה רעב וצמא ועיף ולזה יצטרכו למזונות. ובמדרש תהלים (מזמור ג') אמרו, כיון שראה דוד כן, אמר מאלו הייתי מתירא ועתה השלימו לי, אינו מהם, אלא הקדוש ברוך הוא השלימם לי, שנאמר (משלי י"ז ז') ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, התחיל לומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. ועוד אמרו (יומא פרק ח' דף ע"ז ע"א) שאותו היום היה יום הכפורים, והוכיחוהו מאשר היה העם רעב להיותו יום אסור באכילה, וצמא להיותו אסור בשתייה, ועיף מנעילת הסנדל:

פרק יח

פסוק א

והנה ספר הכתוב שפקד דוד את העם וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות (ב) ונתן עליהם שלשה ראשים יואב ואבישי ואתי, ועשה זה כדי שיהיו בתכלית הסדור, כי זה

מה שיעזור מאד בנצחון. ואמר אליהם שמלבד ראשיותם הנה הוא יצא עמהם, רוצה לומר שיצא עמהם כאיש אחד ולא כמלך ושר הצבא, (ג) והשרים ההם אמרו לא תצא כי אם נוס ננוס לא ישימו אלינו לב, רוצה לומר אם תלך עמנו נהיה בסכנה גדולה, כי כדי לתפשך יתחזקו אנשי אבשלום נגדנו, ועתה אם לא תלך עמנו הם לא יתחזקו ולא ישיתו לב אלינו, ואף על פי שננוס כלנו לא ירדפו אחרינו, ואפילו שימיתו חציינו לא יתחזקו על השאר להמיתם ולא יתהללו בנצחון גם שנהיה עשרת אלפים יותר ממה שאנחנו, וכל זה לפי שאינך ביניינו, ולכן מוטב שלא תלך שם. ועוד טענה שנית כי אם תשאר כאן תהיה לנו מעיר לעזור, כי מן העיר תעזרנו בתפלתך אל האלקים או בעצתך אלינו או בשאר הדברים הצריכים. ואפשר לפרש כי עתה כמונו עשרה אלפים דבק עם ועתה טוב, רוצה לומר יותר עוזר תהיה לנו מן העיר משיעזרונו עם רב עשרת אלפים כמונו:

פסוק ד

והנה דוד נתרצה בדבר וישב בשער העיר עד צאתם ואז לוה אותם. ואמרו חכמינו ז"ל שאז אמר דוד כנגד יואב מזמור (תהלים כ' א' וכו') יענך השם ביום צרה וגו', ישלח עזרך מקודש וגו', נרננה בישועתך וגו', אלה ברכב ואלה בסוסים וגו' המה כרעו ונפלו וגו':

פסוק ה

ובשעה שנפטרו מדוד אמר להם לאט לי לנער לאבשלום, רוצה לומר באו עמו בנחת ולא ברוגז, ואם יקרה לפניכם במלחמה חוסה עליו בעבורי. והיה זה לפי שאחרי שהוא לא כוון להרגו אינו ראוי שיהרגהו דוד בהיותו אביו, ומטבע האב לרחם על בנו, ואמר זה אל כל השרים, רוצה לומר יואב ואבישי ואתי:

פסוק ו

(ו-ז) וזכר הכתוב שהיה המלחמה ביער אפרים ושהיתה המגפה בעם ישראל כי נגפו לפני עבדי דוד ונפלו מהם ביום ההוא עשרים אלף.

פסוק ח

ונתן הסבה למה נגפו, ואמר שהוא לפי שהיתה המלחמה נפוצה על פני האדמה, כלומר שאנשי אבשלום נפוצו אלה מכאן ואלה מכאן, ואין דבר שיעזור אנשי המלחמה בהיותם מחוברים ודבקים כי יכפל כחם, ואין דבר שיחרימם בהיותם נפוצים, והיתה נפוצתם כל כך שביראתם ומורך לבבם נכנסו ביער והרבה היער לאכול בהם יותר (רוצה לומר בהכשלם שמה והכות עצי היער בהם או החיות רעות כדברי יונתן בן עוזיאל) מאשר אכלה החרב. וחכמינו ז"ל שאלו מאין היה יער לאפרים מעבר לירדן? ופירשו (בבא קמא פרק ז' פ"א ע"ב) שמעשרת תקנות שתקן יהושע אחת מהן היתה שיהיו מרעין

בהמותיהם בחורשין, כלומר שלא יקפידו אם בהמות שבט זה ירעו ביער שבט אחר, ונחלת בני אפרים היתה בארץ כנען סמוכה לירדן והיער בעבר אחר והיו מעבירים בני אפרים בהמותיהם ומרעין אותם באותו יער, לפיכך נקרא יער אפרים. וכפי הפשט אינו מן הבטל שיהיה יער בארץ אפרים ואם לא נזכר בכתוב, או שלא היה יער בחלוקת הארץ ונעשה יער אחר כך:

פסוק ט

ויקרא אבשלום וגו'. ספר הכתוב שקרה המקרה הרע והעונש האלקי סבב שנזדמן אבשלום לפני עבדי דוד אביו, ואבשלום היה רוכב על הפרד בורח, ובעברו תחת שובך האלה הגדולה שהיה שם נסתבכו שערות ראשו בענפי האלה ועבר הפרד מתחתיו ונשאר תלוי באויר בין השמים ובין הארץ.

פסוק י

ומאשר ראהו איש אחד מעבדי דוד אשר נזדמנו שם הגידו ליואב הנה ראיתי את אבשלום תלוי באלה (יא) ויואב הוכיחו ומדוע לא הכיתו ועלי לתת לך עשרה משקלי כסף וחגורה, רוצה לומר תחת מעשה גבורתך (יב) והאיש השיבו שאף אם ישקלו לו אלף כסף לא ישלח ידו בו, וזה משני טעמים, האחת להיותו בן המלך והוא עון פלילי, הב' כי באזניו שמע שצוה המלך דוד לאמר שמרו מי בנער באבשלום, ר"ל שמרו מי הוא אשר יגע ידו באבשלום, או יאמר מי שיהיה וכל אחד מאנשי שמרו בנער באבשלום שלא תגעו בו. ולפי שאולי ישיבהו יואב שיעלימו הענין ולא יודע שהוא הרגו, (יג) לזה השיבו האיש שתי תשובות האחת אמרו או עשיתי בנפשי שקר, רוצה לומר אף על פי שלא ידע מזה אדם איך אני אעשה בנפשי שקר ומרד כזה לעבור דבר המלך, כי ביני לבין עצמי יאסר הענין ולא אוכל עשות דבר רע בבחינת יושר נפשי, ואין הדבר אסור לעשות מפני הרואים לבד כי אם גם כן מפאת עצמו אם הוא בלתי ראוי, וכבר אמרו חכמינו ז"ל כל דבר שאסור לעשותו משום מראית העין אסור לעשותו בחדרי חדרים, וזהו אמרו בנפשי שקר. השנית היא וכל דבר לא יכחד וגו', רוצה לומר כל שכן שלא יכחד כל דבר מהמלך וידעהו על כל פנים ויהרגני ואתה תתיצב מנגד ולא תצילני. ואחשוב שאמרו ואתה תתיצב מנגד אמרו על הכאת אבשלום, רוצה לומר אתה אומר שאכה אני את אבשלום ואתה תתיצב מנגד ולא תכהו, לך אתה והכה בו אם תרצה:

פסוק יד

ואז אמר לו יואב לא כן אוחילה לפניך, ופירשו כי לא טוב שאחל אותך שתכהו אלא אני אלך. והנכון אצלי שחלה פניו שיראהו לנעריו באיזה מקום היה נתלה אבשלום כדי

להכותו יואב, וזה שאמר לא כן, רוצה לומר אין דעתי כמו שחשבת שתכהו אתה ואני אתיצב מנגד, אבל יהיה בהפך שאני אכהו ואתה תתיצב מנגד, ואוחילה לפניך, רוצה לומר שאלתי ובקשתי ממך אינה כי אם שתהיה ההכאה לפניך לא שתכהו אתה. ואז לקח יואב שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום, רוצה לומר בגופו (טו) ולפי שהיה עודנו חי בלב האלה, באו עשרה נעריו וימיתוהו. ואפשר לפרש בלב האלה דבק לתקיעת השבטים שיואב תקע השבטים בלב אבשלום עד שעברו גופו ונתקעו בלב האלה, ע"ד אמרו (שמואל א' י"ח י"א) אכה בדוד ובקיר, והנה יאמר לב באלה על צד השאלה. ואמנם למה נענש אבשלום בכל העונשים האלה חקרו עליו חכמינו ז"ל במקומות מחולפים, אמרו במסכת סוטה (פרק א' ט' ע"ב) אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו, ולפי שבא על עשרה פלגשי אביו, לפיכך נעצו לו עשר לונביאות שנאמר ויסבו עשרה נערים, ולפי שגנב שלשה לבבות לב בית דין ולב אביו ולב אנשי ישראל, לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים בלבו. ובפרקי ר' אליעזר (פרק נ"ג) אמרו, העובר על מצות המלך כאלו עובר על עשרת הדברות כלם, ולכן דקרו את אבשלום עשרה נערי יואב. ששה נדמו לאדם הראשון וכלן נהרגו, ואלו הן שמשון בכחו ונהרג, שאול בקומתו ונהרג, עשאל במרוצתו ונהרג, אבשלום בשערו ונהרג, יאשיהו בנחיריו ונהרג, צדקיהו בעיניו ועורו שתי עיניו. ואבשלום גבור כח היה וחרב היתה לו מצומדת על מתניו, ולמה לא שלף חרבו וכרת שער ראשו? אלא שראה גיהנם, אמר מוטב לי שאתלה בשער ראשי ולא אמות באש גיהנם. ואמנם בסנהדרין פרק חלק (דף ק"ג ע"ב) אמרו אבשלום אין לו חלק לעולם הבא, שנאמר ויכו את אבשלום וימיתוהו, ויכוהו בעולם הזה וימיתוהו בעולם הבא. ואמנם מגפת ישראל היתה לפי שנמשכו אחרי אבשלום והיו כלם מורדים במלך וחייבי מיתה עליו, ולכן נפלו במלחמה עמו:

פסוק טז

ויתקע יואב בשופר וגו'. הנה אחרי שהמית יואב את אבשלום תקע בשופר שישובו אנשי דוד מרדוף אחרי בני ישראל, ואין ספק שלא היו רוצים לחזור אם לא שהשיבם ומנעם יואב מרדוף עוד:

פסוק יז

ובאו כל העם ולקחו את אבשלום והשליכו אותו אל הפחת הגדול אשר היה ביער והציבו עליו תל אבנים גדול ובני ישראל בראותם כי מת גבורם נסו לאהליהם:

פסוק יח

ואמנם אמרו אחר זה ואבשלום לקח ויצב לו בחייו וגו', פירש רד"ק שאחר כך הוציאו עצמותיו, מן הפחת וקברו אותם במקום שהציב בחייו, וזה לא נזכר בכתוב. ולכן אחשוב שכוון הכתוב בזה לומר כי רבות מחשבות בלב איש ועצת השם היא תקום, כי הנה אבשלום הציב בחייו מצבה יפה בעמק המלך למען הזכיר שמו, לפי שלא היו לו בנים (כי הבנים והבת שזכר למעלה (בסימן י"ד כ"ז) כבר מתו) והיה קורא לה יד אבשלום, רוצה לומר מקום אבשלום, והוא לא זכה להקבר שם כי נקבר בפחת אשר ביער, וכמה אנשים קרו להם רעות רבות ולא נקברו במקומות שהציבו להם בחייהם, כי לא לאדם דרכו להכין צעדו. ובמסכת סוטה (פרק א' דף י' סוף ע"ב) אמרו חכמינו ז"ל, ואבשלום לקח, מאי לקח? אמר ריש לקיש שלקח מקח רע לעצמו. את מצבת אשר בעמק המלך, אמר רב פפא בעצה של מלכו של עולם, שנאמר (בסימן י"ב י"א) הנני מקים עליך רעה מביתך. כיוצא בדבר (בראשית ל"ז י"ד) וישלחהו מעמק חברון, מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, שנאמר (שם ט"ו י"ג) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו'. כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי, והלא כתוב ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת? אמר ר' יצחק בר אבדימי שלא היה לו בן הגון למלכות, רב חסדא אמר כל השורף תבואות חברו אינו מניח בן ליורשו, ואיהו קליה לדיואב, דכתיב (בסימן י"ד ל') ויאמר אבשלום אל עבדיו ראו חלקת יואב אל ידי ולו שם שעורים לכו והציתוה באש:

פסוק יט

ואחימעץ בן צדוק וגו'. הנה אחימעץ אמר אל יואב שהיה רוצה לרוץ כדי לבשר את המלך על מיתת אבשלום ואנשיו ששפטו השם מהם שהיו אויביו:

פסוק כ

ויואב השיבו לא איש בשורה אתה היום הזה, רוצה לומר אתה אדם טוב וכהן להשם ואין ראוי שתוליך בשורה כי אם לשמח בה את שומעה, וביום הזה לא תבשר כי מת בן המלך ולא ישמח דוד עם השמועה (כא) ולכן אמר יואב לכושי שילך להגידו. ואמרו כושי, רוצה לומר איש אחד מבני כוש שנתגייר, או ישראל ונקרא כושי לשחרותו, וכן אמרו בפרקי רבי אליעזר (פרק נ"ג) שמבן ימיני היה, אלא מה כושי משונה בעורו כך בן הימיני הזה משונה במעשיו. ר' אליעזר אומר בוא וראה כמה תומתו ויושרו של זה האיש שאמר ליואב (אם תתן לי אלף כסף איני עובר על מצות המלך אשר צוך, שנאמר) ולוא אנכי שוקל על כפי אלף כסף וגו', הנה הסכים שזה היה הנזכר למעלה. וצוהו שילך ויגיד למלך הדבר כלו, רוצה לומר מנצחון המלחמה ומיתת אבשלום, והוא משתחווה לפניו

בחשבו שחסד גדול היה עושה עמו לשלחו בבשורה הזאת והתחיל מיד לרוץ וללכת אל דוד:

פסוק כב
ואחימעץ הפציר עוד בהליכתו גם אחרי הכושי, ויואב השיבו למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מוצאת? ר"ל למה תעמול במרוצה וכבר רץ הכושי ולך אין בשורה מוצאת? כי אין השמועה ראוי לבשורה אצל דוד בבחי' מות אבשלום, ועוד שכבר רץ הכושי ראשונ' והוא יגיע לדוד בתחלה, ואם יתן בשורה אליו יתנה וא"כ לך אחימעץ אין בשורה מוצאת:

פסוק כג
ויהי מה ארוץ, רוצה לומר עם כל זה ארוץ אני לראות אם הכושי ירוץ יותר ממני או לא ירוץ כמוני. וחשב שהמלך עם היות שכבר ידע הדבר מדברי הכושי, הנה ישמח בראותו השתדלות אחימעץ במרוצתו, וזהו ויהי מה ארוץ, אם להבחין מרוצת הכושי ואם למצוא חן בעיני דוד. וזכר הכתוב שעבר אחימעץ את הכושי כי רץ דרך הככר:

פסוק כד
ובהיות דוד יושב בין השערים, רוצה לומר שהיה לעיר חומה לפנים מהחומה והיה שער בכל אחת מהן והוא היה יושב בין השערים (כה) והיה לו צופה בחומה ראה איש רץ לבדו והגידו לדוד, והוא אמר אם לבדו הוא רץ בשורה בפיו, רוצה לומר כי אם הבאים היו רבים אולי היו נרדפים ובורחים מהמלחמה, אבל בהיותו אחד לבדו יראה שבא לבשר דבר נתחדש:

פסוק כו
והצופה השיבו שהיה רואה רץ אחר שני, ודוד השיב שאחרי שלא היה יותר משנים יורה שגם היה השני מבשר, כי אלו היו נסים היו רבים מהם:

פסוק כז
וכאשר נתקרבו אל העיר הכיר הצופה שהיה מרוצת הראשון דומה למרוצת אחימעץ, והמלך אמר איש טוב זה ואל בשורה טובא יבא, רוצה לומר הוא איש טוב ושלם ולא יברח איש כמוהו מהמלחמה, ולכן לא יהיה ביאתו בריחה כי אם בודאי אל בשורה טובה יבא כפי טבעו ונפשו:

פסוק כח
וכבואו לפניו אחרי ההשתחואות נתן שבח והודאה לאל אשר סגר את האנשים שמרדו במלך. והמלך למה ששמע דבריו סגר את האנשים (כט) שאלו השלום לנער לאבשלום,

ר"ל האם הוא מהאנשים אשר נסגרו? כי הוא היה נער ופתוהו ויפת לעשות המרד הזה, ואחימעץ השיב ראיתי ההמון הגדול, רוצה לומר ראיתי את ההמון הגדול שבאו כלם בערבוביה לשלח יואב את עבד המלך שהוא הכושי ואת עבדך (רצה על עצמו אחימעץ) ובאותו בלבול באתי ולא ידעתי מה היה לאבשלום. או יהיה פירושו שבא ההמון הגדול והיו רוצים לשלוח את עבד המלך (שהוא יואב) לשלוח אותו לדוד להודיעו זה, וגם אליו אחימעץ עבדו גם כן, והראשון הוא היותר נכון. והנה כחש אחימעץ מיתת אבשלום פן יתעצב המלך בבשורה הרעה ההיא, (ל-לב) והמלך חכה את הכושי ובבואו הגיד הדבר כלו וגלה מיתת אבשלום:

פרק יט

פסוק א

והנה המלך נרגז ובכה, והיה זה לפי שידע שאבשלום לא רצה ולא כוון להרגו, וראה שהיה טענה לאבשלום לעשות מה שעשה, (ג) ולכן בכה והתאבל כל כך עד שהיתה התשועה לאבל והתגנב העם, רוצה לומר שהיו מתחבאים ולא היו יכולין לבוא לפני המלך מיראתם ממנו על הריגת אבשלום. וחכמינו ז"ל אמרו בדרש (סוטה פרק א' דף י' ע"ב) שאמר דוד שמונה פעמים בני בני, להעלותו משבעה מדורות של גהינם ובשמיני הביאהו לגן עדן, ואמרו מי יתן מותי אני תחתיך, אחשוב שכוון דוד בו שהיה זה עונשו על דבר אוריה, כמו שכתוב (בסימן י"ב י') לא תסור חרב מביתך, והיה דוד אומר אם על עוני קרה זה כלו, מוטב היה שאמות אני בעוני אחרי אשר אנכי חטאתי ואנכי העויתי ולא ימות אבשלום בעוני:

פסוק ו

(ו-ז) וכאשר ראה יואב שהמלך התפעל והתעצב כל כך ולא חשש לתשעותם, הוכיחו עליו ואמר הובשת היום את פני כל עבדיך וגו', לאהבה את שונאיך וגו'. וקשה בפסוקים האלה אמרו ולשנוא את אוהביך, כי במה שעשה דוד בזה יורה היותו אוהב את אבשלום שונאו ולא יורה היותו שונא את אוהבו. וגם יקשה אמרו כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים, והנה הוא לא הגיד זה ולא אמר דברים יורו עליו. גם אמרו כי ידעתי כי לוא אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אז יישר בעיניך אין לו הכרח בדבריו, כי דוד לא אמר זה, ואולי בהיות כלם מתים יבכה יותר? ואחשוב בפירושם שיואב אמר לדוד שאין ראוי אליו להתעצב מאד מג' צדדים. האחד מפאת עבדיו ששמו נפשם בכפם להצילו וראוי שיקבלם בסבר פנים יפות, וזהו הובשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך

היום, רוצה לומר שמלטו אותו במלחמה. והצד השני מפאת בניו ובנותיו, כי בראותם אותו בוכה ומתחרט על מיתת אבשלום שמרד בו, יאמרו (מלאכי ג' ט"ו) מה בצע כי שמרנו משמרתו? ועתה אנחנו מאשרים זדים, אחרי שאבינו היה אוהב לאבשלום אשר מרד בו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. והצד השלישי מפאת נשיו ופלגשיו, רוצה לומר אשר נשארו בירושלים ששכב אותם לעיני כל ישראל, והאדם בטבעו יאהב הנקמה כל שכן בקלון כזה שישכבו את נשיו, ואם הוא לא הרגיש בו והיה דואג על נקמת האלקים אשר לקח מידי אבשלום יורה ששמח לבו במה שעשה לנשיו, ולזה אמר הובשת היום את פני כל עבדיך וגו' ונפש בניך ובנותיך ונפש נשיך ונפש פלגשיך שהם שלשת הבחינות אשר זכרתי. ולפי שהבנים והנשים היו משועבדים אליו בטבע ויסבלו את אשר יעשה אם טוב ואם רע אבל עבדיו ואנשיו לא יהיו כן, מפני זה חזר לפרש איך הוביש פני עבדיו ואמר שהובישם בשלשה פנים. הפן האחד לאהבה את שונאיך ולשנוא את אוהביך, רוצה לומר שדוד היה בוכה על אבשלום שונאו ויורה שאהבו, ולא רצה לראות עבדיו ויורה בזה שהיה שונא אוהביו אחרי שהסתיר פניו מהם וגומר. הפן השני כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים, רוצה לומר במה שעשית בזה ולא חששת לאנשיך תורה שאינם נחשבים אצלך לכלום, ובזה הגדת כי אין לך שרים ועבדים לשתסבור אליהם פנים ותכבדם, ושכלם בעיניך אנשים פחותים אחרי שלא תחוש אליהם כלל. והפן השלישי כי ידעתי היום כי לו חי אבשלום וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך, וזה יראה לפי שבמלחמה בהכרח הוא שיהיה כת אחת נוצחת וכת אחת מנוצחת, ואחרי אשר אתה בוכה ומתאבל על שנצחנו והרגנו את אבשלום, יורה שחרה לך על שנצחנו ושהיית חפץ שיהיה הדבר בהפך, והוא שיהיה הוא חי ומנצח ונהיה כלנו מתים, כי אי אפשר שנהיה כלנו מנצחים, ואחד ממנו יפול בהכרח בחרב או אבשלום וסיעתו או אנחנו, ובזה תורה שהיית בוחר במיתתנו, (ח) ולכן יעצו שיקום וידבר על לב עבדיו דברים טובים על נצחון המלחמה, כי אם לא יעשה כן לא ילין איש עמו וילכו מעליו, ותהיה הרעה הזאת גדולה מכל הרעות משאול ומאבשלום ומהאויבים אשר קמו עליו מנעוריו:

פסוק ט

והנה דוד בחר בעצתו ויצא וישב בשער העיר להקביל פני עבדיו, ויודע הדבר ואשר היו מתחבאים באו לפניו וישתחוו לו אפים ארצה, כי יש שמחה לעם בראות את מלכם מסביר להם פנים, כמו שנאמר (משלי ט"ז ט"ז) באור פני מלך חיים, ואמר (ישעיה ל"ג י"ז) מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים:

פסוק י

הפרשה הכ"ב תספר איך הושיבו בני יהודה את דוד מלכם אל ירושלם לביתו, ומה שהתוכחו עליו בני ישראל ובני יהודה, וענין שבע בן בכרי ומיתת עמשא. תחלת הפרשה ויהי כל העם נדון, עד ויהי רעב בימי דוד וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות: השאלה הראשונה באמרו למה תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו ודבר כל ישראל בא אל המלך, ואין ספק שכאשר שלח דוד את צדוק ואביתר לדבר זה אל עם יהודה עדיין לא באו בני ישראל להשיבו אל ביתו, ואיך אם כן צוה דוד שיאמרו דבר בחילוף האמת? כי הם לא באו כי אם אחרי שעבר המלך מהגלגל עם כל בני יהודה וכמו שיזכור, וכב פירשו המפרשים להנצל מזה שבעוד שהיה דוד משים את הדברים האלה בפי צדוק ואביתר בא דבר ישראל אל המלך שישוב אל ביתו על ידי שלוחים וספרים ששלחו לו, והוא מאמר בטל שיכניס זה בין הדברים שהיה מצוה להם שיאמרו:

השאלה השנית מה ראה דוד לומר למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה אם חשב שהיו דברי מפיבושת באמת ובאמונה? כמו שיורה עליו ענינו שלא עשה את רגליו ולא עשה את שפמו ואת בגדיו לא כבס למן היום לכת המלך עד שובו לירושלם, אם כן למה נתן מנחלתו לציבא? ולמה הסיח ממנו את נחלתו על לא חמס בכפיו ואין מרמה בפיו? ואם חשב דוד שדברי פיו של מפיבושת היה און ומרמה, למה אם כן נתן לו כלום ולמה הסיר מציבא הנחלה שנתן לו? כי הוא אמר הנה לך כל אשר למפיבושת ועתה לקח ממנו מחצה לתתו לו:

השאלה השלישית למה התלוננו בני ישראל מיהודה על בואם אל המלך להעבירו את הירדן? ויקשה זה משלשה פנים. האחד שג"כ באו עם המלך החצי מעם ישראל ולמה לא היתה עמהם התלונה הזאת ג"כ? ובני יהודה בתשובתם איך לא אמרו ולמה זה לא תתרעמו על אחיכם בני ישראל שבאו ג"כ כמונו? הפן השני שלא היה בזה חטא, כי כל השבטים היו חייבים לעבור למלכם ולהביאו אל ביתו ואין בזה חטא. הפן השלישי מהקושי הוא שדוד שלח לקראם, וכבר קדם לו שליחות איש ישראל כמ"ש ודבר כל ישראל בא אל המלך, ויקשה א"כ למה בני יהודה בתשובתם לא אמרו המלך שלך בעדנו והוא קראנו ואין עלינו אשם? השאלה הרביעית היא באמרו ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל, ויראה שדברי איש ישראל היו קשים מדברי בני יהודה, כי הם אמרו בראשונה מדוע גנבוך אחינו, ואמרו עוד עשר ידות לי במלך וגם בדוד, והדברים האלה היו יותר קשים מדברי בני יהודה, שאמרו קרוב המלך אלי, וזה אין ספק בו שהיה דוד משבטם, האכל אכלנו מן המלך וגומר? וזה מאמר אמתי ונאות:

השאלה החמישית למה הרג יואב לעמשא בהיותו יושב לבטח עמו? והנה הם היו בני שתי אחיות אביגיל וצרויה, ועמשא היה כבר בשלוה עם דוד מלכם, ולמה בהאחזו בו לנשקו הכהו נפש בלי סבה כלל? וכמו שאמר בהאחזו בזקנו השלום אתה אחי, וזה קשר גדול:

השאלה הששית בדברי האשה החכמה שאמרה אל יואב מאבלה דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו אנכי שלומי אמוני ישראל אתה מבקש להמית עיר ואם וגו', ויראה שלא היה צורך בכל דבריה כ"א במה שאמרה לבד אנכי שלומי אמוני ישראל אתה מבקש וגו', ואמר בראשונה דבר ידברו שאול ישאלו אין לו ענין.

והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות כלם:

ויהי כל העם וגו'. אמרו המפרשים שהיו כל העם נשפטים ומתוכחים זה עם זה להשיב את המלך, וכן תרגמו יונתן. ואני אחשוב בפירושו שהיה כל העם נדון ונשפט בכל שבטי ישראל, ר"ל שלא היה ביניהם איש יחלוק בדבר, כי כלם קבלו עליהם את הדין והיו מודים ואומרים המלך הצילנו מכף אויבינו וגו'. וכונת זה המאמר הוא, שעם היות שדוד ברח מפני אבשלום בנו, שאין ראוי ליחס זה אליו לפחד ולמורך לב, כי הוא פעמים רבות הצילם מכף אויביהם ומכף פלשתים בייחוד ולא ברח מהם בכל מלחמותיו, ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום, ר"ל בעבור אבשלום ברח כדי שלא יהיה לו מקום לחטוא נגדו וכדי שלא ילחם בו, ואם כן בריחתו היתה לשלמות טבעו ולא לרכות לבבו, (יא) ולא כן היה אבשלום אשר משחנו עלינו. כי היה רע מזלו ומת במלחמה הראשונה, וכל זה יורה על טוב הצלחת האב שבכל דרכיו היה מצליח והבן בכל אשר יפנה ירשיע, ומזה הולידו לאמר אלו לאלו למה אתם מחרישים להשיב את המלך? ובהיות כוונתם רצויה הודיעו הדבר לדוד מלכם ואם לא נזכר בכתוב, (יב) ולכן התעורר דוד לשלוח צדוק ואביתר לבני יהודה ולא לבני ישראל, והיו דבריהם למה תהיו אחרונים להשיב את המלך אחרי שדבר כל ישראל כבר בא אל המלך להשיבו אל ביתו? (יג) כ"ש שאתם אחי עצמי ובשרי, והיה זה להיות דוד משבט יהודה, ולמה א"כ תהיו אחרונים משאר שבטי ישראל שכבר נתרצו אליו? ולפי זה יהיה אמרו ודבר כל ישראל בא אל המלך הוא מכלל דברי דוד שיאמרו זה לבני יהודה, ולזה נטה רש"י באמרו כל זה מדברי השליחות, והותרה עם זה השאלה הראשונה:

פסוק יד

ולפי שעמשא לא יטה את לב בני יהודה נגדו, שלח לאמר לו הלא עצמי ובשרי אתה, ר"ל שהיה בן אחותו, כה יעשה לי אלקים וכה יוסיף, ר"ל כה יעשה לי כמו שעשה לאבשלום

וכה יוסיף לעשות רע מאשר עשה עמו, אם לא תהיה שר צבא לפני כל הימים תחת יואב, וידמה שהיה יודע דוד שיואב הרג את אבשלום ורצה להסירו מעל פניו, (טז) ובזה האופן הטה דוד לבב כל בני יהודה ושלחו לו שיבא אל ירושלם הוא וכל עבדיו ולא ירא דבר, (יז) ואז דוד בא אל הירדן ואנשי יהודה באו הגלגלה לקראתו להעבירו את הירדן ולהביאו ירושלם:

פסוק יז

וימהר שמעי וגו'. כאשר ראה שמעי שמת אבשלום והיה דוד שב אל ירושלם, חשב שידיח עליו את הרעה אשר דבר, ולכן בא לקראתו לשאול לו כפרה וסליחה, (יח) והביא עמו אלף איש מבנימן וציבא ובניו ועבדיו כדי שדוד יפחד מהענישו פן יהפכו לאויבים כל הבאים עמו, וגם כדי שיעמוד לו זכות ציבא והמנחה אשר הביא לדוד. ואמר שצלחו הירדן לפני המלך, ר"ל שעברו הירדן לפניו כעבדים לפני אדוניהם, ועוד הביאו ספינה קטנה להעביר בה הנשים והטף, וזהו (יט) ועברה אעברה להעביר בית המלך, או העברה היה שעשו חברת אנשים מהם להעביר בכתפיהם הנשים והקטנים פעם אחר פעם, לפי שלא היו יכולין להעביר ברגליהם. וכאשר עבר דוד הירדן מיד אחרי שעשה לו עבודת ההעברה, נפל שמעי לפני המלך, (כ) ואמר לו אל יחשוב לי אדוני עון, ר"ל שהייתי בקושרים ונטיתי אחרי אבשלום, ואל תזכור את אשר העוה עבדך וגומר, ר"ל בדברים אשר דבר נגדו, לפי שהוא היה מתחרט ומודה שחטא ועשה שלא כהוגן.

פסוק כא

ואמרו והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף, רמז שהוא היה בא ראשונה מכל אנשי בית יוסף שנכללין בו בנימין אפרים ומנשה וכלם נקראים יוסף עם היותם מבני בנימן, ומאחר שהוא בא ראשונה ראוי שיסלח לו ויהיה שכר עבודתו זאת הסליחה והכפרה. ובמדרש תהלים (מזמור ג') אמרו, רבי שמואל בר נחמני עלה מבבל לארץ לשאול שלשה דברים, מצא ר' יהונתן שר הבירא אמר לו, מאי דכתיב (שופטים ה' ז') חדלו פרזון בישראל חדלו? א"ל העיירות הקטות חרבו בימי סיסרא, כיון שעמדה דבורה נעשו אמהות, כד"א (דברים ג' ה') לבד מערי הפרזי. ושוב אמר לו מאי דכתיב (דניאל ט' ט') לה' אלקינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו? היה לו לומר כי שמרנו משמרתו? א"ל ר' יהונתן יפה כתיב, בנוהג שבעולם פועל שהוא עושה עם בעל הבית באמונה ונותן לו שכרו מה טובה יש לו עליו? ואימתי מחזיק לו טובה?. בשעה שאינו עושה עמו באמונה ואינו מעכב לו שכרו, הוי כי מרדנו בו. ושוב אמר לו מאי דכתיב הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף? ושמעי בן הימיני הוה, א"ל ר' יהונתן מה הייתם אומרים בו בבבל? א"ל

כך אנו אומרים כיון שבא שמעי אצל דוד א"ל, מה אחיו של יוסף גמלו אותו רעה והוא גמל עמהם טובה, כך אני גמלתיך רעה ואתה גמול עמי טובה כאשר עשה יוסף, אמר ליה ר' יהונתן יפה אמרתם, אבל שמע דבר מופלא, אמר שמעי לדוד כל ישראל גמלו אותך רעה ואני יותר מכלן, וכל ישראל יושבין ומקוין מה אתה עושה עמי, אם אתה מקבלני כל ישראל באין ומשלימין עמך, הוי הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף, כד"א (עמוס ה' ט"ו) אולי יחנן ה' שארית יוסף, שכל ישראל נקראים יוסף. ובאמת צדקו דברי ר' יהונתן בדבר הזה כפי הפשט:

פסוק כב

וזכר הכתוב שאבישי בן צרויה אמר לדוד התחת זאת לא יומת שמעי, ר"ל התחת ההכנעה והעבודה הקטנה הזאת שעשה שמעי תכפר לו בעד חטאתו החמור ולא יומת? אחרי שקלל משיח ה' והוא עון פלילי, (כג) ודוד השיבו מה לי ולכם בני צרויה? ואפשר לפרשו כמו שפירשתיו למעלה, יאמר בדברים הרעים שעבר שמעי מה ההיזק אשר נמשך מהם לי או לכם שבעבורו תהיו לי היום לשטן? כי אתם משטינים אותי לעשות מה שיזיקני בעבור מה שלא הזיקני, האם ראוי שהיום יומת איש בישראל? כי אם אמיתהו יחשבו שכן אעשה לכל אשר היו אחרי אבשלום ולא יבואו אלי, ואולי יעשו רעה, וזהו הלא ידעתי כי היום אני מלך, כאלו עתה היתה התחלת מלכותי, ואין ראוי אם כן שאסכן עצמי, כי אולי לזה לא ימליכוני עליהם, (כד) ולכן נשבע דוד לשמעי שלא ימות בזה העון:

פסוק כה

ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך. ספר הכתוב שמפיבושת (וכנהו בן שאול כי הוא היה גדול היחס להיותו מלך, או יחסו הכתוב עליו לרמוז שדוד לא התנהג עמו בזה כבן יהונתן, אשר אהבת נפשו אהבו, כי אם כבן שאול) ירד לקראת דוד בבואו לירושלם ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו, רוצה לומר שלא גלח שער זקנו ואת בגדיו לא כבס מן היום שיצא דוד מירושלם עד שובו, כי נתעצב עליו באמת ובתמים:

פסוק כו

ויהי כבוא דוד ירושלם יצא לקראת המלך, והמלך שאלו למה לא הלכת עמי מפיבושת? ר"ל כאשר הלכו שאר אוהבי, (כז) והוא השיב עבדי רמני, כי אמרתי לו שיחבוש לי החמור לרכוב עליה, כי להיותי פסח לא אוכל ללכת ברגלי, והעבד לא די שלא עשה מצותי, (כח) אבל גם רגל באדוני המלך, ר"ל לספר לו דברים שלא עלו על לבי. ואמרו ואדני המלך כמלאך האלקים וגו', הוא לומר אינני אומר זה בעבור הנחלה כי אינני חושש אותה למאומה אחרי שבא אדני המלך לשלום, ולכן עשה הטוב בעיניך, (כט) כי

לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות, ואמר זה על מה שרדף שאול אחרי דוד, ולא די שלא הרגת אותי אבל גם נתת עבדך באוכלי שלחניך, ומה לי עוד צדקה, ר"ל לשאול בענין הנחלה ולזעוק למלך עליה? (ל) ודוד השיבו למה תדבר עוד דבריך? ר"ל דברים רבים, אמרתי וגזרתי שאתה וציבא שניכם תחלקו את השדה מחצה במחצה:

פסוק לא

ומפיבושת השיב גם את הכל יקח אחרי אשר בא וגומר, כיון שבא אדוני המלך אני כל כך שמח ונעלז שלא אחוש לנחלה ויקח הכל ציבא. ואמנם למה עשה זה דוד, הוא לפי שמצד אחד נראה לו הענין כדברי ציבא אחרי שלא הלך מפיבושת אליו, כי עם היות שרמהו עבדו בדבר האתון היה לו לבקש אתון אחר וללכת אחרי דוד, וכיון שלא יצא מירושלם כי אם בבוא דוד יורה שנטר לו איבה, ומצד אחר נכרים דברי מפיבושת, אחרי שלא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס, ומפני זה לקח דוד מיצוע בדבר שיחלקו שניהם מפיבשת וציבא את השדה, כ"ש שציבא ובניו היו עובדים את השדה כלו, ולכן לא היה בלתי ראוי שתהיה חציה שלו שכר עבודתו, ועם זה הותרה השאלה השנית. אמנם חז"ל במסכת שבת פרק במה בהמה יוצאת (דף נ"ו ע"ב) אמרו אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה, יצאת בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות. ואמר רב יהודה אמר רב אלמלא לא קבל דוד לשון הרע, לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל ע"ז ולא גלינו מארצנו, והוא באמת מאמר אמתי:

פסוק לב

וברזלי הגלעדי וגו'. ספר הכתוב שברזלי הגלעדי ירד מעירו ללוות את המלך עד הירדן ולהפטר ממנו, (לג) והוא היה זקן מאד בן שמונים שנה וכלכל המלך בביתו בהיותו במחנים, (לד) והמלך רצה לגמלו טוב ואמר שיעבור עמו אל ירושלם ויכלכלהו שם, ולא אמר זה עליו בפרט כי אם שילך הוא וכל ביתו שמה ויתן לו מדי שנה בשנה די כלכלתו, והוא השיבו שאין ראוי להניעו ממקומו לשתי סבות:

פסוק לה

(לה-לו) האחת זקנתו שכבר אין כח בו לעמוד בהיכל המלך, וזה כי אם יחפוץ בו המלך, יהיה אם לקבל ממנו עצה או לעשות עמו חסד ואמת ולכלכלו ולענגו על שלחנו, ואם היה בוחר בו לקבל עצתו הנה הוא פעל בטל, כי לזקנתו לא ידע בין טוב לרע ולא יבדיל ביניהם, ולא יהיה אם כן בפיו טוב טעם ודעת, ואם יבחר בו לעשות עמו חסד ולענגו שם על שלחנו, הנה הוא ג"כ פעל בטל לזקנתו, וזהו אם יטעם עבדך וגו', הנה אם כן תכליתו

לא היתה תועלת לא לדוד ולא לברזילי. ורז"ל אמרו (שבת פכ"ג דף קנ"ב ע"א) שברזילי היה שטוף בזמה ולכן קפצה בו זקנה: והטענה השנית שבעמל הדרך ימות מהרה לזקנתו קודם בואו לירושלם, (לז) וזהו כמעט יעבר לו עבדך את הירדן, רוצה לומר כמעט יעבור כי מיד ימות, ואם כן במקום שיחשוב לגמלו טובה יגמלהו רעה, וזהו ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת, כלומר גמולה רעה שימות בדרך? (לח) ולזה מוטב הוא שישב בביתו וימות בעירו ובנו כמהם יעבור עמו. והמפרשים פירשוהו כמעט יעבר עבדך, ר"ל אעבור עמך מעט מהירדן ואשוב מיד לשבת ולמות בעירי, ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת? ר"ל טובה הרבה על עבודה מעוטה שעבדתיך.

פסוק לט

והמלך השיבו שמה שהוא אומר שיעבור עמו כמהם בנו אין זה חדוש, כי בידוע הוא שאתו יעבור כמהם, אבל היה חפצו ורצונו לעשות חסד עם ברזלי עצמו מלבד מה שיעשה עם בניו, וזהו וכל אשר תבחר עלי אעשה לך:

פסוק מ

ואז נשק המלך לברזלי ויברכהו ושב לביתו, והמלך והעם עברו את הירדן וכל עם יהודה כמו שיבא:

פסוק מא

ויעבור המלך וגומר. זכר הכתוב שעבר המלך את הירדן ובא הגלגל וכל עם יהודה העבירוהו עם חצי ישראל, ר"ל קצת עם ישראל, כי החצי לא יאמר כאן על המחצה בדיוק, כאמרו (ישעיהו מ"ד י"ט) חציו שרפתי במו אש כי אם על קצתו, והנה שמעי ואלף איש אשר באו אתו היו קצת ישראל ואחרים מישראל שבאו אליו גם כן, אבל עכ"ז כבר נשארו רבים מישראל שלא באו עדין ובאו אחרי עברו הגלגלה:

פסוק מב

וכאשר מצאו וראו שבא המלך וכל יהודה עמו אמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו? ואני אחשוב שבני ישראל לא אמרו כלל לבני יהודה ולא הוכיחום על בואם אל המלך ועל העברתם אותו את הירדן, אבל אל המלך אמרו ודברו דברים, וזהו מדוע גנבוך אחינו בני יהודה. ואמרו ויעבירו את המלך אינו סיפור מה שקרה, כי זה כבר נזכר למעלה, אבל הוא מכלל דבריהם על בני יהודה שהעבירו את המלך ואת ביתו את הירדן. ואמרו וכל אנשי דוד עמו אפרשהו גם כן מכלל הדברים רוצה לומר מדוע גנבוך אחינו ויעבירוך וכל אנשי דוד, ר"ל עבדיו העומדים סביבו הם עמו, ר"ל עם איש יהודה שהם משבטו, ולכן הם עוזרים אותם ומליצים טוב עליהם לפני המלך. ועם היות שאמר וכל אנשי דוד,

ולא אמר אנשי המלך, הם דברי הכותב, יספר ענייניהם וכוונת הדברים עם שלא זכרו אותם בלשונם. והנה לא נתרעמו מאחיהם בני ישראל ונתרעמו מבני יהודה לבד, לפי שהם היו הרבים שבאו כל בני יהודה, ומבני ישראל היו מעטים. והיתה הגנבה הזאת שנתחכמו בסתר לבוא אליו ולהעבירו ולא קראום לבוא עמהם, והיה זה התנצלות למה לא באו להעבירו את הירדן, ואמרו שהיה זה לפי שאחיהם בני יהודה גנבוהו להעבירו בסתר ולא קראו אותם.

פסוק מג

ועם היות שבני ישראל לא היו מדברים לבני יהודה כי אם למלך, הנה בני יהודה לא הניחו למלך להשיבם דבר והם נדרשו להשיב למי שלא שאלם, ואמרו קרוב המלך אלי וגו', ואחשוב שהם כוונו בזה ארבעה דברים. האחד אמרם קרוב המלך אלי, ר"ל מן הדין הוא שנבוא אנחנו ראשונה לפי שיותר קרוב המלך אלי להיותו משבט יהודה. השני ולמה זה חרה לך על הדבר הזה? והוא מאמר קצר, יאמר למה חרה לכם על שבאנו אל המלך? הנה החרון הזה יורה שלא הייתם חפצים בביאתו ולא הייתם רוצים בהמלכתו, כי אלו הייתם בכוונה טובה לא הייתם צועקים על בואינו אל המלך. השלישי האכול אכלנו מן המלך? ר"ל האם נתן לנו מתנות שתהיה עיניכם רעה בשלנו? הרביעי אם נשאת נשא לנו? והוא אצלי מענין כפרה, כמו (במדבר ו' כ"ו) ישא ה' פניו אליך, (בראשית י"א כ"ו) ונשאתי לכל המקום, יאמר האם כפר לנו מה שעשינו נגדו בענין אבשלום? ובזה רמזו להיות בני ישראל יותר נוטים לאבשלום ושצריכים הם לכפרת המלך וסליחתו, מה שהם בני יהודה היו בלתי צריכים אליו:

פסוק מד

ועל זה ענו בני ישראל, אם למה שאמרו קרוב המלך אלי, השיבו הם עשר ידות לי במלך, לפי שהיו הם עשרה שבטים ובכל מלך היו לישראל עשר ידות בו וליהודה ובנימין שתי ידות. ולמה שאמרו אם נשאת נשא לנו? השיבו הם וגם בדוד, רוצה לומר אף על פי שהוא מבית יהודה ושבטו, אני רוצה בו ממך, ואם אני חטאתי מעט בדבר אבשלום אתה חטאת יותר, ואם כן גם בדוד אני יותר קרוב ממך, כי אתה חטאת יותר נגדו ולך תאות הסליחה והכפרה יותר ממני, כי היה משבטך כדברך. ולמה שאמרו האכול אכלנו מן המלך? ויורו שהם צריכים יותר למתנותיו, השיבו הם ולמה הקלתני? שזהו קלון וחרפה באמרך זה. ולמה שאמרו ולמה זה חרה לך על הדבר הזה? שרמז בו שישראל חרה אפם על ביאת בני יהודה אל המלך וביאת המלך אל ביתו, השיבו הם בדרך תמיהה ולא היה דברי ראשון להשיב את מלכי? רוצה לומר האם לא היה ראשונה דברי להשיב

את מלכי? בלי ספק אני שלחתי ראשונה דברי להשיבו. ומה שאמר ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל, אינו על הדברים שזכר, כי אם על דברים אחרים שאמרו בני יהודה על זה שלא זכרם הכתוב שהרעו בני יהודה בדבריהם. ואפשר לפרש ויקש דבר יהודה מדבר איש ישראל, שהוא הודעת הכתוב שבענין אבשלום היה דבר בני יהודה יותר רע וקשה מענין בני ישראל נגד דוד, כי להיות ירושלם מבני יהודה ובנימין והלך אבשלום שמה לכן נמשכו הם אחרי אבשלום יותר, ומפני זה אחרי מותו הקשו ובאו לדוד באחרונה כמו שפירשתי, ולכן הודיע כאן הכתוב אמתת הענין כדי שנדע מי הם אשר חטאו יותר בדבריהם כפי רוע מעשיהם נגד המלך, ועם מה שפרשתי בזה יותרו השאלות השלישית ורביעית:

פרק כ

פסוק א

וכאשר ראה שבע בן בכרי משבט בנימין שהיה המלך שותק ולא השיב דברים לא לבני יהודה ולא לבני ישראל, עם היותו הוא ממשפחת ושבט בנימין הנכלל עם בני יהודה, הנה לשנאתו את דוד בעבור ענין שאול תקע בשופר ויאמר אין לנו חלק בדוד, רוצה לומר אתם בני ישראל ובני יהודה מתוכחים למי יש חלק רב במלך, אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה ולאומים יהגו ריק, כי אין לנו חלק כלל בדוד לא רב כבני יהודה ולא מעט כבני ישראל ולא נחלה בבן ישי איש לאוהליו ישראל, ואין אנו צריכין למלך כי אם להיות כל איש שורר בביתו.

פסוק ב

ומהתעוררות האיש הבליעל הזה עלו בני ישראל מאחרי דוד ונטו אחרי שבע בן בכרי, אמנם בני יהודה דבקו במלכם, רצה לומר בדוד שהיה משבטם ובאו עמו עד ירושלים, (ג) ושם לקח את נשיו ופלגשיו אשר שכב אבשלום אותם ויתנם במשמר, רוצה לומר בבית שתהיין שם נשמרות מאד וכלכלן בכבודן ולא בא אליהן עוד. ובמסכת סנהדרין (בירושלמי פרק ב' כ' ע"א) חלקו בדבר אם היו אסורות לו או מותרות? והיה דעת רבי יודן בן פזי שהיו מתרות לו, אלא שכבש יצרו מהן תמורת מה שהשביעו במה שהיה אסור לו, ורבנן דקסרין אמרו שהיו אסורות לו, ומה כלי הדיוט שנשתמש בו המלך אסור להדיוט, כלי המלך שנשתמש בו הדיוט אינו דין שיהא אסור למלך? ולזה אמר ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות, רוצה לומר שהיו קשורות בלי שום היתר עוד:

פסוק ד

ויאמר המלך אל עמשא וגו'. הנה דוד כאשר אמר שבע בן בכרי אין לנו חלק בדוד, לא עשה כלום, כדי שלא לערבב את שמחתו עד בואו ירושלם, ואחרי היותו שמה ושם את נשיו במשמר, מיד אמר לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים ואתה פה עמוד עמדי, רוצה לומר שילך בארץ לקבץ את איש יהודה עד שלשת ימים ואז ישוב הוא ויעמד שם לפני המלך, (ה) והלך עמשא לזעוק העם ויוחר מן המועד, רוצה לומר מהיום השלישי אשר אמר לו המלך שישוב ויעמוד לפניו.

פסוק ו

ולפי שאחר בואו אמר דוד לאבישי אחי יואב עתה ירע לנו שבע בן בכרי מאבשלום ולכן קח את עבדי אדוניך, ופירשו המפרשים שאמר אדוניך על יואב. ואני אחשוב שלא קרא אדונו כי אם המלך עצמו, וצוהו שיקח עבדי המלך אדונו וירדוף אחריו פן ימצא ערים בצורות ויתחזק בהם והציל את עיני ראותנו והשגחתנו, כי לא נוכל עוד להרע אותו ובזה יתקבצו ישראל אליו. או יהיה והציל את עינינו כדברי רלב"ג שיבדיל ויפריש מה שעינינו עליו, והוא להשיב אלינו כל המלכות. והנה לא צוה זה דוד את יואב לפי שלא היה רצונו לצוותו עוד דבר, למה שהרג את אבשלום ועבר מצותו, והיה רצונו לשום את עמשא לשר הצבא, (ז) ומאשר אחר בואו צוה הדבר לאבישי לעשותו במהירות, ולזה יצאו אחריו אנשי יואב שהיה אחיו, ואין ספק שגם כן יצא יואב כמו שיזכור, ולא זכרו הכתוב בכלל היוצאים עם עמשא מפני כבודו, שלא יאמרו שיצא תחת ממשלת אחיו הקטן ממנו, ככרתי ופלתי ושאר הגבורים שהיו עבדי דוד ויצאו עם אבישי:

פסוק ח

וספר הכתוב שכאשר היו הולכים סמוך לאבן הגדולה אשר בגבעון היה בא עמשא לפניהם אל המלך לירושלם, והנה יואב שהיה הולך עם אבישי היה חגור חרב מצומדת ודבקה על מתניו בתערה שהוא התיק שלה והוא יצא ותפול, ופירשו בו והוא יואב יצא מעם האבן ותפול החרב מן התערה ולקחה בידו השמאלו כדי שלא ישמור עמשא ולא יחשוב שהיה בידו החרב להכותו, כי ראה אותה נופלת בדרך מקרה, (ט-י) ולזה כאשר יואב החזיק בזקנו לנשקו ואמר השלום אחי, לא נשמר עמשא ממנו והכהו יואב אל החומש, רוצה לומר אל הצלע החמשי אשר מרה וכבד בה תלויים בה כדברי חכמינו ז"ל (סנהדרין פרק ו' מ"ט ע"א) או הוא כנוי ללב, חומש שבו חוזק הגוף והוא הלב, מגזרת (שמות י"ג י"ח) וחמושים, ולכן אינו מתמיד אחרי ההכאה. ואבישי ויואב לא התמהמהו עוד שמה, כי מיד רדפו אחרי שבע בן בכרי, (יא) ונשאר על החלל איש מנערי יואב,

וכבוא העם היה אומר לכם ומזהירם, מי אשר חפץ ביואב ומי אשר לדוד ירדוף אחרי יואב, רוצה לומר לא יתמהמה שם:

פסוק יב

והנה עמשא היה מתגולל בדמים בתוך המסלה, ולכן כל הבאים בראותם במסלה (שהוא אמצע הדרך) עמשא נופל מת היו מתבהלים ועומדים ולא ירצו לרדוף, עד שבראות האיש מנערי יואב שהיה עומד כל העם ונפסק מלרדוף ושלא הועילה אזהרתו, החזיק בפגר עמשא והסיר אותו מן המסלה והשליכו בשדה מרוחק מן הדרך והשליך עליו בגד, בראותו שכל הבאים עליו היו עומדים שם:

פסוק יג

וכאשר הוגה מן המסלה, רוצה לומר שהוסר הפגר מן המסלה, עבר כל איש אחרי יואב ולא היו מתמהמהים שם, ואמנם למה הרג יואב את עמשא, הכתוב יורה עליו שלפי שראה את דוד שהיה שונא אותו על הריגת אבשלום, ושהיה רצונו לעשות עמשא שר הצבא, חם לבו בקרבו ומתוך קנאתו הרגו. והנה לא קלל דוד את יואב על זה ולא אמר על עמשא דברי קינות כמו שעשה על אבנר, לפי שהיה בבלבול שבע בן בכרי והיה ירא וחרד מבני ישראל ופחד אולי יואב יטה גם כן אליו, גם כי הוא המית את אבשלום, ואיך יעשה דוד על עמשא יותר ממה שעשה על אבשלום בנו? וחכמינו ז"ל בסנהדרין (פרק ו' מ"ט ע"א) אמרו שאמר יואב שהיה עמשא מורד במלכות, מאשר אחר המועד אשר צוהו דוד שיבא, הנה במה שאמרתי הותרה השאלה החמשית:

פסוק יד

ויעבור בכל שבטי ישראל. ספר הכתוב ששבע בן בכרי (שאמר ממנו בסמוך לרדוף אחרי שבע בן בכרי) הוא עבר בכל ישראל לפתותם ולדבר על לבם כנגד דוד, ועבר עד אבלה שהוא בלי ספר העיר אשר בא שמה. ואמרו עוד ובית מעכה וכל הברים הוא דבק למטה, יאמר ששבע בן בכרי עבר בכל שבטי ישראל והלך אבלה ושבית מעכה וכל הברים נקהלו ויבאו אף אחריו עד אבלה אשר נשגב שמה. ויראה ששאר השבטים נקהלו אבל לא באו אחריו, ואלה נקהלו ובאו אחריו שמה. והמפרשים פירשו ויקהלו ויבאו אף אחריו, אחרי יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי. ולפי דרכם יותר נכון הוא שנפרש הפסוק כלו על יואב, יאמר ויעבור בכל שבטי ישראל אבלה, רוצה לומר שיואב עבר בכל שבטי ישראל והלך אבלה אחרי שבע בן בכרי, כי ידע כי היה שם, ובית מעכה וכל הברים נקהלו ויבאו אף אחריו, כי נתקבצו גם כן אחרי יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי כלם וצרו עליו באבלה הסמוכה לבית מעכה:

פסוק טו

ואמרו וישפכו סוללה אל העיר ותעמוד בחיל, רוצה לומר שהסוללה עמדה ונתעכבה בחיל שהוא החומה, כי לא יכלה לעבור בה להזיק בבני העיר, עד שבעבור זה היו כל העם משחיתים להפיל החומה ארצה, וזה בראותם שלא תועיל הסוללה, וזהו פירוש הפסוק לדעתי. ועיין שהשמות בדברים יורו בהם על מה שיהיה בהם, הנה שבע בן בכרי נכנס באבלה להשגב שם, והאבלות סגר בעדו, והיה סימן מיתתו:

פסוק טז

(טז-יז) וכו' וספר שקראה אשה חכמה מן העיר אל יואב, ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו אנכי שלומי אמוני ישראל וגו'. הפסוקים האלה הם בלא ספק קשי היישוב וההבנה והם סובלים פירושים רבים, ואני אזכיר מה שאמרו בהם זולתי מחכמינו ז"ל ומהמפרשים, ועליהם תטוף מלתי ומה שיראה לי בפירושם. ואומר שחכמינו ז"ל במדרש תנחומא (פרשת ויגש) ומדרש קהלת (דף ק"ט ע"ג) אמרו, שהאשה החכמה הנזכרת כאן היתה סרח בת אשר, ופירשו בתנחומא האתה יואב, אתה הוא השר של ישראל? אתה הוא שנאמר בך יושב בשבת תחכמוני? ויאמר אני, רוצה לומר אם טוב ואם רע אני הוא. ובמדרש קהלת אמרו (קהלת ט' י"ח) טובה חכמה מכלי קרב, טובה חכמה, זו חכמתה של סרח בת אשר, מכלי קרב, מכלי קרבו של יואב, האתה יואב? לא אתה בן תורה ולא דוד בן תורה, לא כן כתיב בתורה (דברים כ' י') כי תקרב על עיר וגו' וקראת אליה לשלום? וכן התמו, עד כאן תמו דברי תורה שלא תתקיים. אמר לה ואת מאן? אמרה ליה אנכי שלומי אמוני ישראל, אני הוא שהשלמתי מנינם של ישראל במצרים, אני הוא שהשלמתי נאמן ליוסף נאמן למשה, ואתה מבקש להמית עיר ואם בישראל? עיר, זו אבל ובית מעכה, ואם בישראל, אני הוא אם בישראל. מיד ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי, חלילה לדוד חלילה לי ליואב, לא כן כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד, אם במלך למה בדוד? אמר ר' עזריא ללמדך שכל המעיז פניו בתלמידי חכמים וגדול הדור כאלו מעיז פניו במלך דוד שהיה מלך וחכם וגדול, אמר ר' יודל כל המעיז פניו במלך כאלו מעיז פניו בהקדוש ברוך הוא. כתיב נשא ידו במלך, זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ואחר כך בדוד שהוא מלך ישראל עד כאן. ולפי דבריהם שהיה הדרוש בקריאה לעיר לשלום, אפשר לפרש הכתובים כן, דבר ידברו, רוצה לומר היה לכם לדבר בראשונה לשלום, שנאמר וקראת אליה לשלום, ואם שאול ישאלו בני חילך באבל (כלומר בשלומה) וכן התמו, מיד השלימו בני העיר עמכם, לפי שאנכי שלומי אמוני ישראל, רוצה לומר שאנו

בני העיר תמיד היינו שלומים ונאמנים למלך, כן פירש רש"י הפסוקים. ואפשר גם כן לפרשם באופן אחר על יסוד דעתם שזכרתי, והוא דבר ידברו בראשונה לאמר, הנה דברו וצוו הנביאים והחכמים בזמן הקודם לאמר שאול ישאלו באבל, שבבוא אדם לצור על אבל שישאלו להם לשלום בתחלה קודם שילחמו בה וישפכו עליה סוללה, וכן התמו, רוצה לומר כן היה המנהג תמיד לעשותו, וזה דבר צוהו התורה לאומות העולם, כל שכן לאבל שהיא משלומי אמוני ישראל, ולכן אוכיחך למה תבלע נחלת השם. ואם היתה המדברת סרח בת אשר כדבריהם, תאמר על עצמה אנכי שלומי אמוני ישראל. ורד"ק נפלא מאד מדעתם שחיתה סרח בת אשר כל כך שנים מיום הכנסם למצרים עד עתה שעברו תרפ"ד שנה, ואין המלט מהיותה נמנית בבאי מצרים ובבאי הארץ וחיתה אם כן בהכרח אז ר"נ שנה, ואם הטבע יעשה פלא כזה מי המונע שיעשה פלא יותר גדול מחיים יותר ארוכים? אם לא שנאמר שסרח בת אשר שנמנית בביאת הארץ לא היתה זו שנמנית בביאת מצרים. והנה רלב"ג פירש הפסוקים באופן אחר שני, שאמרה האשה ליואב הנה הבאים עם שבע בן בכרי דבר ידברו בראשונה אלינו קודם שבאת לצור עלינו, והדבור אשר דברו היה ששאול ישאלו באבל אם יסכימו להמשך אחרי שבע בן בכרי? וכן התמו והסכימו אנשי העיר הזאת להשיבם, אנכי שלומי אמוני ישראל, רוצה לומר העיר הזאת לא תהיה עם שבע בן בכרי ולא תמרוד במלך דוד, כי אנחנו היינו מעולם משלומי אמוני ישראל שלא מרדו במלכם חלילה, ואחר שכן היה דעתינו והסכמתינו להיות שלמים ושלא נמרוד במלך, למה אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל? רוצה לומר עיר שאינה קטנה כי אם גדולה שיש לה בנות הרבה והם הכפרים אשר סביבותיהם, למה תבלע נחלת השם? ואפשר עוד לפרש הפסוקים באופן שלישי, והוא שהאשה החכמה רצתה להתנצל עצמה מאשר באה לדבר עמו ולא בא אדם אחר לזה, ולזה אמרה דבר ידברו בראשונה לאמר, רוצה לומר אל תחשוב שעשיתי זה מעצמי, כי בראשונה קודם כל הדברים אנשי העיר הזאת דברו ביניהם ואמרו שאול ישאלו באבל, רוצה לומר יואב והעם אשר אתו הנה ישאלו איש ממנו לדבר עמו על עניני אבל וכן התמו, רוצה לומר שאנשי העיר הסכימו ביניהם שאני עם היותי אשה אדבר עמך, לפי שאנכי שלומי אמוני ישראל, רוצה לומר שבבוא איש אל החומה אולי שהמורים בחצים יורו נגדו וימיתהוהו פתאום ולא יתנוהו לדבר דבר, ואנכי להיותי אשה אהיה משלומי אמוני ישראל, כי הנשים והטף פטורים מהמלחמה ואני מהשלומים בה, ולזה באתי לדבר עמך ולא בא אדם אחר. ואחרי ההקדמה הזאת אמרה דבריה, אתה תבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת השם? רוצה לומר שהדבר הזה מגונה משני פנים, אם מצד העיר שהיא

רבתי עם, והשני מצד היותם נחלת השם מאמינים בני מאמינים. והנה ראיתי אני עוד לפרש הפסוקים באופן רביעי, והוא שהאשה החכמה הוכיחה ליואב על שבבואו לעיר מיד התחיל להלחם בה, ושבהיות ההתחלות רעות יחוייב שיהיו התכליות גם כן כמותם, ואתה תדע שהעיר נקראת אבלה לא אבל, ולזה אמרה דבר ידברו בראשונה לאמר, רוצה לומר כל ימי שמעתי אומרים ומשל קדמוני הוא שכאשר שאול וישאלו ויתחילו האנשים באבל, רוצה לומר באבלות ובדאגה, כן יתמו ימיהם, כי יהיה הסוף והתכלית דומה להתחלה, ואם הם בראשונה שאלו ויבקשו דברי אבלות ותמו בהם, ולכן אומר שאנכי, רוצה לומר העיר הזאת שלומי אמוני ישראל, למה אם כן תבקש להמית עיר ואם בישראל? הלא ידעת כי אם תעשה זה כאן בפרט, אין ספק שאחרי כן תעשה רע יותר כללי, ותבלע נחלת השם שהוא ישראל כלו, כי המתחיל בהפסד המעט יכלה בהפסד הרב. גם אפשר לי לפרש זה עוד באופן חמשי, והוא שהאשה החכמה רצתה לשבח עיר אבלה, ולזה אמרה דבר ידברו בראשונה לאמר, רוצה לומר היה ספור קדום בפי האנשים שאם שאול ישאלו באבל, רוצה לומר אם הוא מקום צדק ומשפט ומישרים או אם הוא מערת פריצים? וכן התמו אנכי שלומי אמוני ישראל וגו', רוצה לומר כן יסיימו תשובתם שאנחנו יושבי העיר הזאת שלומי אמוני ישראל? ואם כן למה תבקש להמית עיר ואם בישראל? שכל השואלים בעדם יסיימו בתושבחתה, ולמה תבלע נחלת השם? ויואב השיבה חלילה חלילה לי מהיות כוונתי להשחית העיר, אבל איש מהר אפרים נשא ידו במלך בדוד ונכנס כאן, תנו אותו לבד ואלכה מעל העיר. והאשה נדרה לו שתשליך את ראשו בעד החומה, ובאה אל העם בחכמתה ודברי שכלה ודברה אליהם דברי כבושים, רוצה לומר שהם עתידים להכבש ויהרגו כלם כמורדים במלכות בהחזיקם בידי שבע בן בכרי המורד, ושלכן ראוי שיתנוהו וכן עשו. ובתוספתא אמרו, (ועיין בירושלמי במסכת תרומות פרק ח' מ"ו ע"ב) תאני סיעה של בני אדם שהיו מהלכין בדרך, אמרו להם גויים תנו אחד מכם ונהרגהו ואם לאו אנו הורגים את כלכם, אפילו הם הורגים את כלם לא ימסרו נפש אחת מישראל, יחדוהו להם, כגון שבע בן בכרי, ימסרו אותו ואל יהרגו כלם, רבי שמעון בן לקיש אומר והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי, אמר רבי יהודה במה דברים אמורים בזמן שהוא בפנים והם מבחוץ אבל הוא והם מבפנים, הואיל והוא נהרג והם נהרגים יתנו להם ואל יהרגו, כגון שהוא אומר ותבוא האשה אל העם בחכמתה, אמרה להם הוא נהרג ואתם נהרגין תנוהו להם ואל תהרגו כלכם, רבי שמעון אומר אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה עד כאן. (ועיין עוד מזה בבראשית רבה פרשה צ"ד ק"ו ע"ג וע"ד): והנה לא נתנו את שבע בן בכרי חי כמו ששאלו יואב,

והוצרכו להמיתו ולכרות את ראשו ולהשליכו אל יואב, לפי שלא יתעללו בו אנשי יואב. ואולי ששבע בן בכרי בקש שיעשו כן, כי בחר שיהרג על ידם ולא יוליכוהו אל דוד, או פחדו אנשי העיר אם יתנהו חי שיגיד ליואב וגם לדוד שהיו אנשי העיר עמו במורדו, ולכן הרגוהו ביניהם ונתנו לו את ראשו, וכראות יואב את ראש שבע בן בכרי שב אל ירושלם, כי היה הדבר מפורסם וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון לעשות עוד. הנה התבארו הפסוקי' והותר' השאל' הששית:

פסוק כג

ויואב אל כל הצבא וגו'. עם היות שלמעלה (סימן ח' י"ח) זכר מספר השרים אשר לדוד כאשר זכר המלכתו על ישראל, ראה עתה לזוכרם פעם אחרת לפי שמת אבשלום ועתה שב דוד למלכותו כאלו נמלך מחדש. ולפי שהיה דעתו להסיר יואב מהיותו שר הצבא ולשום עמשא תחתיו, הודיענו הכתוב בכאן שנתגאה יואב במה שהרג אבשלום ובמה שהרג שבע בן בכרי, ולא יוכל דוד עוד להסירו, ולכן היה יואב אחרי מות שבע בן בכרי אל כל הצבא ישראל, רוצה לומר שר הצבא על כל ישראל כמו שהיה מקודם ולא נעשה בו שינוי, ובניהו בן יהוידע היה גם כן על הכרתי ועל הפלתי כמו שהיה קודם גם כן, כי גם בזה לא נעשה שנוי כלל, (כד) אבל הוסיף דוד עתה שר אחר והוא אדורם שמנהו על המס, רוצה לומר להעלות מס מישראל. והנה קודם זה לא היה דוד גובה מס מישראל, אבל עתה שראה שמרדו ישראל וחזיקו בידי אבשלום, ראה להטיל בהם מס, ולכן מנה עתה אדורם על המס. ואמנם המזכיר היה יהושפט בן אחילוד, והסופר היה שיא, והוא שריה שזכר למעלה (בסימן ח' י"ז) כי בשניהם רוצה לומר במזכיר ובסופר לא נעשה שנוי, והיו כמו שהיו: ורלב"ג פירש שיהושפט היה מזכיר לאדורם את דבר המס ושולח אליו לגבותו, ושיא היה הסופר לכתוב חשבונות המס, והיו אם כן זולת הנזכרים למעלה. ואמנם בענין הכהנים שזכר למעלה שהיו צדוק ואביתר, זכר כאן שהוסיף דוד עמהם עירה היאירי גם כן לכהן המלך, רוצה לומר שהיה נותן לו מתנותיו. ואמרו היאירי הוא התיחסו לאביו או לאבי אביו, לא להיותו מבני יאיר כי הוא היה כהן וזרע יאיר היה ממנשה. וכך פירשוהו חכמינו ז"ל ואמרו במסכת עירובין, (פרק ו' ס"ג ע"א) אמר רבי חייא בר אבא כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש, שנאמר (איוב ל"ב ו') ויען אליהו בן ברכאל הבוזי וגו' צעיר אני לימים וגו' על כן זחלתי וגו', וכתיב התם (דברים ל"ב כ"ד) עם חמת זוחלי עפר וגו'. זעירי אמר נקרא חוטא, שנאמר (תהלים קי"ט י"א) בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך. אמר רבי אבא בר כהנא כל המשגר מתנותיו לכהן אחד מביא רעה לעולם, שנאמר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד, לדוד היה כהן

לכל העולם לא היה כהן? אלא שהיה משגר לו מתנותיו, וכתיב בתריה ויהי רעב בימי דוד וגו': וכפי דרך המתרגם יהיה אמרו היה כהן לדוד, שהיה גדול ובעל עצתו, על דרך (בסימן ח' י"ח) ובני דוד כהנים היו, ולכן נקרא עירא היאירי שהיה מבני יאיר והיה גדול ורם בבית דוד. הנה התבאר שאחרי מות אבשלום השיב דוד כל שריו לקדמותם, לקיים מה שנאמר (תהלים צ"ב ט"ו) עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו:

פרק כא

פסוק א

הפרשה הכ"ג תספר הרעב שבא בימי דוד, ושהודיעם האל יתברך שהיה בעון שאול שהמית הגבעונים, ושנתן המלך שבעה מבני שאול אל הגבעונים והם הוקיעום לפני השם, ומה שעשתה רצפה לשלא יאכלום עוף השמים, ודוד קבר אותם עם עצמות שאול אביהם. תחלת הפרשה ויהי רעב בימי דוד וגו', עד ותהי עוד המלחמה לפלשתים וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה במה שאמר כאן ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה ויבקש דוד את פני השם ויאמר השם אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים, ודבר זה לא מצאנו שעשה שאול, ולא נזכר בכתוב שהרג הוא הגבעונים, ולא היה לו דבר על אשר ימיתם:

השאלה השנית איך לא היה הרעב על אשר המית את נוב עיר הכהנים על לא חמס בכפיהם שהם היו כלם כהני השם נושאי אפוד בד? ולא יוחס לו על זה עון ולא בא עליו רעב בארץ ויוחס העון על אשר המית את הגבעונים, כל שכן שהכתוב אמר ששאול בזה נתכוון לתכלית טוב, אמר ויבקש שאול להכותם בקנאתו לבני ישראל ויהודה:

השאלה השלישית אם היה הרעב הזאת על שאול אשר המית את הגבעונים, אם כן למה לא בא בימיו ובא לאחר מותו ל"ז שנה? ולא ידענו למה נתאחר העונש כל כך? וכל שכן שאם איש אחד שאול חטא בזה, למה הקדוש ברוך הוא על כל העדה יקצוף להביא עליהם הרעב בסבת מה שעשה המלך? והיה ראוי שיענש עליו הוא וביתו לא העם שלא חטא:

השאלה הרביעית למה בחר דוד לתת את בני שאול אל הגבעונים בעבור אביהם המרצח להמיתם? וזה אינו מן הדין, כי התורה אמרה (דברים כ"ד ט"ז) לא ימותו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו ימות, ומה הטענה בשבני שאול יענשו על מה שעשה אביהם? וגם יקשה למה שאלו הגבעונים ינתן לנו שבעה אנשים מבניו?

והמספר הזה איך יסכים לענין החטא? השאלה החמשית באמרו והמה הומתו בימי קציר שעורים, וההודעה הזאת אין בה צורך בזה המקום, כי מה לנו שיהיה מיתתם בקיץ או בחורף? ולמה ראה דוד לתת בני שאול ביד הגבעונים? והיה ראוי שהוא ישפוט משפטם וידין דינם, ואם כפי התורה היו מחוייבי מיתה, יצוה להרגם על פי בית דין ולא שיתנם ביד גואל הדם להמיתם:

השאלה הששית באמרו שעמדו תלויים בני שאול מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מן השמים, והיו אם כן תלויים מהקיץ ועד הסתיו ועברו על מצות התורה שצותה (שם כ"א כ"ב כ"ג) וכי יהיה באיש חטא ומשפט מות והומת ותלית אותו על עץ לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלקים תלוי ולא תטמא את אדמתך וגו', והיו דוד וישראל מטמאים את הארץ ללא הכרח, לפי שהיה די בהריגתם לא בתלות אותם ימים רבים.

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ויהי רעב בימי דוד וגו'. בפרקי ר' אליעזר (פרק י"ז) אמר ר' פנחס לאחר שלשים שנה שנהרג שאול ובניו בא רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה, ולמה שנה אחר שנה? בשנה הראשונה עלו ישראל לרגלים אמר להם דוד צאו וראו אם יש בכם עובדי ע"ז? שבעבור עון ע"ז גשמים נעצרים, שנאמר (דברים י"ח י"ז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו', מה כתיב בתריה? ועצר את השמים ולא יהיה מטר, בדקו ולא מצאו. בשנה השנית עלו ישראל לרגלים, אמר להם דוד צאו וראו אם יש בכם מגלה עריות? שבעון זה גשמים נעצרים, שנאמר (ירמיה ג' ב') ותחניפי ארץ בזנותיך, מה כתיב אחריו? וימנעו רביבים, בדקו ולא מצאו. בשנה השלישית עלו ישראל לרגלים, אמר להם דוד צאו וראו שמא יש בכם שפיכות דמים? שבעון שפיכת דמים גשמים נעצרין, שנאמר (במדבר ל"ה ל"ג) ולא תחניפו את הארץ, יצאו ובדקו ולא מצאו. אמר דוד מכאן ואילך אין הדבר תלוי אלא בי, עמד והתפלל לפני הקדוש ברוך הוא אמר ליה על שאול הוא, אמר דוד רבונו של עולם איני שאול שבימי לא נעשתה ע"א בישראל וכו', אמר ליה הקדוש ברוך הוא אתה בארץ והוא חוצה לארץ, מיד עמד דוד וכינס כל זקני ישראל וגדוליהם ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד, ומצאו את עצמות שאול ויהונתן שלא שלטה בהם רמה שנאמר (תהלים ל"ד כ"א) שומר כל עצמותיו וגו'. ובמסכת יבמות (פרק ח' ע"ה ע"ב) דרשו זה באופן קרוב לזה, ודרשו אל שאול שלא נספד כראוי, ואל בית הדמים שהמית את הגבעונים. ואם תאמר איך תבע בכבודו ואיך תבע בסרחונו? הרי הכתוב אומר (צפניה ב' ג') בקשו את השם כל ענוי ארץ אשר משפטו פעלו, באשר

משפטו שם פעלו. ובבבא קמא (פרק י' קי"ט ע"א) דרשו, וכי היכן מצינו שהמית שאול את הגבעונים? אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון, מעלה עליהם הכתוב כאלו הרגם. הנה אלה הם דרכי חכמינו ז"ל ודבריהם בדרוש הזה. ואמנם המפרשים נטו על שהיו בני עלי חייבי מיתה, ושלכן לא נענש שאול על הריגת הכהנים אשר בנוב. וחשבו גם כן ששאול בתחלת מלכותו המית רבים מן הגבעונים, ובקש לדחותם מארץ ישראל בעבור הערמה שעשו ליהושע בזמן כיבוש הארץ ולא לתכלית אחר. ועם שתי ההקדמות האלה חשבו להנצל מרוב הספקות אשר העירותי, ושניהם אצלי דעות נפסדות, כי האל יתברך לא צוה ולא הרשה את בני ישראל להרוג את הכהנים בני עלי, ואם חטאו כבר נענשו על חטאם, והיה חטאם מוגבל כפי מה שנתפרש בקללה שקללם יתברך על ידי נביאו, ולא שיהרגם מלך ישראל, וגם שאול לא צוה להרוג את הכהנים מאותו צד להיותם מבני עלי, כי אם באמרו שהיו עם דוד בקשרו עליו, גם הוא רחוק מאד שהתעורר שאול להרוג את הגבעונים בסבת מה שהערימו לעשות בימי יהושע, לפי שלא היה זה מוטל עליו, וכבר עברו דורות הרבה שלא עשו אותה נקמה, וכפי הדין לא היו כבר ראויים לעונש, אחרי שנשבע להם יהושע וכל העדה וקיימו וקבלו עליהם הדבר, גם אחרי שנתגלה הענין אצלם. ולכן היותר נראה בענין הוא, שבהכות שאול נוב עיר הכהנים היו שם עמהם גבעונים חוטבי עצים ושואבי מים לבית השם ונהרגו עמהם, וכב כתב זה הרב סעדיה ז"ל, והותרה בזה השאלה הראשונה. ואני כבר כתבתי במה שעבר (דף קל"ד ע"ב) ששאול נענש בשלשה עונשים. הראשון על אשר לא שמר את דבר השם בגלגל, ועליו נענש שלא תמשך מלכותו לבניו אחריו, וכמו שאמר שם (שמואל א' י"ג י"ג) נסכלת לא שמרת את מצות השם אלקיך כאשר צוך כי עתה הכין השם את ממלכתך על ישראל עד עולם ועתה ממלכתך לא תקום וגו'. השני על אשר חמל על אגג ועל מיטב הצאן במלחמת עמלק, ונענש בעבור זה החטא שבימיו נקרע מלכותו ונקצרו ימיו, והיה זה במשיחת דוד שנמשח בימי שאול ונקצרו ימיו כדי שימלוך דוד, וכמו שאמר (שמואל א' ט"ו כ"ז כ"ט) מאסת את דבר השם וימאסך השם מהיות מלך על ישראל, ואמר קרע השם את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך וגו', וזה כלו יורה שגם בימיו ובחייו נקרעה מלכותו כשנמשח דוד למלך, ולא די שלא נמשך מלכותו לבניו אבל גם בחייו נמאס לפניו יתברך, השלישי הוא על אשר הרג בחרב, את כהני השם אשר בנוב, ונענש בעבור זה החטא שמת שאול עצמו גם כן בחרב, כי לולא זה היה מת בחליו ומספד המלכים יספדו לו, ונהרגו גם כן על זה החטא שלשת בניו בחרב לעיניו, ולא היה הרע הגדול הזה כי אם על אותו עון, ואולי

גם באותו עון מת אחריו אישבשת בנו גם כן על ידי חרב, כי כלם מתו בחרב מדה כנגד מדה, ולכן באותה מלחמה לא ענהו השם באורים ובתומים בעונש שהרג הכהנים נושאי אפוד וכמו שאמרו חכמינו ז"ל (ברכות פרק א' י"ב ע"ב). והנה מתו גם כן רבים מישראל עם שאול במלחמה, לפי שהמה גם כן היו בני מות אחרי אשר לא מיחו בידי שאול מהרוג את הכהנים כמו שמיחו בידו מהרוג את יהונתן כאשר חשב שאלו להרגו על אשר אכל ביום המלחמה ועבר שבועתו, אבל הגבעונים אשר הרג בעיר הכהנים לא נפק עונם בשאול ובניו, לפי שלא היתה הריגתם כל כך חמורה כהריגת כהני ה', גם מאותה סבה לא נפקד עונם בחייו ונפקד אחרי מותו ובבניו הקטנים ובני פלגשו, וכל זה להיות יחס העונש אל העונש ויחס זמנו אל זמנו ויחס החטא אל החטא. הנה התבאר מזה שגם נענש שאול על מות הכהנים בגופו ובבניו הגדולים והיקרים לעיניו ובחייו כמו שנענש עתה על הגבעונים בשאר הבנים, וכמו שעל הריגת הכהנים מלבד מה שנענש שאול ובניו הנה גם כן נענשו עמו במלחמה ישראל לפי שלא מיחו בידו, ככה לפי שלא מיחו בענין הגבעונים ולא דרשו מעם שאול שלא ימיתם אחרי שזקני העדה נשבעו להם היה ראוי גם כן שיענשו על זה, ולכן באה הרעב עליהם שלש שנים, ובזה נענש העם על חטאם, ולפי שהיו הגבעונים שואבי מים לעדה ולמזבח ה', היה ענשם בהעצר המים ולא ירד גשם על הארץ להמיתם ברעב, דומה למה שנזכר שלא נענה שאול באורים ותומים לפי שהרג את הכהנים השואלים בהם, ככה היה ענין הגבעונים עם המים, ונהרגו עם זה שבעת בניו והיה העונש אם כן כללי לכלם. וכבר אמרו חז"ל (במ"ר פר' ה' דף רכ"ה ע"ד) שאמר דוד לפני הקב"ה על גרים הללו אתה עושה כך לעמך? והיתה תשובתו יתרך שלהיותם מאומות העולם היה ראוי עוד לתבוע עלבונם למה שהיה בו מחלול השם. ואין לתמוה מאיחור העונש הזה כל כך מהשנים, כי משפטי ה' אמת צדקו יחדו ומחשבותיו עמקו, והוא היודע למה יענשו החוטאים בזמן זולת זמן ומי הוא ראוי מהבנים לקבל עונש האב. וכפי דעת חז"ל היה ענין הגבעונים קודם לענין אבשלום, ואני אחשוב שהפרשיות הם כסדרם ושקרה זה אחר ענין אבשלום. ואפשר לי לומר שהיה דוד מתרעם לפניו ית' על גודל ענשו, למה על דמי אוריה מתו שלשת בניו הילד ואמנון ואבשלום? ולמה על אשר שכב עם בת שבע לקה מדי השם כפלים ככל חטאתיו ונענש בגלוי עריות בתו תמר ועשרת נשיו ופלגשיו? וכמו שפרשתי (דף קס"ח ע"א) על מי יתן מותי תחתיך בני, שאמר דוד על מות אבשלום על זה העון, כדי לנחמו האל ית' ולדבר על לבו בא ענין הרעב להודיעו שיה בחטא שאול על אשר המית את הגבעונים, כדי שדוד יצדיק את הדין בראותו שאחרי קרוב לארבעים שנה נענשו בניו של שאול על אותו חטא שחטא

בגבעונים אשר לא מבני ישראל המה, ובזה יתן אל לבו שאינו מהעול שיענשו בניו על דם אוריה החתי שהיה משלומי אמוני ישראל. זהו קשור הפרשיות לדעתי, ועם מה שאמרתי בזה יותרו השאלות שנית ושלישית:

ואמנם למה נענשו הבנים בעון אביהם המרצח, כבר התעוררו חז"ל לזה (יבמות פ"ח ע"ט ע"א), וא"ר יוחנן מוטב שתעקר אות אחת בתורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא. וכפי הפשט והסברא הישרה נשיב לזה שמה שאמרה תורה (דברים כ"ד ט"ז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, היא אזהרה לבית דין במשפט האנושי שלא יעשו כן ולא יובן זה על המשפט האלקי, כי הוא פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים, ואם כן דינא זוטרא ודינא רבא איכא בינייהו. ואם תשאל למה לא היו בענין הזה שוים הדין האלקי עם המשפט האנושי אשר צוה לעשותו? אני אשיבך מלין שהאלוה ית' גזר שיענשו בדינו הבנים על האבות להיותם חלק מהאב עצם מעצמיו ובשר מבשרו, וכיון שהיה העונש למוד ומוסר לבני האדם ששישמעו וייראו ולא יזידון לעשות עוד, היה מהראוי שגם אחרי מות החוטא (איוב ה' ד') ירחקו בניו מישע יענשו בחטאו וידכאו בשער ואין מציל, כי הוא עונש גדול יגיע אצל אבות המתים ונפשיהם עליהם תאבל, כי בלי ספק עונג הבנים הצלחתם וצערם מגיע לאבות גם אחרי מותם, וכמו שבאו על זה פסוקים רבים בתורה מורים עליו, והראוי שנאמין שהבן הצדיק לא יענש בעון האב חלילה לאל מרשע, ואין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ובריה, אבל להיותו ית' בוחן לבות חוקר כליות בראותו בני הרשעים שהם גם כן דור סורר ומורה דור לא טהור בעיניו, וכשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם יענישם בחטא אבותיהם, כי בזה נתחברו שני הענינים, ר"ל הענישם על חטאת אבותיהם ולכלות הקוצים מן הכרם ויתמו רשעים מן הארץ, ולהיות הבחינה הזאת מסורה לאל ית' כי הוא יודע תעלומות לב, לכן היה זה מיוחד בדינא רבה לפני כסא כבודו שהוא יעניש הבנים על עון אבותם כשהיו לפניו גם הם רעים וחטאים, או יהיו בטבעם מוכנים וראויים לחטא, ולזה יהיה זה בזמן זולת זמן כפי הכנת אנשי הדור, כי הוא ית' לא יעניש כי אם הבנים החטאים האלה בנפשותם, אבל נמנע זה ממשפט בני האדם לפי שהוא יראה לעינים ולא יבחין בין טוב לרע, ואולי יענש בעון האב הבן הצדיק, ובעבור זה צוה אותם שלא ימיתו הבנים על חטא אבותם, כי היה זה לבד מסור למשפט האלקים אשר יראה ללבב, והנה דוד עשה זה (ר"ל לתת שבעת בני שאול ביד הגבעונים) על פי ה', במאמר נביא או במשפט האורים והתומים, ויורה עליו אמרו בסוף הפרשה ויעתר אלקים לארץ אחרי כן, כי נתרצה האלקים למה שעשה דוד במצותו, ואם כן לא היה הדבר הזה להעניש בני

שאול בחטאו כי אם במצות השם. והנה היו בני שאול המוקעים שבעה לבד כפי דעת חז"ל, (יבמות פ"ח) לפי שהיו אלה עצמם אשר הרגו את הגבעונים ורחוק הוא מאד. גם אמרו בדרש אחר (בירושלמי דקדושין פ"ד ס"ה ע"ב) שהגבעונים אשר הרג שאול היו שבעה לא עוד, שנים מהם חוטבי עצים, ושנים מהם שואבי מים, וחזן וסופר ושמש, ולכן בקשו שבעה, נפש תחת נפש. ויותר נכון שנאמר ששאלו שבעה, לפי שידעו שלא נשארו מזרעו ובניו של שאול כי אם שבעה, זולתי מפיבושת שהיו יודעים שהיה לב דוד עליו לאהבת אביו, ולכן לא שאלו שמונה כדי שימלט בן יהונתן לכבוד דוד, ובזה הותרה השאלה הרביעית והיתר שתי השאלות האחרונות יהיה עם ביאור הפרשה אחרי זה. ואחרי הקדמי אמתת הדרוש והבנתו אפרש הפסוקים, אמר שאחרי ענין אבשלום היה רעב בארץ שלש שנים זה אחר זה, והיתה הסבה בהיותם רצופים כדי שיכירו וידעו בני אדם גם בני איש שהוא ענין השגחיי לא בטבע ולא במקרה. והגיד הכתוב שנתחלחל דוד מאד, כי חשב שהיה זה גם כן בעונו הקודם, ויחל את פני ה' אלקיו, ולכן הודיעו בשלמי הצער הגדול הזה, שהיה על שאול ועל עיר הדמים, רוצה לומר על שאול עצמו ועל ביתו שהוא עיר הדמים. ואפשר אצלי לפרשו בענין אחר, שעל שאול אמר על הפועל והמסבב הרעה שהיה שאול שהוא אשר חטא, ואמרו ועל בית הדמים שהיה רומז על הנעלבים שהם אנשי נוב אשר הרג אותם מנער ועד זקן טף ונשים, כאלו אמר ועל מה שנעשה בנוב שהוא הבית והעיר שנעשה כלו דמים והריגה. ולפי שבנוב נהרגו הכהנים ונהרגו גם כן הגבעונים, הודיעו שלא היה הרעב על אשר המית את הכהנים, כי כבר קבל על זה ענשו בחייו כמו שאמרתי, כי אם על אשר המית את הגבעונים, כי לכן בא הרעב להעצר השמים ולכן לא היה מטר בעונש שהמית לשואבי מים לכל העדה ולמזבח ה' כמו שאמרתי:

פסוק ב

וזכר הכתוב שאמר המלך לגבעונים, ר"ל שאמר אליהם דברי רצוי כדי שיכפרו עליהם ויברכו את העם על אשר פשעו בשלא מיחו בענינם על ידי שאול, וסמך לזה והגבעונים לא מבני ישראל המה, להעיד שלא רחמו עליהם לפי שלא היו מזרע בית יעקב אבל היו אויביהם מלידה ומבטן ומהריון, וכן אחז"ל (בבא קמא) (צ"ל יבמות פ"ח ע"ט ע"א) שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל. רחמנין, שנאמר (דברים י"ג י"ז) ונתן לך רחמים ורחמך. ביישנים, שנאמר (שמות כ' כ') ובעבור זאת תהיה יראתו על פניכם לבתי תחטאו. גומלי חסדים, שנאמר (דברים ז' י"ב) ושמר ה' לך את הברית ואת החסד וגומר, והגבעונים לא מבני ישראל המה, שלא רחמו על ישראל ועל בני שאול וגו', הנה נטו

למה שאמרתי. ואפשר לפרש הכתוב עוד, שלפי שנזכרו בספורים האלה גתים וכושיים ואדומיים, והיו כלם ישראלים אלא שהתגוררו באותם המקומות, נצטרך להודיע בכאן שהגבעונים לא היו כן, כי הם לא היו מבני ישראל כי אם מיתר האמורי ובני ישראל נשבעו להם בימי יהושע, ועם כל זה בקש שאול להכותם לא לתכלית עבודת האל כי אם בקנאתו לבני ישראל ויהודה, ר"ל שהיה מקנא אותם שלא היו עוזרים אותו ומגלין את אזניו לנגד דוד ולכן הרגם, ובזה גלה היות כוונת שאול רעה בהריגת הגבעונים, וכבר הסכימו על זה גם כן חז"ל, והוא הפירוש האמתי בפסוק הזה, ולא כמו שפירשוהו המפרשים, כי הכתוב לא בא הנה לשבח את שאול על הריגתם כי אם לגנותו: (ועיין מזה הענין במ"ר פר' ה' דף רכ"ו ושם תמצאנו באריכות):

פסוק ד

ויאמרו לו הגבעונים וגו'. השיבו הגבעונים אל דוד אין אנו רוצים לקחת ממון מבית שאול, כי הוא לא נטל ממנו ממון לשנקח ממון מהם, נטל ממנו נפשות נפשות נקח מהם, ואין אנו רוצים גם כן לקחת נפש משאר בני ישראל, עם היות שיש להם אשם על אשר לא מיחו בידי שאול, אבל אנו רוצים להנקם מזרע הרוצח עצמו שהוא שאול, לפי שעשה עמנו שתים רעות גדולות, האחד ההריגה, והשנית שגרם שבכל עיר ועיר היו רודפים אחרינו באופן שלא היינו יכולים לשבת בשום מקום מגבולי ישראל, כי בראותם מה שעשו עמנו בנוב, היו בשאר הערים רודפים אחרינו גם כן, (ה) וזהו שאמרו האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו, שהוא שאול שצוה להרוג אותנו, עוד עשה עמנו רעה אחרת בזה והא שנשמדנו אחרי זה מהתיצב בכל גבול ישראל. והמפרשים אמרו ששאול מלבד מה שהרגם עוד הסכים לשלחם מגבול ישראל. ורד"ק כתב שקנאתו לבני ישראל ויהודה היה שאמר, מוטב שיהיו שמשי בית ה' ישראלים ולא גבעונים, וזהו נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל, (ו) ולכן ינתן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום לה'. ויש מי שפירש שאלה היו שהרגו בידיהם את הגבעונים ורחוק הוא. וחז"ל (במ"ר רכ"ו ע"א) אמרו אש"ר כל"נו שבעה אותיות כנגד שבעה נפשות שהרג מהן, לפיכך יותן לנו שבעה אנשים וגו' והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה'. למה תלאום? כדי שיראו כל העולם וייראו מהרע להם. לה', שהוא רצה להטיב לגרים. למה בגבעת שאול, כדי שידעו אם למלך כן כ"ש להדיוטי'. בחיר ה' תמיהה, הם מקטרגין עליו וקריין ליה בחיר ה'? אלא הם אמרו בגבעת שאול, יצתה בת קול ואמרה בחיר ה'. ולפי שהם שאלו שבעה בנים אמר דוד אני אתן, ר"ל אותם השבעה אני אתנם מי שארצה הזה או זה, ר"ל שלא יהיו הגבעונים בוחרים כי אם דוד עצמו, ועשה זה כדי לחמול על מפיבשת:

פסוק ז

ואמר הכתוב בו בן יונתן בן שאול, לומר שראוי היה לחמול עליו לפי שלא היה זה בן שאול כי אם בן יונתן בן שאול, וידוע שיהונתן לא היה בהריגת כהני השם ולא את הגבעונים אשר בנוב על דבר דוד, כי היה שבועת השם בין דוד ובין יהונתן, ולזה לא היה ראוי שיענש בנו על זה, ולכן לקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול הנקראים שניהם ארמוני ומפיבשת, ולקח עוד חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל ונתנם ביד הגבעונים. והנה החמשה בנים שייחס כאן למיכל אינו שילדה אותם, כמו שאמרו חכמינו ז"ל במסכת סנהדרין, (פרק ב' י"ט ע"ב) כי היא לא נשאת לעדריאל כי אם מרב אחותה, וגם מיכל זכר הכתוב שלא היה לה ולד עד יום מותה, ולכן ידענו שהיו בני מירב ושגדלם מיכל אחותה אשת דוד לפי שלא היו לה בנים, ולפי שהיתה קוראת אותם בניה אמר בני מיכל. וחכמינו ז"ל אמרו בסנהדרין (בירושלמי פרק ו' כ"ג ע"ג) שדוד העבירם לפני הארון, וכל שהארון קולטתו היה למיתה, ומפיבושת לא העבירו לפני הארון. ומאשר הקשו שם, וכי משוא פנים יש בדבר? השיבו שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון וקבלו השם, הדא הוא דכתיב אקרא לאלקים עליון לאל גומר עלי שהסכים הקדוש ברוך הוא עמו. (ובבלי ביבמות פרק ח' דף ע"ט ע"א) ומה שכתבתי אני כפי הפשט הוא היותר נכון אצלי, שדוד חמל על מפיבשת להיותו בן יהונתן שלא היה בהריגת הגבעונים, כי נעשה כל מה שנעשה בנוב על אפו ועל חמתו, ודוד התנה עמהם שהוא יתן שבעה בני שאול והוא יבחרם, כדי למלט את מפיבשת בן יהונתו כמו שאמרתי:

פסוק ט

ויתנם ביד הגבעונים וגו'. הנה דוד לא רצה להרוג בעצמו את בני שאול, פן יאמרו בשנאתו אותם עשה זה ונתן אותם ביד הגבעונים שיעשו בהם כרצונם, כי זה היה העונש מדה כנגד מדה, שאול עשה בגבעונים מה שרצה והמה יעשו בזרעו מה שירצו, ולזה נתנם בידיהם והם הוקעום, רוצה לומר תלאום בהר לפני ה', כלומר לעיני השמש הזאת, באופן שנתפרסם הדבר, ונפלו שבעתים יחד, רוצה לומר שהמיתום ותלאום כלם בבת אחת. ואמנם למה זכר הכתוב שמתו בימי קציר שעורים, ואמרו חכמינו ז"ל שמתו בט"ז בניסן, הסבה ההוא אצלי זה לפי שהיה רעב בארץ ושנת בצורת היה, ולכן תלאום בזמן היותר חם והוא בתחלת קציר שעורים, וישבו שם עד נתך מים עליהם, ואין פירושו עד ימות הגשמים כדברי חכמינו ז"ל (שם) שאמרו שעמדו תלויים מט"ז בניסן עד י"ז ממרחשון, אבל פירושו שהיו שם עד שנעתר אלקים לארץ וירדו הגשמים עליהם, כי

מיד אחרי שנתלו ימים מעטים עם היות הזמן זמן הקיץ ירדו הגשמים בהשגחת השם יתברך עליהם, ובתוקף הקיץ באו הגשמים, על דרך מה שאמר שמואל (שמואל א' י"ב י"ז) הלא קציר חטים היום אקרא אל השם ויתן קולות ומטר, (י) ולזה אמר שרצפה לקחה את השק ותטהו לה על הצור שהיו נתלים בו, כמו שאמר ויוקיעום בהר, ועשתה זה להתכסות תחתיו ולשבת שם ולשמרם מהעופות וחיות השדה, והיה כל זה מתחלת קציר עד נתך המים עליהם, רוצה לומר שהמטיר השם מיד בדרך נס והשגחה, באופן שלא יכלו עוף השמים לנוח עליהם יומם וחית השדה בלילה.

פסוק יא

(יא-יד) וכאשר נודע לדוד מה שעשתה רצפה הלך בעצמו ולקח את עצמות שאול ויהונתן בנו מן המקום אשר קברו אותם בעלי יבש גלעד והעלה אותם העצמות משם ויקברם עם עצמות המוקעים אשר תלו הגבעונים כלם בקבר קיש אבי שאול. והנה הסבה לשתלו אותם היה בלי ספק כדי לפרסם הדבר, והתמדתם על העץ ועברם על מצות (דברים כ"א כ"ב) לא תלין נבלתו על העץ, לדעתי היה כדי שיעתר אלקים לארץ ויבואו הגשמים, כאומר הרי קיימנו דבריך עתה השקיפה ממעון קדשך מן השמים, ולזה התמידה תלויתם עד נתך מים עליהם מן השמים שהיו צריכין אליהם. ובמסכת יבמות (פרק ח' ע"ט ע"א) אמרו, והא כתיב לא תלין נבלתו על העץ? אמר ר' יודן משום ר' שמעון בן יוחאי מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא, והיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של אלו? והיו אומרים להם הללו בני מלכים, ומה עשו? פשטו ידיהם בגרים גרורים, אמרו אין לך אומה כזאת, ומה בני מלכים כך, הדיוטות על אחת כמה וכמה? ומה גרים גרורים כך, ישראל על אחת כמה וכמה? מיד נתוספו בישראל מאה וחמשים אלף גרים, שנאמר (מלכים א' ה' ט"ו) ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר. ואמרו בסוף הדברים ויעשו כל אשר צוה המלך ויעתר אלקים לארץ אמרו חכמינו ז"ל (במדבר רבה פרק ה' דף רכ"ו ע"ג) שצוה שיהיו מעבירין את ארון שאול בכל שבט ושבט והיה השבט שנכנס בו ארון של שאול יוצאים הם ונשיהם ובניהם וגומלים לו חסד. וכפי הפשט עשו בני ישראל כאשר צוה דוד להביא עצמות שאול ויהונתן להקבר אותם בקבר קיש, וצלע הוא בירושלם, כמו שאמר (יהושע י"ח כ"ח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים. והנה נשאר עלי להודיעך דבר יורו עליו הפסוקים, והוא שקבורת שאול היה עם קיש אביו וקבורת דוד לא היה עם ישי אביו כי אם בצידון עירו, והסבה אצלי בזה היא, כי שאול עם היותו מלך הוסר ממנו המלכות וחזר לראשיתו והיה כלל אבותיו, ולכן נקבר עמהם יען נשתוו כלם, אבל דוד מלך על ישראל ונתן לו

המלכות ולזרעו עדי עד, ולזה לא היה ראוי שיקבר עם אבותיו, כי כבר נפרד מהם ואין לו עמהם דבר עוד, ונקבר בעירו ציון שהיא עיר המלוכה, וכמו שאמר (תהלים קכ"ב ה') כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד וגו':

פסוק טו

הפרשה הכ"ד תספר המלחמות שעשה דוד עם ארבעת בני הרפה, והשירה אשר דבר להשם על תשועותיו ודבריו האחרונים והגבורים אשר היו לו. תחלת הפרשה ותהי עוד מלחמה לפלשתים וגו', עד אומרו ויסת השם וגו', והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה בארבעת המלחמות שזכר כאן שנפלו בהם ארבעה הנפילים בני הרפה, אם היו קודם הרעב שזכר למעלה וקודם ענין אבשלום או היו אחריו כסדר הפרשיות? ואם נאמר שהיו קודמים בזמן לענין אבשלום וענין הגבעונים, יקשה למה נזכרו בזה המקום? ואיך אמר ותהי עוד המלחמה וגו', ויהי אחרי כן וגו'? והדברים האלה יורו שהיה זה מאוחר בזמן אחרי הספורים הקודמים. ואם נאמר שקרו כפי סדר הפרשיות, יקשה גם כן איך זכר ראשונה מהם המלחמה האחרונה שבה נשבעו לא תצא עוד אתנו במלחמה וגו'? ואחריה זכר המלחמה אשר הכה בה את גלית, והנה היא היתה הקודמת לכל מלחמות דוד? גם שבדברי הימים (דברי הימים א' כ') זכר לבד שלשה מאלה האחרונות ולא זכר הראשונה מהם שזכר בכאן, וגם יתחלפו המקומות שהיו שם המלחמות ממה שזכר שם למה שזכר כאן:

השאלה השנית בשירה אשר דבר דוד, כ"א חברה בסוף ימיו כמ"ש המפרשים והיתה שבח והודאה לאל ית', איך אמר א"כ ביום הציל השם אותו מכף כל אויביו ומיד שאול? והנה הצלתו מכף שאול היה ימים רבים ופעמים רבות והצלתו מיד האויבים היו ג"כ פעמים הרבה ולא היה כל זה ביום אחד, ואיך אמר א"כ ביום הציל השם אותו? וגם כל הדברים האלה היו בבחרותו, ואיך לא נתן עליהם הודאות לאל יתברך הפודה את נפשו מכל צרה ושבחו עליהם באחרית ימיו? והנה ההלל יאות בזמן התשועה עצמו, כל שכן באמרו עם לא ידעתי יעבדוני בני נכר יכחשו לי ושאר הדברים יורו תפלתו על העתיד ולא היה א"כ בסוף ימיו. ואם עשה דוד השירה הזאת בבחרותו, למה זכרה באחרונה? ויקשה ג"כ הכפל הדברים אשר באו בה והחלופים אשר באו ממה שזכר בה כאן למה שזכר בספר תהלים (מזמור י"ח):

השאלה השלישית בדברי האחרונים, מה ראה בדברים האלה ומה הצורך והתועלת בהם יתר ממה שאמר בשירה? ומה ענין אמרו כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח?

והנה הצמיחה בתשועה ובחפץ הוא הטוב וההפסד בו הוא הרע, ואיך יחפוץ אם כן שלא יצמח ישועתו וחפצו? וענין הבליעל שזכר שהוא כקוץ מונד כלהם יראה שאין לו ענין כפי סדר הדברים ואין לו צורך בדברים האחרונים. גם יקשה שאין אלו דברי דוד האחרונים, שהנה אחר זה צוה את שלמה בנו ודבר דברים אחרים יותר אחרונים:

השאלה הרביעית אם דברי דוד האחרונים האלה הם נבואה גמורה או אם הם דברי שבח? כי לשני הדעות נטו חכמינו ז"ל (מועד קטן פרק ג' ט"ז ע"ב) והמפרשים, ואם הם נבואה איך לא אמר בהם ויהי דבר השם אל דוד או הדבר אשר דבר השם אל דוד וכדומה מהלשונות האלה המורים על אמתת הנבואה? ואם הם דברי שירות איך לא קראה שיר או שירה או מזמור? ועוד למה לא הושמו הדברים האלה בספר תהלים כיתר המזמורים?

השאלה החמשית בספור הגבורים אשר לדוד, ראשונה למה לא זכר יואב שר הצבא שהיה גבור ואיש מלחמה ומי כמוהו מורה? ושנית מה ענין אמרו מן השלשה הכי נכבד ואל השלשה לא בא? ויורה שענין זה המאמר הוא הקבוץ בין החיוב והשלילה:

השאלה הששית בחלופים עשרה שבאו ממה שזכר בספורי הגבורים אשר לדוד בדברי הימים (דברי הימים א' י"א) ממה שזכר כאן, אם בספרו שם גבורים שלא זכר כאן, ואם בספרו כאן גבורים שלא זכר שם, ואם ביחסו כאן לאחד מהן מה שייחס שם לגבור אחר ובשאר החלופים אשר אעיר בדברי הפרשה.

והנה אפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ותהי עוד מלחמה וג'. אפלא מהמפרשים שלא חקרו ולא השתדלו לדעת אם היו המלחמות האלה אחרי ענין אבשלום ומעשה הגבעונים כסדר הפרשיות, או היו קודם לזה? והוא באמת ענין תצטרך ידיעתו מאד, ובדברי הימים (דברי הימים א' כ') ראיתי שנזכרו המלחמות האלה אחרי מלחמות בני עמון וסמוך ללכידת רבת בני עמון שזכר למעלה ויורה שבאותו זמן היו, והתימה הוא למה שם בדברי הימים זכר מהגבורות והמלחמות הארבעה האלה ג' מהם אשר זכר כאן באחרונה? והשמיט ולא זכר הראשונה שזכר בכאן מישבי בנוב שאמר להכות את דוד ויעזרהו אבישי בן צריוה וימיתהו אז נשבעו עבדי דוד לא תבא עוד אתנו למלחמה וגו'? וראוי לשאול מה ראה עזרא לספר שם שלשת המלחמות ולא הרביעית הזאת? והנה ראיתי שמפרשי הנוצרים נטו על כי מה שנזכר בכאן מהלחמות האלה אינם מסודרות בקדימה ואיחור כפי זמנם, כי אשר זכר ראשונה אמרו שהיתה האחרונה בזמן שלא בא דוד אחריה למלחמה אחרת, ואשר זכר כאן שנית שהכה סבכי החשתי את סף היה קודם בזמן לאשר זכר ראשונה, והשלישית שזכר כאן שהכה אלחנן בן יערי ארגים בית הלחמי את גלית הגתי וגו', אמרו שזו היתה

המלחמה הראשונה בזמן, והוא אשר הכה דוד בבחרותו את גלית הפלשתי, ופירשו אלחנן בן יערי ארגים בית הלחמי על דוד, אלחנן שחננו האל, בן יערי שהלך זמן הרבה ביערים נרדף משאול, ארגים שיה דוד מזרע בצלאל שהיה ראש אורגים ונשיא לכל מלאכת מחשבת, ובית הלחמי הוא ממה שאמר ישי בית הלחמי, וזה כלו נאמר על דוד שהרג את גלית הפלשתי שהיה מגת, והמלחמה שזכר כאן באחרונה היה בימי מלכות דוד. ולדבריהם אלה באו הפרשיות כלם בלי סדר בקדימה ובאיחור. ועוד יקשה אליהם אמרם שהמלחמה השלישית הזאת היתה מלחמת גלית הפלשתי? כי הנה בדברי הימים נאמר במקום זה ויך אלחנן בן יערי את לחמי אחי גלית הגתי וגו', הנה אם כן לא ספר הכתוב כאן מלחמת גלית כי אם מלחמת אחיו, גם מלחמת גלית היתה בעמק האלה וכאן זכר שהיתה זאת המלחמה בנוב. וחכמינו ז"ל דרשו בו דברים, אמרו במסכת סנהדרין פרק חלק (דף צ"ה ע"א) מאי וישבי בנב? אמר רב יהודה אמר רב איש שבא על עסקי עון נוב. ואמרו שאבישי לא היה שם עם דוד כי היה עם יואב במלחמת בני עמון, ועברה יונה בפניו מטרפת בכנפיה וידע אבישי כי היה דוד בצרה, והלך לו וקפצה לו הארץ ובא והרג את ישבי. וחכמינו ז"ל אמרו (שם) ויעזור לו שעזרו בתפלה. ועוד אמרו בדרש (מדרש רות) ותהי עוד המלחמה בנב וגו' ויך אלחנן, זו כבר קדמה לכלם ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת בני ערפה, אלחנן זה דוד, בן יערי ארגים, שהיו בני משפחתו אורגי פרוכת למקדש שקרוי יער, הנה אם כן מהדרש הזה לקחו מפרשי הנצרים פירושם אשר זכרתי. ולדעתי הפרשיות כלם מסודרות בקדימתם ואיחורם, ואחרי מות אבשלום ואחר ענין הגבעונים קרו הדברים, ולזה אמר ותהי עוד המלחמה לפלשתים את ישראל, רוצה לומר שמלבד המלחמות שזכר למעלה שהיו לבני ישראל אלו באלו, הנה עוד אחריהם נלחמו הפלשתים עם ישראל, וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו עם הפלשתים ויעף דוד, רוצה לומר שנחלש דוד, והיתה הסבה בזה לפי שהיה כבר זקן בא בימים ויחלשו כוחותיו מן הצרות, וכבר אמרו המדקדקים כי ויעף דוד, (שמואל א' י"ד כ"ח) ויעף העם, שהם מלשון חולשה הם בפת"ח העי"ן אבל (ישעיה ו' ו') ויעף אלי אחד מן השרפים, שהוא מלשון עופפות בא בקמ"ץ להבדיל ביניהם בניקוד:

פסוק טז

וזכר שבהיות דוד יעף ראהו ענק אחד שהיה שמו ישבי בנב והוא מילידי הרפה, והיה כחו כל כך עצום שהיה משקל קינו והוא עץ חניתו שלש מאות משקל נחשת, רוצה לומר שקינו שהיה מעץ היה שקול כמו שלש מאות משקל נחשת, או זכר קינו והמשקל הוא מלהב החנית כדברי המפרשים. ומלבד זה היה חגור חדשה, רוצה לומר חרב חדשה,

וכמו שכתב רש"י שהגבורים נוהגים תמיד שביום אשר יחגרו חרב חדשה לעשות בה גבורות, ומפני זה אמר שהענק ההוא השתדל מאד להכות את דוד כי הכירו היותו מלך ישראל:

פסוק יז

ובראות אבישי את דוד באותה סכנה עצומה עזרו נגד הפלשתי וימיתהו. ומאשר ראו עבדי דוד שהיה זקן עיף ויגע, וביראתם שמא יבואהו סכנה אחרת כזאת, נשבעו שלא יצא עוד עמהם למלחמה, באופן שלא יכבה את נר ישראל, כי המלך הוא נר אלקים והוא המאיר לארץ ולדרים עליה, וראוי שישמרו עבדיו את ימי חייו בכל מה שאפשר אחרי אשר במותו יחשך השמש בצאתו עליהם:

פסוק יח

ואחרי שזכר המלחמה הראשונה בסדר ובזמן אחרי ענין אבשלום והגבעונים, זכר עוד מלחמה אחרת שעשה על ידי עבדיו וגבוריו, והוא אמרו ויהי אחרי כן ותהי עוד המלחמה בגב עם פלשתים, רוצה לומר שאחרי המלחמה שזכר קרה אחרת והוא שבנב, והוא המקום אשר קרא גזר בדברי הימים (דברי הימים א' כ' ד'), כי שני אלה השמות היו לו, היה שהכה סבכי החשתי (והוא שם גבור אחד מגבורי דוד) את סף שהוא בן אחד מילידי הרפה:

פסוק יט

וזכר עוד המלחמה שלישית אחריה, והיא שבאותו מקום עצמו שקרא גוב הכה אלחנן בן יערי ארגים (והוא גבור מגבורי דוד שהיה דירתו בארגים) והרג את הענק האחר מילידי הרפה, והאמת מהספור הזה נזכר ומפורש בדברי הימים (שם ה'), אמר שם ויך אלחנן בן יעור את לחמי אחי גלית הגתי, הנה אם כן פירש שלא הרג את גלית כי אם אחיו ושהיה שמו לחמי, ואם כן מה שאמר כאן בית הלחמי אח גלית הוא כאלו אמר את הלחמי אחי גלית, וכבר כתב ה"ר יונה שמשמושי הבי"ת שתבא על הדבק, כמו (הושע א' ב') תחלת דבר השם בהושע כמו אל הושע, וכפי זה יפורש בית הלחמי כמו אל הלחמי, שכך היה שמו:

פסוק כ

ואחר זה זכר מלחמה רביעית שהיתה בגת ושנקרא שם איש מדון, רוצה לומר איש ריב ומדון גבור ואיש מלחמה, ובדברי הימים (שם ו') נאמר איש מדה, כלומר שהיה גדול הקומה ושני הדברים אמת. והנה עוד היו אצבעות ידיו ורגליו שש ושש, כלומר שש בכל אחד מידיו ושש בכל אחד מרגליו, ולפי שלא יחשב שבשני ידיו או רגליו היו שש

אצבעות שלש אצבעות לכל יד ורגל, הוצרך לפרש עוד עשרים וארבעה מספר, וזה גם כן היה מילידי הרפה.

פסוק כא

ויחרף את ישראל בדברי גדופים, כמו שהיה עושה גלית הפלשתי כשנלחם עם דוד, ולכבוד ישראל יצא יהונתן בן שמעה אחי דוד והכהו.

פסוק כב

הנה ספר בפרט ארבע המלחמות האלה לספר חסדי השם ותהלותיו אשר גמל את דוד כרחמיו וכרוב חסדיו, שארבעה בנים נולדו להרפה שהיתה אשה מבנות הענקים, וארבעתם היו ענקים כגבורים אשר מעולם אנשי השם, וכלם מתו על ידי דוד ועבדיו, כי הראשון מהם ישבי בנב הכהן דוד ואבשי שעזרו, והשלשה הנשארים המיתו גבורי דוד ועבדיו כי הוא כבר נמנע מלצאת עמהם למלחמה. הנה התבאר מזה שארבעת המלחמות האלה היו כפי סדר הפרשיות, ואחרי עניני אבשלום והגבעונים, ושלא בא בתוכם ענין גלית הפלשתי כי אם ענין אחיו, ושנזכרו בסדר הראוי הקודם מהם בראשונה וכן אחריו כפי זמני הקורות, ושאין הפרש מהשמות שקרא בדברי הימים למה שקרא כאן בדבר עצמיי כי אם בדברים שהיו להם שני שמות כנב וגזר, וכבר כתבתי ששנוי השם הוא לתכלית הביאור. ולא זכר עזרא בספורי דברי הימים הראשונה מהארבעה מלחמות האלה שזכר כאן, לפי שלא היתה בה גבורה אחרי שדוד ואבישי שעזרו הרגו את ישבי בנב, וגם היה בה שמץ דופי באמרו ויעף דוד, ולכן לא זכרו, כמו שלא זכר ענין בת שבע ואוריה וענין תמר ואמנון ואבשלום וכל הדברים שהיו דופי מה לדוד, כי היה כוונתו שמה לספר תושבחותיו ומעשיו הנעימים לא זולת זה, וכמו שביארתי בהקדמת זה הספר, (דף ע"ה ע"ד) והותרה בזה השאלה הראשונה:

פרק כב

פסוק א

וידבר דוד להשם את דברי השירה וגו'. חשבו המפרשים שדוד המלך עליו השלום בסוף ימיו אחרי שהצילו הקדוש ברוך הוא מכל אויביו חבר השירה הזאת להודות להשם הודאה כוללת על כל תשועותיו, ולכן הושמה במקום הזה באחרית המלחמות ותכליתם. ודעתי נוטה שהשירה הזאת דוד חברה בבחרותו בהיותו בתוך צרותיו ועשאה כוללת לכל הצרות, כדי שבכל פעם ופעם שהיה הקדוש ברוך הוא מצילו מכל צרה היה משורר השירה הזאת, והיתה אם כן שגורה בפיו כדי להודות להשם על כל תשועה שעשה

עמו להפליא, וזהו אמרו כאן וידבר דוד להשם את דברי השירה הזאת ביום הציל השם אותו מכף כל אויביו, רוצה לומר שבכל יום ויום שהיה מציל השם אותו מכף כל אחד מאויביו, וגם כן בכל פעם שהיה מצילו מכף שאול, בכל הפעמים אשר רדף אחריו היה דוד משורר את השירה הזאת. והנה פרט מיד שאול בהיותו נכלל באויביו אשר זכר, לפי שאויביו בעצם קרא האומות הנלחמים בו, כמו שאמר (תהלים קל"ט כ"א) הלא משנאיך השם אשנא וגו' תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי, אבל שאול עם היותו עויין את דוד ורודף אחריו לא היה ראוי שיקרא אויב ושונא, כי לא היה דוד שונא אותו, משום (ויקרא י"ט י"ז) לא תשנא את אחיך בלבבך, ולזה לא כללו בתוך האויבים ואמר בו בפרט ומכף שאול. ובמדרש תהלים (מזמור ז') אמר רבי יצחק, כשם שהיה דוד מתפלל שלא יפול ביד שאול, כך היה מתפלל שלא יפול שאול בידו, שנאמר (תהלים קמ"ד י') הנותן תשועה למלכים ואחר כך הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה, אמר דוד אויבים רבים היו לי אבל שאול היה שקול כנגד כלם, שנאמר מכל אויביו ומכף שאול, ואל זה נטו כלל המפרשים בפירוש הפסוק. ואמנם למה נכתבה השירה הזאת בזה הספר מבין שאר המזמורים והשירות אשר עשה דוד, ולמה לא נכתב גם כן מזמור לדוד בברחו בספור אבשלום, ומזמור בבוא הזיפים במקומו, ומזמור בבוא אליו נתן הנביא בספור בת שבע, כבר אמרתי בהקדמה הכוללת אשר הקדמתי לפירוש הספרים האלה בהתחלת ספר יהושע (דף ג' ע"ד), שהיתה הסבה בו להיות השירה הזאת כוללת לכל התשועות ומפאת כללותה נזכרה בספר הזה, ולא נזכרו שאר המזמורים להיותם פרטיים שנאמרו על ענינים מיוחדים. ואין ספק שהשירה הזאת כתבה דוד בספר תהלים עם שאר המזמורים ושבאו בה שם חלופים ממה שאמר כאן במלות באותיות ובמאמרים, וראוי שנשתדל לתת בזה הסבה וטעם מספיק, כי אם היה שדוד אמרה שתי פעמים וברוח הקדש חוברה, איך לא הסכימה תמיד באופן אחד משתווה? ומאיזו בחינה באו בה החלופים? ואשר אחשבהו אני בזה הוא, שספר תהלים חברו דוד המלך עליו השלום בסוף ימיו להנהגת המתבודד ולסדר לפניו התפלות והתחנונים אשר יאמר ויתפלל האדם בעת צרותיו, והביא שמה המזמורים אשר הוא אמר בימים הראשונים על צרותיו, כדי שבהם יתפלל המתבודד בבוא עליו צרה וצוקה דומה למה שבאה על דוד, ואם יהיה נרדף מאויביו יאמר (תהלים ג') מזמור לדוד בברחו וגו', ואם יארבו לדמו יאמר (שם נ"ד) בבוא הזיפים ויאמרו לשאול וגו', ואם חטא וישוב בתשובה יאמר (שם נ"א) מזמור בבא אליו נתן הנביא, אם ילשינוהו אויביו יתפלל (שם נ"ב) בבא דואג האדומי, אם ירצה לקלל שונאיו יתפלל (שם ק"ט) אלקי תהלתי אל תחרש, ואם יבקש על תלמוד תורה יאמר

האלפא ביתא שהיה דוד מתפלל לשם יתברך שירחיב לבו בתלמוד תורה (שם קי"ט) אשרי תמימי דרך וגו', אם יחל' יתפלל (שם מ"א) אשרי משכיל אל דל וגו', וכן שאר המזמורים כלם כתבם וקבצם בספרו לזה התכלית, רוצה לומר לתת למתבודדים סדור דברים ודברי תחנונים להתפלל בהם לה' כפי איכות הצרות וענינם, להיות במאמרים ההם סגולות נפלאות להורדת השפע האלקי על המתפלל בהם ולהועילו בדברים ידועים כפי כח כל מזמור וסגולתו, וכמו שביארוהו חכמינו ז"ל בשמוש תהלים. והנה השירה הזאת שהיתה נהוגה בפי דוד לאמרה על כל תשועותיו ראה לכתבה בספר תהלים, וזהו שאמר שם למנצח לעבד ה' לדוד אשר דבר לה' את דברי השירה הזאת ביום וגו', ר"ל שזה המזמור היה מהשירה שהיתה קודם לזה שגורה בפיו בזמן הצלחותיו בהיותו במלחמות האויבים ובהרדפת שאול, וזה ממה שיורה שנעשה ספר תהלים בזקנתו אחרי שהיתה כבר השירה הזאת שגורה בפי דוד מימי קדם, וכאשר העתיקה וכתבה בתוך המזמורים ראה לשנות בה דברים ממה שהיה אומר בה בזמן התשועות, וזה אם לתקון הדבר ואם לביאור הכוונה, כי בראשונה היתה מיוחדת לו בינו למקום, והוא האל יתברך היה מבין כוונתו, אבל כאשר רצה לכתוב אותה על ספר לתתם בפי המתבודדים, הוצרך לפרש בה דברים כדי שלא יטעו בהבנתם, כי אין ראוי שנחשוב שבאו בה החלופים קטנים או גדולים ושנה דוד מה שכבר עשאו אם לא לסבה מה, ואם בשירה אמר בראשונה (פסוק מ"ט) אף מקמי ובספר תהלים חזר לומר אף מן קמי, האם ראוי שנחשוב שהוסיף נו"ן ממן קמי ללא סבה? והנה לכל שנוי ענין ולקיומו סבה כמו שאמר החוקר, ואני חפשתי בשירה בשני המקומות האלה ומצאתי בה שבעים וארבעה חלופים (הרב מצא ע"ד חלופים בשירה הזאת שבאו בכאן ובמזמור י"ח), מהם במאמרים מורכבים ומהם במלות ומהם באותיות, ובביאור הפסוקים כאן אזכרם אחד לאחד ואתן כפי דעתי הסבה באותו חלוף כפי הכוונות האלה אשר זכרתי. ודע שבזה הדרך עצמו היה ענין הודו לה' קראו בשמו וגו', שהוא השיר אשר נזכר בספר דברי הימים (דברי הימים א' ט"ז) שעשה דוד לתת ללוים לשורר אותו לפני ארון האלקים בהביאו אותו מבית עובד אדום לציון, ובספר תהלים בא אותו מזמור באופן מחולף מאד, כי במזמור צ"ו שירו לה' שיר חדש שירו לה' כל הארץ, הביא החצי האחרון ממנו, ואח"כ במזמור ק"ה הביא התחלתו וחציו הראשון, כמו שאמר הודו לה' קראו בשמו הודיעו וגו', עד ויקרא רעב על הארץ וגו', וראוי לשאול למה לא אמר בספר תהלים המזמור כלו מדובק כמו שחובר ונזכר בספר דברי הימים? ואם היה שחלקו לחצאין למה לא אמר ראשונה החצי הראשון ואחרי כן החצי האחרון ועשאו בהפך? אבל הסבה היה בזה אצלי כמו שאמרתי שספר תהלים

כתבו דוד בסוף ימיו, ועם היות שנעשה שיר הודו לה' קראו בשמו כפי מה שהיה ראוי לשורר לפני הארון בהליכתו, הנה בחבור המזמורים להנהגת המתבודד ולסדר תפלותיו ראה לעשותם באופן אחר כפי כוונת המאמר, ולכן לקח מהפסוקים אשר באו באותו שיר ושנה מהם בדברים עצמם ובמצבם כפי כוונת המזמור ותכליתו, ומזאת הכוונה בא התכלית האחרון ראשונה והראשון באחרונה כפי מה שחייב סדר המזמורים וכוונתם:

פסוק ב

ויאמר ה' סלעי מצודתי וגו'. החלוף הראשון אשר בא בשירה הוא, שבספר תהלים אמר מכף כל אויביו ומיד שאול, וכאן אמר בשניהם ומכף, כמו שאמר מכף כל אויביו ומכף שאול. והסבה בזה מבוארת שהיה ליפוי הדבור, כי דוד בתהלותיו ובנצחון מלחמותיו היה אומר מכף כל אויביו ומכף שאול, וכאשר כתב השירה על ספר ראה שהיה יותר יפה לו לומר באויבים לשון כף ובשאול לשון יד, כי היה אצל המשוררים הטעם והיפוי בהכפל הענינים במלות שונות לא במלות אחרות בעצמם, ולזה לא אמר מכף כל אויביו ומכף שאול כי אם ומיד שאול לשנות הדבור. החלוף השני הוא, שכאן אחרי אמרו מכף כל אויביו ומכף שאול התחילה השירה בפסוק ויאמר ה' סלעי ומצודתי וגו', ובספר תהלים נכנס ביניהם פסוק אחר והוא ויאמר ארחמך ה' חזקי, והפסוק הזה כלו לא אמרו בשירה כאן כלל. והחלוף השלישי הוא שכאן אמר ויאמר ה' סלעי, ובספר תהלים לא זכר ויאמר כי אם ה' סלעי ומצודתי וגו'. והסבה בשניהם היא, שכאן שהיתה השירה שבח והודאה על תשועות דוד שעברו עליו התחיל ויאמר ה' סלעי וגו', כי זה היה התחלת השירה, אבל בספר תהלים שסדר המזמור לכל מתבודד שיבקש רחמים ויתחנן לפני המקום לא לבד לתת הודאה על מה שעבר בדוד כי אם לבקש רחמים על העתיד, הוצרך להקדים שם ארחמך השם חזקי, ר"ל אבקש רחמים ממך ה' חזקי, כי בזה יבקש המתבודד רחמים ועזר האלקי בכל ענייניו, ולפי שבפסוק ארחמך ה' חזקי בא ויאמר, לכן לא הביאו בפסוק השני ואמר לבד ה' סלעי וגו'. וחלוף הרביעי הוא, שבכאן אמר ה' סלעי ומצודתי ומפלטי לי, ובספר תהלים לא אמר לי כי אם ה' סלעי ומצודתי ומפלטי. והסבה בזה היא, כי בכאן ראוי שיפורש הכתוב ושיעורו ה' לי סלעי ומצודתי ומפלטי, ר"ל שהיה האל יתברך בערך דוד ולטובתו בענין הסלע והמצודה החזקה מגדל וראשו בשמים בו ירוץ צדיק ונשגב, אבל בספר תהלים כשתקן השירה לכתבה על ספר ראה שיהיה מיותר בעיני הקורא מלת לי, ושהיה די באמרו ה' סלעי ומצודתי ומפלטי, כי הכנוי הוא בתוארים דבק עמהם ולזה לא אמר שם לי: והנראה אלי בשירה הזאת הוא, שדוד חלקה לארבעה חלקים. האחד הוא בהקדמת השירה, והוא בשני הפסוקים

הראשונים, עד מחמס תושיעני. והחלק השני הוא בביאור איך הקב"ה מלט והציל את דוד מידי אויביו שלא יהרגוהו, והתחיל בפסוק מהולל אקרא ה' וגו' עד כי אתה נרי ה'. והחלק השלישי יספר בו שנתן השם יתברך לדוד כח וגבורה לא לבד להנצל מאויביו, כי אם גם להכות בהם מכה רבה ולהכניעם, ויתחיל מאמרו כי אתה נרי וגו' עד חי ה' וברוך צורי. והחלק הרביעי הוא בחתימת השירה והשבח לאל יתברך, והוא מחי ה' וברוך צורי עד סוף השירה. ופירוש שני הפסוקים הראשונים שהם הקדמת השירה כך הוא. ראשונה הניח משל אחד בפסוק הראשון, והוא ה' סלעי ומצודתי ומפלטי לי, ר"ל שהאל יתברך היה כסלע וכמצודה והוא המגדל החזק שבו תהיה פלטה.

פסוק ג

ואחרי שזכר בפסוק הראשון זה המשל, ביאר הנמשל והמכוון בו בפסוק השני, והוא אומרו אלקי צורי אחסה בו, רוצה לומר שהסלע והמגדל החזק הגבוה יצטרך אליו האדם לאחד משני הדברים או לשניהם, אם לצאת משם להכות באויביו ולהשחית בהם, או להמלט ולהשגב שם מהרודפים אחריו שלא יהרגוהו, ואמר שהאלוה יתברך הוא חזקו ומשגבו בשני הענינים האלה, אם להלחם ולהכות באויביו, וזהו אלקי צורי אחסה בו מגיני וקרן ישעי, כי כמו שהשור והאיל כחם וחזקם בקרניהם ובהם ינגחו וישחיתו, ככה היה האל יתברך קרן דוד לנגח ולהשחית באויביו ובשנאיו יצמית, והוא על דרך (דברים ל"ג י"ז) וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ, ואם לענין השני, רוצה לומר להמלט מהאויבים ולהשגב מהרודפים אחריו, אמר עוד משגבי ומנוסי מושיעי מחמס תושיעני. ובפסוק הזה בא החלוף החמשי, שכאן אמר מגיני וקרן ישעי משגבי ומנוסי מושיעי מחמס תושיעני, ובספר תהלים אמר לבד מגיני וקרן ישעי משגבי ולא אמר ומנוסי מחמס תושיעני. והסבה בזה היא שבכאן הרבה השמות הנרדפים לרוב צרותיו על ההצלה שהם משגבי ומנוסי מושיעי וגו', ושם נסתפק באמרו ומשגבי, כי יורה היותו נשגב ונמלט בו יתברך, ואולי לטעם השיר היה זה שאמר בספר תהלים יותר ראוי. ואפשר שנאמר גם כן בזה טעם שנית מכוון על דבריהם ז"ל במדרש תהלים (ריש מזמור י"ח) אמרו, רבנן אמרין כלפי שנפלו לפני דוד עשרה שונאיו, שאול ודואג ואחיתופל שבע בן בכרי שמעי בן גרא שהם חמשה מישראל, ושבך וגלית ושלשת אחיו מילידי הרפה שהם חמשה מאומות העולם, כנגדן אמר דוד עשרה קלוסין חזקי סלעי מצודתי מפלטי אלי צורי מגיני וקרן ישעי משגבי ומנוסי, ולפיכך קלסו בסוף ספר תהלים בעשרה הלולים, הללו אל בקדשו וגו', ומאי קרן ישעי? זהו קרן המשחה. וכפי הדעת הזה היה ראוי שדוד על עצמו יאמר עשרה קלוסין האלו בכאן, אבל בספר תהלים המיוחד לכל

מתבודד לא היו ראויים כלם, כי לא יהיו לכל איש מתבודד עשרה אויבים ולזה קצר שם בהם. הנה בזה הניח דוד הקדמת השירה וכללותה והוא החלק הראשון:

פסוק ד

מהולל אקרא ה' וגו'. בזה התחיל החלק השני להודות לשבח להלל לש"י על הפלטה אשר פלטו והצילו מאויביו בהיותם רודפים אחריו, והוא החלק השני מהשירה. ופירשו המפרשים כשאני מתפלל ואקרא ה' מהולל שאהללו בתהלותי, אז מאויבי אושע, מסכים הפירוש הזה למה שאמר רבי יודן במדרש תהלים (מזמור י"ח), סרס המקרא ודרשהו כשמאויבי תושיעני אז אקרא ה' ואהללך. ויותר נכון הוא שרמז בזה למה שאחז"ל במסכת ברכות (פ"ב ל"ב ע"א), לעולם יסדר אדם שבחו של מקום תחלה ואחר כך יתפלל, ולזה אמר מהולל אקרא ה', ר"ל אחרי היותו מהולל בפי ומשובח אז אקרא ואתפלל אליו על צרכי, ובהיות התפלה בזה הדרך אז אין ספק שמאויבי אושע. ובפסוק הזה בא החלוף הששי, שכאן אמר ומאויבי ובספר תהלים כתב ומן אויבי. והסבה בזה היא, כי למה שהיתה כוונת דוד בשירותיו לומר שהאל ית' הושיעו מן אויביו, חשש כאשר יכתוב בספר ומאויבי, יטעה הקורא ויחשוב שיהיה מ"ם מאויבי מ"ם היתרון, כמו (דברים ל"ג כ"ד) ברוך מבנים אשר, (שופטים ה' כ"ד) מנשים באהל תבורך, ויהיה פירושו יותר מאויבי אושע והוא בלתי צודק, כי האויבים לא יהיו נושעים לשיאמר בהם פחות ויתר, וכדי להסיר הדעת הזה פירשו בספר תהלים במה שאמר מן אויבי, ר"ל שהייתי נושע מהם ונמלט מידם:

פסוק ה

ואמרו כי אפפוני, כאשר אפפוני משברי מים והם בגלי הים העצומות, ונחלי בליעל יבעתוני, ר"ל ונחל בליעל והוא עמוק מעוות הדרך והמסוכן מאד, שהוא משל לאויבים העצומים והחזקים המבקשים את נפשו, וג"כ המשילם (כפי דרך השיר לכפול הענינים במלות שונות) לכאבים החזקים שהם אותות המות, והוא אמרו חבלי שאול סבוני קדמוני מוקשי מות, שהם הכאבים הבאים מחמת המיתה, וקרא מוקשים אותות המות, הנה עם כל הצרות האלה בהיותי כבר מוטבע בים ונכנס בבטן שאול כאלו אני מת ובטל מן העולם, לא אמנע עצמי מן הרחמים, (ז) אבל בצר לי אקרא ה' ואל אלוה אשוע, ר"ל אקרא שם ה' המורה על הרחמים, ואושע אל אלוה המורה על היכולת המוחלט, וישמע מהיכלו קולי, רוצה לומר שעם היות ה' בשמים הכין כסאו והוא הנקרא היכלו, הנה עכ"ז לא עמד מרחוק לצעקתי, אבל באותה שעה שקראתי שמע מהיכלו קולי כאלו היתה נכנסת שועתי באזניו וקרובה אליו מאד. ובמדרש תהלים (מזמור י"ח) דרשו הפסוקים

האלה על הגליות, אמרו משברי מות בבבל, נחלי בליעל במדי, חבלי שאול ביון, מוקשי מות באדום. רבנן אמרי למה כתוב בראשונה מות וברביעית מות? לפי שזו החריבה בית ראשון וזו החריבה בית שני, ר' אבא בר כהנא אמר זו גזרה שמד וזו גזרה שמד. בצר לי אקרא ה' בבבל, ואל אלקי אשוע במדי, וישמע מהיכלו קולי ביון, ושועתי לפניו תבא באזניו באדום. ר' פנחס אמר למה יזכיר בשלישית היכל? לפי שכל ימי יון היה ההיכל קיים. וחלוף השביעי והשמיני הוא בפסוק כי אפפוני משברי מות, שאמר במקומו בספר תהלים אפפוני חבלי מות, ולא אמר כי בתחלת הפסוק, ובמקום משברי הביא חבלי. והסבה בזה שאמרו כאן כי אפפוני, פירושו כאשר אפפוני, כמו שאמרתי שהיתה גזרת המאמר בצר לי אקרא ה', ולפי שלא יטעה הקורא לחשוב שמלת כי היא נתינת טעם למעלה ממנו, לכן כאשר כתב המזמור בספר תהלים הסיר מלת כי, ואמר אפפוני, וביאר שמשברי מות היה רצונו בו על הכאבים ועל החבלים, ולזה אמר חבלי מות במקום משברי מות. החלוף התשיעי הוא שאמר בכאן נחלי בליעל, ושם אמר בתוספת הוי"ו ונחלי בליעל. והסבה בו לפי שבכאן היה משל אחד משברי מות ונחלי בליעל ששניהם מזעף הים והמונו, והיה כפל הענין במלות שונות, אבל בספר תהלים למה ששנה ואמר חבלי מות היה אומרו נחלי בליעל משל שני, ולהבדילו מחבלי מות הוסיף הוי"ו ואמר ונחלי בליעל, לרמוז שהוא משל ודבור שני. החלוף העשירי באמרו בכאן חבלי שאול סבוני, ובספר תהלים אמר חבלי שאול סבבוני, וגם זה לתוספת ביאור היה, שלא נחשוב שהיתה כוונתו בסבוני מענין הסבה כי אם מענין ההקף, ולזה אמר סבבוני. החלוף הי"א הוא באמרו בכאן בצר לי אקרא ה' ואל אלקי אקרא, ובספר תהלים אמר בצר לי אקרא השם ואל אלקי אשוע. והסבה בזה הוא ליפות הדבור, שלא יאמר שתי פעמים אקרא זה אחר זה, ולכן אמר בשנית אשוע. החלוף השנים עשר הוא באמרו בכאן וישמע מהיכלו קולי, ובספר תהלים הסיר הוי"ו ואמר ישמע מהיכלו קולי. והסבה בזה היא שכאן היתה השירה על הצלותיו שכבר עברו ולכן אמר בלשון עבר וישמע, אבל בספר תהלים שסדר הדברים הראויים שיאמר המתפלל, עשאו לשון עתיד באמרו ישמע וגומר. החלוף השלשה עשר שאמר בכאן ושועתי באזניו, ובספר תהלים אמר ושועתי לפניו תבא באזניו. והוא תוספת דברים. והסבה בו לפי שתוארי הגשמות משוללים ומרוחקים מהאל ית' ולא יאמר בו אזנים כי אם על צד המשל להישרת הענין ולהורות על השגחתו יתברך, ולזה שם אמר ושועתי לפניו שהוא ספור הענין ואמתתו, ואמרו עוד תבא באזניו הוא משל אמרו לפניו, כאלו בזה הורה שאמרו באזניו הוא משל, ופירושו שבאה לפניו ית' שועתו:

פסוק ח

ותגעש ותרעש הארץ וגומר. אחרי שזכר שבצרותיו קרא אל ה' והושיעו, אמר שהאל יתברך לתשועתו עשה באויביו שבעה מיני עונשים משונים זה מזה, והם שבעה מיני שלוחי ההשגחה בעולם הזה. האחד רמז באמרו ותגעש ותרעש הארץ ומוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו, רוצה לומר שהאל יתברך כדי לצילו מאויביו פעמים ירעיש הארץ ירגיש ממלכות להעניש האויבים להמם ולאבדם, והוא על דרך שאמר (תהלים מ"ו ז') המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג ארץ, וזה המין מהעונש מצינו בעדת קרח, ועליו אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדות השמים, שהיא הארץ להיותה מרכז העולם אשר עליה תסוב הגלגל, הנה מוסדות השמים הארציים ירגזו ויתגעשו, וזה לפי שחרה לו ומי יעמוד לפניו בחרון אפו? האמנם לפי שבספר תהלים אמר במקום זה ומוסדי השמים ירגזו, יראה לפרש ומוסדות השמים מוסדות ההרים העליונים שלגבהם יתוארו בשם שמים, כאמרו (משלי כ"ג ה') כנשר יעוף בשמים, ואמר (דברים א' כ"ח) ערים גדולות ובצורות בשמים, והוא החלוף הארבעה עשר. וענין המאמר שהאל יתברך להעניש אויביו ולהציל את עבדו פעמים ירעיש הארץ, ויהיה זה בהיות הרוח החם בבטן הארץ, וזהו אמרו ויתגעשו כי חרה לו, שהוא מענין חום דומה על רוב הכעס, הנה העונש הזה אם כן הוא ביסוד הארץ:

פסוק ט

והעונש השני הוא ביסוד האש שהיא הפכיי ליסוד הארץ ומנגד אליו, ועליו אמר עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו, ובזה רמז לשריפת המקומות גפרית ומלח שרפה כל ארצה אשר יהיה זה בחרון אף השם וכעסו, וזהו עלה עשן באפו, דמיון האיש המתכעס, כמו שאמר (דברי' ל"ב כ"ב) כי אש קדחה באפי וגומר, וכל זה דבור (שיהיה מהרעשת הארץ ושרפת המקומות) משל להשחתת האומות ומפלתם, כמו שביאר בכדומה לזה הרב המורה בפרק כ"ט ח"א:

פסוק י

ולפי שאמר שיתרעש הארץ ויתילד אש שורף, אמר על זה ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו, ר"ל שבהיות מוסדות השמים והמרכז מתנועע ומתרעש בלתי קיים, יתחייב שיהיה המקיף גם כן בלתי מסודר בתנועתו, וזו היא ההטיה שזכר בשמים, ונתן הסבה בזה באמרו וערפל תחת רגליו, רוצה לומר שהשמים נקראו ערפל תחת רגלי השם יתברך לכל אשר יחפוץ יטם. ואפשר עוד לפרש הפסוק באופן אחר, יאמר שהתרעשות הארץ ושרפתה לא ימנע יתברך מעשותה מפאת הוראת המערכ' השמימיית אם יהיה מנגד לזה

ויתחייב לאומות הנמשלים בזה מעלה וכבוד, כי הוא יתברך אל שדי שודד המערכות ויטה שמים אל אשר ירצה וירד האל יתברך, רוצה לומר ישגיח בדברים השפלים האלה לזה, כי ההשגחה הפרטית וחול העונש באישי השפל יכונה בלשון ירידה כמו שזכר הרב המורה בפ"י ח"א, והערפל הוא שם נרדף לשמים, כאמרו (שמות כ' כ"א) ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלקים. ולפי שאמר שהוא יתברך ימשול על השמים ויטם לאשר יחפוץ. והיו הגלגלים מתנועעים מהנעת השכלים הנבדלים אשר קרא הנביא יחזקאל במרכבה (יחזקאל י') כרובים, לכן אמר עוד בכאן וירכב על כרוב ויעוף, רוצה לומר שהאל יתברך יטה גם כן המניעים לרצונו. וכבר כתב הרב המורה שאפשר לפרש ויט שמים וירד וירכב על כרוב ויעוף, שיחזור הירידה לשמים ושהכרוב הוא אשר יעוף לא האל יתברך. ורלב"ג פירש ויט שמים וירד, שהוא דבור המשלי, כאלו הקב"ה יטה השמים וירד מהם כדי לפעול בעולם השפל תשועות דוד, וכאלו ירד מהמעלה העליונה להשגיח בדברים השפלים, ושזהו וערפל תחת רגליו, שערפל הוא העולם השפל לרוב החשך וההפסד אשר בו, ואמר שהוא יהיה תחת רגלי השם לעשות בו כרצונו, ושאמרו וירכב על כרוב ויעוף, הוא השכל הפועל המלאך השלוח ממנו להשגיח בבני האדם שהוא ישגיח בדוד, ועל רוב המהירות אמר וידא על כנפי רוח, ומה שכתבתי אני הוא היותר נכון, שויט שמים וירד וערפל תחת רגליו הוא השלמת הדבור הקודם, ואמר שינהיג השמים לעשות מה שירצה בהרעשת הארץ ושריפת המקומות, ובזה השלים ספור העונש השני שיעשה השם באמצעות יסוד האש, כמו שעשה בסדום ועמורה:

פסוק יא

העונש השלישי הוא מה שיעשה באמצעות יסוד האויר הסמוך לאשר שזכר, ועליו אמר וירכב על כרוב ויעוף וידא על כנפי רוח, רוצה לומר שיניע יסוד האויר וירכיב הרוחות להחריב האויבים ולהחרים המקומות, והוא הרוח החזק המפרק הרים ומשבר סלעים, כמאמר המשורר (תהלים י"א ו') אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם. ובזה בא החלוף הט"ו, שכאן אמר וירא על כנפי רוח בר"יש ובספר תהלים אמר וידא בד"לת, לפי שבכאן כוון לומר שהאל יתברך רכב על כרוב ויעוף והיה נראה על כנפי רוח, ר"ל פעולתו נראה שם, ובספר תהלים ראה לשנות ולומר וידא, מענין (דברים כ"ח מ"ט) כאשר ידאה הנשר, להמשיך הלשון מענין התעופפות, כמו שאמר ויעוף וידא. וכבר נמצא בדבריהם ז"ל שפירשו כרוב וכנפי רוח על יסוד האויר והרוחות החזקים כמו שפירשתי, אמרו במדבר סיני רבא (פרש' י"ד דף רנ"ז ע"ב תהלים כ"ד), ויבא מלך הכבוד, א"ר אבין הקב"ה הוא מלך הכבוד, שחולק מכבודו לבשר ודם, מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין יושבים

על כסאו אין משתמשין בשרביטו ואין לובשין לבושו, אבל הקב"ה אינו כן, הוא רוכב על כרוב וידא על כנפי רוח ונתנו לאליהו, שנאמר (מלכי' ב' ב' י"ב) ויעל אליהו בסערה השמים, הוא יושב על כסא דין ונתנו לשלמה, שנאמר (דברי הימים א' כ"ט כ"ג) וישב שלמה על כסא ה', נתן שרביטו למשה, שנאמר (שמות י"ז ט') ומטה האלקים בידי, לבושו הוד והדר לפניו שנאמר (תהלים ק"ד ה') הוד והדר לבשת, ונתנו למלך המשיח, שנאמר (שם כ"א ה') הוד והדר תשוה עליו וגומר. הנה אם כן פירשו כרוב וכנפי רוח על הסערה:

פסוק יב

העונש הרביעי הוא מה שיעשה הקב"ה באמצעות יסוד המים וגשם שוטף, כמו שהיה בדור המבול, ועליו אמר וישת חשך סביבותיו סכות חשרת מים עבי שחקים, רוצה לומר שפעמים יהיה הגשם והעננים והחושך הקודמים אליו והמתחייבים ממנו כולם לתשועת ה', כי יכה האויבים ברבוי הגשמים, כמו שעל כדומה לזה היה דוד אומר (שם ס"ט ב' ג') הושיעני אלקים כי באו מים עד נפש טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת שטפתני ולרבוי הגשמים אמר שישית הקב"ה חושך, כמו לקדרות העבים ורבויים שימנע מעבור בהם ניצוץ השמש להאיר על הארץ, וזהו חשרת מים עבי שחקים, וחשרת הוא קשור העבים זו בזו, וכל הדברים האלה הוא משל לנצחון האויבים והשחתתם, ובפסוק הזה בא החלוף הט"ז שאמר בכאן וישת חשך סביבותיו סכות, ובספר תהלים אמר ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו, ועשה זה לתכלית הביאור, שלא נחשוב שהיתה כוונתו שסכות הם החשך, כי החשך הוא העדר האור, וסכות הן העננים והעבים העכורים, ואמר ישת חושך סתרו לבאר שהחושך שזכר הוא לבד להסתרת האור, וסביבותיו חוזר לסכות לא לחושך שהם העבים, ולפי שהיה זה עונש רביעי נבדל מהקודם, אמר בספר תהלים וישת חושך בוי"ו, להורות על היותו עונש אחר מחולף מהקודם. ובא בזה הפסוק גם כן חלוף הי"ז שכאן אמר חשרת מים, ובספר תהלים רצא לבאר מלת חשרת, ואמר חשכת מים, שהוא נאמר על קשור העבים אשר ימנעו האור ויבא משם החשך:

פסוק יג

העונש החמשי הוא באמצעות הדברים אשר יתילדו מחומרי האד והעשן באויר, ועליו אמר לפי דעתי מנוגה נגדו בערו גחלי אש ירעם משמים ה' ועליון יתן קולו וגומר, ורש"י פי' שמא תאמר בחשך הוא שרוי, מנוגה נגדו. ולפי דעתו ראוי שנפרש הכתוב חוזר למה שאמר למעלה ישת חשך סביבותיו, כלומר שהשם יתברך יסבב החשך להעניש בו את

אויביו, עם היות שנהורא עמיה שריה ומנוגה נגדו יבערו גחלי אש, ובזה הדרך לא יהיה המאמר הזה כפול אחרי אמרו למעלה גחלים בערו ממנו. אבל כפי מה שאמרתי לא יכוון הכתוב לזה, כי אם לענינים המתחדשים באויר מחומרי האיד והעשן העולה מן הארץ. וכבר כתבו בזה הטבעיים שמלהט השמש כשיתרשם בלחות האוירי שנתחדש מהמטר תראה הקשת והעגולה אשר סביב הלבנה, והשחזיזים יעשו מהתלהבות האש בעשן העולה מן הארץ בעלותו במקום יסוד האש, וגם כן בהשאר כלום מהעשן בתוך העב והענן יתנעע בו בחזקה וימצא ממנו הקולות והרעם, ובהתחזק אותה תנועה מחמימותה תשוב אש מאירה ויקרא ברק, ואם יהיה המתלהב גס וכבד יעשה האלגביש. הנה בזה האופן אמרו שיעשו הקולות והרעמים אשר פעמים רבות ימותו אנשים מהם ומפחדם ואימם, ועל זה אמר מנוגה נגדו, רוצה לומר מהנוגה והאש המתלהב בעשן בערו גחלי אש שיראו האשים המבהיקים וישמעו הקולות והרעמים מתנועתו בענן, (יד) וזהו וירעם משמים ה' ועליון יתן קולו, ויהיה אם כן אמרו נגדו שב אל האש שהוא נגדי למים הנזכר. ועם היות הדברים האלה טבעיים בתולדתם, הנה פעמים יתהוו על דרך נס, וגם הטבעיים ההם פעמים יהיו שלוחי ההשגחה וכלי רצונו יתברך להכות את אויביו, כמו שסופר בספר יהושע (יהושע י' י"א) שבהלחמו עם המלכים השליך ה' עליהם מן השמים אבנים גדולות עד עזקה וימותו רבים. ובפסוק הזה בא החלוף הי"ח, שאמר בכאן מנוגה נגדו בערו גחלי אש, ובספר תהלים אמר מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש, הנה הוסיף עביו עברו וברד. והוא גם כן לתוספת ביאור כפי הכוונה שפירש שמה, שהאש המתלהט והעשן המתנועע הוא בענן לא באויר הפשוט הזך הנקי, ולזה אמר עביו עברו שבעבים תבא, וגם פירש ששם נתילד הברד באד העשני ההוא כמו שהתבאר. והחלוף הי"ט שכאן אמר ירעם מן שמים ה', ובספר תהלים אמר ירעם בשמים ה'. והסבה בזה לפרש שאין הכוונה שירע' מן השמים על הארץ, כי אם שבשמים עצמם ירעם, כי הרעם הוא בהתנועעות העשן בתוך הענן בסבת חום המתלהב בו. והחלוף הכ"ף שכאן אמר ועליון יתן קולו, ובספר תהלים הוסיף ואמר ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש. והיה זה לומר שמהקולות לבדם לא ימותו האנשים מהם, כי אם מהברד והאש המתלקחת שם, (טו) וזהו שהמשיך לומר וישלח חצים ויפיצם וגם האשים הבוערים מתחדשים עם הברק, ולזה אמר ברק ויהומם, שהאל יתברך ישלח אותם הדברים המבהילים ובהם יפיץ האומות ויהומם, ובספר תהלים אמר וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהומם והוא החלוף הכ"א. והסבה בו לבאר שהחצים הנזכרים בכאן אינם חצים ממש כפשוטו, כי אם אבני הברד והאלגביש שהם בידו כחצים ביד גבור, ולזה אמר שם וישלח חציו שהם

החצים המכונים אליו יתברך. ובמקום שאמר כאן ברק יאמר שם וברקים רב, להגיד שלא היה ברק אחד כי אם ברקים רבים, ולהיותם החצים רמז לאבני הברד והאלגביש והברקים הוא דבר מתחלף אליהם במהות, אמר שם וברקים בתוספת הי"ו, להורות הבדלם מהחצים שזכר, ולכן אמר וברקים רב, כלומר וברקים הרבה והוא החלוף הכ"ב. ואמ' שם ויהומם במקום שאמר כאן ויהם, שהוא החלוף הכ"ג, לפרש ולרמוז לאויבים שזכר והוא פירוש מה שאמר כאן בלשון יחיד ויהם:

פסוק טז

העונש הששי זכר באמרו ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל בגערת ה' מנשמת רוח אפו, והמפרשים פירשוהו על הדברים הנסתרים ששכל האדם לא תקיף בהם קודם היותם, שדומים לאפיקי ים שהם מעמקי ים, ומוסדות תבל, הם המקומות השפלים במרכז הארץ שאדם לא יראם, כאלו אמר שהדברים הנסתרים שלא יחשוב האדם שיתחדש נתחדשו בהשגחתו יתברך, כמיתת יהונתן עם שאול אביו לשלא ישאר יורש עצר אחריו וכמיתת אישבשת. ואני אחשוב שרמז בזה שממפלאות תמים דעים הוא פעמים להחריב את העולם ברבוי הגשמים, כמו שאמר חשרת מים עבי שחקים, ופעמים יחריבהו בציה גם חום ועצירת הגשם, עד שכמעט יראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל בסבת החורב והצמאון, וכמו שבא בספר מלכים (מלכי' ב' ג') שהלכו מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום להלחם במישע מלך מואב ולא היה מים למחנה, ואמר מלך ישראל אהה כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב, כי בעבור צמאון המים תהיה מפלתם. גם אפשר לפרשו שכל אשר חפץ השם עשה בשמים ובארץ בימים ובכל תהומות, ואם יצטרך להצלת עבדיו להחריב הים ולהציב מים כמו נד יהיה נקל בעיני ה' לעשותו, כמו שהיה בים סוף להצלת ישראל ובהעברת הירדן, וקרוב לזה דרשו בו חז"ל במדרש תהלים. ובפסוק הזה בא החלוף הכ"ד, שבמקום שאמר כאן בגערת ה' מנשמת רוח אפו, אמר בספר תהלים מגערתך ה' מנשמת רוח אפך. והיה זה לפי שראה דוד שלהטיב כוונת המתבודד היה יותר טוב שיכוון הדברים לנוכח השם ויאמר אליו יתברך מגערך ה', והנה לא אמר בגערתך ה' לפי שאין ראוי ליחס פועל גשמיי מתנועע מאתו יתברך, ולכן לא רצה לומר בגערתך, שהגערה תחריב הים בעצמה ואמר מגערתך, והמ"ם היא מ"ם הפועל כמו (משלי כ' כ"ד) מהשם מצעדי גבר כוננו, יאמר מסבת גערת השם נמשך המסובב הזה, ולא ישלול המאמר הזה היותו נעשה על ידי אמצעיים כפי מה שגזרה רצונו וחכמתו. הנה בזה כלל המשורר ששה מיני שלוחי השגחה וכלי האל יתברך,

להשחית באויביו ולהענישם ולהציל עני מחזק ממנו לאוהביו ולשומרי מצותיו כפי מה שפרשתי:

פסוק יז

ישלח ממרום יקחני וגומר. בפסוקים האלה ספר המשורר איך בהעניש האל יתברך את אויביו בששת מיני העונשים האלה שזכר ניצול ונמלט הוא מהם ולא נכלל באותם העונשים, ולזה אמר ישלח ממרום יקחני, וזהו כנגד העונש הראשון מרעש הארץ, שבהיותה מתרעשת שלח האל יתברך ידו ממרום ולקחו שלא יבולע בה. ואמר ימשני ממים רבי', כנגד העונש הרביעי הבא באמצעות יסוד הים ברבויי הגשמים:

פסוק יח

ואמר יצילני מאויבי עז משונאי כי אמצו ממני, כנגד העונש השני אשר יבא באמצעות יסוד האש, שהוא האויב הגדול, והוא רמז לשאול והמשנאים הם עבדי שאול שהיו רודפים את דוד. ובפסוק הזה בא החלוף הכ"ה, שבמקום שאמר כאן משנאי, אמר בספר תהלים ומשנאי. וזה לבאר שאין אמרו אויבי עז כמו משנאי, ושאינם שמות נרדפים, כי אויבי עז אמרו על שאול, ומשונאי אמר על דואג ושאר עבדיו, ולהורות על רבויים והתחלפותם מהאויב שזכר אמר ומשנאי:

פסוק יט

ואמר יקדמוני ביום אידי ויהי ה' למשען לי, כנגד העונש השלישי הבא באמצעות הרוחות המבהילים וחזקים. ובפסוק הזה בא החלוף הכ"ו, בשאמר כאן יקדמני ובספר תהלים אמר יקדמוני בלשון רבים. והיה הסבה בזה כי בכאן כי רומז אל יסוד האויר שהוא האמצעי בעונש הזה, למה שהיה כמו שזכר הפלוסוף אריסטו הרוחות הם אויר מתנועע, אבל בספר תהלים אמר יקדמוני לרמוז לרוחות, לפי שאין האויר במה שהוא אויר מפרק הרים ומשבר סלעים, כי אם מפאת הרכבותיו אשר מהם יתילדו הרוחות שהם רבים:

פסוק כ

ואמר ויוצא למרחב רגלי, כנגד העונש הששי הבא באמצעות קריעת הים והצמאון. ואמר יחלצני כי חפץ בי, על העונש החמשי אשר יבא מהדברים המבהילים המזיקים המתילדים באויר מחומר האיד והעשן העולה מן הארץ. והנה לא זכר המשורר בתוך העונשים האלה המות, לפי שכמו שזכר סיניק"א הפילוסוף המדיני אין המות צרה, אבל היא תכלי' הצרות כלם. ובפסוקים האלה בא החלוף הכ"ז, שבמקום שאמר כאן ויהי ה' משען לי, אמר בספר תהלים למשען לי. וסבתו מבוארת שהקב"ה אינו בעצמו משען,

אבל היה לדוד ובערכו למשען כי מאמ' משען הוא הדבור המשליי יאמ' בו יתברך בערך דוד, לפי שהיה בוטח בו ונשען עליו. ובא בזה החלוף הכ"ח, שאמר כאן ויצא למרחב אותי, ובספר תהלים אמר ויוציאני למרחב. והוא ליופי הדבור ולנועם המאמר, כי הכנוי יותר ראוי שידבק עם הפעל, ולזה אמר ויוציאני, ובהיות הכנוי דבק עם ויוציאני, היה מהמותר שיאמר עוד אותי. ובמדרש תהלים מזמור י"ח דרשו הפסוקים האלה כלם על פרעה ועל מצרים ועל קריעת ים סוף ועל ישראל בהצילו השם יתברך מצרותיו. והמפרשים במקומות מהם נמשכו אחרי דעת המדרש, וגם חכמי הנוצרים פירשו כן, ואני נטיתי מזה, לפי שלא כיוון דוד בשירה הזאת כי אם לתת שבח והודאה לאל יתברך על הצלחותיו לא על עניני ישראל, וכמו שאמר בתחלת דבריו, ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול, שעל אויביו ועל הצלותיו ידבר, לא על פרעה ועל מצרי' ועל הצלת ישראל, כי משה כבר עשה עליהם שירת הים, ומה לו לדוד להזכירם בכאן? (כא) יגמלני ה' כצדקתי וגומר. עתה זכר דוד המלך ע"ה שהיו לו ששה מדות משובחות לפני המקום, שבעבורם היה ראוי להיות ניצול ונמלט מאותם העונשים הששה שזכר. האחת אמרו יגמלני ה' כצדקתי, ר"ל ראוי היה שיגמלני השם כפי צדקתי, והיא הצדקה וההטבה אשר היה דוד עושה עם הבריות. ורש"י כתב כצדקתי שלא הרגתי את שאול בכרתי את כנף מעילו. ובספר תהלים אומר כצדקי, והוא החלוף הכ"ט, ולא עשאו כי אם ליופי הדבור ולהקל הקריאה, כי בהיות צדקי כמו צדקתי יותר נקל על המתפלל לומר צדקי. המדה השנית היה כבור ידי ישיב לי, ר"ל שלא הייתי שולח יד בגזל ובשוחד ולא בדברים הנזכרים בפרשת המלך (שמואל א' ח'), כי מלבד שהיה דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ממה שלו, הנה גם לא היה לוקח דבר משל אחרים, וזהו כבור ידי ישיב לי, כי השוחד והגזל ייוחס לידים, כמו שאמר (ישעי ל"ג ט"ו) נוער כפיו מתמוך בשוחד:

פסוק כב

המדה השלישית אמרו כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלהי, ופירושו שהיה מתנהג בדרכי השם, וכאמר' חז"ל (סוטה י"ד ע"א) והלכת בדרכיו מה הוא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא רחום אף אתה היה רחום וכו'. ואחשוב שכוון לומר בזה שהיה דוד בכל הדברים דורש את ה' ועושה מצותו ולא היה עובר דברו כמו שאול, וזהו כי שמרתי דרכי ה' ר"ל במה שצוני. המדה הרביעית היא, שעם היות שדוד חטא בענין בת שבע ואוריה, הנה היה זה במה שבין אדם לחבירו, אבל במה שבין אדם למקום היה נשמר מאד, וזהו ולא רשעתי מאלהי, רוצה לומר בדברים שבין אדם למקום והם האמנות:

פסוק כג

המדה החמשית היא אמרו כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסור ממנה, רוצה לומר שעם היותו מלך ובידו לעבור המשפטים כפי צורך השעה, הנה הוא היה שומר המשפטים האלקיים ולא יסור מהם, וכמו שאמר במקום אחר (תהלים י"ט י"ב) גם עבדך נזהר בהם, וזהו כי כל משפטיו לנגדי, שהיו תמיד נגדו לעשותם בשלמות, ואפילו החוקים שאין להם טעם לא היה זז מהם, וזהו וחקותי לא אסור ממנה. והנה בספר תהלים אמר וחוקתיו לא אסיר מני, והוא החלוף השלשים. והיה זה לתיקון הדיבור, לפי שהאדם יסור מהחקים או יתקרב אליהם והמה לא יסורו ממנו, כי המקרה הוא אשר יסור מהנושא, לא הנושא ממנו, ולזה תקן מה שאמר לא אסור ממנה, שיורה שהוא הסר מן החוקים ואמר לא אסור מני, רוצה לומר לא אסיר החקים ההם ממני:

פסוק כד

המדה הששית היא אמרו ואהיה תמים לו ואשתמר' מעוני, ירצה שלא היה במופלא ממנו דורש וחוקר ולא היה מפקפק באמונותיו, אבל היה תמים עם השם אלקיו, ועל זה אמר ואהיה תמים לו. ונתן הסבה למה יחזק בתמימות ולא יפליג בדרישה ובחקירה, ואמר ואשתמרה מעוני, רוצה לומר שבפחדו פן יפגע בחקירתו ישתמר מאותו עון, ולכן יהיה תמים. ובספר תהלים אמר ואהי תמים לו, והוא החלוף הל"א. והסבה בו לפי שאהיה הוא עתיד, ואין ראוי שיאמר שבעתיד יהיה תמים, ולכן אמר ואהי שהוא לשון הווה. והחלוף הל"ב הוא שאמר כאן ואשתמרה, ובספר תהלים אמר ואשתמר, וגם זה הוא ליפות הדבור, כי היתה הה"א בואשתמרה נוספת, והדבור ההגון הוא ואשתמר: ואחרי שזכר ששת המדות המשובחות האלה שהיו בו, זכר שבעבורן היה ראוי שיזכה לזכיות מתייחסות אליהם, (כה) וזה שאמר וישב השם לי כצדקתי, והוא כנגד מה שאמר יגמלני השם כצדקתי, רוצה לומר אם אני עשיתי צדקה עם הבריות, היה ראוי שהשם יתברך יגמול עלי צדקה רבה. ובספר תהלים אמר וישב השם לי כצדקי והוא החלוף הל"ג, שלא אמר שם כצדקתי, כי אם כצדקי, וכבר אמרתי בסבתו. ואמר כבורי לנגד עיניו, כנגד מה שאמר כבור ידי ישיב לי, רוצה לומר אם אני הייתי נשמר בנקיון כפים לבלתי אקח מאיש דבר, גם כן האל יתברך ראוי שישיבני עליו מדה כנגד מדה, שלא יקח אדם מכל אשר לי ולא יגזלני אויב. ובספר תהלים אמר כבור ידי לנגד עיניו והוא חלוף ל"ד, והיה זה לתכלית הביאור, שאין פירוש כבורי כי אם על בור הידים שזכר:

פסוק כו

ואמר עם חסיד תתחסד, כנגד מה שאמר כי שמרתי דרכי השם ולא רשעתי מאלהי, שהוא מדת החסידות, ואמר עם חסיד כמוני ההולך בדרכיך היה ראוי שתתחסד בעשות עמי גם כן גמילות חסדים לפנים משורת הדין. ואמר עם גבור תמים תתמם, כנגד ואהיה תמים לו, ירצה שעם האיש שאף על פי שהוא גבור במלחמת העיון הוא תמים בדעותיו ואמונתיו, היה ראוי לשם יתברך שיהיה עמו תמים מדה כנגד מדה, והוא השלימות והתמימות:

פסוק כז

ואמר עם נבר תתבר, כנגד מה שאמר שהיה שומר המשפטים והחוקים ולא יסור מהם עם היותו מלך, רוצה לומר שעם אדם כמוהו שהוא נבר וזך ונקי היה ראוי שהאל יתברך יתברר עמו בהטבה וברחמים, אמנם עם האיש העקש שהוא הפכיי לכל המדות שזכר, שלבו עקש ופתלתול, תתפל, רוצה לומר ראוי שתבא עליו בדרך נפתל, ליסרו שבע על חטאותיו. ובספר תהלים אמר במקום תתבר תתברר והוא החלוף הל"ה, ובמקום אמרו כאן תתפל אמר שם תתפתל, והוא החלוף הל"ו. וגם אלה ליופי הדבור ותקונו היו וכפי דרך הדקדוק גם כן, כי ההתפעל מברר יאמר תתברר, כמו התברכו והתלבנו, וההתפעל מפתל יאמר תתפתל, וכן הביאוהו המדקדקים, ועם היות שדוד בשוררו השירה הזאת היה אומר תתבר תתפל על דרך ההעברה, הנה בכתבו אותה בספר תהלים דקדק אותה כראוי. הנה אם כן בחלק השני הזה מהשירה הביא המשורר ששה מיני שלוחי ההשגחה וכלי העונש שיעשה השם יתברך להעניש אויביו, וששה מיני הצלות שניצול דוד מהם, וששה מדות משובחות שהיו לו, וששה זכיות שבעבורם היה ראוי לזכות אליהם, ואין להפליא מאשר קצתם לא באו על הסדר, כי כן יקרה בדבור השיריי:

פסוק כח

ואחרי כל זה אמר ואת עם עני תושיע, רוצה לומר ומלבד שאני ראוי והגון להצלה מפאת המדות אשר לי, הנה עוד הייתי ראוי להנצל בעבור ישראל כדי שיהיו נושעים מאויביהם, וזהו ואת עם עני תושע ועיניך תתן על הרמים שהם אויביהם להפילם. ואתה תראה שבספר תהלים אמר במקום ואת עם עני תושיע, כי אתה עם עני תושיע, שהוא החלוף הל"ז, והוא להודיע ולבאר שהפסוק הזה הוא כלל מקיף על מה שזכר למעלה, והוא נתינת טעם אחר להצלתו כמו שפירשתי, ולזה אמר בו כי אתה וגו'. והחלוף הל"ח אמרו כאן ועיניך על רמים תשפיל, ובספר תהלים אמר ועינים רמות תשפיל, והיה זה לתקן המאמר שלא יאמר שתכלית ההשגחה האלקית להשפיל הרמים, ולא יהיו

העינים כאן מיוחסים לו יתברך כי אם לרמים עצמם, וזהו ועינים רמות תשפיל. הנה במה שאמרתי בזה התבארו פסוקי החלק השני מן השירה, והוא בהגידו שהאל יתברך הושיעו מכף אויביו והוא משגבו ומנוסו מחמס יושיעהו. ובמדרש תהלים (מזמור י"ח) דרשו הפסוקים האלה על האבות אברהם יצחק ויעקב, ומהם דרשו אותם על שבט לוי ומשה עליו השלום במעשה העגל, והוא דרך אחר והפשט יתישב על פשוטו:

פסוק כט

כי אתה נרי השם וגו'. עתה יבאר החלק השלישי והוא איך האל יתברך אמצו ועזרו לא לבד להמלט מאויביו אבל גם להכותם ולהמיתם ולהכניעם, והנה הקדים לזה להודיע שהצלחותיו כלם הם מושגחות מאתו יתברך ומושפעים ממנו בדרך נס, ואינם כשאר הדברים הנמשכים בטבע. ולפי שהיו ההצלחות היותר אהובות אצלו שתים, אם נפשיית והיא האמיתית, ואם מדומה התלויה בכבוד, להיות הכבוד כמו שזכר הפלוסוף (אריסטו) הוא מה שיחשבו יותר שהיא ההצלחה והאושר, לכן אמר ששתיהם מהאל יתברך, וזהו אמרו כי אתה נרי השם והשם יגיה חשכי, ואין ראוי שנפרש שהאל יתברך היה הנר, כי אם שהוא יתברך היה מאיר נרו של דוד שהוא הנפש, כמו שאמר (משלי כ' כ"ז) נר השם נשמת אדם, וכאלו אמר שההשכלה והשפע האלקי ורוח הקדש אשר בו לא היה מהשכל הפועל, כי אם ממנו האל יתברך שהוא המאיר את נרו והוא מגיה חשכו, רמז לחשך הסכלות ומפני זה אמר בספר תהלים כי אתה תאיר נרי, שהוא החלוף הל"ט, והיה זה לתוספת ביאור, שלא נחשוב שיתואר השם יתברך בנר, כי אם שיתארו במאיר שיאיר את נרו. ויש חלוף ארבעים, באמרו שם השם אלקי יגיה חשכי, במקום מה שאמר בכאן והשם הגיה חשכי, הנה הסיר הוי"ו לרמוז שהם כפל ענין, אתה תאיר נרי השם יגיה חשכי, כי היה הוי"ו מוסיף על ענין ראשון, ולתקן הדבור שלא יאמר שני פעמים השם בלי שנוי כלל הוסיף מלת אלקי, שהוא חלוף מ"א ממה שהוסיף שם אלקי, ואמר השם אלקי יגיה חשכי. הנה ביאר בזה שמעלתו הנפשיית היתה מאתו יתברך, (ל) ועל זה אמר כי בך ארוץ גדוד וגו', כי המלחמות מהם שיהיו בשדה מערכה מול מערכה וגדוד נגד גדוד, ומהם שיהיו בצורם על האויבים בהיותם בעיר דלתים ובריח סוגרת ומסוגרת, ועל שניהם אמר כי בך ארוץ גדוד להלחם עם הגדוד הרב בשדה, באלקי אדלג שור שבהיות האויבים נסגרים בתוך העיר אדלג החומה ואכנס שמה בעל כרחם. ולהיות המאמר הזה כולל שתי ענינים מתחלפים האחד ארוץ גדוד והשני אדלג שור כמו שפירשתי, לכן בספר תהלים הוסיף באלקי אדלג שור הוי"ו, ואמר ובאלקי אדלג שור, שהוא החלוף מ"ב, והוא כדי לבאר ולרמוז שהם שני ענינים והוי"ו הוא סימן התוספת,

ואמר עוד שעם היות ששני הדברים האלה, רוצה לומר שלמות הנפש ונצחון האויבים הם מתחלפים בעצמם, אל יחשוב חושב שהם יבואו מהתחלות מתחלפות, כי שניהם יחד בלי ספק מאתו יתברך, (לא) וזהו שאמר האל תמים דרכו, רוצה לומר שדרך האל יתברך בהשפעה ובהטבה הוא שלם ותמים לא יחסר כל בו, ובו ימצא האושר הנפשיי והמדומה, וזהו תמים דרכו, עד שהאמירה והרושם אשר יאמר בו יתברך היא אמירה צרופה בלי ספק וסיג כלל ואמיתית היא שמגן הוא לכל החוסים בו, אם בנפשיי ואם בגופני ובמדומה, וראוי הוא שיהיה כן, כי הוא יתברך היכול בכל הדברים, (לב) וזהו כי מי אל מבלעדי השם, רוצה לומר בשלמות הנפשיי, ומי צור מבלעדי אלקינו בנצחון האויבים ובשלמות הכבוד המדומה, ולכן הוליד מזה שכל הצלחותיו וכבודו הם ממנו יתברך על דרך נס לא במקרה לא בחיל ולא בכח, (לג) וזהו שהמשיך לומר האל מעוזי חיל ויתר תמים דרכי, רוצה לומר האל יתברך הוא הנותן לי עוז ותעצומות וחיל, והוא אשר יתר דרכי להיותו תמים ושלם. ובספר תהלים במקום כי מי אל מבלעדי השם ומי צור מבלעדי אלקינו, אמר כי מי אלוה ואמר ומי צור זולתי אלקינו והם החלופים מ"ג ומ"ד. ושניהם ליפות הדבור וביאור הכוונה, כי למה שהיה כוונתו בכי מי אל מבלעדי השם להשלים הנפש כמו שפירשתי, שם בו שם לשון אלוה, לפי שאל וצור אשר יבא בחלוקה השנית שניהם כפי הלשון אחד, ולרמוז ההבדל בהם כפי הכוונה אמר אלוה, וכדי שלא יאמר שתי פעמים מבלעדי זה אחר זה העתיק השני לזולתי. והחלוף המ"ה אמרו שם במקום האל מעוזי חיל האל המאזרני חיל. אבל היה זה לתוספת ביאור, כדי שלא נחשוב שיאמר שהאל יתברך הוא מעוזו, כי אם שהוא המאזרו והנותן אליו כח וגבורה, וכן אמר במקום ויתר תמים דרכי, ויתן תמים דרכי והוא החלוף המ"ו, וגם הוא לפרש מלת ויתר שהכוונה בו ויתן תמים דרכי. הנה חמשת הפסוקים האלה אמרם המשורר בדמות הקדמה למה שיאמר אחרי זה, שיספר החסדים שעשה עמו יתברך בהכנעת אויביו והחתתם. ולפי שלא נחשוב שהם היו במקרה או בכח אינושי, הקדים שהכל מאתו יתברך ואליו ראוי שיתיחסו ענייניו כלם. ואמנם במדרש תהלים (מזמור י"ח) דרשו הפסוקים האלה על דוד ויואב, וכן דרשו אותם, על מרדכי ואסתר, ולא ראיתי להביאם הנה, כי אינם מענין פירוש הפסוקים ואמתתם:

פסוק לד

משוה רגלי כאילות וגו'. אחרי שהניח שפועל הטובות כלם עמו הוא האל יתברך ואין זולתו, זכר עשרה מיני חסדים אשר עשה עמו שהיו סבה להכנעת אויביו והמשלו עליהם. הראשון אמרו משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידיני, רוצה לומר

כי מהלוחמים קצתם שלא ינוסו מהמלחמה לא לגבורתם, כי אם להיותם כבדים בכלי מלחמתם ולא יוכלו להתנועע, וכמו שזכרתי בענין גלית הפלשתי, (דף קי"ד ע"ג) ואמר המשורר שהוא לא נמנע מלברוח מהמלחמה לזאת הסבה, כי אם מפאת גבורתו שהיה אמיץ לבו בגבורים, עד שלתקפו מימיו לא ברח מתוך המלחמה, וזהו משוה רגלי כאילות, והוא משל לקלות תנועתו, ועל כל זה על במותי יעמידיני, שלא ברחתי מימי ממלחמת האומות:

פסוק לה

החסד השני הוא אומרו המלמד ידי לקרב ונחת קשת נחושה זרעותי, רוצה לומר שנתן לו יתברך כח יתר וגבורה רבה חוץ מהמנהג הטבעי, וזה אם כח טבעי ואם כח למודי, כי היה מחלוקת בין המדיניים מי הוא הראוי יותר להלחם בשלימות, אם בעלי החוזק והכח בטבעם ומולדתם בלי למוד, ואם בעלי למוד ותחבולות המלחמה? ואמר דוד שהתחברו בו שני הענינים יחד הטבעי והלמודי, וזהו מלמד ידי לקרב, שאמרו על מלאכת המלחמה ולמודה, ונחת קשת נחושה זרועותי שהוא הטבעי שהיה כחו כל כך שהיה מוריד ומשבר בידיו קשת נחושה. ובמדרש תהלים (מזמור י"ח) אמרו, נח לו לאדם לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד, וקרוב הוא למה שפירשתי. ורלב"ג פירש בו והוריד קשת נחושה כל אחד מזרועותיו, ענינו שהוריד יתר הקשת אל המקום המוגבל לירות משם החצים. ובספר תהלים אמר במקום ונחת ונחתה, והוא החלוף המ"ז, והיה זה ליפות הדבור כי כפי הדקדוק האמתי כן היה ראוי לומר ונחתה:

פסוק לו

החסד השלישי הוא אמרו ותתן לי מגן ישעך וענותך תרבני, רוצה לומר שמלבד הגבורה הטבעית והמלאכותיית אשר אצלו, הנה עוד נתחברה אליו התשועה והעזר האלקי, כי הוא יתברך כאלו נתן לו מגן ישעו, כמשל המלכים שנותנים כלי מדיהם לכל אשר יחפצו ביקרו, וכמו שהיה נותן שאול מדיו לדוד להלחם עם גלית, וזהו ותתן לי מגן ישעך. ובספר תהלים הוסיף בזה וימינך תסעדני והוא החלוף מ"ח. והסבה בו גם כן ליפות הדבור, כי למה שאמר ותתן לי מגן ישעך כמשל המלכים, הוסיף לומר באותו משל וימינך תסעדני כאלו היה האל יתברך הולך לימינו לחזקו ולדבר על לבו כאשר יעשו הגבורים אלה לאלה: והנה אמר עוד וענותך תרבני, להודיע שעם כל גבורתו לא גבה לבו ולא רמו עיניו כדרך הגבורים לעמוס את רעיהם וכל דאלים גבר, כי גדלתו כאב הענוה והמוסר:

פסוק לז

החסד הרביעי הוא אמרו תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי, רוצה לומר שפעמים יקרה לאדם בהלחמו עם אויביו, עם היות שהם לא ינצחוהו הנה הוא מעצמו אפשר שימעדו רגליו ויפול ארצה בסבת המקום אשר הוא בו היותו צר או ממעיד, ואמר דוד שהיתה מטוב הצלחתו שלא קרהו כן מימיו בהשגחת השם, וזהו תרחיב צעדי תחתני באופן שלא מעדו קרסולי והם הברכים, כי כן תרגם אונקלוס (ויקרא י"א כ"א) אשר לו כרעים, קרסולין. ובספר תהלים אמר במקום תחתני תחתי, והוא החלוף המ"ט, אבל הוא ליפות הדבור ולתקון המאמר כפי הדקדוק:

פסוק לח

החסד החמשי הוא אמרו ארדפה אויבי ואשיגם וגו', ואכלם ואמחצם וגו', כלומר שאר האנשים ברדפם אחרי אויביהם הבורחים מהמלחמה פעמים לא ישיגום וישובו בידים ריקניות, ופעמים יקרם בהרדפתם מקרים רעים כי יפרדו מאנשי מלחמתם וימצאום האויבים הבורחים ביניהם, וזכר דוד שבחמלת השם עליו לא היה כן, כי פעמים רבות היה רודף אחרי אויביו אבל תמיד היה משיגם ומשמידם ולא ישוב מההרדפה עד כלותם, ולא היתה ההרדפה אם כן פעל בטל, וגם לא יקרהו בהרדפה מקרה רע כי הוא יכלם וימחצם ולא יוכלו קום ויפלו תמיד תחת רגליו. ובספר תהלים אמר במקום ארדפה ארדוף, והוא החלוף הנו"ן, והוא גם כן ליפות הדבור ולתקון המאמר, שכפי הדקדוק הה"א בארדפה נוספת וראוי שיהיה ארדוף, כמו (שמות ט"ו ט') ארדוף אשיג אחלק שלל. גם אמר שם במקום ואשמידם ואשיגם והוא חלוף נ"א. והסבה בו להישיר הדבור כראוי, כי אם היה רודף מבואר הוא שראוי לזכור ראשונה שישיג את האויבים ואחר כך יאמר ולא אשוב עד כלותם:

פסוק לט

גם אמר כאן ואכלם ואמחצם, ושם אמר אמחצם ולא אמר ואכלם, והוא החלוף נ"ב, והסבה בזה כי אחרי שאמר ולא אשוב עד כלותם היה כפל באמרו ואכלם ואמחצם, ולזה בספר תהלים לא אמר כי אם אמחצם, כאלו הוא פירוש הכליה שזכר. וביאר איך יכלם וזה בשימחצם באופן שלא יוכלו קום, והוא חלוף נ"ג, והוא גם כן לתכלית הביאור, לומר שלא נמנעו מהקימה לרצונם כי אם לפי שלא יוכלו קום. גם אמר כאן ואמחצם בוי"ו ובספר תהלים הסיר הוי"ו משניהם ואמר אמחצם ולא יוכלו קום יפלו תחת רגלי, והוא החלוף נ"ד. והסבה בזה לפי שבכאן היתה השירה על מה שעבר על דוד, ולכן באו הדברים בלשון עבר, ובספר תהלים שסדר הדברים למתבודד אמר זה בלשון

עתיד אמחצם יפלו תחת רגלי. הנה בזה זכר החמשה חסדים הראשונים והם מיוחדים למלחמות האומות אויבי השם:

פסוק מ

והחסד הששי הוא אמרו ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני, ואמר זה על מלחמת שאול ואנשיו ואבשלום ואנשיו, ולזה אמר תכריע קמי תחתני, כי הקמים עליו מבני ישראל היו, וכמו שאמר (תהלים ג' ב') השם מה רבו צרי רבים קמים עלי. ובספר תהלים אמר במקום ותזרני ותאזרני והוא חלוף נ"ה, ובמקום תחתני תחתי והוא חלוף נ"ו, ושניהם לתקון הדבור כפי שרשי הדקדוק, וכמו שאמרתי בכיוצא בהם:

פסוק מא

והחסד השביעי הוא אמרו ואויבי נתת לי עורף משנאי ואצמיתם, ואמר זה גם כן על מלחמות בני ישראל, שאנשי אישבושת כשנלחמו עם אנשי דוד ברחו מפניהם ולא שמו אליהם פנים, וכן אנשי אבשלום בהלחמם עם אנשי דוד ושבע בן בכרי, כי כלם הפכו עורף לברוח מפניו ונצמתו. בספר תהלים אמר ומשנאי אצמיתם והוא החלוף נ"ז, והיה זה לפי שאצמיתם היא גזרת המאמר ואין ראוי שתבא עם וי"ו, ולכן הסיר הוי"ו מאצמיתם ושמו במשנאי, ואמר ומשנאי אצמיתם:

פסוק מב

והחסד השמיני הוא אומרו ישעו ואין מושיע אל השם ולא ענם, רוצה לומר שעם היות המשנאים הקמים עליו מבני ישראל ויזעקו אל השם בצר להם שיעזרם ויפלטם, הנה האל יתברך לא שמע אל צעקתם ולא קבל תפלתם להיותם כנגד דוד, וזהו ישעו ואין מושיע אל השם ולא ענם, והוא על דרך (במדבר ט"ז ט"ו) אל תפן אל מנחתם, והמאמר הזה יורה שהיו מבני ישראל אחרי היותם משועים אליו יתברך. והמפרשים פירשוהו על האומות, והוא מחכמינו ז"ל במדרש תהלים (מזמור י"ח) ואמת יורה דרכו. ובספר תהלים במקום ישעו אמר ישוועו והוא חלוף נ"ח, והוא מבואר שהיה לישר הדבור, כי הכוונה בו על הצעקה אשר שרשה שוע. גם במקום שאמר כאן אל השם כתב שם על השם והוא חלוף נ"ט, והיה זה ליפות הדבור והוא על דרך (שמואל א' א' י') ותתפלל על השם:

פסוק מג

והחסד התשיעי הוא אמרו ואשחקם כעפר ארץ כטיט חוצות אדיקם ארקעם, רוצה לומר ששאול ואבשלום וכל אויבי דוד אשר מתו לא נשאר להם זרע של קיימא בכבוד וכלם כבגד יבלו, והיה זה מהשגחת השם לבלתי ישארו בניהם אשר יקומו מאחריהם אויבי

דוד ושונאי נפשו, ועל זה אמר ואשחקם כעפר הארץ, שבזכותו מתו אויביו הם ובניהם ונעשו שפלים ונבזים כעפר האדמה, ולא אמר זה להיותו פועל זה בעצם, כי אם לפי שהיה זה בזכותו ובעבורו. ובספר תהלים במקום שאמר כאן כעפר הארץ, אמר שם כעפר על פני רוח, והוא חלוף ס'. והיה זה להוסיף ביאור, שאין הכוונה כעפר הארץ המדובק זה בזה עם רוב הלחות שיתחזק כאבן, כי אם כעפר על פני רוח שישאנו הרוח ולא ישאר ממנו דבר נח ושקט במקומו, וכאמרו כדומה לזה (הושע י"ג ג') כמוץ יסוער מגורן. גם אמר כאן אדיקם ארקעם, ואמר בספר תהלים אדיקם לבד והוא חלוף ס"א. והוא ליפוי המאמר, כי אדיקם הוא מגזרת דק, רוצה לומר שיעשה את האויבים דק ככפור על הארץ, וכפי כוונת המאמר לא היה מקום עוד לארקעם:

פסוק מד

(מד-מו) והחסד העשירי הוא אמרו תפלטני מריבי עמי תשמרני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני, בני נכר וגו', בני נכר יבולו וגו', רוצה לומר שהאל מלטו והצילו ממלחמות בני ישראל והרדפתם לתכלית טוב, והוא להיותו ראש גוים לא לבד ישראל כי אם שאר העמים שנכנעו תחת ממשלתו, ואמר מריבי עמי על שאול דואג ואחיתופל ואבשלום והזיפים וכל הרודפים אותו, כי היה מריבת העם עם מלכם יותר קשה ממריבת שאר העמים עמו, והיה התכלית בכל צרותיו משובח, והוא אמרו עם לא ידעתי יעבדוני והם מואב ודמשק ואדום ששם דוד נציבים בכל ארצם, ולזה פירש ואמר עוד בני נכר יתכחשו לי לשמע אוזן ישמעו לי, ופירשו ישמעו מענין קבוץ, כמו (שמואל א' כ"ב י"ד) וסר אל משמעתך, (שם כ"ג ח') וישמע שאול את העם, וכבר כתב רד"ק בספר שרשים (בשרש שמע), שכלם מענין אחד מלשון שמיעה, יאמר שיתכחשו לו האויבים להכנע לפניו לעבדו, והיתה הסבה בזה מפני שמועתו הנפלאה באשר השם מצליח בידו ומפני כובד מלחמתו גם כן, וזהו בני נכר יבולו ויחגרו ממסגרותיהם, רוצה לומר שהיו פוחדים ונבהלים גם בהיותם במסגרותיהם, ומפני פחדו של דוד ובהיותם חגורים מפניו יבולו ויבואו להפסד ולכן נשתעבדו אליו. וחכמינו ז"ל דרשו במדרש תהלים, (מזמור י"ח) תפלטני מריבי עמי, שלא יהא לי דין לפניהם ולא יבואו דיני' לפני. הנה השלים בזה עשרת החסדים שהגדיל השם לעשות עם דוד עבדו להכניע אויביו ולהשמידם מעל פני האדמה, ובזה השלים החלק השלישי מהשירה. ובספר תהלים במקום מה שאמר כאן מריבי עמי, אמר שם מריבי עם, והוא החלוף הס"ב, והיה זה לפי שבהיותם מריבים עמו לא היו אז נקראים עם דוד כי היו קמים עליו, ולזה אמר מריבי עם ולא אמר מריבי עמי. גם אמר במקום תשמרני לראש גוים והוא חלוף ס"ג. והיה זה לומר שלא היה תכליתו

הראשון מהשם יתברך למשול באומות, כי אם להיותו מלך ישראל, והכנעת האומות נמשכה על הכוונה השנית, ולזה שנה מאמרו תשמרני, שהיה מורה ששמר יתברך אותו לזה התכלית ואמר תשימני, שיאמר על מה שנעשה כפי הכוונה השניה. גם במקום בני נכר יתכחשו לי לשמע אוזן ישמעו לי, אמר שם לשמע אוזן ישמעו לי בני נכר יתכחשו לי, והוא חלוף ס"ד, ואינו כי אם חלוף במצב. והיה זה לפי שהסבה ראוי שתקדם זכרונה לזכרון המסובב, והנה השמועה מהצלחת דוד היתה הסבה, והתכחשות האויבים הוא המסובב קודם לסבה, תקנו בספר תהלים ואמר לשמע אוזן ישמעו לי שהיא הסבה, נמשך מזה שבני נכר יתכחשו לי שהוא המסובב. גם במקום מה שאמר כאן ויחגרו ממסגרותם, אמר בס"ת ממסגרותיהם והוא חלוף ס"ה, והסבה בו גלויה, כי בני נכר הם רבים וממסגרותם הוא מסגר אחד לרבים, ולכן תקן בעשותו אותו בלשון רבים לרבים ממסגרותיהם, כפי הראוי לרבוי בני נכר אשר זכר. והיה חלוף ס"ו שאמר כאן ויחגרו, ובס"ת אמר ויחרגו, והיה זה לפי שכוונתו היתה ביחרגו מלשון פחד, שהיו האומות יראים ופוחדים מדוד אעפ"י שהיו נסגרים בעריהם, ולפי שהמתפלל לא יטעה ויחשוב שהוא מענין קשירה והסרה ששרשו הוא חגר, וכמו שהביאו בעל השרשי', לכן בספר תהלים כדי לפרש כוונתו אמר ויחרגו ששרשו חרג, והוא מלשון פחד ויראה, וכמו שבא בספר השרשים (בשרש חרג):

פסוק מז

חי יי וברוך צורי וגו'. הפסוקים האלה הם חתימת השירה, והוא החלק הרביעי האחרון ממנה, אמר שמכל הדברים אשר זכר שעשה השם ית' להעניש אויביו ומכל החסדים שעשה עם דוד יודע ויתבאר שחי ה', ר"ל יודע ומשיג הדברים אשר בכאן, כי החיים יאמרו על ההשגה, כמו שהתבאר בחכמת האלהות, ולכן ראוי שישובח ויפואר ויבורך הפועל את כל זה, אחרי שהוא פועל הדברים בידיעה ורצון, וזהו אמרו חי ה' וברוך צורי וירום אלקי צור ישעי, כלומר שירוממהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו. ואמר שיהיה ההלול והשבח בעבור שני מיני ההצלחה שקדמו, אם על מה שהשליטו על אויביו להכות ולהשחית בהם, (מח) וזהו אמרו האל הנותן נקמות לי ומוריד עמים תחתני, ואם על מה שהצילו ומלטו מכף כל רודפיו ומכל הקמים עליו, (מט) והוא אומרו ומוציאי מאויבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תצילני, שהם שני החלקים האמצעיים מהשירה כמו שזכרתי, ועל שניהם אשר זכר בשירה בפרט וזכרם בכלל בזה המאמר אמר שראוי להודות לו ולשבחו, (נ-נא) וזהו אמרו על כן אודך בגוים ה' ולשמך אזמר, וזה לפי שהוא ית' בדרך נס והשגחה נפלאה היה מגדיל ומרבה ישועות מלכו ועושה

חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם. והתבונן בפסוק הזה שאמר מלכו ומשיחו ודוד, וענינו אצלי שדוד המלך עליו השלום ראה עצמו בשלשה מדרגות, האחת בהיותו מלך על ישראל, והשנית קודם זה בהיותו משוח על יד שמואל למלך קודם שנמלך בפעל עם הימים אשר היה נרדף משאול עד יום מותו, והמדרגה השלישית היא קודם המשיחה בהיותו לבד דוד בן ישי רועה צאן, ואמר שבכל שלשת הזמנים האלה עשה האל יתברך עמו להפליא, אם בהיותו מלך והיא המדרגה העליונה והאחרונה בכל המלחמות אשר נלחם באויביו, ובמדרגה השנית האמצעית בזמן המשיחה בזולת מלכות רבו גם כן חסדיו יתברך עמו במה שעזרו להמית את גלית, וגם כן במה שהצילו פעמים רבות מכף שאול ומיד אכיש מלך גת ומן העמלקים, ואם במדרגה הראשונה בזמן היותו רועה צאן כבר זכר הוא שהיה העזר האלקי עמו, כמו שאמר (שמואל א' י"ז ל"ד) רועה צאן היה עבדך וגו' ובא הארי והדוב וגו' גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך וגו'. ולפי שבשלשת הזמנים האלה היו תשועותיו, אמר בכאן מגדול ישועות מלכו, ר"ל בהיותו מלך במדרגה העליונה האחרונה, ועשה חסד למשיחו, כלומר גם בהיותו משוח קודם ההמלכה, וכן בזמן המדרגה השפלה הראשונה, וזהו אמרו עוד לדוד. ואחרי שנתן הודאות על החסדים אשר עשה עמו עד הנה, התפלל לפניו יתברך שכן יהיה תמיד עם זרעו ובניו לא יעזבם ולא יטשם ויעשה עם זרעו כאשר עשה עמו, ועל זה אמר ולזרעו עד עולם, רוצה לומר שלא יהיה עניינו כענין שאול, שלא נמשך מלכותו לבניו אחריו, כי לזרעו יתן המלכות עד עולם. וחכמינו ז"ל דרשו בפסוקים האלה דרשות מתחלפות כלם נכוחים למבין במקומות רבים ואין צורך להביאם הנה כלם, ולבד זה אזכור מה שאמרו בשני מקומות מהם, אם במה שנקרא הקב"ה צור, אמרו במדרש תהלים (מזמור י"ח), אין צור כאלקינו, הצייר הזה אינו יכול לצור באפלה והקב"ה צר באפלה, שנאמר (תהלים קל"ט ט"ו) אשר עושתי בסתר רוקמתי וגו'. הצייר הזה צר צורה מתוך צורה מתוך סממנין הרבה, שחור ולבן וירוק, והקב"ה מטיפה אחת של לובן ומטפה אחת של אודם צר את האדם. הצייר הזה אינו יכול לצור כל הצורה בבת אחת, אלא קימעא קימעא, והקב"ה צר אותה בבת אחת, שנאמר (ירמיהו י' ט"ז) כי יוצר הכל הוא. בשר ודם משבח את צורתו, והקב"ה משבח אותו צורתו. בשר ודם אינו יכול להטיל בו נשמה ורוח קרבין ובני מעי', והקב"ה נותן לו הכל מבחוץ ומבפנים, שנאמר (תהלים ק"ג א') ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו, הה"ד וירום אלקי צור ישעי. עוד אמרו שם, ומוציאי מאויבי מבבל, אף מקמי תרוממני מיון, מאיש חמסים תצילני מאדום, מגדול ישועות מלכו, מה כתיב בתריה? (שם י"ט ב') השמים מספרים כבוד אל, בשעה שהכין הקב"ה כסאו של דוד היו הכל

שמחים, שנאמר (תהלים פ"ו ה' ו') עד עולם אכין זרעך, וכתיב בתריה ויודו שמים פלאך ה'. כתוב אחד אומר מגדיל וכתוב אחר אומר מגדול? א"ר יודן לפי שאין הגדולה של אומה זו באה בבת אחת אלא מתגדלת והולכת, ומהו מגדול? שנעשה להם מלך המשיח כמגדול, שנאמר (משלי י"ח י') מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב. אמנם בס"ת אמר במקום וירום אלקי צור ישעי, וירום אלקי ישעי, ולא אמר צור, והוא חלוף ס"ז. והסבה בו מבוארת שהוא ליפות הדבור, כי אחרי שאמר חי השם וברוך צורי, ראה שאין ראוי לומר פעם שנית צור, ושיותר נאות לומר וירום אלקי ישעי. ובמקום שאמר כאן ומוריד עמים תחתני, אמר שם ומוריד עמים תחתי, והוא חלוף ס"ח, וכבר אמרתי בסבתו בכיוצא לזה שעשאו להישיר הדבור, וכי כן ראוי לומר תחתי כפי הדקדוק ולא תחתני. גם אמר שם מפלטי מאויבי, במקום מה שאמר כאן ומוציאי מאויבי והוא חלוף ס"ט, והיה זה לפי שלא היה השבח על שהוציאו השם מאויביו בורח או באופן אחר זולת הנצחון, כי אם שפלטו מידם, וכאמרו (תהלים ל"ב ז') רני פלט תסובבני סלה, כי על הפלטה תהיה הרנה והשבח. גם במקום ומקמי תרוממני שאמר כאן, כתב בספר תהלים אף מן קמי, ובזה שני חלופים שהוסיף אף ושאמר מן קמי, והם חלופים ע' וע"א. וסבתם לביאור הכוונה, כי מפלטי מאויבי אמרו על האומות, ואמרו ומקמי תרוממני הוא על בני ישראל שקמו נגדו, וכמו שהתבאר במה שקדם, ולהורות שאינם שמות נרדפים אבל הם נאמרים על ענינים מתחלפים, אמר שם אף מן קמי. וכבר אמרתי שהוסיף הנו"ן במן קמי, לבאר שאין מ"ם מאויבי מ"ם היתרון, שיאמר שיותר רוממו מאשר רומם את האויבים, אבל פירושו שרוממו עליהם, ולזה אמר מן קמי. גם אמר שם במקום מאיש חמסים מאיש חמס, והוא חלוף ע"ב, וגם זה לתקן הדבור הוא, שלהיות הנושא אחד כמו שאמר מאיש, ראה ליחס לו חמס שהוא ג"כ לשון יחיד ולא חמסים שהם רבים, ואולי כוון בזה לשאול ואל החמס אשר היה עושה ברדפו אחריו. גם במקום שאמר כאן ולשמך אזמר, אמר שם ולשמך אזמרה והוא חלוף ע"ג, ואין ספק ששתי הלשונות יסבול המאמר אזמר ואזמרה, אבל מאשר השבח הזה קראה שירה ראה לומר בה אזמרה. ואפשר שכפי טעם השיר היה ראוי שיאמר אזמרה. גם אמר שם מגדיל במקום מגדול שאמר כאן, והוא חלוף ע"ד, והיה זה לבאר הכוונה שלא נפרש מגדול מלשון מבצר, כמו (משלי י"ח י') מגדל עוז שם ה', כי אם מלשון הגדלה, ולזה היה כאן קרי וכתיב, ושם בספר תהלים פירשו באמרו מגדיל, וכבר זכרתי דעת חז"ל בזה. הנה התבארו בזה ע"ד מיני החלופים שמצאתי בדברי השירה הזאת ממה שבא בכאן למה שבא בספר תהלים, וסימנם (תהלים ע"ג ט"ז) ע"ד אבא אל מקדשי אל אבינה. וממה שפירשתי בהם תדע שבכלם היה התקון והביאור

האמתי כפי מה שנכתבה השירה בספר תהלים. כי היו הדברים כאשר נכתבו יותר נחקרים ונשרשים מהנאמרים בעל פה כמו שהיתה השירה הזאת, וכמו שאמר (קהלת י"ב י"א) בקש קהלת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר אמרי אמת. ועם זה התבארו בשירה הפסוקים כלם כפי דעתי למעט ההכפל בהם כפי יכולתי, ואתה הראית לדעת שנטיתי בהם מדרכי המפרשים לבקשת היותר ישר ולברוח מן הספק וההכפל הרב:

פרק כג

פסוק א

ואלה דברי דוד האחרונים וגו'. אמרו בפרק ואלו מגלחין (מ"ק ט"ז ע"ב), אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאן ננהו? והסכימו שהשירה היא הדברים הראשונים, וכן אמרו בספרי (ריש פרשת אלה הדברים) אלה דברי דוד, אלה הדברים אשר דבר משה, מה אלה דברי נבואה ותוכחה, כך אלה דברי נבואה ותוכחה, שנאמר ובליעל כקוץ מונד כלהם. ויונתן תרגם אלין פתגמי דוד דאתנבי לסוף עלמא ליומי נחמתא דעתידין למיתי, ותרגם לי דבר צור ישראל, אמר אלהא דישראל עלי ממליל תוקפא דישראל דשליט בבני אינשא קושטא דאן אמר למנאה לי מלכא הוא משיח' דעתיד ליקום וישלוט בדחלת' דיי', וכן תרגם וכאור בקר יזרח שמש, טוביהון צדיקיא עבדתין, ותרגם ובליעל כקוץ מונד כלהם, רשיעיא עבדי חטאה. הנה הבין יונתן בן עוזיאל שהיה כל זה נבואה גמורה, ושבאה לו באחרית חלדו ושלא היתה על עניניו כי אם על מלך המשיח ועל הדור העתיד ההוא, וכן פירש רש"י אלה דברי דוד האחרונים זו נבואת דוד שבאה אחרי השירה הקודמת, אבל שאר המזמורים אינם נקראים דברים, הסכים עם המתרגם בהיות המאמרים האלה נבואה גמורה, וכאלו היתה השירה שבח על מה שעבר, והדברים האלה הגדת מה שיהיה בעתיד. ורלב"ג ורד"ק ז"ל שניהם כתבו שהם דברי שבח והודאה לאל ית' על שהקימו למלך, ואמרו שקראם אחרונים להיותם אחרי השירות והמזמורים שאמר בספר תהלים ואחרי השירה שקדמה. ושתי הדעות האלה בלתי מתישבים אצלי. אם דעת המתרגם ורש"י שהיו אלה הדברים נבואה גמורה, יקשה למה לא אמר הכתוב בהם הלשון הנהוג בנבואות, וידבר ה' אל דוד לאמר, או הדבר אשר היה אל דוד, או בדומה מהלשונות האלה? והנה לא העיד הכתוב שהיה זה נבואה ולא שדבר השם לדוד, כי אם שהוא מעצמו דבר הדברים האלה. וכבר כתב הרב המורה בפמ"ה חלק ב' שלא היה דוד מכלל הנביאים, ופירש רוח השם דבר בי ומלתו על לשוני שאמרו להודיע שהגיע למדרגה מרוח הקדש לא נבואה גמורה. ואם דעת רלב"ג ורד"ק יקשה גם כן כי אם היו המאמרים

האלה דברי שיר, למה אם כן לא קראה הכתוב שירה, כמו שקרא הקודמת, או מזמור או שם אחר ממיני שמות השירים? ויקשה גם כן למה לא כתב דוד בס"ת עם שאר המזמורים השיר והשבח הזה, כמו שהביא שמה השירה הנזכרת? ומפני זה חשבתי אני שדוד בזקנתו סדר ספר תהלים להנהגת המתבודדים בתפלותיהם כמו שאמרתי, ואחרי השלמתו כתב מי היה המסדר אותו הספר ומי הוא אשר קבץ וחבר המזמורים ההם, והיה זה כמו שיעשו המחברים ספר או ספרים שאחרי כלותם אותם יכתבו שם המחבר אותו הספר ומדרגתו וזמן חבורו, וכן עשה דוד המלך ע"ה בזה שביאר מי היה המחבר ספר תהלים, ואמר שהוא האיש אשר התחברו בו שני השלמיות גופני ונפשיי, ר"ל שלמות המלכות ומדרגתו שהוא גופני, והיותו מלכות נבחר מאת השם ית' ולא כשאר המלכים הנמלכים בידי אדם, וזהו שאמר נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על משיח אלקי יעקב, ר"ל שבהיותו בן ישי לא רכא ולא בר רכא הוקם במעלה עליונה לא מפאת עצמו וגבורתו ולא מבני האדם כי אם משיח אלקי יעקב, וגם כן שלמות אחר נפשיי, והוא היותו נעים זמירות ישראל שחבר כל זמירותיו ושיריו שישוררו במקדש. ולפי שלא יחשב חושב שחברם ברוח חכמה ובינה כשאר המשוררים איש ואיש כלשונו, זכר שלא היו כן זמירותיו כי אם בשפע אלקי נשפע עליו מאת ה' ובמדרגת רוח הקדש, וזהו שאמר ונעים זמירות ישראל רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. והבן המאמר הזה, כי כאן נרמז ההבדל אשר בין הנבואה האמתית ומדרגת רוח הקדש, והוא שהנבואה שפע שופע מאת השם ית' יחול על השכל האנושי ועל הכח המדמה יחד, אמנם המדרגה הנזכרת מרוח הקדש הוא שפע יחול על לשון האדם ושכלו לדבר דברים עצומים בענין השיר והחכמה, לא לראות צורות נוראות ולא להשיג השגות אלהיות כי אם לענין שלמות הדבור בענין החכמה והשיר, (ב) ולהעיר על זה אמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני, ואין הכוונה שדבר אליו האלקים כמו שהיה מדבר לשאר הנביאים, כי אם שרוח הקודש היה מלוה אותו לדבר ומלתו וכחו האלקי היה על לשונו לדבר צחות, וכן פירשו הרב המורה בפמ"ה ח"ב הנזכר. הנה אם כן זכר השלמות המדומה שהוא המלכות וביאר שהיה מאתו ית', וזכר הנפשיי שהוא היותו משורר ושהיה זה גם כן ברוח אלקי. ולפי שהדברים האלה היו אחרונים אחרי ספר תהלים לא הושמו בתוכו, כי אינם חלק ממנו, כי הספר ההוא הוא חבור השירים הצריכים לכל מתבודד מתדבק באלקיו, והדברים האלה הם זכרון שמו ומדרגתו, ולהיותם דברים שנאמרו אחרי חתימת הספר לא באו בו והושמו בכאן, והנה אם כן קראם אחרונים בערך אל ספר תהלים, והם גם כן אחרונים לזקנתו, לפי שאחרי זה לא חל עליו שפע רוח הקדש עוד, ואמנם דברי צואתו לבנו שלמה יראה שלא

היו ברוח הקדש כי אם בדרך עצה אינושיית, כי אלה היו דברי דוד האחרונים באותו רוח ושפע אלקי. וכבר כתב הרב המורה בפמ"ה ח"ב הנזכר, שאי אפשר מבלתי שיפסק הרוח הנבואיי מהנביאים זמן מה קודם מותם, וכן יהיה הענין ברוח הקדש, ולכן נפסק מדוד ימים קוד' מותו ואפשר לפרש הפסוקים האלה אשר זכרתי יחד על מעל' המלכות לבד, שזכר דוד מדרגתו אשר היה בראשונה ומדרגתו שעלה אליה אחרי כן, ולזה אמר נאם דוד בן ישי, וזו היא המדרגה אשר היה בה בראשונה, ואמנם המדרגה אשר זכה אליה באחרונה היה אמרו ונאם הגבר הוקם על, והגיד שהיתה מעלתו אם מפאת השם ית', וזהו אמרו משיח אלקי יעקב כי הוא בחר בו ומשחו למלך, ואם מפאת ישראל אשר היו חפצים בהמלכתו, וזהו ונעים זמירות ישראל, רוצה לומר שהיו בני ישראל והנשים המחוללות מזמרים כולם תושבחות דוד וגבורותיו, כאמרו (שמואל א' י"ח ז') הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו, ועל השירים והתשבחות ההם שהיו אומרים עליו אמר ונעים זמירות ישראל, שהוא היה הנעים והמשובח בזמירות ישראל ושיריהם, ויהיה אחרי זה התחלת הדברים רוח ה' דבר בי וגו', וזה גם כן פירוש נאה אצלי, אבל מה שכתבתי בו ראשונה הוא היותר נכון וישר כפי כוונת הפסוקים:

פסוק ג

אמר אלקי ישראל לי וגו'. חכמינו ז"ל בפרק אלו מגלחין (מ"ק ט"ו ע"ב) דרשו הפסוק הראשון הזה, א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן אני מושל באדם, מי מושל ביי? צדיק, שאני גוזר גזרה והוא מבטלה, הוי צדיק מושל יראת אלקים. והמפרשים פירשו שהצדיק יהיה מושל עם יראת אלקים, וכאלו אמר שהמושל באדם ראוי שיתחברו בו שני תנאים, האחד שיהיה צדי' וישר, השני שיהיה מושל עם יראת האלקים ולא יסור מן התורה ימין ושמאל, כי זה הוא המושל באמת וכפי הרצון האלקי. ובין לדעת המדרש ובין לדעת המפרשים יחסר בכתוב בי"ת המשרתית, ויהיה אומרו יראת אלקים כמו ביראת אלקים. והנראה לי בזה הוא שהכתוב כפשוטו לא יחסר כל בו, יאמר שאמר אלקי ישראל מאמר אחד רשום, ועל דוד ובעבורו דבר אותו המאמר צור ישראל שהוא האל ית', והמאמר הרשום הוא מושל באדם צדיק מושל יראת אלקים, ר"ל כאשר יהיה המושל באדם צדיק הנה בלי ספק מושל יראת אלקים תמשול בארץ, לפי שבהיות המלך צדיק צדקות אהב, כל עם ילכו בדרכיו ותמשול בקרב הארץ יראת האלקים וצדקתו, וכאלו בהיות המושל צדיק אינו הוא המושל, כי אם יראת האלקים היא היא אשר תמשול בקרב הארץ, ולא כן בהיותו מושל מקשיב על שפת שקר שכל משרתיו ועמו יהיו רשעים בהכרח, ואל תקשה על זה הפירוש מאשר אמר מושל יראת אלקים בלשון זכר, והיה ראוי לומר תמשול

בלשון נקבה, כי גם מצאנו שיאמר ביראה לשון זכר, כמו (תהלים נ"ה ו') יראה ורעד יבא בי, ולזה פעמים תבא היראה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה:

פסוק ד

וכאור בקר יזרח שמש וגו', פירש רש"י ז"ל מנוגה וממטר דשא הארץ, מנוגה הבא מן המטר על דשא מהארץ, ר"ל כאשר המטר יורד על הארץ מלאה דשאים והחמה זורח עליהם הוא מבהיק, ושיעורו יותר מנוגה הבא ממטר של דשא הארץ, ולפי דעתי יאמר הכתוב שממשלת הצדיק יהיה כאור הבקר אשר יזרח השמש ויתוסף האור תמיד, ויהיה הבקר ההוא לא עבות ולא עננים מונעים מעבור ניצוץ השמש על הארץ, וזהו מנוגה וממטר, רוצה לומר שלא יהיה הבקר עבות פעמים נוגה ופעמים מטר להצמיח דשא הארץ:

פסוק ה

ואמרו כי לא כן ביתי וגו', פירושו שעם היות האדם המושל הצדיק מלכותו יצמח ויתוסף כאור השמש מעט מעט, פעמים יושב בחשך ופעמים ה' אור לו, הנה מלכותו של דוד לא יהיה כן כי ברית עולם שם לו ערוכה בכל ושמורה, ר"ל מסודרת תמידית לא תהיה כאור הבקר שתתחיל אחר החשך ויתוסף בצמיחה, וזהו כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח, ר"ל שכל ישעו וכל חפצו של דוד הוא שלא יצמח מלכותו, כי הצמיחה תבא אחרי ההפסד, ולכן היה ישעו וחפצו כי לא יצמיח מלכותו, אבל ישב ביתו תמיד באופן שוה ערוכה ושמורה, ויהיה אם כן כח המאמר הזה הנה המושל הצדיק עם כל צדקתו יהיה ביתו כאור בוקר יזרח ויצמח השמש, ולא כן ביתי כי היה בית נצחי ומלכות מתמיד כמו שידעו האל ית' עליו:

פסוק ו

אבל האיש הבליעל לא יהיה ביתו נצחי כבית דוד, ולא יצמח ויזרח גם כן כבית שאר הצדיקים, כי היו הרשעים כלהם, לא כדשא הארץ כי אם כקוץ מונד שיניד אותו האדם וישליכהו כל מוצאו להיותו מכאיב לכל בשר, ולכן לא יהיה מלכות' ערוכה בכל ושמורה כמלכות בית דוד, ולא צומחת וזורחת כמושל הצדיק שימשול בימיו יראת האלקים, אבל כל אדם לא יקחו הקוצים ההם לרשעם, (ז) ואם יצטרך ליגע בהם במקום מולדתם, ימלא האדם מפחדם ברזל ועץ חנית לכרותם או שרוף ישרפו אותם בשבת, ר"ל במקום מושבם לבל יגעו בהם, כך הרשעים ישתדל האדם לכלותם בעצמו בחרב ובחנית, או יתפלל עליהם לשם יתברך שיכלו ויספו במקום' ומושבם כמו הקוצים. וחז"ל דרשו במדרש שמואל, (פרשה כ"ט ועיין רש"י) בשבת הקב"ה על כסא דין. דבר אחר

בשבת זו סנהדרין גדולה. וי"ת דאתגלאה בי דינא רבא למיתב על כרוסיה דינא למידן ית' עלמא, הסכים לדרשא הראשונה. הנה התבאר מזה שבח המאמרים האלה הוא לבד לרשום דוד בשמו ומעלותיו המדומה והנפשיית האלקיית, ושיהיה זה אחרי סיום ספר תהלים, להודיע מי עשאו מה שמו ומה שם אביו ומדרגתו במעלה ומדרגת הספר שהיה ברוח הקדש ובשפע אלקי, ואין הדברים האלה אם כן נבואה גמורה שיודיעהו האל יתברך מה שיהיה באחרית הימים, ואינם גם כן שירות ותושבחות, ולכן לא הושמו בספר תהלים אשר יוחד למתפללים ולמתבודדים, ונקראו אחרונים בערך תהלים ובערך רוח הקדש אשר נוססה בו, כי היו שאר הדברים אשר דבר אחרי זה אינם מאותו השפע ורוח אלקי הקדוש ולא היו מתיחסים לספר תהלים, ולכן נקראו אחרונים מהבחינות האלה. ואפשר לפרש הכתובים האלה באופן אחר, יאמר מושל באדם צדיק מושל יראת אלקים, ולצדקתו וישרו יזכה בהתמדת מלכותו שיהיה כאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות כי אם בהיר וזך, והוא משל לבית דוד, וכמו שאמר (תהלים פ"ט ל"ז) וכסאו כשמש נגדי. ואחרי שהשלים זה המאמר אמר עוד מאמר אחר, והוא מנוגה ממטר דשא מארץ כי לא כן ביתי עם אל, רוצה לומר הנה דשא הארץ תצטרך הויתו לשני דברים והם נוגה השמש שהוא הפועל הגדול בהויות, והמטר שהוא חלק חומרו, וזהו מנוגה ממטר דשא מארץ, ר"ל יתהווה ויצמח דשא מן הארץ בשני הפועלים האלה, אבל לא כן ביתי עם אל שיצמח כדשא הארץ והוא יפסד גם כן במהרה, כמאמר הנביא (ישעי' מ' ז') יבש חציר נבל ציץ, לפי שברית עולמי שם לי ערוכה בכל ושמורה, כלומר שיהיה מלכותו נצחיי מתמיד, ולא יהיה כדשא שבין לילה היה ובין לילה אבד, וזהו כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח, ר"ל שלא יהיה צומח כדשא שזכר, אבל יתמיד ביתו בהמלכה ובמעלה בלי שנוי. ואמנם הבליעל רמז לשאול או לכל שאר אויביו, הנה לא די שלא תהיה מעלתם ערוכה בכל ושמורה תמידית כבית דוד שזכר, אבל גם לא יהיו כדשא הבלתי מתמיד לפי שיועיל הכל וגם שיפסד בנחת ובשלוה ויהיו האנשים שמחים בו, והם לא יהיו כן, כי יהיו כקוץ מונד כלהם, רוצה לומר כקוץ שיסירוהו האנשים וירחיקו אותו מהם לרשעתו, כי לא ביד יקחו אותו כמו שיקחו את הדשא, ואיש יגע בהם על צד ההכרח ימלא ברזל ועץ חנית לכרתו מפחדם ממנו לרוב רשעו, והוא משל לרשעים שיפחדו האנשים מהשחתתם, גם לא יהיו כדשא שיועיל למאכל האדם והבהמה, כי הקוצים ההם שרוף ישרפו אותם בשבת, ר"ל בשבת האדם בבית לא יועילו כי אם לשרפה, וגם זה משל לרשעים שיהיה תכליתם רע בעולם הזה ובעולם הבא ויהיו נידונים לשרפה בגיהנם. הנה אם כן בזה זכר דוד שמו ושם אביו ומעלתו ומדרגת דבריו אשר דבר בספר

תהלים שהיו ברוח הקדש, ובזה העיר גם כן על הזמן אשר חברו שהיה באחרית ימיו, ולכן אמר אלה דברי דוד האחרונים, ועם זה הותרה השאלה השלישית:

פסוק ח

אלה שמות הגבורים אשר לדוד. בעניני הפסוקים האלה אשר זכר כאן מגבורי דוד ומה שנזכר מזה בדברי הימים מצאתי בספור הזה חלופים עצומים ממה שזכר כאן למה שזכר שם, והמפרשים לא התעוררו כ"א למעט מהם, וגם בו לא דברו כראוי כפי מחשבתי, והנני מעיר על החלופים ההם: הראשון ששם בדברי הימים באו שלשה פרשיות בספורי שמות הגבורים אשר לדוד. הראשונה היא (דברי הימים א' י"א י') אלה ראשי הגבורים אשר לדוד המתחזקי' עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו וגו', ואלה מספר הגבורים אשר לדוד וגו' ושם הביא הגבורים הנזכרים כאן. הפרשה השנית היא שם (י"ב א') ואלה הבאים אל דוד אל צקלג וגומר בגבורים עוזרי המלחמה וגומר. הפרשה השלישית (שם שם כ"ג) ואלה מספר ראשי החלוץ לצבא באו על דוד חברונה להסב מלכות שאול אליו וגומר. ויקשה אם כן אם היו כל הנזכרים באותם שלשה הפרשיות גבורי דוד, למה לא זכרם הנביא כלם כאן וזכר לבד הנזכרים בפרשה הראשונה? והיה ראוי שיזכור גם כן האחרים שבשתי הפרשיות האחרות, אחרי היותם כלם גבורים אשר לדוד: החלוף השני הוא שמאותם הגבורים הנזכרים בפרשה הראשונה בדברי הימים זכר כאן קצתם ועזב גם כן קצתם, ומאשר זכר כאן הביא שם קצתם והשמיט קצתם, וביאור זה שכאן זכר בראשונה עדינו העצני יושב בשבת תחכמני ואחריו אלעזר בן דודו ואחריו שמה בן אגה, ואחריהם זכר השלשה גבורים אשר בקעו במחנה פלשתים וישאבו מים להביא אל דוד ולא זכר שמותם, ואחרי כן זכר אבישי בן צרויה ובניהו בן יהוידע, ואחרי כן זכר שלשים הגבורים אשר נקבו בשמות, ובדברי הימים זכר עדינו ואלעזר בן דודו ולא זכר שמה בן אגה, ומהשלשים גבורים הנזכרים כאן לא הביא שמה אליקא החרדי צלמון האחחי שמה ההררי אלפלט בן אחסבי אליעם בן אחיתופל פערי הארבי, ובאו שם במקום השלשים הגבורים האלה ארבעים ושש גבורים, ומהם ארבעה ועשרים מהנזכרים כאן, ועוד זכר שנים ועשרים שלא זכר בכאן כלל והוא זר מאד, למה לא נזכרו אותם הגבורים כלם בכאן? ולמה נתוספו שם מצד ונגרעו מצד? החלוף השלישי שכאן נזכרה הגבורה אשר נעשה בחלקת העדשים ויחסה אל שמה בן אגה, ובדברי הימים הביא הגבורה ההיא ויחסה אל אלעזר בן דודו והוא זר מאד, וישאר לדעת אם האמת כפי הנזכר כאן או כפי הנזכר שם? וגם יקשה שכאן אמר שהיתה חלקה מלאה עדשים, ושם אמר מלאה שעורים, כאן אמר ויתיצב בתוך החלקה ויצילה, רצה לומר ששמה לבדו

עשה הגבורה הזאת ושם בדברי הימים אמר ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי הוא בשלשה גבורים הוא היה עם דוד בפס דמים והפלשתים נאספו שם למלחמה ותהי חלקת השדה מלאה שעורים ויתיצבו בתוך החלקה ויצילה ויכו את פלשתים, הנה דוד אם כן עשה הגבורה הזאת בעצם וראשונה ושאר הגבורים עזרוהו בה. והנה חז"ל (ב"ק ס' ע"ב) וגם המפרשים התעוררו מחלוף השעורים והעדשים, ולמה שאמר שם ויתיצבו ויצילוה ויכו בלשון רבים וכאן אמר על שמה ויתיצב ויצל ויך בלשון יחיד, ולא התעוררו אל עיקר החלוף שזכרתי: החלוף הרביעי במה שקרא כאן הגבור הראשון עדינו העצני, ותארו שהיה יושב בשבת תחכמוני, וספר גבורתו על שמונה מאות חלל, ושם בדברי הימים קראו ישבעם בן חכמוני, הנה לא הסכים השם שזכר כאן למה שזכר שם, והתואר שתארו כאן יושב בשבת תחכמוני עשאו שמה שם העצם באמרו בן חכמוני. גם אמר כאן על שמונה מאות חלל, ושם אמר על שלש מאות חלל, והיא סתירה גדולה, ומה שכתב רד"ק ששתי מלחמות היו (להתיר זה הספק) אין לו ממש, כי אלו היה כן היה זכרו כאן לגבורה רבה, שפעם אחת הכה והרג שמונה מאות חלל ופעם אחת שלש מאות: החלוף החמישי במה שאמר כאן באבישי בן צרויה מן השלשה הכי נכבד, ובדברי הימים אמר מן השלשה בשנים הכי נכבד, וגם זו סתירה מבוארת, כי אם הוא לא היה נכבד אם לא מהשנים, לא יצדק אם כן שהיה נכבד מן השלשה, וגם אל החלוף הזה העירו המפרשים: החלוף הששי בשנוי השמות והמלות שבאו בגבורים האלה שם וכאן, אם בבניהו בן יהוידע אמר כאן איש מראה, ואמר שם איש מדה חמש באמה וגומר, כאן קרא גבור אחד שמה, ובדברי הימים קראו שמות, כאן אמר חלץ הפלטי, ובדברי הימים חלץ הפלוני, כאן אמר מבני החושתי, ובדברי הימים אמר סבכי החושתי והוא היה שמו האמיתי, כאן אמר חלב בן בענה, ובד"ה אמר חלד, כאן אמר הדי מנחלי געש, ובד"ה אמר חורי, כאן אמר אבי עלבון, ושם בד"ה אמר אביאל בן עלבון, כאן אמר בני ישן יהונתן, ובד"ה אמר יהונתן בן שגא, כאן אמר באל"ף אחיאם, ובד"ה אמר אחיעם בעין, כאן אמר יגאל בן נתן, ובד"ה אמר יואל אחי נתן: החלוף השביעי הוא אמרו בכאן בסוף הגבורים כל שלשים ושבעה, ובפרטן לא תמצא כי אם שלשים, ובדברי הימים הביא מ"ו. ואמנם למה אמר כאן שלשים ושבעה, כתב רש"י ושאר שחסרו שמא בניו של ישן שלשה או ארבעה היו. וקשה לדעתו למה זכר אם כן אחד מבני ישן ולא זכר האחרי'? ורד"ק כתב שהם השלש' הראשונים, עדינו העצני ואלעזר בן דודו ושמא בן אגה, והשלשה גבורים שבקעו וישאבו מים ויבאו אל דוד, ובניהו בן יהוידע שלא היה ממנינם, והשלשים שזכר באחרונה, והיו אם כן שלשים ושבעה. וגם זה איננו שוה לי, כי שלשת הגבורים אשר

הלכו לשאוב מים לדוד היו מכלל השלשים, כמ"ש וירדו שלשה מהשלשים ראש וגומר, וגם כן בניהו בן יהוידע היה ממנין השלשה שהלכו לשאוב מים לדוד, כמו שאמר ולו שם בשלשה הגבורים, ואם נאמר שאינו ממנינם למה שנזכר מפני עצמו, נצטרך גם כן לומר שאבישי בן צרויה שנזכר בפני עצמו גם כן שאינו ממנינם, ויעלו אז כולם לשמונה ושלשים, ויקשה הפסוק הזה אם כן במקומו כאן ובמה שזכר בדברי הימים? והנראה אלי בהיתר זה הוא שבדברי הימים בא הספור הזה סמוך להמלכת דוד להודיע שאלה היו הממליכים אותו, ולכן היתה התחלת הפרשיות אלה ראשי הגבורים אשר לדוד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו בדבר ה' על ישראל, ולזה זכר ראשונה מספר הגבורים אשר לדוד, ואח"כ בפרש' השנית זכר הכתוב הבאים אל דוד אל צקלג וגומר, והמה בגבורים עוזרי מלחמה וגומר להיותם גם כן עוזרים בממלכתו, ואחרי זה בפרשה השלישית זכר מספר ראשי החלוץ לצבא באו על דוד חברונה להסב מלכות שאול אליו כדבר ה' וגומר ובסוף הפרשיות אמר כל אלה אנשי מלחמה עורכי מערכה בלבב שלם באו חברונה להמליך את דוד וגומר, ולהיות זה הדרוש שמה מהמלכת דוד הוצרך להזכירם כולם, אבל כאן בספר שמואל בא הספור הזה בסוף הספר אחרי דברי השירה והדברים האחרונים, להודיע הגבורים אשר היו לדוד שעזרוהו בהצלחותיו ומלחמותיו אשר עליהם נתן השירה והתושבחות אשר קדמו, לא לספר הגבורים אשר באו להמליכו ולא הבאים אליו לצקלג כי אם המתמידים במלחמה ופועלי ישועות בקרב הארץ, ומפני זה לא היה ראוי להביא בכאן הגבורים אשר באו אליו לצקלג עם היותם עוזרים אותו במלחמה אשר עשה שם עם האומות ולא הבאים להמליכו, כי לא היתה זאת כוונת הנביא הנה, כי אלה לא עשו גבורות רשומות ולא מתמידים עמו, ונסתפק בזכרו הגבורים היותר רשומים אשר היו מתמידים עמו במלחמותיו וכפי חלוף הכוונות לא ישאר אצלי בזה קושיא כלל. ואל החלוף השני אומר שהנביא זכר כאן הגבורים היותר עצמיים אשר לדוד היושבים ראשונה במלכות, והקדימם כפי קדימת מעלתם, עדינו בראשונה ואלעזר אחריו, ושמה ושלשה אשר שאבו המים, אבישי בניהו ושאר הגבורים, ובדברי הימים נזכרו אלה כולם קצתם בפירוש וקצתם ברמז וקצם בשינוי שמות, כי היו שמות מחולפים לקצתם, ואין ספק ששמה בן אגה לא נזכר בדברי הימים כי אם ברמז, אולי שמו נשמט בכח הדבור, או נסמך על מה שפורש כאן, ונרמז באמרו שם ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי הוא בשלשת הגבורים הוא היה עם דוד בפס דמים וגו' ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה וגו', הנה במה שאמר הוא בשלשת הגבורים יובן על אלעזר בן דודו, ובמה שאמר עוד הוא היה עם דוד בפס דמים, רמז לשמה בן אגה (ואם

לא ביארו) שהיה עם דוד באפס דמים, וכאשר קרא זה על שניהם, ר"ל על אלעזר ועל שמה, אמר ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה ויכו וגומר, עם היות שכאן ייחסו לשמה לבד להיותו העיקר בזה, וכך דרך הכתוב לפרש במקום אחד מה שלא נתפרש במקום אחר ולקצר בכאן מה שכבר נתבאר במקום אחר, כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בפירושו לתורה. ואמנם שלשים הגבורים אשר נזכרו כאן הם השלשים הראשונים אשר נזכרו בדברי הימים, וכמו שהיה כאן הראשון שבהם עשהאל והאחרון אוריה החתי, כן התחיל שם בעשהאל וחתם באוריה החתי, וזכר אחריו לבד זבד בן אחלי ואמר שעדינה בן שיזא הראובני ראש לראובני ועליו שלשים, ר"ל שהיה ממונה על אלה השלשים. הנה התבאר שהשלשים אשר בכאן נזכרו גם כן שם, עם היות שמהם נתחלפו בשמות אם באות אחת או שתים מהם או בשם כולו, לפי שהיו להם שני שמות. האמנם שם בדברי הימים הוסיף עליהם גבורים אחרים, והיתה הסבה בזה לפי ששם אמר וגבורי החיילות עשאל וגומר, ולפי שהיה דעתו לספר גבורי החיילים, ר"ל שרי החיילים והממוני' עליהם, ספר בתוכם אנשים שעם היותם בלתי גבורים בעצמם היה ראוי למנותם בבחינת היותם ראשי החיילי', אבל בכאן שלא היה דעת הנביא למנות כי אם הגבורים בעצמם לא זכר שאר ראשי החיילים לפי שלא היו גבורים. ואל החלוף השלישי אומר שענין החלקה לא יוחסה בדברי הימים אל אלעזר בן דודו כי אם אל שמה בן אגה, עם היות שלא נזכר שם בפירוש כי אם ברמז, באמרו הוא היה עם דוד וגומר, ומה שאמר ויתיצבו ויצילוה ויכו אינו חוזר לדוד כי אם לשמה ואלעזר, ששניהם עשו הגבורה הזאת עם היות שמה בן אגה העיקר בה ולכן יוחסה אליו כאן. ואמנם חלוף מה שאמר כאן עדשים ואמר שם שעורים אינו ממה שיקשה, כי ידמה שהיו שמה שניהם ועדשים היו בחלקה ראשונה כמו שזכר כאן, והביאו שמה גם כן עומרים מהשעורים להצילם ולכן זכר שם שעורים. ובמדרש שמואל (ריש פר' כ') ר' יעקב דכפר חנן אומר, עדשים היו, אלא שהיו גבוהי' כשעורים, ר' לוי אומר אלו פלשתים שהיו גבוהים כשעורים, ר' שמואל בר נחמני אומר שתי שדות היו, אחת של עדשים ואחת של שעורים ושנה אחת היתה, ורבנן אמרי שדה אחת היה ושתי שני' היו. והנה ייחסו זה לענין החלה והעומר ואין לנו צורך בזכרון מאמרם עוד. ואל החלוף הרביעי אומר שכאן זכר הנביא השם העצמיי שהיה עדינו העצני, ואמרו יושב בשבת תחכמוני הוא תואר חכמתו כפי האמת, ובדברי הימים קראו ישבעם שהיה גם כן שמו, ולהתמדתו בחכמה קראו בן חכמוני, כמו (בראשית לז, ג) בן זקונים, ואולי היה אביו גם כן חכם, וכבר אמרתי שגלה שם מה שלא נזכר כאן. ולנו גם כן שנאמר שהיה זה מקום מושבו ודירתו, כמו (שמואל א יו, א) בית הלחמי, ולהיותו מכונה גם

כן אל מקומו אמר גם כן בדברי הימים ישבעם בן חכמוני, רוצה לומר יושב בתוך העם הנקרא חכמוני, כי התחלת היחס אב יהיה או מקום, כמו שזכר ההגיוני (רוצה לומר מלומד בחכמת ההגיון), והנה שם קראו בשם שלא קראו הנה, כי היה תמיד הכוונה בדברי הימים לזכור כל אדם בשם אחר אם היה אצלו מלבד מה שזכר הנביא כאן. וכבר התעורר רד"ק לומר שאולי היה שם אביו תחכמוני, ויותר מובחר אצלי שיהיה שם מקום, ושלזה כוון אמרו יושב בשבת תחכמוני, כלומר היושב במקום תחכמוני, אבל כפי האמת הוא תואר חכמתו. ואמנם מה שאמר כאן שמונה מאות חלל, ובדברי הימים אמר שלש מאות חלל, שני הפסוקים האלה אצלי מתישבים, כי כאן אמר הנביא שהיה יושב בשבת תחכמוני, רוצה לומר בישיבת החכמה והעיון, כי עם היותו ראש השלישי גבור ואיש מלחמה ומתעסק במלחמות לא היה מונע ממנו עיון החכמה, ולזה זכר דבר רשום מאד יורה על אהבתו החכמה, והוא שבהיותו יוצא ממלחמה ערוכה וחזקה אשר הוא הכה בה שמונה מאות חלל היה בא לבית המדרש ויכניע שכלו לעיון, וזה אמרו יושב בשבת תחכמוני על שמונה מאות חלל, רוצה לומר שהיה מישב דעתו בעיון על הכתו שמונה מאות חלל שהרג בפעם אחד ביום מלחמה אחת ובבואו ממנה היה יושב בשבת תחכמוני. אמנם בדברי הימים לא דבר מזה, כי אם להודיע גבורתו שהוא היה עורר את חניתו על שלש מאות חלל, רוצה לומר שאחרי הרגו בידו שלש מאות חלל היה עורר את חניתו ומניעו כאנשים השוחקים בכדור בלי עייפות וחולשה כלל. ועם היותו שזה עצמו הרג שמונה מאות חלל כמו שנזכר כאן בפעם אחת, רוצה לומר ביום אחד שהיא גבורה רבה, הנה עוד תזכר ותורשם גבורתו בדבר שני, והוא בהיותו עורר את חניתו על שלש מאות חלל כאלו לא עשה עדיין כלום לא יעף ולא יגע. הנה אם כן שני הפסוקים מתישבים, לפי שהם מודיעים דברים מתחלפים, כי בדברי הימים זכר מגבורתו, וכאן ספר מחכמתו, ולזה לא אמר כאן והוא עורר את חניתו, ובפירוש הפסוקים ארחיב עוד הביאור בזה. ולחלוף החמשי שאמר באבישי מן השלשה הכי נכבד, ובדברי הימים אמר מן השלשה בשנים הכי נכבד, התרו ממה שיקל, כי להיות אבישי אחד מהשלשה, אמר כאן מן השלשה הכי נכבד, רוצה לומר הוא הנכבד מהם והוא המובחר והגבור שבשלשתם, אבל עזרא בדברי הימים חשש שיראה מזה שיהיה אם כן נכבד מעצמו אחרי היותו הוא אחד מהשלשה, ולזה פירש ואמר מן השלשה בשנים הכי נכבד, כלומר שהוא היה נכבד יותר מהשנים כי הוא השלישי היה שר אליהם. ולחלוף הששי כבר כתבתי שהחלוף בשמות ובדברים האלה היה לתכלית הביאור, ולהיות לגבורים ההם שני שמות ושנזכר כאן שם אחד מהם ראה להזכיר שם השם האחר, כי בבניהו אמר כאן

איש מראה, רוצה לומר איש מופלג שיתבהל האדם בראותו, וישתדלו האנשים לראות דבר זר כמותו, לכן פירש שם איש מדה חמש באמה שהיה גדול עצום, וזה פירוש המראה שזכר. וכן בשמות האנשים אשר החליף היה להודיע שהיו גם כן אליהם שמות אחרים ממה שזכר כאן, או משונים ממה שנזכרו כאן, ובפירוש הפסוקים אשיב אל החלוף השביעי האחרון, ואחרי הקדימי היתר החלופים האלה אפרש הפסוקים אשר בכאן:

אלה שמות הגבורים אשר לדוד וגו'. אחשוב שהיה ממנהג המלך דוד להביא תמיד עמו שלשה גבורים לא יפרדו ממנו לשמרו מפני אויב פן יבא במלחמה ויכהו, ומלבד אלה היו לו גבורים אחרים פקידי העם וממונים על החיילים, ולזה אמר ראשונה אלה שמות הגבורים אשר לדוד, רוצה לומר המיוחדים לשמירתו. ואמר שהראשון מהם היה שמו אצלם עדינו העצני, והיה שלם בכחות הנפשיות ושלם בכחות הגופניות, כי הוא היה יושב בשבת תחכמוני, רוצה לומר בישיבת החכמה והעיון עם היותו ראש השלישי, כלומר ראש הגבורים והשר שלהם, ועם היותו עסוק במלחמה לא היה מונע עצמו מהתעסק בלמוד התורה ועיונה, ולזה אמר על שמונה מאות חלל, ולא אמר הוא היה עורר את חניתו על שמונה מאות חלל, כמו שאמר למטה באבישי, כי לא היה הכוונה בכאן לשבחו בגבורה לבד, כי אם לשבחו גם כן בעיון ובחכמה, ולכן אמר שהיה יושב בשבת תחכמוני עם היותו ראש השלשי עדינו העצני, והיה עושה זה על שמונה מאות חלל, ירצה על היותו הורג בידיו שמונה מאות חלל לא היה תש כחו במלחמה, אבל בבואו משם היה יושב בשבת תחכמוני. וחכמינו ז"ל דרשו זה על דוד עליו השלום, וכן תרגמו יונתן, אלה שמות הגבורים אשר לדוד, שהוא דוד היה יושב בשבת תחכמוני, כלומר בישיבה הראויה לחכמה, כמו שאמרו (פרקי אבות פרק ו' מ"ד) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן, ולכן אמרו בפרק אלו מגלחין (מועד קטן דף ט"ז ע"ב) בשם ר' אבהו, שהיה דוד יושב בשעה שהיה עוסק בתורה על גבי קרקע. ודרשו ראש השלישי, ראש לשלשה אבות, ועדינו העצני, שכשהיה עוסק בתורה היה עושה עצמו כתולעת, העצני כשהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ. וגם דרשו שמות הגבורים שמות גבורתיו של דוד. ועוד דרשוהו במדרש תנחומא (סוף פרשת מסעי) על יואב, יושב בשבת תחכמוני ראש השלישי וגו', אבל אין הכתוב יוצא מידי פשוטו. ומלת שלישי פירשוהו מלשון גדולה, כמו (מלכים ב' ו' ב') השליש אשר למלך, (שמות י"ד ז') ושלישים על כלו, ואמר שלישי בלשון יחיד, כמו (מלכים ב' י"א ד') ולכרי ולרצים, שהוא כמו ולכרים. אבל אמרו וירדו שלשה מהשלשים ראש,

אחשוב שהוא כפשוטו ולא כדברי המפרשים, ששלשים הוא כמו גדולים וגבורים וכמו שאפרש:

פסוק ט

והגבור השני מהשלשה האלה השומרים למלך היה אלעזר בן דודו וכך היה שמו, והוסיף לפרש ביחוסו בן האחוחי, וזה לא היה כעדינו העצני במעלה ושלימות אבל היה אחריו, והוא בשלשה הגבורים עם דוד, רוצה לומר שהיה אחד מהשלשה גבורים שהיו עם בחרפם בפלשתים, וזה יורה שבא דוד ושלשת גבוריו ואמרו לנגד פלשתים חרופים להתפאר עליהם שלא יעצרו כח להלחם בם, כמו שהיה אומר גלית לנגד ישראל. ולא גלה הכתוב מתי היה זה, אבל הודיע כאן שעלו איש ישראל, רוצה לומר שנסו מפני פלשתים, (י) והוא אלעזר בן דודו הנזכר, קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו אל החרב, רוצה לומר מרוב התנועה והכאות שהכה בהם, או מרוב הדם דבקה ידו בחרב וסר ממנה כח ההתפשטות, ונעשתה על ידו תשועה גדולה ביום ההוא, וישראל בראותם זה שבו אחרי אלעזר אך לפשט, רוצה לומר לפשט החללים לבד לא להכות בהם:

פסוק יא

והגבור השלישי אשר היה אחרי השנים הנזכרים במעלה, היה שמא בן אגא הררי, וזכר מגבורותיו שנאספו הפלשתים לחיה, וכתב רד"ק עיר פרזות שנקרא חיה, ואינו כן, אבל הוא כדברי רלב"ג, שאמר שרוצה לומר שנאספו פלשתים לקחת המחיה מן השדה. ובדברי הימים (דברי הימים א' י"א) זכר שקרה זה במקום הנקרא אפס דמים, והיתה שם חלקת השדה מלאה עדשים, ונס העם מפני פלשתים, (יב) והגבור הזה התיצב בתוך החלקה ויצילה, שלא הציתוה פלשתים באש ולא גזלו המחיה, וגם הכה בהם מכה רבה ויעש השם תשועה בישראל. והנה הגבורות האלה ייחסם הכתוב אל שלשת הגבורים האלה, לפי שהם היו העיקר באותם המעשים, ואולי עזרם דוד גם כן לזה, או היה אחד מהם עוזר לאחר, ולכן בדברי הימים אמר ויתיצבו בתוך החלקה ויצילו ויכו בלשון רבים, רומז לדוד שהיה עמו בזה או לאלעזר בן דודו שעזרו בדבר כמו שכתבתי:

פסוק יג

וירדו שלשה מהשלשים וגו'. התימה למה לא זכר הכתוב בזה המאורע שמותיהם, ואמר לבד שהיו שלשה מהשלושים ראש? ואם נאמר שפירושו שהיו אלה השלשה מן השלשים שיזכור אחרי כן, יקשה אם כן למה לא נקבו בשמות? ואם הם השלשה גבורים הנזכרים למעלה עדינו ואלעזר ושמה, יקשה אמרו שלשה מהשלשים ראש? וגם יקשה אמרו אחר כך באבישי ובניה בן יהוידע ולו שם בשלשה? והיותר מתישב כפי הפשט

הוא שזכר הכתוב המעשה המעולה הזה אשר עשו שלשה גבורים שהיו ראש לשלשים אשר יזכור, ואחרי שזכר המעשים זכר שמותם ואמר שהיה הראשון מהם אבישי והשני בניהו, ולא זכר שם השלישי מהם אולי היה יואב או שמעי בן גרא או אחד מהגבורים החטאים בנפשותם, ולכן לא זכרו הנביא לבל ישא את שמו על שפתיו, ושלשת הגבורים האלה היו ראשים לשלשים הגבורים שיזכור, וזהו שאמר וירדו שלשה מהשלשים ראש ויבאו אל קציר אל דוד וגו'. ואחשוב שהיו הפלשתים באים להשחית התבואות ולקצור אותם קודם זמנם להרעיב את ישראל, כמו שהוא דרך הלוחמים באויביהם, ודוד הלך לקראתם להציל את התבואה, והיה זמן הקציר והיו ישראל יראים מאד מהפלשתים שיתפשטו בארץ וישבו אותם בהיותם קוצרים בשדה, ולזה בא דוד להגן בעדם ולהצילם, וזהו אמרו אל קציר, ולא נדחק לפרשו בעת הקציר כדברי המפרשים. וזכר הכתוב שירדו שלשה הגבורים שהיו ראש לשלשים שיזכור ובאו אל דוד אל הקציר, שהיה דוד מגין הקוצרים להציל התבואה, וחית פלשתים (שהם מחניהם, על דרך (תהלים ס"ח י"א) חיתך ישבו בה, שהוא כמו עדתך) היה חונה בעמק רפאים, (יד) ודוד היה במצודה, וחשב רד"ק כשהיה דוד בורח מפני שאול ונמלט אל מערת עדולם קרה זה, ועל המקום ההוא אמר שם (שמואל א' כ"ב ל') כל ימי היות דוד במצודה, ואינו כן לדעתי, כי זה היה אחרי המלכת דוד על ישראל כמו שאמר שם (בסימן ה' י"ז) וישמעו פלשתים כי מלכו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד וישמע דוד וירד אל המצודה ופלשתים באו וינטשו בעמק רפאים, ולזה אמר כאן וחית פלשתים חונה בעמק רפאים ודוד אז במצודה וגו', (טו) ובאותו זמן היה שהתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבאר בית לחם אשר בשער, וכתב רד"ק שדוד התאוה אותם ואחרי שהביאו אותם אליו נתחרט, לפי ששמו עצמם בסכנה גדולה ולכן לא רצה לשתותם, והפירוש הזה אינו נאות אצלי, כי איך ישאל דוד מים מאותו מקום בדעתו שאי אפשר שתייתם כי אם בהכנס גבוריו באותה סכנה, ואולי ימותו בה והוא לא ישתה ממנו. אבל דעתי הוא שהיה זה מימיו דבור הלציי ויאמר על צד הצחות, להיותו זמן הקיץ והיו המים קרים וערבים, כאומר מי יתנני כירחי קדם שהייתי שותה מים מבור בית לחם, ואמר זה לפי שנולד שם והיו ערבים אצלו, ולא אמר זה לצוואה שילכו בעדם ולא לתכלית מעשה ושיסתכן אדם לעשותו:

פסוק טז

ואז שלשת הגבורים למלאת חפצו הלכו בלי דעת המלך ובקעו במחנה פלשתים וילכו אל הבאר ההוא וישאבו מים וישאו ויבואו אל דוד. והנה רשם שלשה גבורות עצומות

נתחברו בפעל המופלא הזה. האחד שעם היותם שלשה גבורים לבדם המה בקעו כל מחנה פלשתים ונכנסו בו מתחלתו ועד סופו ולא מנעם איש מהליכתם שמה, ולא הלכו מתנכרים כי אם בגבורה עצומה בהיותם נלחמים בכל הדרך, וזהו ויבקעו שלשת הגבורים במחנה פלשתים, ששלשה המה לבד בקעו כל אותו המחנה. השנית שאחרי הגיעם לבאר עצרו כח לשאוב ולהוציא המים מן הבאר, והוא תימה איך לא הרגום שם האויבים בהיותם מתעסקים בהשאבת המים? השלישית שהביאו המים ביד רמה אל דוד, והיה ראוי שבהיותם נלחמים עם האויבים בעת חזרתם ישפכו המים, והמה עם כל מלחמתם לא שפכו המים מידם, וזהו וישאו אותם ויבאו אל דוד. וזכר הכתוב שלא אבה לשתותם ויסך אותם להשם, (יז) ויאמר חלילה לי מהשם מעשותי זאת הדם האנשים ההלכים בנפשותם וגו', וראוי שנדע הסבה בזה, והיה ראוי שיקבלם דוד בסבר פנים יפות וישתה מידם, כי היותר משמח לאדם הוא בתת לפעולתו התכלית הנכסף והמכוון, והנראה אלי שדוד המלך עליו השלום ראה בחכמתו שהתכליות ראוי שיהיו מתיחסים אל מה שקודם אליהם וההשתדלות שיהיה נערך כפי התכלית המקווה, וכמו שאמר הברדשי, היחשב פועל חכם יעשה כלים עשרת אלפים ככר כסף לעשות מחט ברזל אחד? והוא מדברי הרב המורה בחלק שלשה. וכבר כתב הפלוסוף שהחכים הטבע לעשות האברים העצביים מהם בעלי עור אחד ומהם בעלי שתי עורות כפי תכלית בריאתם, כי השדיינים להיות הכוונה בהם לשמור הרוח והדם אשר עמו, והיה ראוי ליזהר מאד בשמירתם כפי מעלתם היו מפני זה בעלי שתי עורות, כי כפי מעלת האצור בתוכם תהיה השמירה בו, אמנם העורקים להיות שמירתם לבד הדם, נסתפק הטבע בעור אחד מהם. ולפי שהחריצות וההשתדלות הזה אשר עשו שלשת הגבורים האלה היה נמרץ, לא היה ראוי שינתן לו כי אם תכלית מעולה והוא הגדול שבתכליות שאפשר לנסך אותם להשם, ולכן אמר חלילה לי השם מעשותי זאת, רוצה לומר חלילה לי שתהיה שתייתי המים שהוא תכלית פחות מתיחס להשתדלות מעולה כזה, לפי שהם לא היו כבר מים אבל היו דם האנשים ההולכים בנפשותם, ולזה אין ראוי כי אם שישפכו להשם, שהעבודה האלקית הוא התכלית המעולה שבכל התכליות. וכתב רד"ק שהניסוך הנזכר כאן היה ששפך המים ארצה לשם השם כי לא היה שם מזבח, ואין צורך, כי לא אמר שנסך אותם להשם שם, אבל אמר שהסכים דוד לנסך אותם להשם במקום הראוי אליו, וידמה שהוליכו משם המים ההם אל מזבח השם ושם נסכום. והנה חכמינו ז"ל דרשו (בבא קמא פרק ו' ס' ע"ב) זה על דברי תורה, וחברו שני העניינים האלה באחד, אמרו הלכה הוצרך דוד לשאול מהסנהדרין שהיו בבית לחם אשר בשער, כמו (דברים

כ"ה ז') השערה אל הזקנים, וההלכה שהוצרך לשאול מהם היה דבר חלקת השדה המלא עדשים ושעורים, אם היה לו רשות לשלוח אש בגדישים בעבור שישרפו שם הפשלתים שהיו טמונים בהם? ושלחו לו אסור להציל עצמו בממון חבירו, אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. ומהם אמרו כי הגדישים של שעו' היו של ישראל וגדישי העדשים היו של פלשתים, ושאל אם היה לו רשות לתת השעורין לפני הבהמות שהיו עמו לאכול וישלם חלופם לבעל השעורים גדישי העדשים? ושלחו לו (יחזקאל ל"ג ט"ו) חבול ישיב רשע גזלה ישלם, אף על פי שישלם נקרא רשע, אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. ופירשו ויתיצב בתוך החלקה ויצילה, שלא הניח דוד לשרוף את הגדישים וגם לא להאכילם לבהמותיו, ולא אבה לשתותם, שלא אמר הלכה זה בשם שלשה אלה. והדברים האלה רחוקים והפשט יתישב על פשוטו? (יח) ואבישי אחי יואב וגומר. ספר שאחד מהשלשה הגבורים הנזכרים אשר בקעו במחנה פלשתים לשאוב המים לדוד היה אבישי בן צרויה אחי יואב, כי הוא היה ראש השלשה האלה, והיה מגבורתו שהיה מעורר את חניתו על שלש מאות חלל, רוצה לומר שאחרי הרגו שלש מאות חללים במלחמה בפעם אחד היה מעורר את חניתו כאלו לא עשה כלום לא יעף ולא יגע.

פסוק יט

ואמרו ולו שם בשלשה מן השלשה הכי נכבד וגו' ועד השלשה לא בא, פירושו אצל המפרשים שהיה לו שם גבורה מהם, ואמרו מן השלשה הכי נכבד הוא כפל ענין במלות שונות, שהוא כמו לו שם בשלשה ושניהם אחד בכוונה. ואין כן דעתי, אלא שאבישי היה לו שם בשלשה נודע בשם שהיה אחד מהם, וכן יאמר גם כן בבניהו, ואמר זה למעט את השלישי שלא נודע בשם ולא ידענו מי היה, וזהו ולו שם בשלשה, רוצה לומר שבשלשה הנזכרים האלה זה נרשם בשם אבישי, כי נודע בשם שהוא היה מהם וגם היה הנכבד מהם ויהי להם לשר, כי אבישי היה השר והגדול שבשלשתם, אבל עם כל זה לא בא למעלת השלשה הראשונים עדינו ואלעזר ושמה, ולפי זה אמרו ולו שם בשלשה מן השלשה הכי נכבד, אמר על השלשה ששאבו המים, ואמרו ועד השלשה לא בא רמז לשלשה הראשונים, ולפי זה הפירוש לא יהיה בפסוקים כפל:

פסוק כ

וכן ספר שהיה השני מן השלשה הנזכרים האלה בניהו בן יהוידע שהיה בן איש חי רב פעלים, רוצה לומר אדם מעולה וגבור חיל וגדול הפעולות, כאלו היה הגבורה ירושה לו, והיה מקבצאל (יהושע ט"ו ל"א) בגורלו של יהודה. וספר ממנו שלשה גבורות עצומות.

האחת שהכה את שני אריאל מואב, ופירשו בו שהרג שני גבורים ממואב שהיו אריות בגבורתם, ולזה קראם אריאל, מלה מורכבת ארי ואל, וכן תרגם יונתן ית תרין רברבי מואב. ורלב"ג כתב שאריאל הוא מגדל, ולזה נקרא בית המקדש אריאל, (ישעיה כ"ט א') הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד, וענינו שהמגדל והמבצר הוא ארי חזק, ואל יאמר על החוזק, כמו (תהילים ל"ו ז') כהררי אל, ולזה נקרא אריאל, ואולי היו באותם המגדלים דמות אריות חקוקים, והודיע שבניהו הכה שני מגדלים ממואב וכבשם בגבורתו. הגבורה השנית שהכה את הארי בתוך הבור ביום השלג, והתחברו בזה שלשה דברים, האחד הלחמו עם האריה הגבור שבחיות, השני היות המלחמה בתוך הבור שלא היה מקום לבניהו להתרחק ממנו, ולצרות המקום היתה הסכנה יותר עצומה, השלישי שהיה ביום השלג שהיו ידיו ורגליו בקור עצום ולא יוכל להלחם לתגבורת הקור מפאת הזמן והמקום שהיו שם, והקור הוא מונע הפעולות החיוניות, כמו שבא בטבעיות:

פסוק כא

והגבורה השלישית שזכר מבניהו, הוא שהכה איש מצרי שהיה ממראה וצורה נפלאה ופרצוף, כמו שזכר בדברי הימים (דברי הימים א' י"א כ"ג), והיה ביד המצרי חנית וירד עליו בניהו בשבט אחד קטן ובכח גבורתו לקח החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו, ועם היות בניהו כהן היה הורג את אויבי השם ולא היה זה אצלו טומאה, כמו שמצינו זה בפנחס (במדבר כ"ה ז'):

פסוק כב

ושלשת הגבורות האלה עשה בניהו בן יהוידע, ולו שם בשלשה הגבורים מן השלשים נכבד, רוצה לומר שבשלשה הגבורים השניים נודע ונרשם בשם בניהו בן יהוידע שהיה אחד מהם, והוא היה נכבד מכל השלשים גבורים שיזכור אחרי זה, אבל לא הגיע אל מעלת השלשה הראשונים אשר זכר. והנה אמר בשנים האלה ולו שם, להעיר שלאלה השנים היה שם בשלשה מלבד שאר הגבורות שזכר בהם, ולשלישי מהם לא היה שם ולא נודע שמו, אם לקוטן מעלתו או אולי נזדמן להתחבר עם השנים שזכר באותו הפעל המשובח, ולפי שלא עשה גבורה אחרת לא נזכר שמו בזה, כי נסמך על השנים שהם היו המניעים היותר עצמיים באותו מעשה, ואולי היה השלישי עדינא בן שיזא הראובני. ונטיתי לזה לפי שכאן אמר שהיו אלה השלשה ראש לשלשים, וזכר שאבישי ובניהו היו מהשלשה, ובדברי הימים אמר (שם) עדינא בן שיזא הראובני ראש לראובני ועליו שלשים, ומאשר אמר ועליו שלשים יורה שהוא היה מהשלשה האלה שהיו ראשים לשלשים:

פסוק כג

ואמרו וישימהו דוד אל משמעתו, ירצה שמאשר יקר בעיניו בניהו בן יהוידע שם אותו על משמעתו, רוצה לומר להיות פקיד על אנשי משמעתו, כמו שאמר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי: וחכמינו ז"ל (ברכות פרק ג' י"ח ע"ב) דרשו ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים, אטו בני עלמא בני מתי ננהו? אלא שהיה צדיק גמור והצדיקים אפילו במיתתן נקראים חיים. מקבצאל, שרבה פעלים וקבץ לתורה. הוא הכה את שני אריאל, שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני. ואריאל שם בית המקדש שנאמר (ישעיה כ"ט כ') הוי אריאל אריאל וגו':

פסוק כד

עשהאל אחי יואב וגומר. כבר כתבתי שמהגבורים אשר זכר בכאן השלשה גבורים הראשונים היו שומרים לראש דוד ולא היה להם מנוי אחר כי אם היותם שומרים לראשו, והוא אמרו הגבורים אשר לדוד, ושאר הגבורים אשר יזכור אינם כי אם שרי החיילים והם הממונים על העם שרי אלפים ושרי מאות, ולכן אמר בדברי הימים (דברי הימים א' י"א כ"ו) גבורי החיילים. האמנם אותם שרי החיילים היו נפקדים תחת שלשה ראשים שהיו הם השרים העליונים הממונים עליהם, והם אשר שאבו המים לדוד. ולפי שהגבורים היו שלשים היותר מובחרים מכלם, ואחריהם היו אחרים למטה מהם, לכן אמר עשהאל אחי יואב בשלשים. ואחשוב שנזכרו כאן כפי מעלתם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו, והיה הראשון שבהם עשהאל, והאחרון שבהם היה אוריה החתי, שניהם מתים על ידי חרב והם כלם שלשים, וזהו פרטן. עשהאל אחד, אלחן בן דודו מבית לחם שנים, שמה החרודי שלשה, אליקא החרודי ארבעה, וחלץ הפלטי חמשה, ועירא בן עקש התקועי ששה, ואביעזר הענתותי שבעה, ומבני החושתי שהוא סבכי החושתי שמונה, וצלמון האחחי תשעה, ומהרי הנטופתי עשרה, חלב בן בענה הנטופתי י"א, ואתי בן ריבי מגבעת בנימין י"ב, ובניהו פרעתני י"ג, והדי מנחלי געש י"ד, ואביעלבון הערבתי ט"ו, ועזמות הברחומי ט"ז, ואליחבא השעלבוני י"ז, ובני ישן יהונתן י"ח, והוא על דרך (בראשית מ"ו כ"ג) ובני דן חושים, ושמה ההררי י"ט, ואחיאם בן שרר האררי כ', ואליפלט בן אחסבי בן המעכתי כ"א, ואליעם בן אחיתופל הגלוני כ"ב, וחצרי הכרמלי כ"ג, ופערי הארבי כ"ד, ויגאל בן נתן מצבה בני הגדי כ"ה, וצלק העמוני כ"ו, ונחרי הבארתי כ"ז, ששני אלה צלק ונחרי היו נושאי כלי יואב, ועירא היתרי כ"ח, וגרב היתרי כ"ט, ואוריה החתי שלשים. וכל אלה נזכרים בדברי הימים, אם לא שקצתם זכר שמה באלה השמות עצמם, ובקצתם שינה השמות באותיות, ובקצתם זכר שמות אחרים שהיו להם. ואמנם

אמרו כל שלשים ושבעה עם היותם שלשים לבד, כתבו המפרשים כמו שזכרתי, שהיו שלשה הראשונים ושלשה מביאי המים אשר אבישי היה מכללם, ועוד בניהו שלא היה מהם כי שמהו דוד אל משמעתו ולא היה עם שאר הגבורים. ולפי דבריהם אלה לא פירש אם כן הכתוב בשם רק אחד משלשת הגבורים שהביאו המים, שהוא אבישי, ולא זכר שמות השנים האחרים והוא זר מאד. ורש"י כתב שבבני ישן נכללו כל החסרים וגם זה זר מאד, כי הכתוב פרט בבני ישן יהונתן, ואם היו לו בענין הזה בנים אחרים יזכרם הכתוב? ואני אחשוב שהיו בזה המנין השלשים האלה שזכר, והשלשה שזכר שהיו ראשים עליהם אשר הלכו להביא המים לדוד, והשלשה הראשונים שהיו גבורי דוד עדינו ואלעזר ושמה, ויואב שהיה על כלם (להיותו שר הצבא) יעלו כלם לשלשים ושבעה, ולזה אמר למעלה אבישי אחי יואב, להזכירו אצלם להיותו השר הכולל על כל הצבא והיותו נכלל במנין הזה. והמפרשים אמרו שלא זכר יואב להיותו שר הצבא ואין ראוי שימנה בכלל שאר הגבורים, ואשר כתבתי אני יותר נכון אצלי, והותרו עם זה השאלות חמשית וששית. והעולה מזה שהיו גבורי דוד כמוהו בכל השלמיות, ושנחה על כלם רוח השם רוח חכמה ותבונה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת השם:

פרק כד

פסוק א

פרשה כ"ה תספר ששלח דוד למנות את ישראל, ושנגף האל ית' את העם בעבור זה שהתפלל דוד עליו אל האלקים, ושבא אליו גד החוזה לפרש לו ענשו ושאמר דוד נפלה נא ביד השם, והתפלל אחר כך שיהיה בו ובבית אביו המגפה, ושהראהו השם שיעשה מזבח בגורן ארונה היבוסי וקנה דוד הגורן ויעל שם עולה להשם ויעתר האלקים לארץ, ואותו מקום בחר לבית המקדש. תחלת הפרשה ויוסף אף השם לחרות וגו', עד סוף הספר. והנה שאלתי בפרשה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה באמרו ויוסף אף השם לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל וגו', ויקשה מאד שייחס הכתוב זה אל הסתת השם יתברך כאלו הוא יחפוץ במות המת, ואם הוא יתברך הסיב את לבו אחורנית והוא הסיתו לחטאו למה נענשו ישראל עליו? ומה היה פשעו של דוד בזה? כל שכן שנייחס ההסתה לאל יתברך בהיותו טוב וישר על כן יורה חטאים בדרך ישר במעגלי צדק. ובדברי הימים אמר במקום מה שנאמר כאן ויוסף אף השם לחרות בישראל ויסת את דוד אמר שמה (דברי הימים א' כ"א א') ויעמד שטן על ישראל ויסת את דוד למנות את ישראל, ובא אם

כן שם השטן במקום השם הנכבד והוא זר מאד, רוצה לומר ההסתה ויחוסה לאל יתברך וכנויו בשם שטן:

השאלה השנית במגפה הזאת, האם נאמר שהיתה בחטאות ישראל או בעון דוד שצוה למנותם? ואם היה בחטאותם, איך אמר דוד אל האלקים אנכי חטאתי ואנכי העותי ואלה הצאן מה עשו וגו'? ועוד כי לא מצאנו תשובה שעשו ישראל על זה אם היו הם החוטאים, ובד"ה אמר (שם) וירע בעיני אלקים על הדבר הזה ויך את ישראל ויאמר דוד אל האלקים חטאתי מאד אשר עשיתי את הדבר הזה וגו', יורה שעל עונו בסבת המנין היתה המגפה לא בעון ישראל, ואם אמרנו שדוד חטא ולא ישראל, יקשה אם כן אמרו ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד וגו', ויורה שבסבת חטאם היה ודוד מוסת היה בדבר:

השאלה השלישית אם היתה מגפת העם למה שחטא דוד במנותם כמו שיורו הכתובים, ראוי שנדע במה היה החטא? אם שמנאם ללא צורך, או שמנאם לגלגלותם ולא ע"י שקלים? ואם אמרנו שחטא בשמנאם ללא צורך יקשה אמרו (שמות ל' י"ב) כי תשא את ראש בני ישראל וגו', ופרש"י כשתרצה לקבל סכום מניינם לדעת כמה הם וגו', ויורה שהרשות היה בידו למנותם. ואם אמרנו שהיה החיוב להיותם נמנים ע"י שקלים, יקשה מה שמצינו כפי פשטי הפסוקים שנמנו בערבות מואב (במדבר כ"ו) לגלגלותם, ושאול פקד את העם שתי פעמים ולא עשאו ע"י שקלים, והנה זכרתי זה בכאן על צד הקוצר וארחיב החקירה הזאת אחרי זה בביאור אמיתת הענין בלמוד השני:

השאלה הרביעית האם היתה המגפה אשר באה על המנין הזה בדרך עונש שהעניש האל ית' אותם על זה, או היה דבר נמשך בטבע מפעל עין הרע כדעת המפרשים? ואם היה עונש על זה החטא והיה דוד החוטא, למה לא נענש הוא ונענשו ישראל שלא חטאו בדבר? כי הם נמנו במצות המלך לא בבחירתם, ואם היתה המגפה מפעל עין הרע, איך לא חלה בישראל בערבות מואב שנמנו ולא מתו? וזכרתי זה כאן בקוצר רב ואני אחקור עליו חקירה מספקת אחרי זה:

השאלה החמשית בתפלת דוד שאמר אנכי חטאתי ואנכי העויתי וגו', ויקשה למה לא אמר זה דוד אל גד הנביא כאשר בא אליו בדבר ה' לאמר שלש אנכי נוטל עליך וגו'? ואז היה ראוי שישיבהו אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי וגומר, אבל שם קבל הגזרה ואמר צר לי מאד נפלה נא ביד ה' וגו' ולא דבר מזה כלל, ואחרי שניחם ה' על הרעה ואמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידיך

אז אמר דוד תהי נא ידך בי ובבית אבי וגו', והוא מה שיורה שלא היו הדברים מכוונים לשום שמים:

השאלה הששית במה שאמר כאן שנתן יואב מספר מפקד העם אל המלך ותהי ישראל שמונה מאות אלף איש חיל שולף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף איש, ובד"ה כשכתב המספר אמר (דברי הימים א' כ"א ה') ויהי כל איש ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב ואיש יהודה ארבע מאות ושבעים אלף, ולא יסכימו אם כן המספרים האלה מה שזכר בכאן עם מה שזכר שמה.

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ואקדים לזה שלשה למודים, האחד בביאור ענין המצוה ואמתתה שבאה בפרשת כי תשא (שמות ל' י"ב), והשני בחקירת החטא ובמה חטא דוד בענין הזה? השלישי לדעת למה חרה בכאן אף ה' בישראל ועל איזה חטא מהם היה? ואחרי הקדמתם אפרש פסוקי הפרשה:

הלמוד הראשון בהבנת פסוקי התורה ואמתתם בזה, הנה יסוד הענין הזה בא בפרשת כי תשא (שם) כשאמר האל ית' למשה כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לייי' ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם וגו' זה יתנו כל העובר על הפקודים, וחתם הדברים באמרו לתת את תרומת ה' לכפר על נפשותיכם. ורש"י ז"ל פירש כשתחפוץ לקבל סכום מניינם לדעת כמה הם, אל תמנם לגולגולת אלא יתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מניינם, ולא יהיה בהם נגף, שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם, כמו שמצינו בימי דוד וגומר. (עד כאן דברי רש"י שם): ומדברי הרב בזה יצאו לנו שלשה הודעות. האחת שהיתה המצוה הזאת מיד ולדורות, שבכל דור ודור כשימנו את ישראל יהיה מניינם על ידי שקלים, ומפני זה בפרשת במדבר סיני (במדבר א' ב') כתב הרב לגלגולתם, על ידי שקלים בקע לגלגולת. והרמב"ן גם כן נטה לדעת הזה בפרשת כי תשא, שהיתה המצוה כוללת לדורות. ההודעה השנית שענין מחצית השקל היה הערמה ותחבולה להנצל מן הנגף בתתם אותם, כדי שימנו את השקלים ולא ימנו את ישראל. ההודעה השלשית היא שלא מנה משה במדבר את ישראל, אבל כל אחד הביא מחצית השקל ואותם השקלים נמנו לא האנשים, ולדעת הזה הסכימו ג"כ המפרשים כלם, והדעת הזה כלו הוא בלתי מתישב אצלי מטענות: האחת אם היה כדעתם, למה לא צוה האל ית' בביאור למשה שימנה אותם על ידי אותם השקלים? כמו שצוהו על מנינם במדבר סיני ובערבות מואב, שאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו', וכאן לא צוהו כן כי אם כשיחפוץ למנותם יעשה כן, ולא יתחייב

המאמר הזה שימנם עתה. וכבר הרגיש הרמב"ן (ריש פר' כי תשא) בזה הספק וכתב ז"ל, ולא הוצרך להאריך ולומר ועתה תשא ראשם ונתת הכסף על עבודת אהל מועד, כי הדבר מובן מעצמו שימנם עתה. ואתה רואה שאין דבריו נכונים, כי הדברים אשר יבחר האל ית' יצוה עליהם בפירוש, ואשר שנא הזהיר עליו, ולכן יקשה מאד למה באה המצוה בלשון מסופק בזה, ולא צוה האל ית' שימנה את העם ויתנו השקלים? ולמה לא הזכיר בפירוש שלא ימנם בשום זמן לגלגולתם? הטענה השנית שאם היה כל זה מצוה לדורות, אם לא תעשה שלא ימנם לגלגולת, ואם עשה שיתנו השקלים, איך לא נמנו במנין המצות לדעת אותם מן המונים אותם? והיה ראוי שימנו אותם המצות במניינם: הטענה השלשית אמרו (שמות שם) זה יתנו כל העובר על הפקודים, והמאמר הזה יורה שישראל עצמם עברו על ידי מנין, כי לשון העברה לא יאמר על נתינת השקלים כי אם על הפקידה לגלגלותם, כאמרו (ויקרא כ"ז ל"ב) כל אשר יעבור תחת השבט, ואמר (ירמיה ל"ג י"ג) תעבורנה הצאן על ידי מונה, וזה יורה שלא נמנו לבד השקלים כי אם גם ישראל עצמם: הטענה הרביעית היא שאיך יאמר הרב שהיה ענין השקלים תחבולה והערמה להנצל מהנגף כשימנו אותם? כי הנה הכתוב אומר (שמות שם) ונתנו איש כופר נפשו לה' וגו', ואמר (שם ט"ו) לתת את תרומת ה' לכפר וגו', ויורה שהיו השקלים על צד התרומה והמעשר לתכלית העבודה האלקית לא להערמה: הטענה החמישית כי אם היתה המצוה הזאת נוהגת לדורות, איך צוהו ית' במדבר סיני ובערבות מואב (במדבר א' ב') שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם במספר שמות כל זכר לגלגלותם? והדברים האלה יעידון יגידון שלא נמנו ישראל על ידי שקלים כי אם לגלגלותם, ומה שפירש רש"י שם שנמנו אז על ידי שקלים (כבודו במקומו מונח) אינו אמתי בפירוש הפסוקים, כי הכתוב אומר שאו את ראש, ואמר במספר שמות כל זכר לגלגלותם, וזה יורה שנמנו לגלגלות ולא על ידי שקלים, ולזה לא נזכר שם דבר מענין השקלים ומה נעשה מהם כמו שזכרו בכאן, ומה שיורה עוד על זה ששם במדבר סיני אמר בסוף הפרשה ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש וגו', להגיד שכלם נאספו למנותם באצבע ולא נמנו על ידי דבר אחר: הטענה הששית שלפי הדעת הזה יתחייב ששאול חטא במנותו את העם שתי פעמים והוא עון פלילי, אחרי שלא נפקדו על ידי שקלים ולא נתנו ישראל בקע לגלגולת כמו שהיתה המצוה ויפקדם בטלאים, האם נאמר שבמקום השקלים נתנו טלאים או אבנים קטנים ונתקיימה המצוה? הנה הכתוב אומר (שמות שם) זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקדש, ופירש בדיוק שיעורו באמרו עשרים גרה השקל, וצוה שעשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, ואין

לנו רשות לזוז מן המצוה בכללה ולא בחלוקה, והיה מחוייב שבכל דור ודור יתקיים כן בזה האופן עצמו, אחרי היותה מצוה כוללת לדורות, ותהיה כמצות הפסח שנעשה לדורות באותו דרך שצוו עליה בכלל ובפרט: הטענה השביעית כי אם היתה המצוה הזאת כוללת ולדורות, איך בכל הפעמים שנמנו הלוים לא נמנו על ידי שקלים כי אם לגלגלותם? ולמה לא חשש ית' שיהיה עין הרע שולט במנין כדברי רש"י? והיה ענין שבט לוי כענין כל שבט ושבט אחר. הנה מכל שבעה הטענות האלה חשבתי אני שדעת רש"י והנמשכים אחריו בלתי אמתי בפסוקים: ודעתי הוא שאין בכאן מצוה כלל, לא מצות עשה שצוה השם את משה שימנה העם, ולא מצות לא תעשה שיאסור המנין ההוא לגלגולת, וכ"ש שלא היה זה מצוה לדורות, אבל אמתת הענין נכלל בשלשה הקדמות: האחת שמשה אדוננו להיותו שר צבא ה' בתקותו שעוד מעט יכנסו לארץ וילחמו עם האויבים, נכספה וגם כלתה נפשו למנות את ישראל ולדעת מניינם, כמו שעושים שרי החיילים למנות העם קודם שיכנסו במלחמה. וכבר זכרו חז"ל (עיין רש"י ריש פ' במדבר) שהיה המנין בעם מתוך חבה, וכאמרם מתוך חבתם לפניו מונה אותם בכל שעה, כשיצאו ממצרים מנאם, כשנפלו בעגל מנאם לידע הנותרים, כשבא להשרות שכינתו לתוכן מנאם. ובבבא קמא (א"ה תמיהה נשגבה ונפלאה בעיני על הרב המחבר שלא חשש כלל לדעת אי זה דרך ישכון אור מאמרי רז"ל, כי זה כמה פעמים מצאתי ראיתי שהביא המאמרים הן מהתלמוד הן מהמדרשים, אם כפי אומד דעתו כסומא בארובה או כפי שראה אצל מחברים אחרים, ולא דרש אם אמת יהגה חכם בזה או לא? וכמעט שאין לו התנצלות בדבר כ"א בשאומר שלא היו לו ספרים באותו פעם כשחבר הפירוש הזה, כמו שהוא מקונן ומתלונן על זה בהקדמתו הכוללת לספרים האלה. והנה בלתי ספק קרה לו גם כן במקום הזה כך, שראה בפי' רש"י פר' פנחס על פסוק כי צוררים הם לכם וכו' שהביא דבר מה מבבא קמא, והרב טעה וסבר שגם הדרש שמביא שם על פסוק ויהי אחרי המגפה ג"כ בב"ק ואינו כן, כי הוא מדרש בבמ"ר פרש' כ"א דף רפ"ה ע"ב) אמרו (במדבר כ"ה י"ז) ויהי אחרי המגפה, משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהם והיה מונה אותם לידע מנין הנותרים, לכך מנאן. ד"א כשיצאו ממצרים מנאם, ונמסרו במנין, וכאשר קרב למות ורצה להחזיר צאנו החזירן במנין וכו'. הנה א"כ ראוי שנאמר שמשה עצמו היה חפץ מאד למנותם, אם מתוך חבתם ואם לדעת המתים בעון העגל, ואם לדעת כמה היו נמסרים בידו, ואם להכין אותם למלחמות הארץ כשרי הצבא וכמו שאמרתי, והיא ההקדמה הראשונה: השנית שענין היזק עין הרע כמו שכתב הפלוסוף הוא, שיצאו מן העין קצת אידים מהמותרים אשר ידחם הטבע, וזה

מהאיש בעל הנפש הרעה הקנאית, ולארסיות אותם האידים יפעלו בדברים המוכנים לקבול אותו הפעל עד שיתכן שימיתו אנשים בהבטתם, וזהו סבת הנגף המגיע מן המנין. והנה יתפעלו ממנו קצת אנשים זולת קצת, מפני חלוף הכנת המקבלים ההם, והוא מבואר שהעין הוא האבר היותר מזיק בזה להבטתו הארסיית, וכמו שזכרו מהאפעה שימית כל אדם בראותו פניו. וכתב החכם שהמראה החדשה אם תסתכל בה האשה בוסתה יתראה בה מיד כתם דם ישאר רשומו זמן מוחש, וכן יזיק העין הרע בכל שאר הדברים הנראים, אבל ההיזק היותר עצום הוא כשתהיה ההבטה אל פני הנראה ויכנס ארסיותה בעיני הנראה ובאזניו ומדרך האף והפה, באופן שיוכל להזיק משם אל המוח להיותו השכן היותר קרוב. ולזאת הסבה לא היו מקפידים החכמים הראשונים אם היו הדברים הנמנים אבר מן האנשים מבלעדי הפנים, כאלו תאמר אצבעותיהם, כי האברים אינם נכונים לאותו היזק, וכבר תמצא זה כמו שהיו עושין בהטילם גורל מי יעשה אחת מן העבודות הנעשות במקדש לפי מה שהתבאר במסכת יומא (פ"ב כ"ב ע"ב), שהיה מוציא כל אחד מהם אצבעו והיו מונין האצבעות ולא היו חוששין לזה, כי הסכנה כלה כשתהיה ההבטה בפנים, כי שם מקומות יפעלו בהם אלו האידים בקלות ויוכלו לבא אל המוח, והיא ההקדמה השנית: והשלישית כי ההיזק הטבעי נמשך וימצא בדברים אשר יעשה אותם האדם בבחירתו ורצונו, לא במה שיעשה במצות האל ית', כי הדברים האלקיים הן למעלה מן הטבע, ואי אפשר שיוזקו במצות המצוה יתברך, וכבר אמר זה שלמה המע"ה באמרו (קהלת ח' ה') שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם, רוצה לומר כי עם היות שהחכם ידע העתים המועילים או המזיקים בדברים וידע משפט הדברים הטבעיים כפי שרשי הטבע ודרכיו, הנה בהיות האדם שומר מצוה לא תבואהו רעה ולא יוזק ממה שבטבע, ועל זה אחז"ל (קדושין פ"א ל"ט ע"ב) שלוחי מצוה אינם ניזוקין, וזו היא ההקדמה השלישית: ועתה ראה על השרשים האלה פירוש פסוקי התורה, כי לפי שהיה חפץ משה אדוננו למנות את העם כמו שבא בהקדה הראשונה, והיה המנין בפני האנשים מסוכן מאד להיזק עין הרע כמו שבאה בהקדמה השנית, אמר יתברך למשה אתה תצטרך כסף הרבה לעבודת המקדש, הנה איעצך דרך ישר שתאסוף בו כסף הרבה, והוא (שמות ל' י"ג) כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם וגו', ואין פירושו כאשר תשא כמו שפירשו המפרשים, אבל כי במקום הזה הוא מלשון הסבה, יאמר בעבור שאתה תשא ותמנה, כלומר שתחפוץ ותרצה למנות עתה את בני ישראל לפקודיהם, הנה איעצך עצה טובה והיא שיתנו כל איש מהם כופר נשפו ליי', ולא היה זה על צד התחבולה כדעת רש"י, כי אם על צד הצדקה, שאחרי שהם עתידים להמנות

כדי שהאל ית' יגן בעדם וישמרם מהיזק עין הרע ומהמגפה הבאה ממנו, יתן כל אחד כופר נפשו לי"י וצדקה תציל ממות, כי אעפ"י שימנו לגלגלותם לא תשלוט בהם עין הרע בזכות אותה צדקה, וזהו אמרו (שם) ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם, ובאמרו בפקוד אותם פעמים, יורה באמת שהם היו עתידים למנות לגלגלותם כל איש בראשו עכ"פ, וכמו שאמר (שם י"ג) זה יתנו כל העובר על הפקודים, אבל בזכות הצדקה ינצלו מהנגף הנמשך מהיזק עין הרע, ויהיו אותם השקלים תרומה לה', רוצה לומר שיהיו לעבודת המשכן כשאר התרומה, כמו שאמר (שם ט"ז) ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל ונתת אותו על עבודת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשותיכם, ר"ל שיתחברו בזה שני תועלות, האחד שבזה הכסף ישתלם מלאכת המשכן, והשני שיהיה זכרון לי"י לכפר עליהם וינצלו בזה הזכות מנגף המנין, ולשניהם רמז גם כן באמרו לתת את תרומת ה' לכפר על נפשותיכם. וצוה שהעשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, לפי שהיו השקלים ההם עצה והנהגה מועילה להצלת נפשם וחייהם, ולהיות בני האדם כלם שוים בכחותיהם ובנפש החיונית היה גם כן התקון שוה בהם, וזהו אמרו העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט לכפר על נפשותיכם. הנה התבאר מזה שאין כאן מצוה למנות ישראל, כי אם שהיה משה בוחר בו, ולזה לא אמר שא את ראש וגו' ולא אזהרה לדורות שלא ימנם לגלגלותם ושלא היו השקלים מצוה כי אם עצה, ולכן לא בא זה במנין המצות, וששם במדבר אז נמנו ישראל לגלגלותם עם היות שנתנו השקלים. והנה הוצרך להקדים היות המנין בחיריי כמו שאמר כי תשא, לפי שכאשר יצוה הש"י עליו לא יצטרך לאותה עצה, כי שלוחי מצוה אינם ניזוקים, וכמו שבא בהקדמה השלישית, ולזה במדבר סיני אמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם, במספר שמות לגלגלותם, כאומר בהיות המנין בבחירתך ורצונך תצטרך לאותה עצה מהשקלים להמלט מהנגף, אבל עתה שאני מצוה עליו אל תירא ואל תחת, כי קווי השם יחליפו כח ולא ידעו דבר רע, ולזה צוה שימנם לגלגלותם בלי דבר אחר, ולא יצטרכו על זה לתת אותה צדקה, כי הצווי האלקי ישמרם כאישון עינו, ולכן גם כן נמנו הלויים תמיד במצות השם לגלגלותם ולא נתנו כופר נפשם. ואין לטעון על זה ממה שאמר הכתוב (דברי הימים ב' כ"ד ו') מדוע לא דרשת על הלויים להביא מיהודה וירושלם את משאת משה עבד יי' והקהל לאהל העדות וגו', כי שם לא אמר את מצות משה לשנאמר מפני זה שהיה זה מצוה לדורות, אבל אמר את משאת משה, והיה הכוונה באותו מאמר שהיה להם ללמוד ממה שעשה משה כשנתנו מחצית השקל לעבודת אהל מועד, ואין זה מחובת המנין כי אם לצורך המלאכה בלבד, והוא מה שיורה שלא אמרו זה להיות ענין

מחצית השקל מצוה לדורות, כי אם ללמוד ממה שהכין משה למלאכת המשכן: אמנם קבלת חז"ל הוא, שבכל שנה ושנה היו נותנין כל ישראל מחצית השקל לקנות מהם קרבנות צבור, כדתנן (שקלים פ"א משנה א') באחד באדר משמיעין על השקלי' וכו', ולא היה בא על המנין, ואולי שלזה כוון ג"כ יהוידע. והנה שאול ראה משכלו ומדרכי הטבע שהנגף יחול במנין אשר יעשה האדם ברצונו, ולכן כאשר רצה לפקוד את העם למה שלא באהו עליו מצוה אלהית פקדם בבזק ופקדם בטלאים, כדי שלא יפול בהם עין הרע ולא היו אז נפקדים לגלגלותם, ואולי לעוני העם לא צום שיעשו צדקה להנצל מאותו נגף, גם כי לא רצה להסמך על הנס, ובחר יותר למנותם על ידי תחבולה ולא לגלגולת, ולפי שעשה זה מעצמו ולא לקיום המצוה, תראה שלא צוהו שמואל הנביא על זה, ולא זכר הכתוב שעשה זה כאשר צוה ה' אל משה, כי לא נתייחס הפעל ההוא לקיום מצוה, כי אם שעשאו שאול ברצונו ודעתו. ועם מה שאמרתי בזה תבין ענין אמתי לא שיערוהו המפרשים בדברים אשר אמרו שרי הפקודים אשר לאלפי הצבא במלחמת מדין (במדבר ל"א מ"ט) ויאמרו אל משה עבדך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו ולא נפקד ממנו איש ונקרב את קרבן ה' וגו', והקרבן הזה לא בא על המחשבות והרהורי הלב לכפר עליהם כדברי חז"ל (שבת ס"ד ע"א), וגם לא להודות לה' על אשר לא מתו במלחמה כדעת הרמב"ן, כי לשניהם יקשה דבר אחד, והוא שהיה ראוי שיהיה הקרבן משל ישראל הנצולים, והכתוב אומר אנשי המלחמה בזזו איש לו, אבל היה זה לדעתי לפי ששרי האלפים והמאות מנו את ראש אנשי המלחמה אשר בידם, רוצה לומר לגלגלותם, כי זה פירוש את ראש אנשי המלחמה, והיה זה כאשר נכנסו במלחמה כדרך הלוחמים או ביציאתם ממנה, והשרים ההם ידעו שהיה אותו המנין סכנה עצומה לעם, ומאשר ראו שלא נפקד מהם איש ולא פעל בהם היזק עין הרע, לכן באו להודות ליי', והביאו השרים הקרבן משל עצמם לפי שהם היו הפושעים בהכניסם אנשיהם לסכנה עצומה ההיא, והיה ראוי שיבקשו מהש"י על זה סליחה וכפרה, וז"ש עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו, רוצה לומר שפקדו אותם לגלגלותם ועכ"ז לא נפקד מהם איש במגפת עין הרע, ולכן ונקרב את קרבן ה' וגומר לכפר על נפשותינו, כי אנחנו היינו הפושעים בזה, וכמו שאמר דוד בכדומה לזה, הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי. הנה ביארתי הכוונה האלקי בפסוקי התורה בענין הזה, והוא מה שרציתי לבאר בזה הלמוד הראשון:

הלמוד השני אומר שראוי שנחקור מה היה החטא שחטא דוד במנותו את העם שעליו התחייבו מגפה? והנה מצאתי למפרשים בזה שלשה דעות: הראשון הוא שהיה החטא

במה שנמנו ישראל לגלגלותם ולא על ידי דבר אחר, וכמו שכתב רש"י, ואל הדעת הזה נטה הרמב"ן בפירושו לפרשת כי תשא שאמר שטעה דוד במנותו ישראל בלי שקלים, ושבעבור זה היה הנגף בהם. והנה לקחו זה מדברי חז"ל שאמרו בפרק הרואה (ברכות ס"ב ע"ב) אם ה' הסיתך בי ירח מנחה, אמר לו הקב"ה לדוד מסית קרית לי? בחייך שאני מסיתך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו, שנאמר (שמות ל"א ב') כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם וגומר, ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה ישראל ויהודה, כוון דמנהו לא שקל מנייהו כופר, מיד ויתן ה' דבר בישראל מן הבקר ועד עת מועד. והדעת הזה בלתי נכון אצלי מפנים. האחד לפי שכבר הוכחתי שלא היה מצוה לדורות שימנו ישראל תמיד על ידי שקלים, ובמדבר סיני וערבות מואב נמנו ישראל לגלגלותם, והלויים הופקדו פעמים לגלגלותם. השני שדוד לא צוה ליואב שימנה ישראל לגלגלותם, אבל צוהו לבד לך מנה את העם, ויואב אב בית דין היה שר גדול בתוך הסנהדרין, ואיך טעה בדבר פשוט ופסוק מלא כזה, ונתנו איש כופר נפשו לה' וגומר ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם, בהיותו מצוה לדורות כדעתם זכרונם לברכה? ואם נתעלמה ממנו ההלכה איך אמר דוד אנכי חטאתי ואנכי העויתי? והנה הוא לא חטא כלל כי אם יואב שלא מנה באופן הראוי אשר צותה תורה. השלישי שהנה פשט הכתובים יורה שהיה החטא במנין בהחלט לא מאופן ההמנות, וכמו שאמר ויסת את דוד לך מנה את ישראל, ואמר ויך לב דוד אחרי ספר את העם, הנה יחס החטא למנין סתם לא להעדר השקלים ולא על היות המנין לגלגלותם. הרביעי כי אם היה החטא בזה, איך לא הוכיחו גד הנביא עליו כשבא אליו בדבר השם? והיה ראוי שיודיעהו שעבר את המצוה האלקית כאשר יעדו בעונש: ואמנם הדעת השני הביאו גם כן הרמב"ן בפרשת במדבר סיני וסתר הדעת הקודם, אמר שם שהיה רחוק אצלו שיפקוד דוד את ישראל לגלגלותם, כי איך לא יזהר במה שאמר הכתוב ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם? ואם דוד חטא יואב למה לא עשה השקלים? ושלכן היה דעתו שהיה הקצף והנגף לפי שמנאם שלא לצורך, כי לא היה יוצא אז דוד למלחמה לשיצטרך למנותם אבל עשה זה לשמח לבבו, ולזה הדעת נטה גם כן רד"ק במה שכתב על ענין שאול בפסוק (שמואל א' ט"ז ד') ויפקדם בטלאים. וגם הדעת הזה לקוח הוא מדברי חז"ל שאמרו במדבר סיני רבה, (פ"ב רי"ג ע"א) א"ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא, כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו, שלא לצורך חסרו, איזה זמן שנמנו לצורך? בימי משה, שלא לצורך בימי דוד. ותמהתי מהרמב"ן שאמר שהיה רחוק אצלו היות מנין דוד בלי שקלים, כי אם היה כן לא היה מסתירו הכתוב, ובשאול אמר ויפקדם בבזק ויפקדם בטלאים, ואיך לא יפרש כן בדוד אם היה שמנאם על ידי שקלים? וגם הדעת הזה

בלתי מתישב מפנים אחרים. האחד שהתורה לא אסרה מנין העם שלא לצורך, כל שכן לדעתו שהסכי' עם דברי רש"י שכתב בפירוש כי תשא, כשתחפוץ לקבל סכום מנינם וגומר, ויורה שהיה הרשות בידו, ואתה רואה שכפי הדעת הראשון היה הנגף דבר טבעי נמשך מהעין הרע, וכפי זה הדעת יהיה עונש אלקי אחרי שתלה הענין בהיות המנין לצורך או שלא לצורך, ואם היה בהשגחה והיה המנין בחריי ואינו אסור מן התורה למה נענשו עליו? הפן השני כי גם המנין הזה שעשה דוד לא היה שלא לצורך, כי אם לראות שחסרו במלחמותיו מהמנין אשר היו מקדם בימי שאול או מרוב חבתו אליהם, וכמו שאמרו חז"ל (במ"ר פ"א) במנין ערבות מואב, מתוך חבתן לפניו מנאן, ואמרו (שם פרשה כ"א רס"ה ע"ב) שנמסרו למשה במנין, וכן נוכל לומר בדוד. הפן השלישי כי הנה שאול מנאן גם כן שתי פעמים שלא לצורך, כי הנביא שמואל צוהו שילך להלחם בעמלק ושיי' יצא לפניו, ולא צוהו שימנה העם ולא היה מנינו הכרחי, כי לא בכחם ירשו ארץ וזרועם לא יושיעה למו. הפן הרביעי כי אם היה הנגף עונש, למה לא בא על דוד שהיה החוטא והמצוה למנותם שלא לצורך ויבא על ישראל שלא חטאו? ואיך לא הוכיחו הנביא עליו כמו שאמרתי על הדעת הראשון? הנה מהפנים האלה ארבעתם יראה שהדעת השני בלתי מתישב: ואמנם הדעת השלישי הוא גם כן להרמב"ן בפרשת במדבר סיני, וזכרו אחרי הדעת השני הנזכר, אמר שיתכן לפרש שדוד צוה למנות כל ישראל, רוצה לומר מבן שלש עשרה שנה ומעלה שזה הנקרא איש וזה היה חטאו, כי התורה לא הרשה למנות רק מבן עשרים שנה ומעלה, וגם לדעת הזה יתחייבו ארבעה ביטולים. האחד שהתורה לא הזהירה שלא ימנו הפחות מבן עשרים שנה, אבל חייב לתת מחצית השקל לכל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה לא שיאסור המנין לפחות מזה, השני שדוד לא צוה ליואב למנות מבן שלש עשרה שנה כמו שהניחו, כי אם שימנה את ישראל ואת יהודה, ואין ראוי שיובן זה כי אם על היוצאים בצבא שהם מבן עשרים שנה ומעלה, והכתוב אומר בפירוש שהיו כל הנמנים איש חיל שולף חרב ולא נאמר זה על הפחות מעשרים שנה. וכבר התעצם הרב להסיר מעליו הספק הזה ולא עלה בידו, שפירש שהיו בריאים וחזקים למלחמה ושלא מנה החולים והחלשים והזקנים, ודבריו בזה אין בהם ממש. השלישי שפשט הכתוב יורה שהיה החטא במנין בהחלט לא באופן המנין ושנות הנמנים, וכמו שהוכחתי למעלה מהפסוקים. הרביעי כי אם היה שדוד חטא בזה למה לא נענש עליו הוא ונענשו ישראל שלא חטאו בו? ולמה לא הוכיחו נתן הנביא עליו? הנה מהפנים האלה יראה שגם הדעת הזה בלתי אמתי. ותמהתי מאד מהרמב"ן שנעזר בדעת הבטל הזה ממה שאמר בדברי הימים (דברי הימים א' כ"ז כ"ד) ולא נשא דוד

מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים, יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל וגומר, כי פשט הכתוב לא יורה שמנה יואב למטה מעשרים שנה ולא כוון אליו, אבל פירושו מבואר שאחרי שזכר שמה מספרי הלוים ונשיאיהם הביא אחריו הממונים על השבטים, ועל כל זה אמר ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר השם להרבות את ישראל ככוכבי השמים, אמנם מה שאמר אחרי זה יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה, אינו חוזר למנין מבן עשרים שנה ולמטה, אבל בא הכתוב להגיד ולהודיע למה לא זכר מספר השבטים כלם כמו שזכר מספר הלוים, ולזה אמר יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה, הנה פשט הכתוב אם כן יורה בפירוש שלא כוון למה שעלה בלב הרב. ואחרי הפסד שלשת הדעות האלה ראיתי צדיק לפני בדרוש הזה דעת רלב"ג בפירושו לזה המקום, שאמר שם שהיה החטא בשדוד משיח אלקי יעקב ונעים זמירות ישראל שם בשר זרועו בבטחו על רוב עמו, ולא היה ראוי שישים בטחונו ברוב עם הדרת מלך כי אם ביי' לבדו שאין מעצור בידו להושיע ברב או במעט. ואומר אני עוד בזה שלא היה גודל החטא מצד עצמו כי אם כפי החוטא ומעלתו, כי היה החטא הקטן באדם השלם המעולה יותר קשה מן החטא הגדול באדם נעדר אותו השלמות, כמו שראינו במשה ואהרן שלסבה קטנה (מאשר בא לכלל כעס או מיתר הדברים שזכרו בו חז"ל (תנחומא פר' חקת) והמפרשים) נענשו שלא יעברו את הארץ, ולא היה העונש ההוא מתיחס כפי החטא כי אם כפי החוטא, וכן היה הענין בדוד שבטבעו היה שפל רוח, וכמו שאמר (תלים קל"א א') ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני, והיה נשען באלקיו, כמו שאמר (שם ע"א א') בך ה' חסיתי ובייי בטחתי, ואמר (שם קי"ח ח') טוב לחסות ביי' מבטוח באדם, ומאשר שמש בשלמות גדול ודבקות נמרץ שבעים שנה ולבסוף נעשה גבה עינים ורחב ללב ויבטח ברוב עמו ויתהלל במתת שקר בצואתו את יואב שימנה את העם להתגאות בו על אויביו, לכן היה ראוי לעונש גדול לא לבד כפי החטא כי אם כפי ערך החוטא ושלמותו, ולהיות החטא הזה זר מאד בחק דוד המלך, אמר הכתוב שהסיתו האל יתברך לחטוא בדבר הזה, כי היה הדבר ההוא יוצא ממנהגו הטבעי ומכוונתו הטובה. והנה יורה על היות החטא מה שזכרתי תשובת יואב אליו, שאמר ויוסף ה' אלקיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדוני רואות וגו', ואמר בדברי הימים (דברי הימים א' כ"א ג') כלם לאדוני לעבדים למה יבקש זאת אדוני למה יהיה לאשמה לישראל וגומר? מסכים למה שאמר כאן ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה וגומר, רוצה לומר שהיה זה בלתי הכרחי ואולי שיזיק. זהו הדעת היותר ראוי אצלי. אבל יקשה עליו למה נענש ישראל בהיות דוד החוטא בחולשת הבטחון

ביי? ואיך יאמר הכתוב ויוסף אף השם לחרות בישראל אם היה שדוד חטא מעצמו? אבל היתר זה התבאר בלמוד השלישי הנמשך אחרי זה:

הלמוד השלישי בביאור למה היה החרון אף בישראל שזכר בכאן? ואומר שבענין הזה מצאתי למפרשים דברים. כי רש"י ז"ל כתב בפירושו לזה המקום ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד, לא ידעתי על מה, ואם כן לא מצא הרב סבה לאותו חרון אף. ורבי דוד קמחי כתב שהיו בישר' עבירות נסתרות לא ידעם דוד ולא בערם מן הארץ ושעליהם היה החרון אף. והדעת הזה בלתי מתישב, כי איך יהיה העונש ידוע ומפורסם והחטא נעלם לא נזכר בכתוב? וגם דוד איך לא בקש עליו ולא צעק לבו אל השם כמו שהיה בענין הרעב שבא בימיו? כי התפלל אל השם עד אשר הודיעו שהיה העונש על שאול ועל בית הדמים על אשר הרג את הגבעונים. ורלב"ג כתב שתוספת חרון השם היה על החרון אשר חרה בהם על דבר הגבעונים שקרא רעב על הארץ שלש שנים, ושיוחס זה אל השם יתברך באופן כולל להיותו הסבה הראשונה לכל הדברים אשר יתחדשו, והוא על דרך (בראשית כ"ד נ"א) ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה', (ושם מ"ה ח') ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי אם אלקים. וכבר זכר הרב המורה בפמ"ח ח"ב, שיוחסו בספרי הקדש דברים רבים לאל יתברך להיותו הסבה הראשונה בכל הדברים, עם היות שיהיו נמשכים אותם הדברים המתייחסים אליו אם בטבע ואם במקרה ואם בבחירת האנשים, אבל הדעות האל שזכר הרב המורה כמה רחוקים הם מדרך האמת כפי שרשי התורה האמתית, כי לא יוחסו אליו יתברך בספרי הקדש כי אם הדברים אשר באו ברצונו הפרטי, והפסוקים שהביא לאמת דעתו יסבלו פירושים. ומי יתן ואדע מה רצה הרב לומר בזה? ומה הוא אשר כוון באותו פרק? והם דברים בלתי נאותים לזה המקו', ודי בשנדע עתה שזה אשר הסכימו עליו האנשים האלה שלמים הם אתנו, מאשר יוחסו לשם יתברך דברים אשר לא יעשה אותם הוא דעת זר בלתי אמיתי, וגם שנודה להם זה בדברים הנעשים, ושנפרש ויסת את דוד שיוחסה ההסתה לאל יתברך על דרך הסבה הרחוקה, הנה החרון אף שזכר בכאן אי אפשר שיפורש באותו דרך אליו ית'. והרמב"ן בפרשת קרח כתב בזה מדרך הסברא דעת שלישי, והוא שהיה העונש על ישראל על איחור בנין בית הבחירה, שהיה ארון האלוקים הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ולא היו השבטים מתעוררים לאמר נבנה בית לשם ה' כמו שצוו (דברים י"ב ה') לשכנו תדרשו ובאת שמה, ועם היות שדוד התעורר אליו והאל יתברך מנעו ממנו, היה ראוי שישראל ישתדלו עליו ויהיו הם הבונים ולא דוד, ולהתרשלותם בזה היה הקצף והנגף עליהם. והדעת הזה עם היות שאמרו הרב מדרך הסברא כבר בא בדברי חז"ל

במדרש תהלים (מזמור י"ז) בפסוק ויבא גד אל דוד ויאמר עלה והקם מזבח לה', אמרו שם למה דוד דומה באותה שעה? לאדם שהיה מכה את בנו ולא יודע הבן למה אביו מכה אותו, לאחר שהכהו אמר לו לך עשה דבר פלוני שצויתיך היום כמה ימים ולא עשית ולא השגחת בי, כך אותם אלפים שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש וכו'. ואפלא מהרב איך זכר זה מדרך הסברא ולא אמרו בשם אמרו? והמאמר הזה המפרשים הביאוהו בפירושיהם, ואיך יעלם מעיני הרב עם רוב בקיאותו בדבריהם חז"ל? אבל הדעת זה גם כן רחוק הוא אצלי, כי בנין הבית הוא למלך ישראל יתיחס ולא לעם, וכמו שאמר בד"ה על זה (דברי הימים א' י"ז ו') הדבר דברתי את אחד שפטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים, והוא ממה שיורה שהדבר תלוי בשופט או במלך לא בעם, והנה דוד כבר התעורר זה שלשים שנה לבנין הבית כפי הראוי, והודיעו האל ית' שלא הגיע עדיין זמן הבנין ולא באו ימי המנוחה, ולזה לא יהיה כי אם בימי שלמה, ולמה ישאר אם כן על ישראל אשמה על זה ויחשב להם לעון? כ"ש שנאמר שמתו עליו שבעים אלף מישראל, ואם ישראל היו חוטאים בזה איך לא עשו תשובה ולא השתדלו מיד בבנין הבית? והנה גם אחרי כן לא השתדל בו כי אם דוד ושלמה בנו ולא השבטים. והנה מצאתי בפי חכם אחד מחכמי הגוים דעת רביעי, והוא שהיה גם כן בעון בת שבע ודם אוריה החתי, ושעל זה אמר ויוסף אף ה' וגומר, והיה העונש הזה, ר"ל מגפת העם מגיע לדוד, לפי (משלי י"ד כ"ד) שברוב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון. וגם הדעת הזה לקחו מדברי חז"ל אמרו במדרש שמואל, (ריש פרש' ל') (תהלים נ"א ט"ז) הצילני מדמים אלקים, מדמו של אוריה, מתוך כך ויוסף אף ה' לחרות בישראל וגומר. אבל הדעת הזה אין לו על מה שיסמך, כי בחטאת בת שבע ואוריה הודיע הנביא לדוד חטאו ועונשו שלא יסור חרב מביתו ושישכבו את נשיו לעיני השמש וכל זה נתקיים כבר, ולא יעד הנביא שימותו ישראל על זה וכ"ש אחרי ימים רבים, וגם העונש הזה היה לישראל לא לדוד, כי אף שימותו מישראל שבעים אלף לא יתחלל כבודו, ומתו אם כן המתים במגפה על לא חמס בכפם. ואחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת הביטול והזרות בדעות האלה ארבעתם, הנה היותר נכון שנאמר בזה הוא, שהיה חטא ישראל ופשעם במה שנמשכו אחרי שבע בן בכרי, וביאור זה כי הנה ישראל חטאו במה שנמשכו אחרי אבשלום במרדו באביו, ובעבור שעזרו במרדו וקשרו עמו נענשו עליו במה שנפלו במלחמה לפני עבדי דוד ביום אחד עשרים אלף, הנה אם כן ישראל חטאו וכנגד דוד חטאו, וישראל נענשו עליו ועל ידי עבדי דוד נענשו, אבל אחרי כן כאשר שבע בן בכרי הרים ידו במלך ואמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי

איש לאהלו ישראל, זכר הכתוב שעלה לב ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי, ובזה היו ישראל רעים וחטאים לה' מאד במרדם בדוד ובהתרגשם על ה' ועל משיחו, והכתוב אמר (יהושע א' י"ח) כל איש אשר ימרה את פיך ימות, ואין ספק שהיה החטא הזה גדול מהמשכם אחרי אבשלום, לפי שהוא היה בן דוד וכפי הדין להיותו הגדול באחיו לו משפט הבכורה ואליו המלוכה יאתה, ולא היו ישראל אם כן בקשר אמיץ ולא היו מורדים כל כך בבית דוד להמשכם אחרי אבשלום, אבל בענין שבע בן בכרי שנמשכו אחריו ונטו למרדו בדוד מלכם, היה הקשר אמיץ והמרד עצום מאד והיו מחוייבי מיתה, ומפני זה אמר ויוסף אף ה' לחרות בישראל, והתוספת הוא ממה שכבר זכר שהענישם על דבר אבשלום ומרדו שעוד הענישם על דבר שבע בן בכרי, והנה יורו על שזה הוא האמת ארבעה דברים. האחד אמרו ויסת את דוד בהם, כלומר שיען וביען חטאו נגד דוד במרדם במלכותו היה ראוי כפי שורת הדין שיענשו על ידו, ולכן הסיתו האל יתברך שיצוה למנותם כדי שעל ידו יהיו נענשים, ועם היות שדוד לחסידותו יעבור על חטאם וימחול עונם ולא היה רוצה בענשם, הנה כפי המשפט (קדושין פ"א ל"ב ע"ב) להיותו מלך אין כבודו מחול. השני מאשר אמר הנביא שלש אנכי נוטל עליך וגומר, ושלשתם היו להעניש את העם אם ברעב כמו שהיה בעון הגבעונים, ואם במלחמה כמו שהיה בעון אבשלום, ואם במגפה כמו שבאה לדור המדבר בדברם באלקים ובמשה וגו', והנה לא אמר רביעית מחלאים רעים ונאמנים יבואו על דוד או עונש אחר מתיחס אליו לבד, אין זה כי אם לפי שישראל היו החוטאים והם היו ראויים לקבל העונש לא דוד, עם היות שהאל יתברך כדי לכבדו ומאשר יקר בעיניו נתן העונש בבחירתו. השלישי מאשר אמר האל יתברך למלאך המשחית רב עתה הרף ידיך בבואו על ירושלים לשחתה, ולמה לא ניחם האלקים בבא המלאך המשחית על שאר ערי ישראל? ואין זה כי אם לפי שהיה ירושלם מבני יהודה אשר לא חטאו עם שבע בן בכרי, כמו שאמר ואיש יהודה דבקו בדוד מלכם, ולזה צוהו יתברך שירף ידו משחת בבית יהודה ובירושלם. ואין ספק שקצת מאנשי יהודה החטאים בנפשותם נמשכו גם כן אחרי שבע בן בכרי עם איש ישראל, כי עם היות שאמר ואיש יהודה דבקו במלכם היא הקדמה סתמית חלקית ואינה כוללת, ויהיו המתים במגפה הזאת האנשים אשר נכשלו באותו עון, כי ליי' מצוקי ארץ לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. הרביעי שאתה לא תמצא שהוכיח גד החוזה לדוד על מנין העם ולא דבר אליו עליו דבר, והוא שיורה שלא חטא דוד בדבר אבל היה מוסת מהאל ית' למנות את ישראל להביא זה העונש עליהם על ידו, לפי שאליו חטאו ועל ידו יהיו נענשים. והנה היתה אופן ההסתה, שעם היות דוד מאד מאד שפל רוח ובוטח בה',

הסיתהו להתגאות בזקנותו ולשים בטחונו בבני האדם כמו שזכרתי, ותהיה מההסתה גם כן שצוה אל יואב שר הצבא שימנה את העם לגלגלותם לא על ידי דבר אחר, ולא חשש להיזק עין הרע, באופן שלהיותם בלתי מושגחים ובלתי נשמרים בעבור העון הנזכר ישלוט בהם היזק העין הרע ותבער בם אש השם ותאכל במחנה. והנה צוה שימנה אותם לגלגלותם ממה שאמר לך מנה את העם, יורה שהעם היה הנמנה בראשיהם לא טלאים או אבנים או דבר אחר שיתנו, ולכן צוה המנין הזה ליואב שר הצבא ולשרי החיל שישוטטו בכל שבטי ישראל ויפקדו את העם, ואם היה הרצון שיפקדם על ידי דבר אחר שיתנו כאשר עשה שאול לא היה צריך לזה שר הצבא, כי אם שיצוה המלך שכל איש יביא בידו אבן אחד או דבר אחר וימנו אותם ואז ידע מנינם, אבל היה דעתו שימנו אותם לגלגלותם, ולזה היו צריכים שרי החיל להכריח העם ולהקבץ אל המספר. הנה התבאר מזה שפשע ישראל היה המשכם במרד שבע בן בכרי, ושדוד הוסת בגאה וגאון ודרך רע במנותם לגלגלותם בלי הערמה אחרת כדי שישלוט בהם עין הרע באופן שיענשו ישראל על ידו, והוא מה שרציתי לבאר בלמודים האלה. ואחרי הקדמת כל זה אפרש פסוקי הפרשה:

ויוסף אף ה' וגומר. זכר הכתוב שמלבד מה שזכר שנענשו ישראל על מה שנטו אחרי אבשלום ומרדו בדוד ועל מה שנטו אחרי שאול להכות את הגבעונים, הנה עוד חרה אפו יתברך בישראל על מה שנטו אחרי שבע בן בכרי למרוד בדוד ולעלות מאחריו כמו שזכרתי, ולהיות כל משפטיו צדק ואמת, לא רצה להענישם כי אם על ידי דוד אחרי שחטאו נגדו. ולפי שדוד לא היה מוכן לחטוא בזה, הסיתו האל יתברך והניע לבבו לצוות לשריו שימנו את ישראל לגלגלותם. ועם היות שפשע הזה באיש ישראל יותר מביהודה, הנה היתה ההסתה שימנה את כלם ישראל ויהודה, כי המסית לא יאמר הדברים כפי אמיתתם, כי אם בדרך היותר ראוי להניע את לב המוסת. והיתה ההסתה לדוד שימנה את עמו כלו לדעת כמה הם, להיותם מוכנים לעת הצורך להלחם באויביהם, ובמסכים בזה נאמר בדברי הימים (דברי הימים א' כ"א) ויעמוד שטן על ישראל ויסת את דוד למנות את ישראל, ירצה שעמד על ישראל השטן והוא שלוחו של מקום, והמלאך המשחית הזה נאמר על החרון אף האלקי שהוא יצא לשטן לפושעים, כאמרו (תהלים ע"ח מ"ט) ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים, הנה קרא החרון אף העברה והזעם מלאכי רעים, והוא השטן שזכר שם בדברי הימים במקום החרון אף אשר זכר כאן. וגם נוכל לפרשו על שבע בן בכרי שעמד על ישראל לשטן והסיתם, והיה זה סבה שבאו לידי מנין וינגפו. ואמרו ויסת את דוד, פירש רלב"ג שהוא חסר הלב, כאלו אמר ויסת לבו את

דוד, ושהוא (בסי' י"ג ל"ט) ותכל דוד לצאת את אבשלום, שהוא כמו ותכל נפש דוד. ואני אחשוב שההסתה תחזור לאף שזכר, יאמר ויוסף אף השם לחרות בישראל, ואותו חרון אף הסית את דוד לאמר לך מנה את ישראל, ועניין זה ואמתתו שאותו החטא והפשע שהיה בישראל אשר סבב החרון אף, הוא אשר סבב והניע להיות דוד ניסתי (ר"ל מנוסה) בענין הזה כדי שיבא עליהם העונש. או יהיה החרון אף משלוחי ההשגחה המענישים את הרשעים, ועל זה אמר בדברי הימים ויעמוד שטן, והותרה עם זה השאלה הראשונה:

פסוק ב

וספר הכתוב שצוה המלך אל יואב (להיותו שר צבאו) שישוט בכל גבול ישראל הוא ושרי החיל אשר תחתיו ושיפקדו את העם כלו, לפי שהיה רצונו לדעת מנינם. ואמרו ופקדו את העם, ירמוז שיפקדם לגלגלותם.

פסוק ג

והנה יואב חשש שמא מתוך המנין יבואו להיזק עין הרע וינפו, ולזה אמר ויוסף ה' אלקיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדוני רואות ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה, ר"ל שלא היה זה הכרחי, ואולי ימשך ממנו היזק רב, (תענית ח' ע"ב) לפי שאין ברכה שורה בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין. והתבונן אתה המעיין כי אם היה במנין הזה מפאת עצמו או מאופן מנינו אסור מן התורה כדעת המפרשי' היה יואב מוכיח את דוד עליו ברצותו למחות בידו, אבל זה יורה שלא היה אסור כפי התורה והמצוה, ולכן הוכיחו כפי השכל והדעת המדיני לא זולת זה:

פסוק ד

והנה נחזק דבר המלך, באופן שהוכרח יואב ושרי חיל לעשותו. ומזה נלמד דרך ארץ שהעבדים הנאמנים בראותם דבר אדוניהם נחוץ בדבר בלתי הגון, ראוי שיאמרו אליהם חטאם ופשעם בלשון רכה, ואם יפצרו בדבר על כל פנים יעשו מצותם, כי הנה יואב יעץ לדוד כראוי ובאחרונה עשה מצותו:

פסוק ה

וזכר הכתוב שמקצה תשעה חדשים ועשרים יום שבו אל ירושלם, ולפי שהיה הצווי בעצם וראשונה אל יואב (להיותו שר הצבא) לכן הוא בעצמו נתן מפקד העם אל המלך. ואמנם במספר העם אשר ספר שהביא יואב אל המלך כבר התעוררו (ילקוט ח"ב דף כ"ו ע"ג) חז"ל על ההפרש הגדול ועל החלופים שבאו בזה בדברי הימים, כי שם הוסיף בישראל שלש מאות אלף וחסר באיש יהודה שלשים אלף ממה שנזכר כאן, ואמרו במדרש שמואל, (סוף פר' ל') שני פתקין עשה יואב אחד מרוב' ואחד מועט, אמר אם

מקבל את המועט מוטב, ואם לאו אתן לו את המרובה. ובמדבר סיני רבה (פ"ב רי"א ע"ד) אמרו גם כן, ויתן יואב את מספר מפקד העם, אם מספר למה מפקד? אלא עשה שני אנפיראות גדולה וקטנה, הראה לדוד הקטנה והגדולה לא הראה לו, לכך כתיב את מספר מפקד העם. (עיין הלכות עולם שער ד' פרק ג') ובל"ב מדות דר' אלעזר בנו של ר' הגלילי אומר, משני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם, כיצד כתוב אחד אומר (דברי הימים א' כ"א כ') ויהי כל איש ישראל אלף אלפים ומאה אלף, וכתוב אחד אומר שמונה מאות אלף, נמצא ביניהם שלש מאות אלף ואלו מה טיבן? בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דברי הימים א' כ"ז א') ובני ישראל למספר' ראשי האבות ושרי האלפי' והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקת האחת עשרים וארבעה אלף שלש מאות, הללו היו כתובים בנימוסי המלך ולא היו צריכים להמנות, כיצד? כ"ד אלף לכל חדש הרי לשנים עשר חדש מאתים ושמונים ושמונה אלף, נשתיירו שנים עשר אלף לנשיאי ישראל והשליכן הכתוב מכאן וחזר וכללן להלן. ועוד מצאנו בהגדה, א"ר יהושע בן לוי הכתובין מוסיפין בכאן מה שחסרו כאן, אלו שני שבטים שלא נמנו, שכך כתיב בד"ה ולוי ובנימין לא פקד בתוכם וגומר. (עיין כל זה בילקוט ח"ב דף כ"ג ע"ב, ובפי' רש"י ורד"ק לזה המקום) ורד"ק הלעיג מזה הדעת, וכתב עליו שלפי זה היה ראוי שיבא פסוק ולוי ובנימן לא פקד, כאן בספר שמואל שהוא המספר המועט, והיה ראוי לתת טעם אליו לא בדברי הימים שבא המספר הגדול. ועוד הקשה עליו מאשר לא נתן טעם אל החלוף שבא בשבט יהודה. ולפי דעתי לא הבין והשיג רד"ק כוונת רבי יהושע, והוא אצלי היותר מתישב ונכון, והוא שכאן אמר שמונה מאות אלף שהוא המספר אשר הביא יואב אל דוד שלא נכלל בו לוי ובנימין, אמנם בדברי הימים ראה להביא עזרא מספר העם בשלמות עם שבט לוי ובנימן, ולזה אמר שם ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף, להגיד שזה היה המספר השלם הכולל, ומה שאמר שם אחרי זה ולוי ובנימן לא פקד בתוכם, אינו להגיד שלא היו נכללים באותו מספר, כי אם להודיע הסבה אשר בעבורה היה המספר ההוא יותר גדול מאשר הביא יואב לדוד, והיא שלוי ובנימן לא פקד יואב בתוכם באותו מספר שהביא אל דוד, לפי שהיה נתעב ונאלח על יואב דבר המלך במנין העם, ולכן כדי להמעיטו לא פקד לוי ובנימן והביא לו מתי מעט, אבל שם בדברי הימים ראה עזרא להודיע מספר כל איש ישראל בשלימות עם לוי ובנימן, ולכן היה המספר ההוא יותר גדול, ואולי היו אלה השני פתקים שעשה יואב אחד עם לוי ובנימן והוא אשר נזכר בדברי הימים, ואחד בלתם שנתן לדוד והוא הנזכר בכאן. ואמנם

החלוף שבא בשבט יהודה הוא, לפי שהכתוב בכל המקומות יחוש למספר הגדול ויעזוב מספר הקטן, ולזה אמר בדברי הימים ואיש יהודה חמש מאות אלף על צד הכללות, האם תחשוב שבאו ישראל למנין שלם מהמאות אלף בלי מספר קטן מאחדים ועשרות מאות ואלפים? והוא אפשר רחוק, אבל לא חשש הכתוב כי אם למספר הגדול. או נאמר שבמנין יואב לא נכללה ירושלם שהיתה מיהודה, כי היה דוד שם ולא היה יואב מצוה למנותו, ועזרא ראה לעשות המנין שלם עם אנשי ירושל', והתבארה עם זה השאלה הששית, ולכן יהיה יתר בכאן שלשים אלף בבני יהודה מפאת ירושלם:

פסוק י

ויך לב דוד אותו אחרי כן וגו'. זכר הכתוב שאחרי שמנו את העם הכה לב דוד אותו, והיה זה שראה חטאו במה שהתגאה עם עמו ונחלתו ומיי' יסור לבו שהוא העזר האמתי, ולזה התפלל אל האלקים חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה ה' העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד, והעון היה הגאוה וגסות הרוח שזכרתי:

פסוק יא

ועל תפלתו באהו הדבור האלקי בבקר, כי גם בלילה דוד לא שכב לבו מדאגה בדבר, (יב) ולכן השיבו מיד על ידי גד החוזה שלש אנכי נוטל עליך, והבן אמרו נוטל עליך, והם היו עונשים לישראל, כי לא היתה הכוונה להעציבו ולא להוכיחו על מנין העם, יען היה מוסת בזה כדי להעניש ישראל על ידו, אבל הודיעו האל יתברך שישראל היו חייבי מיתה ושהוא ית' סבב שימנם כדי שימותו בהיזק עין הרע, האמנם לכבודו וכי שמע תפלתו היה רוצה להגביל העונש ולסדרו באופן יוכלו שאתו, וזהו שלש אנכי נוטל עליך, רוצה לומר שהיה מגביל ענשם בזכותו ובעבורו, וזהו פירוש עליך. והנה פרט לו שלשה מיני עונשים כלם כוללים להעניש העם בהם ואין אחד מהם פרטו לדוד.

פסוק יג

האחד התבוא שבע שנים רעב בארצך. השני אם שלשה חדשים נוסך לפני צריך והוא רודפך, ר"ל שיהיה העונש עליהם במלחמה, ועם היות שאמר לנכח דוד נוסך רודפך, הנה לא אמר שימות במלחמה ולא שיתעללו בו אויביו, כי אם שיהיה מנוצח מהאויבים ובזה יפול עמו לפניהם לחרב. השלישי אם בהיות שלשת ימים דבר בארצך, והיא המגפה אשר היו כלם מעותדים אליה בהיזק עין הרע, ועתה תהיה עונש אלקי מוגבל מהשגחתו, כי אם היות העם מוכן בטבע אל ההיזק ההוא, ראה ית' בעבור דוד עבדו לעשות אותו עונש השגחיי, ומפני כן הגביל לו בדרכים האלה והעתיקו מהיות היזק טבעי אל עונש אלקי השגחיי מוגבל ברחמים. ובדברי הימים אמר אם שלש שנים רעב

ואם שלשה חדשים נספה מפני עריך וחרב אויביך למשגת ואם שלשת ימים חרב ה' ודבר בארץ ומלאך ה' משחית בכל גבול ישראל, ויקשה אם כן זה החלוף שאמר כאן שבע שנים רעב ושם אמר שלש שנים רעב, וכתב רד"ק שהיתה הכוונה האלקית שיהיה רעב על זה שלש שנים. אבל לפי שקדמו אליהם כבר שלש שנים אחרים רעב על ישראל והשנה היוצאת משנות הרעב לא תמלט מהרעב גם כן, כי לא יוכלו לחרוש ולקצור ליובש השנים העוברים כראוי, לזה אמר הנביא כאן שבעה שנים, אבל העונש הזה על שלשה שנים היה לבד. וראוי שנדע למה היו העונשים כלם באופן משולש? כמו שאמר שלש אנכי נוטל עליך וכל אחד מהם היה בשלשה, אם ברעב שלש שנים, ואם במלחמה שלש חדשים, ואם במגפה שלשה ימים. ובמדרש תהלים (מזמור י"ז), כשם שגזרת על שאול אדוניך שלש, כך אנכי נוטל עליך שלש גזירות. שנאמר (ישעיה כ"ז ח') בסאסאה בשלחה תריבנה, ומה הם השלש? (שמואל א' כ"ו י') חי ה' כי אם ה' יגפנו, או יומו יבא, או ירד במלחמה ונספה. ומדרך הסברא אחשוב שלפי שישראל מרדו בדוד שלשה פעמים אחרי המלכתו בחברון ומיתת שאול, לכן גזר האל ית' ענשם בזה המספר שלש, וזה כי אחרי מות שאול והמלכת דוד מרדו בו במה שנטו אחרי אישבושת, ובמה שנטו אחרי אבשלום, ובמה שנטו אחרי שבע בן בכרי. לכן לרמוז לזה המרד המשולש באו שלשה גזירות, וכל אחת מהם בשלשה שנים או חדשים או ימים. והנה היה הראשונה קשה מכלם, כי הרעב קשה מהחרב, כאמרו (איכה ד' ט') טובים היו חללי חרב מחללי רעב, והמגפה טובה מהחרב, כי היא מיתה בידי שמים ולא על ידי בני אדם, ולכן בחר דוד באחרונה הקלה מהם, (יד) ואמר צר לי מאד נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה, ר"ל שהרעב יצטרך לבני אדם, כי ילכו למצרים או לשאר האומות לשבור לחם, והמלחמה הנה היא עוד נפילה בידי אדם, ומלבד המות אשר בשניהם יש עוד קלון מתמיד וחרפה רצופה שיבואו לידי אויביהם שהיו קודם זה נכנעים תחת ידם, ולזה היה מוטב לנפול ביד ה' כי במות אשר יגזור האלקים לא יפול קלון כלל, וטוב שיכנע האדם למלך גדול משיכנע לאדם פחות, וזהו נפלה נא ביד ה', ועוד סבה שנית כי רבים רחמיו, מה שבני האדם לא ירחמו עליהם. ובמדרש (מ"ש ריש פרשה ל"א) אמרו, שאמר דוד בלבו אם אומר רעב, יאמרו ישראל מה איכפת לו לבן ישי על אוצרותיו הוא בוטח, וישראל ימותו ברעב, ואם בוחר אני חרב, יאמרו על גבוריו הוא בוטח, והוא אינו יוצא כבר למלחמה, יצא הדבר שהכל שוין בו. דבר אחר אם אומר אני רעב אין רעב בלא חרב, ואם אומר אני חרב אין חרב בלא רעב, יבא הדבר שאין בו לא חרב ולא רעב. ויש אומרים גד רמז לו שיבחר בזה, שאמר מה אשיבה שולחי דבר, הוא

דבר באותיותיו. ואחרי הקפת אמתת הדרוש ופי' הפסוקים אשיב אל השאלות, וכבר קדמה תשובת השאלה הראשונה והשאלה הששית, ואם לשנית אומר שהמגפה הזאת באה בחטאת ישראל ממה שמרדו בדוד לנטותם אחרי שבע בן בכרי, ומה שעשה דוד ממנין העם היה מהסתת השם להעניש השם את ישראל על ידו, אמנם דוד באמרו אנכי חטאתי ואנכי העויתי חשב שהיתה המגפה על המנין ותלה הדבר בעצמו, כמו שיעשה הרועה הנאמן שחביבין עליו צאנו כעצמו. ולשאלה השלישית אומר שהמגפה בטבע תתיחס למנין מצד היזק העין הרע בדברים הנמנים, כאמרם (תענית ח' ע"ב) אין הברכה שורה לא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין, שנאמר (דברים כ"ח ח') יצו השם אתך את הברכה באסמיך וגומר, ומה שמצינו שבמדבר סיני ובערבות מואב נמנו ישראל ולא מתו, היתה הסבה בזה לפי שנמנו במצות השם, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, ומה שאמר כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם וגומר, הוא במנין שיעשו בבחירתם לא בצווי האלוה ית', וכבר זכרתי שלא היה זה מצות עשה, ולא היה המני' לגלגולת מצות לא תעשה, ושדוד שצוה למנותם בעצמם בלי אמצעות דבר אחר (והפסוקים מורים עליו) לא היה בזה עובר על התורה. ולשאלה הרביעית אשיב שהמגפה אשר תבא בדברים הנמנים, היא בהיזק עין הרע אשר יבא אחרי המנין בטבע, ושלזה כוון באמרו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, לא שיהיה עונש אלקי שיצטרך להקדים אליו בטבע האזהרה, אבל בימי דוד לא היה המנין סבה ראשונה בדבר כי אם חטאת ישראל ופשעם, והמנין היה כלי להענישם בו על ידי עין הרע. והנה בחר האל ית' להענישם בזה האופן, לפי שלא ידעו כי בעבור מה שמרדו בדוד היו נענשים ויוסיפו עוד שנוא אותו, ולכן סדר ענשם על ידי דוד באופן נסתר, ואחרי שהתפלל דוד עליו הגביל הקב"ה ענשם ולא הניחם להתפשטות ההיזק כפי טבעו. הנה א"כ במה שאמרתי הותרו השאלות שנית שלישית ורביעית, ואמנם היתר השאלה החמשית הנשארת יבא אחרי זה:

פסוק טו

ויתן ה' דבר בישראל וגו'. ספר הכתוב שנתקיים ייעוד הנביא ונתן ה' בהשגחתו הפרטית על צד העונש דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד. והמתרגם פירש מעידן דמתנכיס תמידא ועד דמיתסק, וכן אמרו במדרש שמואל (פרש' ל"א) ר' חייא בר אבא אומר משחיטת התמיד ועד זריקת דמו, ורבנן אמרי משהנץ החמה עד שנתמלא כל הגלגל. בוא וראה כמה אוכלוסין מהם נפלו? אלו היתה שעה שלימה על אחת כמה וכמה? ואני אחשוב על דרך הפשט שמועד הוא השעה אשר דבר הנביא לדוד, וידוע

שדבור הנביא היה לדוד בבקר כמו שזכר, ומיד בבקר היום הנמשך נפל הדבר בעם והתמיד עד עת אותו המועד ממחרתו, באופן שביום אחד שלם מעת לעת נפלו מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש. וכבר כתבתי שהיו המתים האנשים החוטאים בדבר שבע בן בכרי, ואין לומר איך לא נתקיים הייעוד האלקי שאמר הנביא שיהיו שלשה ימים דבר? כי זה היה כענין נינוה שקרא יונה הנביא עליה (יונה ג, ג) עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת, ובתשובת העם ניחם האל על הרעה, וכן יזכור הכתוב בכאן שלתפלת דוד ניחם ה' על הרעה ולא היה הדבר כי אם יום אחד בלבד. ואפשר לפרש הפסוקים ששלשת ימים התמידה המגפה, וזהו אומרו מהבקר ועד עת מועד שהוא מועד השלשה ימים שיעד הנביא.

פסוק טז

ולפי שמשנתנה רשות (בבא קמא פ"ו ס' ע"א) למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ובין זמן לזמן, לכן הוצרך לומר האל ית' אל המלאך המשחית רב עתה הרף ידיך, ואמר זה בסוף השלשה ימים להיות הזמן מוגבל מאתו יתברך ולהיותו על ירושלם שהיתה משבט יהודה שרובם לא חטאו בשבע בן בכרי. אבל חז"ל הסכימו שלא התמיד הדבר כי אם זמן מועט, אמרו במדרש תהלי' (מזמור י"ז), ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד, בא וראה רחמיו של הקב"ה, אעפ"י שבחר דוד שלשה ימים דבר שהם שלשים ושש שעות וכו'. א"ר תנחומא באותה שעה נכנסו עשרת הדברות, ושתי לוחות, ושלשה אבות, וחמשה חומשי תורה, ושבעת ימי השבת, ושמונת ימי המילה, והם כלם שלשים וחמשה, ובקשו מלפני הקב"ה לוותר להם לכל אחד שעה אחת בזכותו, שאם נתבטלו ישראל מן העולם אין מי שישמור אותם ויתבטלו מאליהן, וביטל הקב"ה בזכותם שלשים וחמש שעות, ובאותה שעה שנשתיירה מתו בה שבעים אלף איש. ורבנן אמרי אבישי בן צרויה נפל שהיה שקול כנגד שבעים אלף מישראל, הה"ד רב עתה הרף ידיך, טול הרב שבהם, מיד מת אבישי שהיה שקול כנגד רובה של סנהדרין ע"כ. וזה נכפל בפרק הרואה (ברכות דף ס"ב ע"ב) ובפרקי ר' אליעזר (ריש פרק מ"ג), ואמרו שם שבעים אלף אנשים אין כתיב כאן, אלא שבעים אלף איש, שהוא אבישי. ולפי זה הדעת יהיה מאמר רב עתה הרף ידיך קודם במעשה לאמרו וימת מן העם, אבל על דרך הפשט מתו שבעים אלף איש. ובהיות שמלאך המות היתה ידו נטויה על ירושלם לשחתה, ניחם ה' על הרעה ואמר למלאך המשחית רב במה שמתו עד הנה עתה הרף ידיך, רוצה לומר אל תשחת יותר. ורלב"ג כתב שהמלאך הזה היה נביא, ולזה נראה אל דוד בהקיץ, והוא נקרא משחית, על דרך (בראשית יט, טז) כי משחיתים אנחנו את המקום, להיותו

מביא את הדבר שם במלאכות ה', ושזה הנביא היה פנחס שהיה חי בימי דוד, והוא אמר לגד שיאמר לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה כמו שנזכר בדברי הימים, והוא באמת דעת נפסד, כי איך יאמר הכתוב על הנביא וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם? ואיך יאמר עליו רב עתה הרף ידיך, והנה לא היה הנביא הורג העם ולא יצטרך לומר אליו הרף ידיך, ואיך יתישב ויאמר דוד אל ה' בראותו המלאך המכה בעם על הנביא, כי הוא תמיד היה עמו? ואם היה שם פנחס איך הביא גד הדברים אל דוד ולא אמרם הוא בעצמו? אבל כל זה בדאי ודמיון כוזב נטה אליו החכם הזה, להמשכו אחרי הקדמותיו שהמלאך אי אפשר שיורגש בחושים, וכבר כתבתי שזה אמת במהותו הרוחני, אבל אינו מהבטל (כמו שהסכימו עליו התורניים) שבדרך נס נראה באויר דמות מלאך וחרב בידו סמוך לגורן ארונה, כדי שיראהו דוד ויתפלל אליו ויעתר האלקים לארץ ותעצר המגפה, ויהיה סימן לדוד כי הוא יהיה מקום התפלה והסליחה ושם יבנה הבית המקודש, ולזה אמר בדברי הימים שהיה המלאך עומד בין שמים ובין הארץ. ובמדרש (שם) אמרו בשעה שראה דוד את המלאך נצטנן דמו מיראתו, שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. ואפשר לפרש הענין הזה והמלאך הנזכר הנה, שהוא המגפה עצמה, ושהיא היתה משחתת בעם, וכמו שכתבתי החלאים והרעות כולם להיותם שלוחי ההשגחה יקראו מלאכים, כי כל שליח וגם כל רוח יקרא מלאך, כמו שאמר (תהלים קד, ד) עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט, ואמר (שם עח, מט) ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים, וכמו שזכרו הרב המורה, ועל זה אמר בדרך ההמשל וישלח ידו המלאך ירושלם לשחתה, כלומר שהיתה המגפה מתפשטת והולכת מעיר אל עיר דרך ירושלם, כמו שתדבק הדבר מעיר אל עיר, ולפי שנחם השם על הרעה ועצר המגפה אמר שצוה למלאך המשחית הרף ידיך, רומז להעצר הדבר. ואמרו ומלאך ה' הנה עם גורן ארונה, רמז שהיתה המגפה כבר בגורן ארונה שהיה סמוך לירושלם, וכאלו היה הדבר כבר מגיע אל העיר, ולזה אמר בדברי הימים שהיה המלאך חרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם, לרמוז שהיתה ירושלם מוכנת להתדבק בה המגפה, ולהיותה רבתי עם היתה בהכנה רבה לקבל ההיזק הדבריי, וזהו החרב הנטויה על ירושלם, וכן אמרו שהיה עומד בין הארץ ובין השמים, נאמר על היות הדבר מסובב מפועל ועונש אלקי הנרמז באמרו שמים, ומחטאת ישראל והכנתם לקבל העונש והוא אמרו ובין הארץ. ואמנם אמרו ויאמר דוד אל ה' בראותו את המלאך המכה, אין ראוי שיפורש שהיה זה אחרי שאמר הקב"ה למלאך הרף ידיך, אבל אחרי שזכר הכתוב הענין כמו שקרה, הודיע עוד צדקת דוד וחסידותו שקודם זה בראותו המלאך המשחית מכה בעם, רוצה לומר שראה המות

הולכת בין העם וראה המתים במגפה (והוא משל המלאך שזכר) נבעת (כמו שאמר בדברי הימים) מפני המלאך, והיה זה לפי שהדברים המפחידים יפחידו בראותם יותר ממה שיפחידו מפי השמועה, ולזה עם היות שדוד חם לבו בקרבו ויצר לו כשמעו דברי הנביא, הנה יותר ויותר נבעת בראותו האנשים אשר סביבו משרתיו עושי דברו נגפים ונופלים ארצה מתים בפתע פתאום, כי זו היתה ההפחדה העצומה, (יז) ובהיותו רואה המות קרובה אליו, אז התפלל אל האלקים אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו, רוצה לומר הנה הייתי אני הסבה במגפה הזאת במה שצויתי למנות העם, ואין ראוי שיקבלו הם העונש הראוי אלי, לכן יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתהי נא ידך בי ובבית אבי ולא ימותו ישראל עוד. ואולי כוון בדברים האלה להתנצלות העם מעון שבע בן בכרי, ועליו אמר אנכי חטאתי ואנכי העויתי, רוצה לומר אני הייתי סבה בענין שבע בן בכרי למה שלא מחיתי בדברי יהודה שדברו נגד ישראל, ולכן אני הוא הראוי לעונש ולא הם. והנה לא אמר זה דוד בעת שבא אליו גד, לפי שלא ראה עדיין המגפה אצלו, והאנשים כולם יבזו חייהם ולא יחוסו עליהם בבריאותם, אבל בעת הסכנה והמות אז יראו ממנה, והוא עשה בהפך שבראותו המלאך המשחית שהיה מכה בעם והיה קרוב למות כאחד מהם אז בחר מות מחיים והסגיר למות נפשו, וזהו אמרו תהי נא ידך בי, רוצה לומר נא עתה שהמות סביבי ואני קרוב למות עתה אני שואל המות להציל את ישראל. וכבר זכרו חכמינו ז"ל (ילקוט בשם תנא דבי אליהו) שבאותה שעה מת גד החוזה וארבעת בני דוד והזקנים שהיו עמו, ואז נבעת דוד מפני המלאך המשחית, ועם כל זה בקש על ישראל ואמר תהי נא ידך בי, ומפני תפלתו זאת ניחם השם על הרעה ואמר למלאך הרף ידיך, רוצה לומר שתעצר המגפה, הסכימו למה שאמרתי ועם זה הותרה השאלה החמישית:

פסוק יח

ויבא גד אל דוד ביום ההוא וגו'. ספר הכתוב שבא גד במלאכות השם אל דוד ואמר לו שיקים מזבח להשם בגורן ארונה היבוסי, וחכמינו ז"ל (עבודה זרה פק ב' דף כ"ד ע"ב) אמרו שהיה גר צדק. ולפי שהיה הגורן במעלה ההר יותר גבוה מירושלם, אמר הנביא לדוד עלה הקם להשם מזבח:

פסוק יט

(יט-כא) והנה עלה דוד כאשר צוהו הנביא, וכאשר ראהו ארונה יצא לקראתו והשתחוה לפניו ואמר לו מדוע בא אדוני המלך אל עבדו, ר"ל למה באתה אליי? והיה לך לשלוח

לקרוא לי, שהקטן הולך אצל הגדול ואין הגדול הולך אצל הקטן, ודוד השיבו שבא לקנות ממנו את הגורן הגדול לבנות מזבח לייי כדי שתעצר המגפה מעל בני ישראל:

פסוק כב

וארונה ברוח נדיבה השיבו יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו, רוצה לומר יקח הגורן ויעלה הבקר לעולה, וזהו שפירש ראה הבקר לעולה והמוריגים, שהם עצים ידועים לעבוד האדמה, מלשון (ישעיה מא, טו) למורג חרוץ חדש, וכלי הבקר, שהם שאר הכלים יהיו לעצי העולה ובדברי הימים (ד"ה א כא, כג) נאמר שנתן גם כן ארונה החטים למנחה ואם לא זכרו הנה.

פסוק כג

ואמרו הכל נתן ארונה למלך, אין פירושו שנתנו אליו בפעל כי אם שהכל היה נותן אליו ברצונו, ולהיות זה פעל נדיבות גדול אשר יאות למלכים לא לעובדי האדמה, אמר שהכל נתן ארונה שהיה מלך בנדיבות לבו למלך דוד. וחז"ל (עיין רד"ק) אמרו שהיה מקודם ארונה מלך ירושלם, ואחרי שכבשה דוד הניח את היבוסי שם והיו למס עובד והיו להם שדות וכרמים, וארונה היה לו זה הגורן והיה כבר גר צדק ואוהב את דוד, ולזה קראו הנה מלך כפי שמו הקדום, באמרו הכל נתן ארונה המלך וגומר. ויונתן תרגם כולא יהב ארנון למלכא די בעא מניה מלכא. וזכר הכתוב שעם היות שהיה נותן הכל מידו הנה אמר השם אלקיך ירצך, רוצה לומר הזכות והצדקה יחשב לך ולא לי והאל יתי יקבל תפלתך. ובפרק קמא דמסכת מגילה, (דף ט"ו ע"א) א"ר אלעזר אמר רבי חנינא, לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות ונתקיימה בהם, ואלו הן דוד ודניאל, דוד דברכיה ארונה, שנאמר ה' אלקיך ירצך, דניאל דברכיה דריוש שנאמר (דניאל ו, יז) אלקיך די אנח פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך:

פסוק כד

וספר הכתוב שדוד לא רצה לקבל כלל מיד ארונה ואמר לא כי קנה אקנה מאותך במחיר ולא אעלה לה' עולות חנם. ומה שאמר כאן ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים, ובדברי הימים אמר שקלי זהב משקל שש מאות, אחז"ל במסכת זבחים (פ' י"ד קי"ו ע"ב) ובמדרש שמואל (ריש פר' ל"ב) גם כן ששקל מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהם שש מאות, ושקלם במשקל של זהב והוו שקלי זהב. וכפי הפשט יזכור בכאן שקנה את הגורן ואת הבקר בחמשים שקלי כסף ובנה שם מזבח לייי והעלה עולות ושלמים ויעתר ה', רוצה לומר שירד אש מן השמים על העולה ועל הזבחים ומיד בפתע פתאום המגפה נעצרה, ומאשר ראה דוד ששם יהיה בית אלקים, הוצרך לקנות גם כן כל השדה

אשר לארונה הסמוך לאותו גורן כדי שיהיה שם הבית ונתן בעבורו שש מאות שקלי זהב, ולא נזכר כאן זה וזכרו בדברי הימים, והוא אמרו שם ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות, רוצה לומ' שזה נתן בעבור כל השדה שהוא המקום הנזכר שם. וכבר נטה לזה רבי משום אבא יוסי בן דוסתאי במסכת זבחים ובמדרש שמואל, (שם שם) שאמר בקר ועצים מקום המזבח בחמשים כסף, והבית כולו בשש מאות: ואמנם למה נשלם בזה ספר שמואל, ולמה כתב הנביא כאן מה שעשה דוד לבנין הבית שנזכר בדברי הימים, כבר העירותי עליו בהקדמת זה הספר (דף ע"ד ע"ג וע"ד). והנה נשאר עלי לדעת בזה שני דברים. האחד למה נבחר זה המקום לבית המקדש מכל שאר המקומות? והשני למה גלהו השם יתברך לדוד בזה הזמן ולא בזמן אחר קודם זה? ואמנם בדרוש הראשון מצאתי לחז"ל שאמרו בפרק (ע"ז מ"ג ע"א) כל הצלמים בירושלמי, תני ר' בורקי קומי ר' מנא, מלמד שלא הניחו הכנענים לא הר ולא גבעה שלא עבדו עליו, ולכן סברינן מימר דבר שיש בו רוח חיים אעפ"י שאינו אסור להדיוט לגבוה אסור, בית הבחירה אינה נבנה אלא על פי נביא שנאמר ויעל דוד כדבר גד בשם ה'. וגם כן אמרו שאותו מקו' היה הר המוריה שבו נעקד יצחק, וכן נאמר בדברי הימים (ד"ה ב ג, א) ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה. וכבר ביארו החכמים והוא דבר שאין ספק בו, שיש מקום אחד יותר מושגח ממקום אחר כפי מצבו ושיוויו, והוא דבר נעלם אצלנו ויודע הנעלמות הוא יודע, והנה ארץ ישראל בכללה היתה יותר מושגחת ומושפעת בדבקות האלקים מכל שאר הארצות, וכמו שאמר (דברים יא, יב) ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה, ומכולה היה אותו מקום מיוחד מן המיוחד והוא היותר שלם ומושפע, ולכן היה הוא הראוי להיות בית הבחירה, והיה מקדם נצב מעותד לאותה המעלה העליונה, וכמו שאמר האל יתברך לאברהם (בראשית כב, ב) והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך, ואברהם עצמו אמר (שם שם, יד) בהר ה' יראה. ואמנם בדרוש השני אומר שדוד היה מצטער כל ימיו לדעת המקום אשר יהיה בו הבית, וכמו שאמר (תהלים קלב, ב - ה) אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי וגו', אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום לה' וגומר, ולפי שהיה לבו דואג בקרבו על זה, והיו ישראל חושבים שבעבור חטאתיו מנע השם ממנו בנין הבית, לזה בסוף ימיו רצה האל יתברך לכבדו ולהגדילו בעיני ישראל, וזה בשצוה תשועתם מהמגפה על ידו שנעצרה על ידי קרבנותיו, ושגלהו השם מקום הבית המקודש, והכיר זה באמצעות האש אשר ירד מן השמים על המזבח בגורן ארונה, וסבב יתברך שדוד יקנה אותו מקום לבית ה', והוא יתן לשלמה תבנית הבית כסף וזהב

ונחשת ועצי ברושים וכל שאר הדברים הצריכים לבנינו, ובזה היה כאלו בנאו דוד, וכל זה נעשה לו בסוף ימיו, וכאלו אהבו בזקנתו ובמותו כמו שאהבו בבחרותו ובחייו, כדי לקיים בו (בראשית טו, טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה:

זהו מה שראיתי לכתוב בפרוש הספר והיתה התחלתו ביום הראשון לחדש טבת והשלמתיו ביום הצום, י"ג יום לחדש אדר משנת מאתים וארבעים וארבע לפרט האלף השישי. אודה ה' מאד בפי ואגדלנו בתודה, כי הלבישני בגדי דעת מעיל תבונה יעטני, ויתן בפי חן ובשכל טוב, ויעירני כאיש אשר יעור משנתו להבין אמרי בינה, אליו פי קראתי הושיעה המלך, אל אלוה דלפה עיני הוא אלהא אלהין אלקי תהלתי אל תחרש, למשופטי אתחנן שופט צדק ואמת, שפטני אלקים וריבה ריבי מגוי לא חסיד מאיש מרמה ועולה תפלטני ביל"או: